

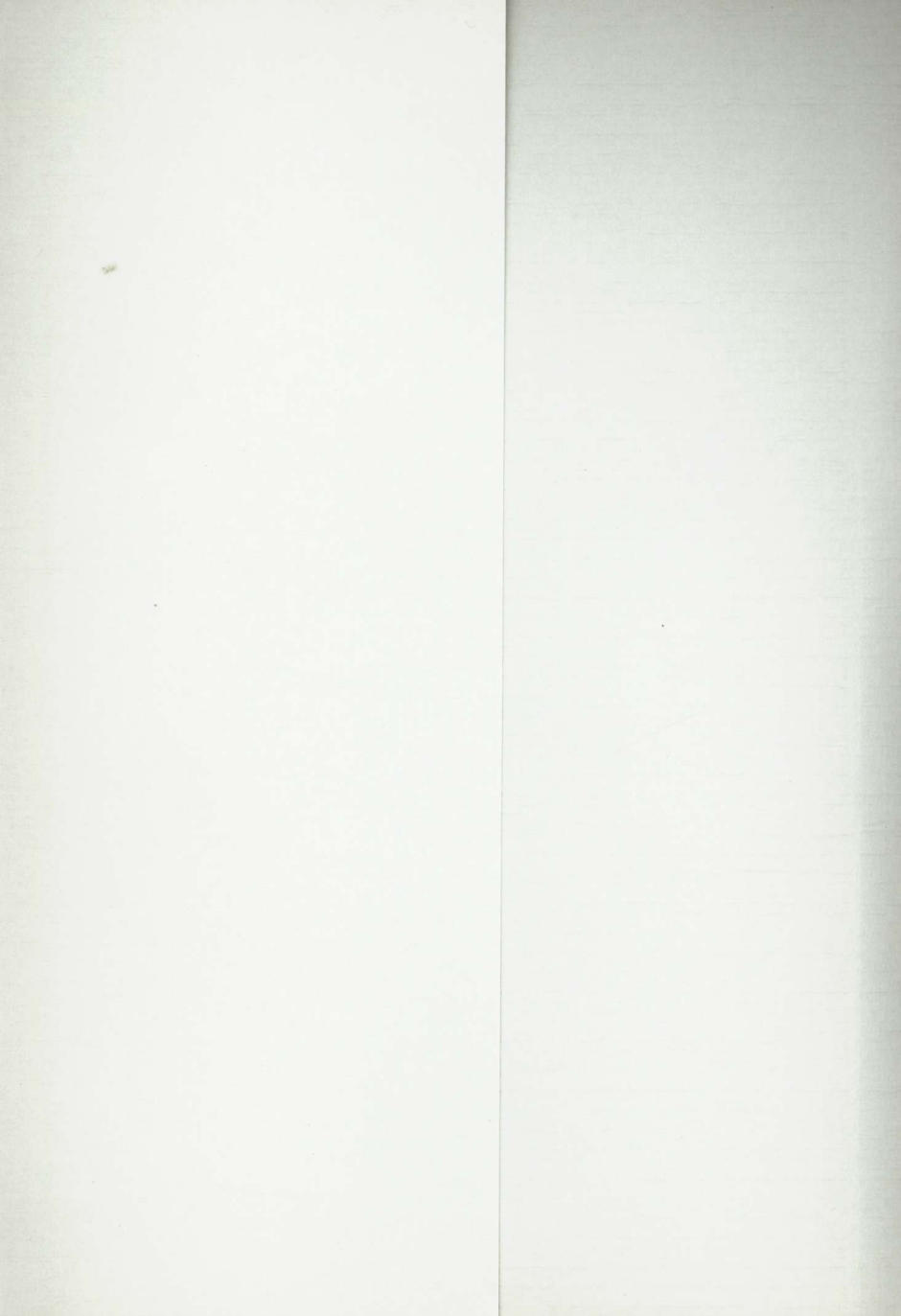
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ 43
Θεσμοί και Ίδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο «ΙΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ»
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΣΤΟ Β' ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ
Τὰ μόνα γνωστά σπαράγματα

ΑΘΗΝΑ 1992

Ο «ΙΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ»
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΣΤΟ Β΄ ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ΄ ΑΙΩΝΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ 43
Θεσμοὶ καὶ Ἰδεολογία στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο «ΙΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ»
ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΣΤΟ Β' ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ
Τὰ μόνα γνωστὰ σπαράγματα

ΑΘΗΝΑ 1992

ISBN 960 - 7094 - 06 - 9

© Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
Ι.Ν.Ε., ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΜΕΝΑ

(σ. 9-10)

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΩΝ ΣΠΑΡΑΓΜΑΤΩΝ ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΙΑ

(σ. 13-48)

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Ο «ΓΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ» ΣΤΟ Β' ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ

Πρώτο κεφάλαιο: Οί παρυφές μιᾶς ἐρήμου	51
Δεύτερο κεφάλαιο: Τὰ εἰρήματᾶ καὶ ἡ ἀθηναικότητά τους	57
Τρίτο κεφάλαιο: Ὁ «αἰερός κώδιξ» στὸ β' μισό τοῦ ΙΕ' αἰώνα	71
Τέταρτο κεφάλαιο: Ἡ ἱστορικὴ ἐμβέλεια τοῦ «αἰεροῦ κώδικος» μετὰ τὴν Ἑλωση	77

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

I. Ἀθῶος τῶν κατηγοριῶν ὁ Συμεὼν Α'. Ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὴν Πύλη	89
II. Ἐγκύκλιος Συμεὼν Α' ἐνόψει ἀποδημίας του	99
III. Καθαίρεση τοῦ Ἡρακλείας καὶ δύο ὀφφικιαλίων τοῦ Πατριαρχείου	111
IV. Ἀνατροπὴ τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας	123
V. Ἐπιβεβαίωση τῆς καταδικῆς τῆς σιμωνίας	135
VI. Ἀποκατάσταση Διονυσίου Α' στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο	141
VII. Νέα καταδικῆ τῆς σιμωνίας· ρύθμιση οἰκονομικῶν ζητημάτων	151
VIII. Σχέσεις τῆς κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὄρους μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο	163
IX. Ἀκύρωση τῶν οἰκονομικῶν ρυθμίσεων τοῦ 1497	167

ΠΙΝΑΚΕΣ

Α' Γενικό εύρετήριο	171
Β' Πηγές που χρησιμοποιούνται ή αναφέρονται	193
Γ' Νεότεροι συγγραφείς και εκδότες	197
Δ' Χειρόγραφα που χρησιμοποιούνται ή αναφέρονται	199

Προλεγόμενα

Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν «ιερόν κώδικα» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως — τεκμήριο πολύτιμο καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Θεσμοῦ καὶ γιὰ ὅσα συνδέονται μὲ αὐτὸν— ἀναζωπυρώθηκε, ἂν δὲν προκλήθῃκε, τὸ 1971 ἀπὸ τῆ δημοσίευσή τῆς μελέτης τοῦ π. Jean Darrouzès, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe siècle*¹. Ὁ Darrouzès δὲν ἔφερε στὸ φῶς κάποια ἀνέκδοτα κείμενα· μελέτησε δύο χειρόγραφα ποὺ βρίσκονται στὴ Βιέννη ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰώνα καὶ ἀπέδειξε ὅτι ἀποτελοῦν αὐθεντικὲς ἐνότητες τοῦ ἱεροῦ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως τῆς ὕστερης βυζαντινῆς περιόδου (1315-1404): ἔδωσε τὴν εἰκόνα καὶ τὴ λογικὴ ἐνὸς τεκμηρίου ποὺ δὲν γνωρίζαμε ὡς τότε. Ἡ ἀποκάλυψη ὅμως τῆς διπλωματικῆς τους πρόβαλε καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπανεικοδοθῶν ὅλα τὰ βυζαντινὰ κείμενα ποὺ περιέχονται στὰ δύο χειρόγραφα τῆς Βιέννης προκειμένου νὰ ἀποδοθῶν μὲ ἀκρίβεια, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ γεγονότος ὅτι ἀποτελοῦν καταχωρίσεις στὸν ἱερὸ κώδικα².

Δέκα χρόνια μετὰ τὴ δημοσίευσή τῆς πρωτοποριακῆς αὐτῆς μελέτης, τὸν Μάιο τοῦ 1981, εἶχα τὴν τύχη νὰ διακρίνω ὅτι δώδεκα φύλλα ἐνὸς σύμμικτου χειρογράφου ποὺ σώζεται στὴ Σάμο εἶχαν τὴν ἴδια προσέλευση, ἦταν σπαράγματα ἀπὸ τὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ μάλιστα τῆς πρὸ ταραχμῆνης καὶ κρίσιμης περιόδου στὴν ἱστορία τοῦ Θεσμοῦ, τῶν πενήντα χρόνων μετὰ τὴν Ἰλωση καὶ τὴν τελικὴ πτώση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Ἀνακοίνωσα τὸ εὑρημά μου³ ἀλλά,

1. Βλ. τὴν πλήρη βιβλιογραφικὴ ἀναγραφή τοῦ ἔργου στὸ πρῶτο κεφάλαιο, σ. 51 σημ. 2.

2. Τὸ ἔργο τὸ ἀνέλαβε στὴ Βιέννη μὴ ὁμάδα φιλολόγων ὑπὸ τοὺς καθηγητὲς Η. Hunger καὶ Ο. Kresten. Ὡς σήμερα ἔχει ἐκδοθεῖ ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς ὀκτὼ τόμους στοὺς ὁποίους ὑπολογίζουν ὅτι θὰ συμπεριλάβουν ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ ἱερὸ κώδικα· *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, 1, Βιέννη 1981, 7 σημ. 1.

3. Ἀνακοίνωσή στὴν «Ἐπιστημονικὴ συνάντησις εἰς μνήμην Λίνου Πολίτη», ποὺ ὀργάνωσε τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν στὴν Ἀθήνα, στίς 6 Φεβρουαρίου 1984.

μαζί, διατύπωσα τὴν ὑπόνοια ὅτι τέσσερα φύλλα πού εἶχαν ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ σαμιακὸ χειρόγραφο πρέπει νὰ ἦταν, καὶ αὐτά, σπαράγματα ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα τῆς Ἰδίας περιόδου. Ἡ μελέτη μου γιὰ τὰ πολῦτιμα αὐτὰ τεκμήρια βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας ὀκτώ περίπου χρόνια μετὰ, ἔχοντας ὅμως ὡς ἀντάλλαγμα —καὶ ἀπολογία— γιὰ τὴν καθυστέρηση τὸ γεγονός ὅτι συμπεριλαμβάναμε καὶ τὰ τέσσερα ἀφαιρεθέντα φύλλα, καθὼς στὸ μεταξὺ ἐπιστράφηκαν καὶ δόθηκε ἔτσι ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεση καὶ νὰ ἐνταχθοῦν, καὶ αὐτά, στὴν παρούσα μελέτη.

Δεκαεξὶ λοιπὸν φύλλα-σπαράγματα ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἔρχονται στὸ φῶς, καὶ πανομοιότυπά τους δίνω στὸ πρῶτο Μέρος τῆς μελέτης μου· τὰ κατατάσσω μὲ τὴ σειρά μὲ τὴν ὁποία εἶχαν πιθανότατα γραφτεῖ καὶ ὅχι μὲ ἐκείνη πού βρέσκονται ἐνωματωμένα στὸ σαμιακὸ χειρόγραφο. Ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῶν τεκμηρίων περνῶ, στὸ δεύτερο Μέρος, στὸ ζήτημα τῆς ἀuthenticότητάς τους: ἀποτιμῶ πρῶτα ὅ,τι θεωρεῖται ὡς σήμερα πὼς ἔχει σωθεῖ ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα τῆς βυζαντινῆς καὶ κυρίως τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου (στὸ πρῶτο κεφάλαιο)· προσάγω τὰ στοιχεῖα πού πείθουν, κατὰ τὴ γνώμη μου, ὅτι εἶναι φύλλα σπαραγμένα ἀπὸ τὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου (στὸ δεύτερο κεφάλαιο)· συγκεντρώνω πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν τήρηση καὶ τὴν ἔκταση τῶν περιεχομένων τοῦ ἱεροῦ κώδικα τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια μετὰ τὴν Ἂλωση (στὸ τρίτο κεφάλαιο)· τέλος, ἐκτιμῶ τὴ σημασία πού μπορεῖ νὰ ἔχουν αὐτὰ τὰ τεκμήρια ὅχι μόνο γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τὴν περίοδο ἐκείνη (στὸ τέταρτο κεφάλαιο). Τὸ τρίτο Μέρος εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἔκδοση ὅσων κειμένων σώζονται στὰ σπαράγματα τοῦ ἱεροῦ κώδικα —μολονότι τὸ μέγιστο μέρος τους ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Ἐπαμ. Σταματιᾶδῃ στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα¹. Ἀλλὰ, ὅπως ἀκριβῶς συνέβη καὶ μὲ ὅσα κείμενα σώζονται στὰ δύο χειρόγραφα τῆς Βιέννης —ἡ ἀποκάλυψη τῆς διπλωματικῆς τους ἔκανε αἰσθητὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπανεκδοθοῦν ὅσα εἶχαν δημοσιεύσει οἱ Miklosich καὶ Müller τὸν 19ο αἰώνα—, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωση τοῦ σαμιακοῦ χειρογράφου ἔγινε πρόδηλο ὅτι ἡ ἔκδοση Σταματιᾶδῃ δὲν ἀποδίδει μὲ ἀκριβεία ὅ,τι σώζεται στὰ φύλλα τοῦ ἱεροῦ κώδικα².

1. ΕΠΑΜ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα*, Σάμος 1891, 10-44.

2. Στοιχεῖα πού στηρίζουν τὴν ἀπόψη πὼς ἦταν ἀναγκαῖο ὅχι μόνο νὰ ἐκδοθεῖ ὅ,τι δὲν εἶχε δημοσιεύσει ὁ Σταματιᾶδῃς ἀλλὰ ὅλα τὰ κείμενα ἐξαρχῆς βλ. στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΤΩΝ ΣΠΑΡΑΓΜΑΤΩΝ
ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΙΑ

Στὰ φύλλα τῶν ὁποίων παρουσιάζονται ἐδῶ τὰ πανομοιότυπα ἔχουν σημειωθεί δύο ἀριθμήσεις. Ἐχομε λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε πότε τέθηκαν οἱ δύο διαφορετικὲς ἀριθμήσεις, νὰ ἐπιλέξουμε καὶ νὰ ἐξηγήσουμε γιατί θὰ ἀκολουθήσουμε τὴ μία ἀπὸ τὶς δύο.

Ἡ πρώτη ἀρίθμηση, μὲ μελάνι, ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἐπαμ. Σταματιάδη ὅταν, στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα, μελέτησε ὀλόκληρο τὸ χειρόγραφο στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὴ Σάμο. Ἡ δεῦτερη ἀρίθμηση, μὲ μολύβι, ἔγινε ἀπὸ τὸν Ἴω. Ἀναστασίου ὅταν ἀνέλαβε, πρὶν ἀπὸ 30 περίπου χρόνια, νὰ καταλογογραφήσει τὰ χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκῃς τῆς μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας —ἀνάμεσα στὰ ὅποια εἶχε μεταφερθεῖ καὶ εἶχε ἐνταχθεῖ τὸ χειρόγραφο τοῦ σαμιακοῦ μοναστηριοῦ.

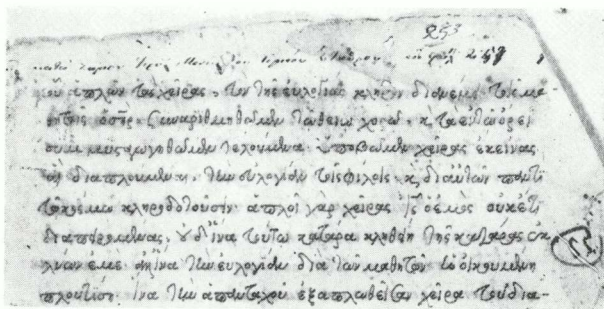
Θὰ ἦταν φυσικὸ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν τελευταία ἀρίθμηση, ἡ ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἀποδίδει τὴν πιὸ πρόσφατη κατάσταση τοῦ χειρογράφου ἀλλὰ, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐκθέτω ἀμέσως πιὸ κάτω, πρέπει νὰ ἐπιστρέψουμε στὴν ἀρίθμηση Σταματιάδη. Ἴδου γιατί.

Τὸ χειρόγραφο ἀριθμοῦσε στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα 257 φύλλα. Τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν προκύπτει μόνο ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἀρίθμησή του ἀλλὰ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴ ρητὴ ἀναφορὰ τοῦ ἴδιου τοῦ Σταματιάδη τὸ 1891¹. Ὡστόσο, ὅταν ἀνέλαβε ὁ Ἀναστασίου τὸ ἔργο τῆς καταλογογραφίσεως, εἶχαν ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ ἐνδιάμεσο τμήμα τοῦ χειρογράφου τέσσερα φύλλα. Ὁ καταλογογράφος λοιπὸν, καθὼς ἐνόησε τὰ χάσματα, τὴν

1. ΕΠΑΜ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ ἀλλελεκτα...*, 9: «ὁ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ αὐτῆς [= τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ] ἀποκειμένος κώδιξ, ... ἀποτελεῖται ἐκ διακοσίων πεντήκοντα ἐπτά φύλων». Ἐς σημειοθεῖ ἀπλῶς ἐδῶ —ἐπειδὴ θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἄλλων ἐρευνῶν— ὅτι τὸ χειρόγραφο στὰ μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰῶνα εἶχε ἄλλα εἴκοσι τουλάχιστον φύλλα, ποὺ φρόντισε νὰ τὰ ἀφαιρέσει ὁ Μινωίδης Μηναῖς κατὰ τὴν τρίτη ἀποστολή του στὴν Ἀνατολή. Γιὰ τὸν Μινωίδη Μηναῖ καὶ τὸ χρόνο ποὺ ἐπισκέφθηκε τὴ Σάμο βλ. H. OMONT, *Minoïde Mynas et ses missions en Orient (1840-1855)*... [«Extrait des Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres», τ. 40, Παρίσι 1916], 339-340: τὰ ἀφαιρεθέντα βρίσκονται στὸν Parisinus Suppl. gr. 1236 καὶ περιέχουν βυζαντινὴ νομοκανονικὴ 57η.

ἀσυνέχεια πού ὑπῆρχε στήν προηγούμενη ἀρίθμηση, ἔνωσε τήν ἀνάγκη νά ἀριθμηθεῖ τὸ χειρόγραφο καὶ πάλι. Θεώρησε ὅμως παράλληλα, ἀπὸ ἀβλεψία, ὅτι εἶχε ἐκπέσει καὶ τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ χειρογράφου· τὸ φύλλο αὐτὸ ὥστόσο σώζεται, ἀπλῶς εἶχε παραποθετηθεῖ καὶ ἀριθμῆθηκε σὰν τελευταῖο.

Σήμερα λοιπὸν, πού ἐπιστράφηκαν τὰ τέσσερα φύλλα, δὲν ἔχουμε λό-
γο νά ἀκολουθοῦμε τήν ἀρίθμηση Ἐκαστασίου· ἐπιβάλλεται νά ἐπιστρέ-

Σχῆμα 12, τὸ ἐπάνω τμήμα τοῦ φ. 1^ο (τοῦ φ. 253^ο κατὰ τὴν ἀρίθμηση Ἐκαστασίου)

ψουμε στήν ἀρίθμηση Σταματιάδη, ἀρκεῖ νά ἀποδείξουμε ὅτι τὸ φύλλο πού ἀριθμῆθηκε σὰν τελευταῖο ἀποτελεῖ ὀργανικὸ τμήμα τοῦ πρώτου τετραδίου.

Θυμίζω ὅτι τὸ χειρόγραφο εἶναι σύμμικτο, ἀκέφαλο καὶ κολοβό, καθὼς καὶ ὅτι τὸ πρῶτο ἔργο πού περιέχει εἶναι —σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή Σταματιάδη— «Λέοντος τοῦ σοφοῦ λόγοι κδ'» καὶ τὸ τελευταῖο «Λόγιο ἐκκλησιαστικῆς βίης»¹. Τὸ ἐπίμαχο φύλλο ἀρχίζει μὲ τὴν φράση «οὐ ἀπλῶν τὰς χείρας» ἢ ὅποια ἀνήκει στὸ τελευταῖο τμήμα τοῦ κειμένου τοῦ «Λόγου γ'» τοῦ Λέοντος² —κείμενο πού συνεχίζεται κανο-

1. Γιὰ τὴ φιλολογικὴ ταυτότητα τῶν ἔργων πού παραδίδονται στὸ σαμακὸν χειρόγραφο, καθὼς καὶ γιὰ τίς περιγραφές του πού ἔχουν ὡς σήμερα δημοσιευτεῖ, βλ. στὸ δεύτερο κεφάλαιο, σ. 57 σημ. 1 καὶ 2.

2. Βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο τοῦ Λόγου στὴν ἐκδοσὴ ΑΚΑΚΙΟΥ Ἱερομονάχου, Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, Πανηγυρικοὶ Λόγοι, Ἀθήνα 1868, 21-25· τὸ τμήμα πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἀρχίζει ἀπὸ τὸν στ. 31 τῆς σ. 22. Τὴ χειρόγραφη παράδοσιν τῶν «Λόγων» τὴν κατέγραψε τὸ 1937 ὁ Α. EHRHARD (Überlieferung und Bestand der hagio-

νικά στὸ φ. 21. Κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ ἐσωτερικὸ τεκμήριο, ποὺ ἐπιβάλλει νὰ ἐπανατοποθετήσουμε τὸ φύλλο στὴν ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου, ἄς προστεθεῖ ἄλλο ἓνα τεκμήριο. Στὸ ἐπάνω περιθώριο τοῦ φύλλου σώζεται τὸ ἀκόλουθο κτητορικὸ σημείωμα ποὺ ὑποδεικνύει, καὶ αὐτό, τὴ θέση στὴν ὁποία βρισκόταν τὸ φύλλο: «Τῆς κατὰ Σάμου Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ ἐν φύλλ(ων) 257»². Εἶναι νομίζω πρόδηλο πᾶς γιὰτὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴν ἀρίθμηση Σταματιάδης.

Τὸ δεύτερο θέμα ποὺ πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ἐδῶ εἶναι ἡ σειρὰ μὲ τὴν ὁποία θὰ παρουσιαστοῦν τὰ πανομοιότυπα. Τὰ φύλλα στὸ χειρόγραφο τῆς Σάμου δὲν σώζονται μὲ τὴ χρονολογικὴ σειρὰ μὲ τὴν ὁποία γράφτηκαν· σὲ μία μάλιστα περίπτωση ἓνα φύλλο ἔχει κολληθεῖ ἀνάποδα: πρῶτα τὸ verso καὶ μετὰ τὸ recto³. Ὡστόσο οἱ χρονολογίες ποὺ φέρουν τὰ κείμενα καθὼς καὶ τὰ συμπεράσματα ἐρευνητῶν σχετικά μὲ τὴ χρονολόγησι τῶν πράξεων ποὺ δὲν σώζουν χρονολογία ἐκδόσεως μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ παρουσιάσουμε τὰ φύλλα ὅχι μὲ τὴ σειρὰ ποὺ σώζονται στὸ σαμιακὸ χειρόγραφο ἀλλὰ μὲ τὴ διαδοχὴ ποὺ γράφτηκαν, σύμφωνα μὲ κάθε πιθανότητα. Ἔτσι ὁ χρήστης αὐτῆς τῆς μελέτης ξεφυλλίζοντας τὰ πανομοιότυπα τῶν σπαραγμάτων θὰ ἔχει ἀμέσως μιὰ ἀποσπασματικὴ ἀσφαλῶς ἀλλὰ ἀθροιστικὴ εἰκόνα τοῦ ἱεροῦ κώδικα⁴.

graphischen und homeletischen Literatur der griechischen Kirche, τ. 2, Λιψία 1937, 229-237) καὶ τὴν μελέτησε πρόσφατα ὁ J. GROSSDIDIER DE MATONS (Trois études sur Leon VI, *Travaux et Mémoires* 5, Παρίσι 1973, 181 ἐπ.).

1. Πανομοιότυπο τοῦ φύλλου αὐτοῦ ἔχει δημοσιεύσει ὁ ΙΩ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, *Κατάλογος χειρογράφων κώδικων I. Μητροπόλεως Σάμου*, Θεσσαλονίκη 1973, 91, καθὼς θεώρησε ὅτι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ ἀκέφαλου χειρογράφου.

2. Οἱ διορθωμένοι καὶ δυσδιάκριτοι δύο τελευταῖοι ἀριθμοὶ —ποὺ ἀποδίδουν τὶς δεκάδες καὶ τὶς μονάδες τῶν φύλλων τοῦ χειρογράφου— συνδέονται ἀσφαλῶς μὲ τὶς ἀπόψεις ποὺ κατὰ καιρὸς ὑπέστη.

3. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι οὔτε ὁ Ἱω. Ἀναστασίου ἐνόησε αὐτὴ τὴν ἀνωμαλίαν ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Σταματιάδης, ποὺ δημοσίευσε τὸ κείμενο, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ δημοσιευμένο κείμενο νὰ εἶναι ἀκατανόητο. Πρόκειται γιὰ τὴν πράξη καθαρῆσεως ἐνὸς ἀρχιερέα καὶ δύο ὀφφικιαλίων ποὺ δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Σταματιάδην στὶς σελίδες 17-21. Βλ. ἐδῶ τὴν εἰκόνα τοῦ στὰ πανομοιότυπα ποὺ ἀκολουθοῦν καὶ τὴν ἐκδόση του στὸ τρίτο Μέρος.

4. Γιὰ τὶς πραγματικὲς διαστάσεις κάθε φύλλου καὶ τῆς γραμμῆς ἐπιφάνειας σ' αὐτὸ βλ. τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὸ τρίτο Μέρος· ἐδῶ τὰ πανομοιότυπα παρουσιάζονται σὲ σμίκρυνση περίπου 39%.

ἀρχιβίων (σὺν θεοῖς καὶ τῷ λαῷ, τῷ θεῷ κατένειψεν αὐτὸν τοὺς ὑπέκλιον
ὑπὸ τῷ μὲν οὐκ ἐς χεῖρας χεῖρας ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἂν ἴδωμεν ὅτι
ὡς οὐκ ἀνταρτικῶς ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρ-
τικῶς. καὶ τὰ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. διὰ τὸ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν τοῦ
κράτους ὅτι, ὡς τὸ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα. πρὸς τὸ ἔσθ' ἂν
ἔσθ' ἂν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ἐν ἕκαστοιοι οὐκ
ἐπὶ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. μέλλουσιν ὅμως τοῦ ἰσοβαροῦ ὑπομὲν αὐτῶ
τοῦ χεῖρας ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. τῷ θεῷ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα.
τῷ θεῷ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα. τῷ θεῷ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα.
ἐκ τῶν ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα. τῷ θεῷ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα.
ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς, ὡς ἐκαστοιοι οὐκ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ἐκ τῶν
λαβόντων πειρασμὸν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἡνθουλοσάντην ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. διὰ τὸ ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα.
ἔσθ' ἂν ἅπαντα ἔσθ' ἂν ἅπαντα. ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς, ὡς ἐκαστοιοι οὐκ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ἐκ τῶν
ἐκαστοιοι οὐκ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.
ἐκ τῶν ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς. ὡς τὸ ἀνταρτικῶς ἀνταρτικῶς.

* τα πένος μῦρο πολί φιλίπητος, γλυνάδιος: - 205
 * αὐλοῖς ἔχων καὶ ἰνὴν γυμνωτῆ ἀδριανὸς πολίως θοφάνης: -
 * τα πένος μῦρο πολί σοφρών, δωρόφθιος: -
 * τα πένος μῦρο πολί βροίως, μδφύτος: -
 * τα πένος μῦρο πολί βροίως, πομπήτοπ πεχυσίως, ἀταμάσιος: -
 * τα πένος μῦρο πολί θεϊθωείν, ἰωσιφ: -
 * τα πένος μῦρο πολί μεθίας, μδφύτος: -
 * τα πένος μῦρο πολί δραμάς, ἰάνωβος: -
 * τα πένος μῦρο πολί αἰγιάλου, ἰγνάτιος: -
 †
 † οὐτα πένος μῦρο πολί κοραθῶος, καμίσιος: -
 * τα πένος μῦρο πολί χείσιανσ πολίως, καμίσιος: -
 * τα πένος μῦρο πολί σηλυβεί, ἰωσιφ: -
 * τα πένος μῦρο πολί μεηνίως, ματθαίος: -
 * τα πένος μῦρο πολί μεσημβείως, παχελμῖος: -
 * τα πένος μῦρο πολί τος αἰείπης, χαζαργίος: -

τοιούτου ἔβλασαν βελήσομενοι ποτὲ, ἔχουσι ἄτος λογίσις μαιφῶ χάρτις περὶ
 φωνῶν. ἔξω αὖτε χιμῆ πνεύματι τοῦ χυμῶν καὶ ἐκ πᾶσι τοῦ εὐνοῦ
 ἐπιτιμῆ μίμλους, καὶ ἀφορισμένους ἐξ ἀχρῶν ἀφορισμῶν, εἰς σωφροσιν
 καὶ ἠρεσίαν ἡμῶν ἡμετέρας ἄλλων· ἐν ταῦσι οὗτοι, μαθητῶν αὐτῶν, ὅπου υἱακοῦ
 γερόντος καὶ δὸς, προέματι καὶ ἀποκλήρωσις. Τοιοῦτος γὰρ ἐστὶν τοῦ ἴστο
 κῆρος, τοιοῦτος ἐκ κλήσιν πολεμιστοῖσι αὐτῶν. Ἐπέσαν τι καὶ ἐπιτιμῆσαν,
 καὶ ἀποκαθάρσιν καὶ ἠρεσίαν, καὶ βαρῦς χυμῶν καὶ ἐκ κλήσιν χυμῶν ἡμῶν ἐκ τῶν εὐ
 κῶν ἀγαπητοῖσι ἀχρῶν ἐκ μαυρῶν ἡλλὰ τουρτοῖσι, καὶ ἡσυχίᾳ κατὰ ἡμῶν ἡμῶν,
 καὶ τῆν οὐκ ἐπιτιμῆσαν καὶ ἐκ κλήσιν χυμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν.
 ἐκ ἡμαρτῶν καὶ ἐπιτιμῆσαν, περὶ ἐπιτιμῆσαν ἐπιτιμῆσαν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν
 χυμῶν οὐκ ἐπιτιμῆσαν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἐπιτιμῆσαν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν
 ἡμῶν καὶ ἐπιτιμῆσαν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 ἡμῶν καὶ ἐπιτιμῆσαν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 κατὰ χαρῶν, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 καὶ τῶν δυνάτων, καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν
 καὶ ἐπιτιμῆσαν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν ἡμῶν

σὺ μὲν ἐλέσθῃ. ὁρχισθί
 σκῆ πορ, κορμῶν τήμου πο
 λεορ, μερῶ μελε, καὶ φ
 κου μελιχὸρ ππὶ ἀρχησ

† Το παπῆνος μῆρο πολίτης φθὺχ καὶ παλὸς λῶσι δαυ/ηλ
 καὶ καθολικός τοποτηρητής, τὸ ὑαίω πακαὶ πᾶ φάλλε
 ξ αὐδρὶ κῆ πη τὰ ὑαίω βεβαί οἰσίας ππ†

† Το παπῆνος μῆρο πολίτη κληδῶνος ἰωσφ. καὶ καθολικός το
 ποτηρητής, τὸ ὑαίω βροῦου ὠμί εἰροσλύμων. ἔχων
 καὶ τὴν ὠμίω τὸν νικαὶ τοποτηρητοῦ ὄντος, τὸ ὑαίω
 βροῦου τῆς ἀμτλοχῆ, τὰ ὑαίω βεβαί, οἰσίας ππ†

† Το παπῆνος μῆρο πολίτη κληδῶνος ἰωσφ, τὰ ὑαίω βεβαί
 οἰσίας ππ†: ~

† Το παπῆνος μῆρο πολίτης θιασαλονίκης, καὶ τὸν τοῦ πλῆων τ
 ἀμῆρας, τὰ ὑαίω βεβαί, οἰσίας ππ†

†

†

† Το παπῆνος μῆρο πολίτης φθὺχ καὶ παλὸς λῶσι δαυ/ηλ
 καὶ καθολικός τοποτηρητής, τὸ ὑαίω πακαὶ πᾶ φάλλε
 ξ αὐδρὶ κῆ πη τὰ ὑαίω βεβαί οἰσίας ππ†

† Το παπῆνος μῆρο πολίτη κληδῶνος ἰωσφ. καὶ καθολικός το
 ποτηρητής, τὸ ὑαίω βροῦου ὠμί εἰροσλύμων. ἔχων
 καὶ τὴν ὠμίω τὸν νικαὶ τοποτηρητοῦ ὄντος, τὸ ὑαίω
 βροῦου τῆς ἀμτλοχῆ, τὰ ὑαίω βεβαί, οἰσίας ππ†

† Το παπῆνος μῆρο πολίτη κληδῶνος ἰωσφ, τὰ ὑαίω βεβαί
 οἰσίας ππ†: ~

† Το παπῆνος μῆρο πολίτης θιασαλονίκης, καὶ τὸν τοῦ πλῆων τ
 ἀμῆρας, τὰ ὑαίω βεβαί, οἰσίας ππ†

†

†

Handwritten text at the top of the page, likely a title or header, including the word 'Παλινο' and other characters.

Main body of handwritten text in a cursive script, consisting of several lines of dense Greek characters.

Σάμος 12, φ. 193r

ΝΗΦΟΥ ΤΑ ΠΕΙΡΟΣ - Κ
 ΣΥΕΘΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟ
 ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟ
 ΛΕΩΣ ΝΕΑΡΩ
 ΜΗΝ. ΚΑΙ Θ' Ε
 ΜΕΤΕΚΩΣ ΠΡΩΤΕ

ΧΗΝ : +

Το εσθνημωρ λιηθ ακλι καλιση +

Κατα το εσθνημωρ λιηθ ακλι καλιση +

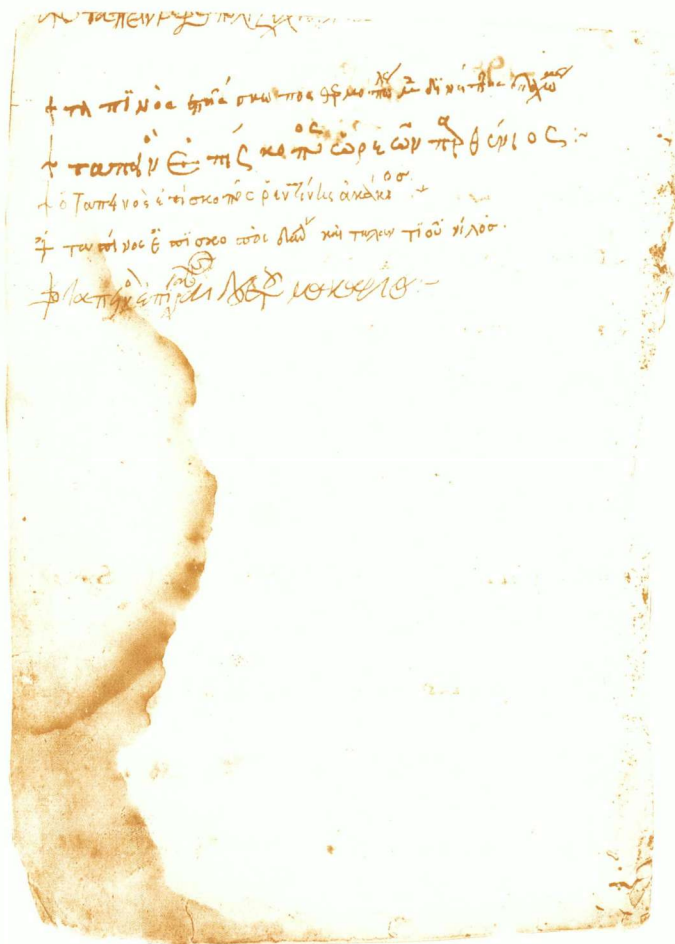
Ταπημωρ πορμαξιν :

Το εσθνημωρ λιηθ ακλι καλιση :

Κε εσθνημωρ πορμαξιν καλιση :

Το εσθνημωρ πορμαξιν καλιση :

ΚΤΑΡΑΡΕΥΡΟΝ... 212
 εχω και την γράμμιω τ ε φ ε σ ;
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...
 + ο τα πενος μερ πολι...

Σάμος 12, φ. 203^r (λευκό)

+ εν τω ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰

Σάμος 12, φ. 203v

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ
Ο «ΙΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ»
ΣΤΟ Β' ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ

Οἱ παρυφές μιᾶς ἐρήμου

«Ἱερὸς κώδιξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» ὀνομάστηκε τὸ χειρόγραφο βιβλίο στὸ ὁποῖο κατέγραψε τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως, *in perpetuam rei memoriam*, ὅσα ἀποφάσιζε καὶ ὅσα τὸ ἀφοροῦσαν. Ἡ σημασία τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ μνημείου γιὰ τὴ μελέτη τοῦ θεσμοῦ—καὶ ὅσων συνδέονταν μὲ αὐτὸν— εἶναι ἀταπόδεικτη. Οἱ ἐνότητες, ὥστόσο, πού ἔχουν σωθεῖ ἀπαθανατίζουν ἓνα μικρὸ μέρος ἀπὸ τὴ μακραίωνη ζωὴ τοῦ Πατριαρχείου: ἀπὸ ὅλη τὴ βυζαντινὴ περίοδο ἔχουν σωθεῖ τεκμήρια πού ἀνατρέχουν στὸ χρονικὸ διάστημα 1315-1404· ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μετὰ τὴν Ἕλωση, δηλαδὴ ἀπὸ τὸ 1454 ὅποτε ἀνασυστήθηκε ὁ θεσμὸς στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὀθωμανῶν, ἔχουμε τμήματα τοῦ κώδικα μὲ ἐγγραφές πού ἀρχίζουν τὸ 1564¹. Τὰ σπαράγματα πού παρουσιάζουμε ἐδῶ, μὲ ἐγγραφές ἀπὸ τὴν περίοδο 1474-1498, ἔρχονται νὰ καλύψουν ἓνα τμήμα τοῦ χάσματος τῶν 160 χρόνων πού μεσολαβεῖ ἀπὸ τὸ 1404 ὠς τὸ 1564.

Κριτήριο γιὰ τὴν ἐνταξὴ τῶν σπαραγμάτων αὐτῶν στὸ *corpus* τῶν διασωθέντων ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου εἶναι, βέβαια, ἡ ἀυθεντικότητά τους. Ὡστόσο πέρα ἀπὸ τὰ τεκμήρια πού προσφέρουν τὰ ἴδια τὰ εὐρήματα, συγκριτικὰ στοιχεῖα θὰ πρέπει νὰ ἀντληθοῦν ἀπὸ τὰ ὡς τώρα γνωστὰ ἀυθεντικὰ τμήματα τοῦ κώδικα. Ἄν ὅμως γιὰ τὶς ἐνότητες τῆς βυζαντινῆς περιόδου μπορούμε νὰ βασιστοῦμε στὰ πρόσφατα συμπεράσματα τῆς ἐρευνας², γιὰ τὰ τμήματα τοῦ κώδικα πού σώζουν τὶς θεωρούμενες ὡς τώρα ἀρχαιότερες ἐγγραφές ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο πρέπει νὰ δοθοῦν μερικὰ στοιχεῖα, καθὼς δὲν ἔχει γίνῃ ὡς σήμερα συστηματικὴ ἀποτίμησις τῆς διπλωματικῆς τους.

Τὰ ἀρχαιότερα τμήματα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἀπὸ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο σώζονται στὸν λεγόμενο—ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα—«Κώδικα Α'» τοῦ πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ (στὸ ἐξῆς «Α'»).

1. Συνήθως ἀναφέρεται ἡ χρονολογία 1538· ἀλλὰ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἀμέσως πῶ κάτω.

2. J. DARROUZÈS, *Le registre synodal du patriarcat byzantin au XIVe*

Στὸν «Α΄» περιέχονται πατριαρχικὲς πράξεις, συνοδικὲς ἀποφάσεις, ὑπομνήματα ἐκλογῶν, ἀναγραφὰς ἀφιερωμάτων, διάφορα σημειώματα ἢ «ὑπόσχσεις» κληρικῶν, ἐνῶ σὲ μερικά φύλλα τοῦ ἔχουν σημειωθεῖ κείμενα — ἢ ἔχουν ἐπικολληθεῖ ἐπιστολές — μὲ παραιτήσεις ἀρχιερέων ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τοῦς περιφέρειας. Τὸ ἀρχαιότερο κείμενο ποὺ περιέχεται φέρει χρονολογία 1538, ἐνῶ τὸ ὕστατο 1688. Ὡστόσο ἡ κωδικολογικὴ ἐξέταση τοῦ «Α΄» ἐπιτρέπει νὰ διευκρινίσουμε ἀσάφεις ἢ καὶ λαθασμένους ἐντυπώσεις ποὺ ὑπάρχουν στὴν ἐπιστήμη σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχικὴ αἰτία καὶ τὸν χρόνον συγκρότησης τοῦ κώδικα, καθὼς καὶ τὴ διπλωματικὴ τῶν κειμένων του. Γιὰ παράδειγμα, ὑποστηρίχθηκε πρόσφατα ἀκόμη ὅτι ὁ «Α΄» «συνετάχθη κατὰ τὸ β΄ ἡμισυ τοῦ ιζ΄ αἰῶνος»¹. ἢ δὲν ἔχει ποτὲ ὡς σήμερα ἀποκαλυφθεῖ ὁ σκοπὸς γιὰ τὸν ὁποῖο συγκροτήθηκε ἀρχικὰ τὸ σῶμα τοῦ χειρογράφου ποὺ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ὀνομάζεται «Κῶδιξ Α΄»· ἢ δὲν ἔχει ἀνασκευαστεῖ ἢ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δοσιθέου Ἱεροσολύμων λαθασμένη ἀποψὴ ὅτι ἡ ἀρχαιότερη ἐγγραφή σὲ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου ἀνατρέχει στὰ 1538². Πρέπει λοιπὸν νὰ δοθοῦν, μὲ κάθε συντομία, μερικά ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τῆς κωδικολογικῆς ἐξέτασης ποὺ ἐπιχειρήσαμε.

Τὸ χαρτὶ ὀλόκληρου τοῦ χειρογράφου εἶναι ὅμοιο· αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο εὑρημα ποὺ ὀδηγεῖ καὶ στὸ δεύτερο: τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἡλικίας του μὲ τὴν κατὰ προσέγγιση χρονολόγησή τοῦ ἐνιαίου ὕδατοςήμου του. Πρόκειται γιὰ χαρτὶ δυτικῆς προέλευσης, μὲ ὕδατόσημο ποὺ παριστάνει ἕναν γουσυλινὴ ἄγιο —κατὰ προσέγγιση Zonghi 1688, μὲ χρονολογία 1530³. Ἐν ἂν στὰ εὑρήματα αὐτὰ προστεθοῦν ἄλλα δύο, ἀποκαλύπτεται ὅτι ἡ ἀρχικὴ

siècle, Παρίσι 1971 [Archives de l'Orient chrétien 12]: H. HUNGER, Das Patriarchatsregister von Konstantinopel als Spiegel Byzantinischer Verhältnisse im 14. Jahrhundert, *Anzeiger phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss.* 115 (1978), 117-136· P. CANART, CAROLINA CUPANE, H. HUNGER, O. KRESTEN, G. PRATO, *Studien zum Patriarchatsregister von Konstantinopel*, 1, Βιέννη 1981.

1. Β. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, Ὁ συνοδικὸς θεσμὸς εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Θεσσαλονίκη 1986, 548.

2. ΔΟΣΙΘΕΟΣ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων..., Βουκουρέστι 1715, 1169 ἐπ.: «ἀπὸ δὲ τινων εὑρισσομένων κωδικων... οὐδὲν εὑρίσκομεν ἴδιον ἔργον πατριάρχου τινός, πλην ὅτι ἐν 7047 [1538/1539] (πρὸ γὰρ τούτου τοῦ ἔτους οὐχ) εὑρίσκεται κῶδιξ) ὁ Ἱερεμίας... ἀφιεροῦ τῆ μονῆ τῆς Παμκακρίστου...».

3. A. ZONGHI, *Zonghi's Watermarks*, Χιλβερσούμ 1953 [Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia, III].

συγκρότηση του χειρογράφου έγινε λίγο πριν από τις αρχές του 1564 και προοριζόταν για κώδικας αφιερωμάτων¹. Πυό συγκεκριμένα: στο χειρόγραφο σώζονται ἔγνη από την αρχική ἀρίθμησή του, που είχε γίνει με ελληνικούς ἀριθμούς. Ἐν τῷ ἄνῃ ἀνασυγκροτήσουμε τὸ σῶμα τοῦ χειρογράφου με βάση τὴν ἀρίθμηση αὐτή, ἀποκαλύπτεται ὅτι στὸ φ. β^v —τὰ προηγούμενα εἶχαν ἀφεθεῖ λευκά— εἶχε καταχωριστεῖ ὡς πρῶτο κείμενο μὴ «συνοδικὴ συγγιλιώδης γραφή» μετὰ τὴν ὁποία ἀποφασίζονται ὅτι ἡ διαχείριση τῶν δωρεῶν καὶ ἀφιερωμάτων πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο θὰ γινόταν «διὰ καταστήχου» ἀπὸ ἐκλεγόμενη καὶ κάθε χρόνο ἐναλλασσόμενη ἐπιτροπή². Τὰ κείμενα τοῦ ἀκολουθοῦν συνδέονται ὄργανικὰ μετὰ τὴν συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση καὶ δείχνουν ὅτι τὸ χειρόγραφο, ποῦ συγκροτήθηκε καὶ ἀριθμήθηκε ὁλόκληρο, ἀποτελοῦσε μίαν ἐνότητα τοῦ ἱεροῦ κώδικα προορισμένη νὰ δέχεται τὶς καταγραφὰς ἀφιερωμάτων καὶ ὅσα σχετίζονται μετὰ τὴν διαχείρισή τους.

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ κατέγραψαν καὶ ἕνα μέρος τουλάχιστον ἀπὸ ὅσα ἀφιερῶματα ὑπῆρχαν ὡς τότε ἀνάμεσα σὲ αὐτά, καὶ τὴν δωρεὰ ποῦ ἔκανε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1538 ὁ Ἱερεμίας Α' στὸν πατριαρχικὸ ναὸ³. Ἐπειδὴ ὅμως σωζόταν τὸ δωρητήριο τοῦ Ἱερεμίας, κρίθηκε σκόπιμο νὰ ἐπικοληθεῖ αὐτούσιο τὸ λυτὸ ἔγγραφο σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ φύλλα τῆς ἐνότητας αὐτῆς⁴. Ἡ παρουσία ὁστόσο τοῦ πρωτότυπου αὐτοῦ ἔγγραφου μέσα σὲ ἐνότητα τοῦ ἱεροῦ κώδικα δὲν πρέπει νὰ δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωση ὅτι τὰ ἀρχαιότερα τμήματα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἀπὸ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδο ἀρχίζονται ἀπὸ τὸ 1538, ἀφοῦ, στὴ νομικὴ τῆς βῆση, ἡ ἐπικόλληση τοῦ ἔγγραφου δὲν εἶναι παρὰ μίαν ἀπόφαση ποῦ λήφθηκε μετὰ τὸ 1564 —ἐνῶ ἡ

1. Σὲ πρόσφατη ἀνακοίνωση, μετὰ τὴν συνεργασία τῆς Μάχης Παύζη-Ἀποστολοπούλου, παρουσιάσαμε στὸ I' Συνέδριο τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορικῆς Ἑταιρείας (Θεσσαλονίκη 26-28 Μαΐου 1989) τὰ πρῶτα συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν μας, μετὰ τὸν τίτλο «Πατριαρχικὸς κώδιξ ἀφιερωμάτων ἀναδυόμενος». Θὰ ἀκολουθήσει ἐκτενὲς δημοσίευμα.

2. Τὸ κείμενο τὸ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Μ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Τὰ τῆς οἰκονομικῆς τῶν πατριαρχείων διαχείρισεως περὶ τὰ μέσα τῆς ἐκ' ἑκατονταετηρίδος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 3(1882-1883), 157-158, ἀπὸ τὸν «Α'».

3. Τὸ κείμενο τὸ ἔχει δημοσιεύσει καὶ πάλι ὁ Μ. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΣ, Μνημείων γραπτῶν περισυνηγογῆ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 1(1880-1881), 3, ἀπὸ τὸν «Α'»: πβ. ὁστόσο καὶ τὴν ἔκδοσιν Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ ναοῦ, Κωνσταντινούπολι 1884, 135-136, ὅπου μετὰ τὴν ἄλλων ἀποδίδεται ὁρθὰ καὶ ἡ χρονολογία τοῦ κειμένου.

4. Διακρίνονται ἀκόμη ἔγνη ἀπὸ σακίσεις ποῦ δείχνουν ὅτι τὸ ἔγγραφο ἦταν λυτὸ προτοῦ ἐπικοληθεῖ.

διπλωματική του είναι έντελως διαφορετική από εκείνη του καταγραφόμενου στον Ιερό κώδικα κειμένου. Παρόμοια έλλωστε ενέργεια αποτέλεσε και η άπλη ένταξη στην ένότητα αυτή και του πατριαρχικού «γράμματος» του Ίανουαρίου 1580 με το οποίο ο Μητροφάνης Γ' επικύρωνε τη δωρεά δύο σπιτιών προς τη Μεγάλη Έκκλησία.

Η ένότητα που εγκαινιάστηκε ως κώδικας αφιερωμάτων το 1564 εγκαταλείφθηκε μετά το 1580· έμεινε άχρησιμοποίητη για είκοσι πέντε περίπου χρόνια και επί Νεοφύτου Β' άρχισε να χρησιμοποιείται ως Ιερός κώδικας και να καταχωρίζονται εκεί πατριαρχικές πράξεις και συνοδικές αποφάσεις. Η άρχαιότερη έγγραφη έχει χρονολογία *έν έτει ζ'αιζ' μηνί Ιουλίω* (1609) και είναι μια συνοδική απόφαση για την τύχη δύο ξεραστηρίων που βρισκόνταν στη Θεσσαλονίκη¹. Άς σημειωθεί τέλος ότι η ένότητα αυτή, που εγκαινιάστηκε ως κώδικας αφιερωμάτων και άρχισε να χρησιμοποιείται ως κώδικας συνοδικών αποφάσεων, γρήγορα απέκτησε ευρύτερο περιεχόμενο, καθώς άρχισαν να καταγράφονται και ύπομνήματα έκλογής άρχιερέων —τά άρχαιότερα έχουν χρονολογία 1 Ίουνίου 1616².

Το συμπέρασμα από αυτή τη σύντομη και συνοπτική περιήγηση στον «Α'» είναι ότι η άρχαιότερη έγγραφη που σώζεται από τη μεταβυζαντινή περίοδο άνάγεται στο 1564 και έχει καταχωρισθεί στην άρχή μιās ένότητας του Ιερού κώδικα στην οποία καταγράφονταν τά αφιερώματα προς τη Μεγάλη Έκκλησία. Άς θυμηθούμε έδω ότι τέτοια ένότητα —όπως και εκείνη στην οποία καταχωρίζονταν τά ύπομνήματα έκλογής μητροπολιτών κλπ.— δέν έχει σωθεί από τη βυζαντινή εποχή. "Ο,τι σώζεται άνήκει στην ένότητα που όνομάζεται «κωδίκιον τών συνοδικών παρασημειώσεων»³ όπου καταχωρίζονταν, σύμφωνα με άλλη διατύπωση, «αί συνοδικαί πράξεις και τά τών έκκλησιαστικών ύποθέσεων έγγραφα σημειώματα»⁴. Άπό την άποψη αυτή το νήμα που κοβόταν στο 1404 δέν έβρισκε τη συνέχειά του στο 1564 —με την ένότητα τών αφιερωμάτων—

1. Η συνοδική αυτή απόφαση δέν έχει δημοσιευτεί· βλ. πρόχειρα περιήγηση του περιεχομένου της Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ - Π. Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, *Η Νομική Συναγωγή του Δοσιθέου. Μία πηγή και ένα τεκμήριο*, 1, Άθήνα 1987, λήμμα 781.

2. Πρόκειται για τρία ύπομνήματα έκλογής: του άρχιεπισκόπου Κω Χριστοφόρου, του μητροπολίτη Βιζύης Άνθίμου και του μητροπολίτη Καφά και Φούλλων Μητροφάνους· και στα τρία σημειώνεται η ήμερομηνία 1η Ίουνίου 1616 (*έν έτει ζ'ω ρω κ'ω δ'ω, μηνί Ιουλίω αη, Ινδι(κτιών)ος ιδ'ας*).

3. *Vindobonensis historicus graecus* 47, φ. 48^r [= H. HUNGER - O. KRESTEN, *Das Register des Patriarchats von Konstantinopel*, 1, Βιέννη 1981, άρ. 65].

4. *Vind. hist. gr.* 47, φ. 125^r [= F. MIKLOSICH - I. MÜLLER, *Acta et*

ἀλλὰ στὸ 1609 μὲ τὶς συνοδικὲς ἀποφάσεις πού, ἀπὸ τὴ χρονολογία αὐτῆ, σώζονται στὸν «Α'».

Αὐτὸ τὸ χάσμα ἔρχονται σήμερα νὰ καλύψουν ὡς ἓνα βαθμὸ ὅσα ἐντοπίσαμε στὸ σύμμικτο χειρόγραφο τῆς Σάμου: σπαράγματα ἀπὸ τὴ σημαντικότερη ἐνότητα τοῦ ἱεροῦ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐκείνη στὴν ὁποία καταγράφονταν οἱ συνοδικὲς πράξεις καὶ «τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἔγγραφα σημειώματα». Εἶναι ὅμως καιρὸς νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἀθηναικότητα τῶν εὐρημάτων μας.

diplomata graeca medii aevi sacra et profana, 1, Βιέννη 1860, 256]. Βλ. γενικότερα J. DARROUZÈS, *Le registre...*, 281-283. Ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς ἔχει ἀπομνημονεύσει, στὸ χειρόγραφο πού σώζεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 315, «ἐπιγραφὰς ἱερῶν κωδικῶν τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως» (φ. 26^ρ ἐπ.)· πρόκειται γιὰ ἐνότητες τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰῶνα. Γιὰ τὸν Καρατζᾶ, τὴ συλλογὴ χειρογράφων του καὶ τὴν ὡς τώρα σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. στὴ μελέτη μου "Ἐνα «ἴσον» ἀεβλιηθὲν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Νομίμου», *Τιμητικὸς τόμος Μανούσου Μανούσακα*, Ρέθυμνο 1992 (τυπώνεται).

Τὰ εὐρήματα καὶ ἡ αὐθεντικότητά τους

Τὰ φύλλα 193-209 ἐνὸς σύμμικτου χειρογράφου — πού σήμερα ἀπόκειται στὴ βιβλιοθήκῃ τῆς Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας, μετὸν ταξινομητικὸ ἀριθμὸ 12— ἦταν κάποτε φύλλα, ὄργανικὰ τμήματα, τοῦ αἰεροῦ κώδικος τῆς Μεγάλῃς Ἐκκλησίας¹. Τὸ σύμμικτο αὐτὸ χειρόγραφο, πού ἀπὸ τὰ μέσα τουλάχιστον τοῦ 19ου αἰώνα βρίσκεται στὴ Σάμο, ἔχει περιγραφεῖ τέσσερις φορές², χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει ἐντοπιστεῖ ἢ προσέλευση καὶ ἡ διπλωματικὴ τῶν φύλλων αὐτῶν. Τὸ πρῶτο λοιπὸν πού ἔχουμε εἶναι νὰ παρουσιάσουμε τὰ στοιχεῖα πού ὀδηγοῦν στὴν ἀποψὴ πού διατυπώσαμε καὶ νὰ καταγράψουμε τὰ τεκμήρια πού τὴ στηρίζουν.

Τὸ πρῶτο, ἐξωτερικόν, στοιχεῖο προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι δεκατέσσερα ἀπὸ τὰ φύλλα αὐτὰ εἶναι κομμένα, σπαραγμένα· τὰ ἄλλα δύο ἀποτελοῦν ἓνα δίφυλλο. Τὰ σπαραγμένα φύλλα καὶ τὸ ἐν μέρει σκισμένο δίφυλλο ἔχουν ἐπικολληθεῖ σὲ λαοῖδες χαρτιοῦ γιὰ νὰ συγκρατηθοῦν καὶ νὰ συρραφτοῦν· δὲν συνιστοῦν δηλαδὴ ὄργανικὰ τμήματα τευχῶν, τετραδίων, ἀπὸ αὐτὰ πού συγκροτοῦν τίς ἄλλες ἐνότητες τοῦ χειρογράφου³.

1. Πανομοίωτα τῶν φύλλων αὐτῶν βλ. ἐδῶ στὸ πρῶτο Μῆρος.

2. Πρῶτος ὁ Μινωίδης Μηναῆς ἔδωσε μιὰ πρόχειρη περιγραφή τοῦ χειρογράφου — πού τὴ δημοσίευσεν ὁ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Οἱ κώδικες τῆς ἐν Σάμῳ μονῆς τοῦ Στανουροῦ, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 11 (1914), 314. Δεύτερος ὁ ΕΠΑΜ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα...* 9, παρουσίασε μιὰ κεφαλαιώδη περιγραφή τοῦ χειρογράφου. Τρίτος ὁ ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ, *Τὰ ἐν Σάμῳ χειρόγραφα, Ἀρχεῖον Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Κανονικοῦ Αἰεαίου* 15 (1960), 47· καὶ πρόσφατα ὁ ΙΩ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, *Κατάλογος...*, 13-17, ἐπιχείρησε μιὰ ἀναλυτικὴ περιγραφή, στὴν ὁποία βλ. καὶ τὴν ἀμήχανη παρατήρησιν πού σημειώνει στὴ σ. 17.

3. Οἱ ἄλλες ἐνότητες εἶναι: (α') «Λόγιον» Λέοντος τοῦ Συφοῦ (φ. 1-68 ἀκέφαλη), (β') Βίος τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος (φ. 69-91), (γ') Νομοκανονικὰ κείμενα ἀπὸ τὴν Ἐξάβιβλο *aucta* (φ. 92-187· ἐνότητα ἀκέφαλη καὶ κολοβή) καὶ (δ') Ὀμιλητικὰ κείμενα (φ. 210-253· ἐνότητα στὴν ὁποία ἔχουν συμπληθεῖ κείμενα ὁμιλιῶν, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποία εἶναι κολοβά). Ἡ διαφορετικὴ ἡλικία τοῦ χαρτιοῦ καθὼς καὶ κάποια σημειώματα καὶ ἐνθυμήσεις πού ὑπάρχουν στὶς ἐπιμέρους ἐνότητες ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ χειρόγραφο εἶναι σύμμικτο. Πότε συγκροτήθηκε καὶ πῶς ἔφτασε στὴ Σάμο θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο μιᾶς ἄλλης ἔρευνας.

Τὸ δεύτερο στοιχεῖο πηγάζει ἀπὸ ὅσα ἀναγράφονται στὸ τέλος δύο κειμένων: «καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν, ἐσημειώθη ἐνταῦθα εἰς ἀσφάλειαν» — φράση μὲ τὴν ὁποία τελειώνουν πολλὰ κείμενα κατὰ χωρὶς μὲν στὸν ἱερὸ κώδικα, τόσο τῆς βυζαντινῆς ὅσο καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς περιόδου. Ἡ, ἀκόμη πιὸ ἀπερίφραστα, δηλώνεται: «καὶ ἐτέθη εἰς τὸν παρόντα ἱερὸν κώδικα μετὰ τῶν ἰδίων ὑπογραφῶν δι' ἀσφάλειαν» — φράση μὲ τὴν ὁποίαν τελειώνει ἕνα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ περιέχονται στὰ φύλλα μὲ χρονολογία 10 Ὀκτωβρίου 1474.

Ἐποῦτο, ὅποιο φύλλο ἔχει ἀποκοπεῖ δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην σπάρραγμα ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα, καὶ κείμενα ποὺ ἔχουν τέτοιου εἶδους φράσεις τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ εἶναι ἀπλὰ ἀντίγραφα ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα καὶ ὄχι πρωτότυπα φύλλα του. Ἐνας ἔλεγχος λοιπὸν τῆς ἀθροιστικότητάς τους εἶναι ἀναγκαῖος.

Τὸ πρῶτο τεκμήριον πηγάζει ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ τῆς ἡλικίας τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς ἡλικίας τῶν ἀναγραφόμενων κειμένων. Στὰ φύλλα σώζονται ὑπὸ κείμενα ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ ἐξί, σώζουν χρονολογία καὶ τὰ δύο εἶναι εὐκόλοιο νὰ χρονολογηθοῦν, κατὰ προσέγγιση ἔστω· ὑδάτόσημο σώζουν τὰ ἐπτά ἀπὸ τὰ δεκαεξί φύλλα. Συγκεκριμένα¹:

(α') Στὸ φύλλο ποὺ φέρει τὸν ἀριθμὸ 204 στὸ σύμμικτο χειρόγραφο τῆς Σάμου ὑπάρχει ἕνα ὑδάτοσημο *monts*, var. *sim.* τοῦ Harlfinger 43. Οἱ ἀποστάσεις τῶν ραβδώσεων καὶ τῶν ὑδάτινων γραμμῶν εἶναι ἴδιες — οἱ ὅποιες διαφορῆς ἐντοπιζοῦνται στὰ ὅρια τοῦ σχήματος. Τὰ χαρτιὰ τῆς κατηγορίας αὐτῆς, μὲ λεπτὲς ὑδάτινες γραμμές, εἶναι ἰταλικῆς προέλευσης· παράγονταν ἀπὸ διάφορα ἐργαστήρια καὶ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα, ἀπὸ τὸ 1380 ὡς τὸ 1506² — πάντως τὸ Harlfinger 43 χρονολογεῖται στὸ 1455³.

Τὸ κείμενο ποὺ σώζεται στὸ φύλλο 204 — καὶ ὀλοκληρώνεται στὸ ἐπόμενον φ. 205 — εἶναι χρονολογημένο: «ἐν ἔτει ρς^ω λ^ω π^ω γ^ω ἰν(δικτιῶν)ος η^{ης} μηνὶ ὀκτωβρίῳ ι^η» [10 Ὀκτωβρίου 1474]. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀναγνώριση ἀπὸ τὴ σύνοδο τῆς νομιμότητος τοῦ πατριάρχου Συμεῶν Α' ἐνόψει τῆς ἐπιβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ Πατριαρχεῖο.

(β') Στὰ δύο φύλλα, τὸ 208 καὶ 209, ὅπου σώζεται τὸ κείμενο μιᾶς

1. Ἀναφέρω τὰ φύλλα σύμφωνα μὲ τὸ χρόνο γραφῆς τους καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὴ σειρά ποὺ εἶναι ἐνταχθέντα στὸ χειρόγραφο.

2. D. & J. HARLFINGER, *Wasserzeichen aus Griechischen Handschriften*, 1, Βερολίνο 1974.

3. C. M. BRIQUET, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du*

έγκυκλίου τοῦ Συμεών Α' δὲν ὑπάρχει ὑδατόσημο. Ἡ ποιότητα ὡστόσο τοῦ χαρτιοῦ, οἱ ραβδώσεις καὶ οἱ ὑδάτινες γραμμὲς ταιριάζουν μὲ τὸ χαρτὶ μὲ ὑδατόσημο monts ὅπου ἔχει γραφτεῖ ἢ προηγουμένη πράξις. Ἡ ἐγκύκλιος εἶναι ἀχρονολόγητη· ἔσωτερικὰ ὅμως τεκμηρία ἐπιτρέπουν νὰ τὴ χρονολογήσουμε πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474: ὁ πατριάρχης (ἀποδημεῖ) ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη χειμῶνα, πρὶν ἀπὸ «τὰς δεσποτικὰς ἡμέρας τῶν ἱερῶν ἑορτῶν». Ὁ λόγος τῆς ἀποδημίας τοῦ Συμεὼν δὲν δηλώνεται ρητὰ, συνδέεται ὅμως μὲ τὸ «ἐπενεχθὲν» («μέγα φορτίον τῆς Ἐκκλησίας», δηλαδὴ μὲ τὴν ἐπιβολὴ καταβολῆς ἐτήσιου «χαρατζίου», πού ἔγινε ἀποδεκτὴ στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1474. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ ὁ πατριάρχης νὰ ἀναχωρεῖ σὲ περιοδεία τὸν χειμῶνα τοῦ 1474, πρὶν ἀπὸ τὶς δεσποτικὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων, γιὰ νὰ συγκεντρώσει χρηματικὰ ποσὰ πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς νέες οικονομικὰς υποχρεώσεις ἐναντι τῆς Πύλης. Στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου ὀρίζει τοὺς ἀντικαταστάτες του καὶ ζητᾷ εἰρήνη καὶ ὁμόνοια στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.

(γ') Τὸ χαρτὶ τοῦ φ. 206 εἶναι ὅμοιο μὲ τοῦ φ. 204: ἴδιο ὑδατόσημο (monts), ἴδιες ραβδώσεις καὶ ὑδάτινες γραμμὲς.

Τὸ κείμενο πού ἀρχίζει στὸ φύλλο αὐτὸ συνεχίζεται στὸ ἐπόμενο, τὸ 207, ἀλλὰ δὲν ὀλοκληρώνεται: τὸ φύλλο ὅπου ἦταν γραμμένο τὸ τέλος τοῦ κειμένου μὲ τὴ χρονολογία του καὶ τὰ ὀνόματα ἐκείνων πού τὸ ὑπέγραψαν δὲν σώζεται. Ἡ συνάφεια ὡστόσο τοῦ κειμένου αὐτοῦ μὲ προηγούμενα —καθαιροῦνται αὐτοὶ πού κατηγορήσαν τὸν ἄθωο, σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη πράξις, Συμεὼν Α'— καὶ ἡ ὁμοιότητα τοῦ χαρτιοῦ μὲ τὸ χαρτὶ τῶν δύο προηγούμενων πράξεων ἐπιτρέπει, νομίζω, νὰ τὸ χρονολογήσουμε ὅπως δὴποτε μετὰ τὶς 10 Ὀκτωβρίου 1474 καὶ ἴσως μετὰ τὴν ἀποδημία τοῦ Συμεὼν, τὸ χειμῶνα τοῦ ἴδιου ἔτους¹.

(δ') Στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης ἰνδικτιώνας τοῦ ἔτους 6992, δηλαδὴ μεταξὺ 1 Σεπτεμβρίου 1483 καὶ 31 Αὐγούστου 1484, ἐκδίδεται ὁ συνοδικὸς τόμος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ πανορθόδοξη Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκήρυξε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν πού εἶχε ἀποφασιστεῖ. Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο σὲ δύο φύλλα, τὸ 194 καὶ 195, τὰ ὁποῖα ἔχουν καὶ τὰ δύο τὸ ἴδιο ὑδατόσημο (monts) πού ἐνοπίσαμε καὶ στὰ προηγούμενα φύλλα.

papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600, Ἐπιστημονικὴ, The Paper Publication Society, 2, ¹1968, 588.

1. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγησις αὐτοῦ τοῦ κειμένου βλ. πῶς κάτω, σ. 117.

(ε') Ἀπὸ τὸ ἴδιο χαρτί, μὲ ὕδατόσημο *mons*, εἶναι καὶ τὸ φ. 197. Στὸ φύλλο αὐτὸ εἶναι γραμμμένο ἕνα συνοδικὸ ψήφισμα μὲ χρονολογία: Μάιος 1484.

(ς') Διαφορετικὸ ὕδατόσημο βρίσκουμε στὸ φ. 202. Πρόκειται γιὰ μιὰ *arbalète*, var. *sim.* τοῦ *Zonghi* 518¹. Ὅλα τὰ χαρτιά μὲ ὕδατόσημο *arbalète* ἐγγεγραμμένη σὲ κύκλο εἶναι ἰταλικῆς προέλευσης καὶ χρονολογῶνται στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 15οῦ αἰώνα —εἰδικὰ ἕμως τὸ *Zonghi* 518 εἶναι χαρτί τοῦ *Fabriano*, χρονολογούμενο στὸ 1467. Τὸ φύλλο αὐτὸ εἶναι τὸ τελευταῖο ἐνὸς κειμένου ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ φ. 198: πρόκειται γιὰ μιὰ συνοδικὴ ἀπόφαση μὲ χρονολογία 15 Ἰουνίου 1497.

(ζ') Τὸ ἴδιο ὕδατόσημο, ἢ *arbalète*, σώζεται καὶ στὸ φ. 203, ὅπου εἶναι γραμμμένο ἕνα σημεῖωμα τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας μὲ χρονολογία Δεκέμβριος 1498. Τὸ φύλλο αὐτὸ ἀποτελεῖ δίφυλλο μὲ τὸ φ. 200 —γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὅτι ὀλόκληρη ἢ προηγούμενη πράξις εἶχε γραφτεῖ σὲ ἑνιαῖο χαρτί.

(η') Τὸ ὕγδοο κείμενο, μιὰ πράξις τοῦ Ἰουλίου 1488, εἶναι γραμμμένο σὲ ἕνα καὶ μόνον φύλλο, τὸ 193. Τὸ χαρτί εἶναι πολὺ φθαρμένο καὶ δὲν διακρίνεται ὕδατόσημο, ὑπάρχουν ὡστόσο ἄλλου εἶδους τεκμήρια —γιὰ τὰ ὅποια θὰ μιλήσουμε ἀμέσως πιὸ κάτω— ποὺ ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ τὸ φύλλο αὐτὸ ἀνήκει στὴν ἴδια κατηγορία μὲ τὰ προηγούμενα.

Ἀνακεφαλαιώνω τίς ὡς τώρα διαπιστώσεις. Τὸ χαρτί τῶν φύλλων 193-209 τοῦ σύμμικτου χειρογράφου τῆς Σάμου —φύλλων ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόθεσίν μας ἀποτελοῦν σπαράγματα ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως— εἶναι ἰταλικὸ καὶ προέρχεται ἀπὸ δύο ἐργαστήρια. Σὲ χαρτί ἀπὸ τὸ πρῶτο ἐργαστήριον ἔχουν γραφτεῖ κείμενα ποὺ χρονολογῶνται ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον 1474 ὡς τὸν Μάιον 1484· σὲ χαρτί τοῦ δευτέρου ἐργαστηρίου, κείμενα τοῦ 1497 καὶ 1498. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν διαπιστώνεται κάποια ἀναντιστοιχία ἀνάμεσα στὴν ἡλικία τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆ χρονολογία τῶν κειμένων· μπορούμε νὰ θεωρήσουμε ὅτι εἶναι τῆς ἴδιας, περίπου, ἐποχῆς.

Τὸ δεῦτερον τεκμήριον προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ταυτοτήτας δύο γραφῶν, δύο δηλαδὴ προσώπων ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν τὴν ἀρμοδιότητα νὰ καταχωρίζουν, νὰ ἀπαθανατίζουν στὸν ἱερὸ κώδικα πράξεις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Πρόκειται γιὰ τὸν Δημήτριον, μέγα χαρτοφύλακα, καὶ τὸν Μανουὴλ Κορίνθιον, τὸν γνωστὸ μέγα ρήτορα τοῦ Πατριαρχείου. Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ κείμενον ποὺ ἔγραψε ὁ Μανουὴλ

1. A. ZONGHI, *Zonghi's Watermarks...*

Κορίνθιος και τὰ στοιχεῖα πού ἀποκαλύπτουν τὴν ταυτότητα τοῦ γραφέα.

Τὸ χέρι τοῦ Μανουὴλ Κορίνθιου ἔχει γράψει τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης πού ἐκδόθηκε στὶς 15 Ἰουνίου 1497: ὁ γραφικὸς του χαρακτήρας μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ δύο αὐτόγραφα χειρόγραφα¹, καὶ εἶναι τόσο εὐκόλα ἀναγνωρίσιμος ὥστε δὲν ἀφήνει περιθώρια ἀμφιβολίας γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ γραφέα. Ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος μαρτυρεῖται, ἀπὸ τὸ 1482, ὡς πρόσωπο πού συνδέεται στενὰ μὲ τὸ Πατριαρχεῖο —κατεῖχε πιθανῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη καὶ κάποιο ὄφφικιο². Τὸ ὄφφικιο τοῦ μεγάλου ρήτορος, μὲ τὸ ὅποιο συνδέθηκε τὸ ὄνομά του, δὲν εἶναι βέβαιο ὅτι τοῦ εἶχε ἤδη ἀπονεμηθεῖ ὅταν ἔγραψε τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀπόφασης τοῦ 1497· εἶναι ὅμως βέβαιο ὅτι ἦταν λόγιος, διδάσκαλος στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ καὶ κατεῖχε, ἐνδεχομένως, ἕνα ἄλλο ὄφφικιο τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη³. Καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Μανουὴλ νὰ μὴν εἶναι μόνον ὁ γραφέας

1. Τὸ Ἰβήρων 512 καὶ τὸ Διονυσίου 221. Πανομοίωτυπα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ χειρόγραφα, μὲ δεξιμῆκα γραφῆς τοῦ Μανουὴλ, ἔχουν δημοσιευτεῖ στὸ L. VRANOUSSIS, *Les «Conseils» attribués au Prince Neagoe (1512-1521) et le manuscrit autographe de leur auteur grec, Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-est Européen*, 5, Ἀθήνα 1978, πίνακας I —βλ. στὸν πίνακα IV πανομοίωτυπο ἐνὸς αὐτογράφου κτητορικοῦ σημειώματος τοῦ Μανουὴλ, ἀπὸ τὸ χειρόγραφο Βασιλοπέδου 255 καὶ Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, *Ὁ νεομάγιστρος Μιχαὴλ Μαυροειδῆς ὁ Ἀδριανοπολίτης* († ca. 1490, Ἀδριανούπολη). Ἀνεκδότα ἀγολογικὰ κείμενα τοῦ Μεγάλου Ρήτορος Μανουὴλ Κορίνθιου, κ.ἀ., Ἀθήνα 1984, 114-117: ἀπὸ τὸ Ἰβήρων 512.

2. Ἐνδεικτικῶς τῆς σχέσης αὐτῆς πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὸ 1482 ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος ἐκφωνεῖ τὸν ἐπικήδειο τοῦ πατριάρχη Μάξιμου Γ'. Τὸ κείμενο τοῦ λόγου σώζεται στὸ αὐτόγραφο τοῦ Μανουὴλ Κορίνθιου, Ἰβήρων 512 (φ 212r-216v), καὶ φέρει τὴν ἐπιγραφή «Μονοδία ἐπὶ τῷ αἰδίμῳ πατριάρχει κυρῷ Μάξιμῳ τῷ Λογίῳ». Τὸ κείμενο τὸ δημοσίευσε, σὺν ἀνέκδοτο, ὁ Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Μάξιμος ὁ Λόγιος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 20 (1900), 4-6 —ἀπὸ lapsus calami, προφανῶς, ὁ Γεδεὼν ἀναφέρει ὅτι ἐκδίδει ἀπὸ τὸ Ἰβήρων 537. Τὸ κείμενο ὡστόσο τῆς «Μονοδίας» εἶχε δημοσιευτεῖ ἑπτὰ χρόνια νωρίτερα ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Σακκελαίου, ὁ ὁποῖος ὅμως, ἐκδίδοντας ἀπὸ ἄλλο χειρόγραφο, καὶ καθὼς τὸ κείμενο δὲν ἔφερε ἐπιγραφή, εἶχε ἀποδώσει τὸ ἔργο στὸν Μελέτιο Πηγᾶ (ΙΩ. ΣΑΚΚΕΛΑΙΩΝ, Μελετίου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας τοῦ Πηγᾶ, Ἐπιστολαὶ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἱερουσαλὴμ τὸν Β', *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 1(1883), 65-69· βλ. καὶ 35). Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ ἐπικήδειος στὸν Μάξιμο ἐκφωνήθηκε τὸ 1482 καὶ ὅχι τὸ 1481, ὅπως συχνὰ ἀναφέρεται. Ἐνθὺμηση γιὰ τὸ ἔτος θανάτου τοῦ πατριάρχη σώζεται στὸ χειρόγραφο τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου Add. 22492, φ. 192v: Τετάρτη 3 Ἀπριλίου 1482· βλ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἐνθὺμήσεων ἤτοι χρονικῶν σημειωμάτων συλλογὴ πρώτη, *Νέος Ἑλληρομνήμων* 7(1910), 154 ἀρ. 104 καὶ P. SCHREINER, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, 1, Βιέννη 1975, Chronik 101, 654.

3. Μὲ τὸ ὄφφικιο τοῦ μεγάλου ρήτορος μαρτυρεῖται συνεχῶς ἀπὸ τὸ 1504 ὡς τὸν θάνατό του (1530/1531). Περὶ τὸ 1489 μνημονεύεται ὡς λογοθέτης τῆς Μ. Ἐκ-

ἀλλὰ καὶ ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως. Ὑπὲρ τῆς πιθανότητος αὐτῆς δὲν συνηγορεῖ μόνο ἡ ἀνκνωρισμένη λογισμὴ του ἀλλὰ καὶ ἓνα σημεῖομα πού ἔχει γραφτεῖ, μεταγενέστερα, στὸ περιθώριο ἐνὸς φύλλου ἀπὸ αὐτὰ πού περιέχουν τὴν ἀπόφασή¹. Ὁ ἄδελφος λοιπὸν χρήστης τῆς πατριαρχικῆς νομολογίας σημειώνει: «[Τα]ῦτα τὰ μελίρρητα [ἐκπε]πόνθηται τῶ μεγάλῳ [ρήτο]ρι κῦρ Μανουήλ».

Ἡ γραφὴ τοῦ κειμένου μετὰ τὸ ὅποιο ἡ σύνοδος ἀποκαθιστᾷ τὸν Διονύσιο Α' —κείμενο τοῦ 1488— μοιάζει πολὺ μετὰ τῆ γραφῆ τοῦ μ. χαρτοφύλακα τοῦ Πατριαρχείου Δημητρίου. Δεῖγμα γραφῆς του, καὶ μαζὶ μαρτυρία τῆς ιδιότητάς του, σώζεται σὲ ἔγγραφο πού βρῆσκειται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Ἰβήρων. Πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπίσημο ἔγγραφο πού ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν μ. οἰκονόμο τοῦ Πατριαρχείου Γεώργιο, τὸν μ. σκευοφύλακα Μιχαὴλ καὶ τὸν μ. χαρτοφύλακα Δημήτριο καὶ ἔχει ἡμερομηνία «μηνὶ Μαρτίῳ β', ἰν(δικτιῶν)ος ς^α» ἐπιγράφεται «Συνοδικὸν τῶν σταυροφόρων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» καὶ ἀφορᾷ μιὰ διένεξη δύο ἀθωνικῶν μονῶν γιὰ κάποια κτηματικὴ ἔκτασή². Ἀπὸ ἐσωτερικὰ τεκμήρια μπορούμε νὰ τὸ χρονολογήσουμε στὸ 1488³ καὶ ἀπὸ τίς ὁμοιότητες πού ὑπάρχουν

κλησίας καὶ ρήτωρ, γιὰ τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα δὲν ὑπάρχουν μετεῖς βλ. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Οἱ Μεγάλοι Ρήτορες Μανουὴλ Κορίνθιος, Ἀντώνιος, Μανουὴλ Γαλησιώτης καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς των, *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 16 (1962), 17-25 —ὅπου καὶ ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία—, καὶ Δύο ἀνεκδότα κείμενα περὶ Μανουὴλ Κορίνθίου (Μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰουστίνου Δεκαδίου καὶ μιὰ ἀνθύμηση), *Πελοποννησιακά* 8(1971), 137-146. Βλ. ἀκόμη Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΣΑΚΑΣ, Ἀρχιερεῖς Μεθώνης, Κορώνης καὶ Μονεμβασιάς γύρω στὰ 1500, *Πελοποννησιακά* 3-4 (1958-1959), 118 σημ. 2: γιὰ τὸ ἄν τὸ «Κορίνθιος» εἶναι ἐθνικὸ ἢ οἰκονομικὸ ἐπώνυμο· L. VRANOSSIS, Les «Conceils»..., 380 ἐπ.: ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ «Λόγου διδακτικοῦ» τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Neagoe Basarab (1512-1521)· Δ. Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΣ, Ὁ νεομάγιστρος..., 19-30, 65-105: ἐκδίδει τὰ ἔργα τοῦ Μανουὴλ Κορίνθίου «Ἀκολουθία» καὶ «Λόγος ἐγκωμιαστικὸς» γιὰ τὸν νεομάγιστρο Μιχαὴλ Μαυροειδῆ.

1. Πρόκειται γιὰ τὸ φύλλο πού στὸ σύμμικτο χειρόγραφο τῆς Σάμου ἔχει ἀριθμηση 198^v.

2. Τὸ κείμενο τὸ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικαὶ Ἐφημερίδες (1500-1913)*, Ἀθήνα 1938, 14-18, ὅπου καὶ πανομοιότυπο τοῦ τέλους τοῦ ἔγγραφου μετὰ τίς ὑπογραφὰς τῶν «σταυροφόρων», ὀφφικιαλίων τοῦ Πατριαρχείου (σ. 19). Αἰτία τῆς διένεξης ἦταν ἡ διεκδίκηση μιᾶς ἔκτασης στὴν τοποθεσίᾳ Κομίτιστα ἀπὸ τίς μονῆς Ἰβήρων καὶ Χιλανταρίου. Γιὰ τὴν Κομίτιστα βλ. ὅσα γράφει ὁ P. LEMERLE, *Actes de Kullumus*, Παρίσι 1988, 153 καὶ 399, καθὼς καὶ τῆ βιβλιογραφία πού παραθέτει.

3. Μετὰ τὴν ς' ἰνδικτιῶνα συμπίπτει καὶ τὸ 1488 καὶ τὸ 1503. Ὁ Γεδεών (ξ.ά., 20) ἀποκλίνει ὑπὲρ τοῦ 1503 μετὰ κριτήριον γραφολογικόν: «ἡ γραφὴ μοὶ φαίνεται ἀνή-

στή γραφή τοῦ κειμένου καὶ στήν ὑπογραφή τοῦ Δημητρίου νὰ βεβαιωθοῦμε ὅτι αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ γραφέας του¹. Μὲ τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ὡς συγκριτικὸ στοιχεῖο εἶναι εὐκόλο νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι, λίγους μῆνες ἀργότερα, ὁ μ. χαρτοφύλαξ τοῦ Πατριαρχείου ἔγραψε — ὡς καὶ συνέταξε — τὸ κείμενο τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Διονυσίου Α' στὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Συνοψίζω: ἡ ἀποκάλυψη τῆς ταυτότητος δύο προσώπων ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἔγραψαν τὰ κείμενα στὰ ἐπίμαχα φύλλα ἐνισχύει τὴν ὑπόθεσιν γιὰ τὴν προέλευσίν τους: πρόκειται γιὰ ὁφικιαλίου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ζοῦσαν στὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 15ου αἰώνα καὶ τῶν ὁποίων οἱ δραστηριότητες ποὺ ἐντοπίσαμε ἐναρμονίζονται μὲ τὰ καθήκοντά τους στὸ πλαίσιο τοῦ θεσμοῦ.

Ἄς περάσουμε τώρα στὴ διπλωματικὴ τῶν κειμένων: πρόσφορο ζεῦγμα ἀποτελεῖ τὸ σημεῖωμα ποὺ βρίσκεται στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τελευταίου φύλλου γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε — τὸ φύλλο στὸ ὁποῖο ὁ μ. χαρτοφύλαξ Δημήτριος ἔγραψε τὸ κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο ἡ σύνοδος ἀποκαθιστᾷ τὸν ἐπανερχόμενο στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο Διονύσιο Α'.

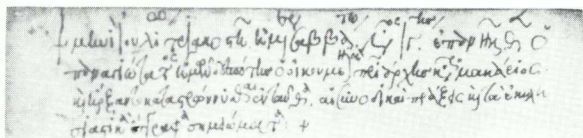
Σύμφωνα μὲ μιὰ συνήθεια ποὺ ἀνάγεται στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ἡ ἀνοδος ἐνὸς πατριάρχου στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπομνημονεύταν μὲ ἓνα σημεῖωμα ποὺ κατέγραφε ὁ μ. χαρτοφύλαξ στὸν ἱερὸ κώδικα τῆς Μ. Ἐκκλησίας. Γιὰ παράδειγμα, ἔταν τὸν Μάιο τοῦ 1347 ὁ Ἰσίδωρος «προεβλήθη» ὡς Κωνσταντινουπόλεως, καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τὸ ἀκόλουθο σημεῖωμα: «ἦ Μηνὶ μαῖω, ἑπτακαιδεκάτῃ ἡμέρᾳ πέμπτῃ, ἰν(δικτιῶν)ος ιε', προεβλήθη ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰ-

κουσα τῇ ιε' ἑκατονταετηρίδῃ». Ὡστόσο ὑπὲρ τοῦ 1488 συνήγορον δύο τεκμήρια. Πρῶτο, ὅτι τὸ ἔγγραφο αὐτὸ πρέπει νὰ ἐκδόθηκε σὲ περίοδο μεσοπατριαρχίας, ὥστε οἱ ὁφικιαλίου τοῦ Πατριαρχείου νὰ ἀναλάβουν οἱ ἴδιοι τὴν πρωτοβουλία νὰ ἀλληλογραφήσουν. Μεσοπατριαρχία λοιπὸν ὑπῆρχε μόνο τὸ 1488 — ἀπὸ τὴς ἀρχῆς ὡς τὸν Ἰούλιο —, ἐνῶ δὲν ὑπῆρξε τὸ 1503. Δεύτερο τεκμήριον: στὸ ἔγγραφο τῶν «σταυροφόρων» ἀναφέρεται μιὰ ἀπόφασις τοῦ πατριάρχου Συμεὼν ποὺ εἶχε ληφθεῖ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1486 γιὰ τὴν ἴδια διένεξιν. Μὲ τὴν ἴδια ὅμως ὑπόθεσιν ἀπασχολήθηκε ἡ πατριαρχικὴ σύνοδος καὶ ἐπὶ Μαξίμου Δ', ὅπως βεβαιώνει ὁ Γεδεών (ἐ.ά.). Ἄν τὸ ἔγγραφο τῶν ὁφικιαλίων εἶχε γραφεῖ τὸ 1503, θὰ ἀνέφερε ἀσφαλῶς καὶ τὴς δύο ἀποφάσεις — καὶ μάλιστα τὴν ἐγγύτερη, ἐπὶ Μαξίμου Δ'. Μὲ βάση τὰ τεκμήρια αὐτά, μπορούμε νομίζω νὰ χρονολογήσουμε μὲ ἀσφάλεια τὸ ἔγγραφο στὴς 12 Μαρτίου 1488.

1. Γιὰ τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Δημήτριος εἶναι ὁ γραφέας τοῦ κειμένου τοῦ «Συνοδικοῦ τῶν σταυροφόρων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας» βλ. καὶ ΜΑΧΗ ΠΑ-ΓΖΗ-ΑΠΟ-ΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐκείνηματα ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως. Παρασχέδια καὶ μαρτυρίες τοῦ 1476, Ἀθήνα 1988, 74.

κουμενικός π(ατ)ριάρχης κύρ 'Ισίδωρος, καὶ ἤρξαντο καταστρώννυσθαι ἐν τῷ παρόντι κωδικίῳ αἱ συνοδικαὶ πράξεις καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐγγράφα σημειώματα ἦ»¹.

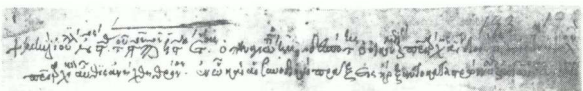
Ἀνάλογο ὅμως σημεῖωμα καταχωριζόταν καὶ ὅταν ἐπανερχόταν στὸ ἀξίωμα τοῦ κάποιος ἀπομακρυνθεὶς πατριάρχης. Ἐνα τέτοιο σημεῖωμα ἔχει καταγραφεῖ στὸν κώδικα ὅταν ὁ Μακάριος ἐπανῆλθε στὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Ἰούλιο τοῦ 1390: «Ἔ Μηνὶ Ἰουλίῳ τριακοστῇ ἡμέρᾳ σαββάτῳ, ἰν(δικτιῶν)ος ἑγ' ἐπανῆλθεν ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δε-

Vind. hist. gr. 48, p. 54v: 30 Ἰουλίου 1390

σπότης ὁ οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης, κύρ Μακάριος, καὶ ἤρξαντο καταστρώννυσθαι ἐναυῦθα αἱ συνοδικαὶ πράξεις καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐγγράφα σημειώματα ἦ»².

Στὸ ἐπάνω μέρος τοῦ φύλλου, στὸ ὁποῖο σώζεται τὸ κείμενο τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Διονυσίου Α' στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, διαβάζουμε: «Ἔ Μηνὶ Ἰουλί(ω), ἰν(δικτιῶν)ος 5^{ης} τοῦ 5^{ου} 3^{ου} 4^{ου} 5^{ου} ἔτους, ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπύτης ὁ οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης κύρ Διονύσιος εἰς

Σάμου 12, p. 192r: Ἰούλιος 1488

τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν αὐθις ἀνήχθη θρόνον, ἐν ᾧ καὶ αἱ συνοδικαὶ πράξεις ἤρξαντο καταστρώννυσθαι ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι».

Εἶναι πρόδηλο ὅτι ἀπὸ τὸ φύλλο αὐτὸ ἄρχισε μιὰ ἐνόητα τοῦ ἱεροῦ

1. Vind. hist. gr. 47 p. 125r [= F. MIKLOSICH - I. MÜLLER, *Acta et diplomata...*, 1, 256]· πανομοίωτο τοῦ φύλλου στὸ J. DARROUZES, *Le registre...*, 407.

2. Vind. hist. gr. 48, p. 54v [= F. MIKLOSICH - I. MÜLLER, *Acta et diplomata...*, 2, Βιέννη 1862, 142]· πανομοίωτο καὶ αὐτοῦ τοῦ φύλλου στὸ J. DARROUZES, *Le registre...* 445.

κώδικας, πού τὴν ὀρθοθετοῦσε ἡ ἐπιστροφή τοῦ Διονυσίου Α' στὸν οἰκου-
μενικὸ ὄρθον. τὸν Ἰούλιου τοῦ 1488· ὁ μ. χαρτοφύλαξ, ἀκολουθώντας τὴν
παράδοση τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας, σημείωσε μὲ τὸ χέρι του τὴν
ἐνθύμησιν τοῦ γεγονότος καὶ ἐν συνεχείᾳ καταχώρισε τὴ συνοδικὴ ἀπόφα-
σιν μὲ τὴν ὁποία γινόταν ἡ ἀποκατάστασις τοῦ πατριάρχου. Καὶ εἶνα·
φανερὸ ὅτι ἔχομε τὸ πρωτότυπο φύλλο τοῦ κώδικα, ἀφοῦ στὸ τέλος τοῦ
κειμένου τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως ὑπάρχουν οἱ «οἰκειοῦ χειροῦ» ὑπογραφῆς
τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων.

Μὲ ὑπογραφῆς ἕμως ἰδιόχειρες κλείνουν καὶ ἄλλες τέσσαρις πρά-
ξεις —στοιχεῖο πού συνδυαζόμενον μὲ ἕσα ἄλλα ἀναφέραμε πείθει γιὰ τὴν
αὐθεντικότητα τῶν εὐρημάτων. Πιὺ συγκεκριμένα:

(α') Ὅταν ὁ πατριάρχης Συμεὼν, ἐνόψει τῆς ἀποδημίας του ἀπὸ τὴν
Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474, θέλησε νὰ ἐπι-
κοινωνήσῃ μὲ τὸ ποιμνιὸν του, ἔγραψε στὸν κώδικα τὸ κείμενον τῆς ἐγκυ-
κλίου του, τὸ ὑπέγραψε «οἰκειοχειρῶς» καὶ ἐπιφόρτισε προφανῶς τὴ
Γραμματεία μὲ τὸ καθήκον νὰ διοχετεύσῃ τὸ πατριαρχικὸ μήνυμα πρὸς
τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας: νὰ ἐτοιμάσῃ ἀντίγραφα «ἐκ τοῦ
πρωτοτύπου» καὶ νὰ τὰ ἀποστείλῃ.

(β') Τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἴδιου πατριάρχου τὴ βροίσκουμε, δέκα περίπου
χρόνια ἀργότερα¹, κάτω ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ «συνοδικοῦ τόμου» μὲ τὸν
ὅποιο ἡ πανορθόδοξη Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποκέρυξε τὴ
Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Στὴν περίπτω-
σιν ἕμως αὐτῇ, μαζί μὲ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως ὑπογράφουν
καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἄλλων ὀρθόδοξων πατριαρχείων, ὅπως καὶ πολλοὶ
ἀρχιερεῖς. Πράκειται γιὰ τὸ κείμενον πού καταχωρίστηκε στὸν ἱερὸ κώδικα
καὶ ὑπογράφηκε «οἰκειοχειρῶς» ἀπὸ ἕσους συμμετεῖχαν στὴν πανορθό-
δοξη Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

(γ') Αὐτόγραφες ἕμως ὑπογραφῆς σώζονται κάτω ἀπὸ τὸ κείμενον
καὶ ἐνὸς «συνοδικοῦ ψηφίσματος» μὲ τὸ ὅποιο ἡ σύνοδος ἐπαναβεβαίωσε
τὴν καταδικὴν τῆς σιμωνίας, τὸν Μάιο τοῦ 1484: ὑπάρχει, καὶ πάλι, ἡ
ὑπογραφὴ τοῦ Συμεὼν ἀλλὰ καὶ δεκαεξὶ ἄλλων ἀρχιερέων. Τέλος:

1. Ἀπὸ τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα ἔχομε πανομοιότυπο τῆς ὑπογραφῆς τοῦ Συ-
μεὼν πού τὸ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΤΣ, "Ἐκθεσις πα-
λαιουγραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ. Β' Περὶ τῆς ἐπὶ
τοῦ Παγγαίου ὄρους μονῆς Κοσινίτζης, Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλο-
λογικὸς Σύλλογος, Παράρτημα τοῦ τ. 17 (1886), «Πίναξ Α'» μεταξύ τῶν σελίδων 16
καὶ 17, ἀπὸ τὸ «σιγνιλιῶδες γράμμα» τοῦ Ἰουνίου 1477 πρὸς τὴ μονὴ Κοσινίτσα.

(δ') Με ύπογραφή ενός άλλου πατριάρχη, του Νήφωνος Β', και μαζί είκσι: έξι άλλων άρχιερέων, κλείνει τὸ κείμενο μιᾶς συνοδικῆς αποφάσεως πού εκδόθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1497.

Κοντὰ σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, τῶν πράξεων πού σώζουσαν αὐτόγραφες ύπογραφές, πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ πράξη μετὴν ὅποια καταδικάζονται ὡς πρωταίτιοι ὅσοι ζήτησαν τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Συμεὸν Α' λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474: ὁ πρέεδρος Ἡρακλείας Γαλακτίων καὶ οἱ ὀφφικιάλιοι Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ Μανουὴλ Χριστόνυμος. Ἀπὸ τὴν πράξη πού καταγράφηκε στὸν κώδικα δὲν σώζεται τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο φύλλο, ὅπου προφανῶς θὰ ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα τοῦ κειμένου, ἡ ἡμερομηνία τῆς πράξεως καὶ μαζί οἱ ύπογραφές ὅσων ἔλαβαν μέρος στὴ σύνοδο πού κατέληξε σὲ καταδικαστικὴ ἀπόφαση. Ὅλα δηλαδὴ δείχνουν ὅτι καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ εἶχε ἀκολουθηθεῖ ἡ γραφειοκρατικὴ λογικὴ πού τηρήθηκε καὶ στὶς προηγούμενες ἀφάσεις¹.

Μένουν δύο καταγραφές οἱ ὅποιες δὲν ἔχουν ἰδιόχειρες ύπογραφές: εἶναι ὅμως ἀθθεντικὰ τμήματα τοῦ ἱεροῦ κώδικα. Ἴδου γιὰτί.

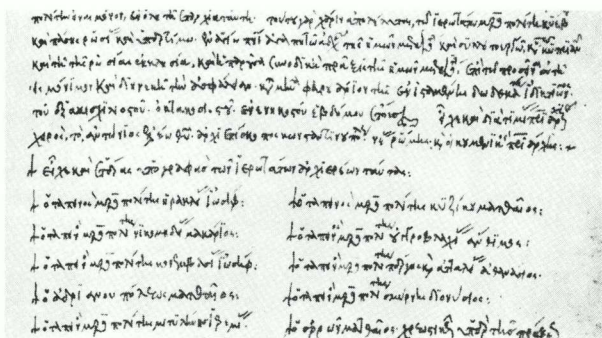
Ἡ καταχώριση πράξεων τοῦ Πατριαρχείου στὸν ἱερὸ κώδικα γίνονται μετὰ δύο τρόπους: εἴτε καταγραφόταν ὀλόκληρο τὸ κείμενο τῆς πράξεως καὶ τὸ ὑπέγραφον «οἰκειοχείρως», στὸ σῶμα τοῦ κώδικα, ὅσοι τὴν ἀποφάσισαν· εἴτε ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας καταχώριζε ἓνα σημεῖωμα, μιὰ ἐνθύμηση, μιὰ «παρασημείωσιον» κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὀρολογία, μετὴν ὅποια ἀπομνημόνευε ὅ,τι εἶχε ἀποφασιστεῖ ἢ κάποια ἐνέργεια πού ἐκτελέστηκε. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἡ ἐνθύμηση μπορούσε νὰ εἶναι ἢ ἓνα ὀλιγόστιχο σημεῖωμα ἢ —στὶς περιπτώσεις ἰδίως ἐκεῖνες πού οἱ ἐνέργειες τοῦ Πατριαρχείου ἀποτυπώνονταν σὲ κάποιο ἔγγραφο— μπορούσε νὰ καταχωριστεῖ στὸν κώδικα ὀλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ λυτοῦ ἔγγραφου· στὸ τέλος ὑπῆρχε μιὰ φράση πού διασφάλιζε τὴν ἀθθεντικότητά του. Ἄς δοῦμε ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ παραδείγματα πού σώζονται ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ ἱερὸ κώδικα.

Τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1389 ἐκδόθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη μιὰ «συνοδικὴ πρᾶξις» μετὴν ὅποια δικακωνίζονταν θέματα πού ἀφορούσαν τὴν «τῆς Ῥωσίας ἐπαρχίαν»². Τὸ κείμενο κατέληγε: «τούτου γάρ χάριν ἀπολέλυται τῷ ἱερωτάτῳ μητροπολίτῃ Κυέβου καὶ πάσης Ῥωσίας... κυρῶ

1. Βλ. καὶ ὅσα ἀναφέρονται στὸ τέταρτο κεφάλαιο (σ. 83-84) γιὰ τὴ συνοδικὴ αὐτὴ ἀπόφαση.

2. J. DARROUZÈS, *Les registes des actes du patriarcat de Constantinople*, 6, Παρίσι 1979, N. 2847.

Κυπριανῶ, καὶ τῇ τῆς Ῥωσίας ἐκκλησίᾳ καὶ ἡ παροῦσα συνοδική πρᾶξις τῆς ἡμῶν μετρούτητος ἐπὶ τῷ προσεῖναι αὐτῇ εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν κατὰ μῆνα φευρούριον...»¹. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἓνα λυτὸ ἐγγραφο, μὲ τὸ κείμενο τῆς πράξεως καὶ τὶς πρωτότυπες ὑπογραφὰς τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν συνοδικῶν ἀρχιερέων, στάλλθηκε στὸν συγκεκριμένον μητροπολίτην καὶ τὴ ρωσικὴ Ἐκκλησίαν. Τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὅμως ποὺ ἐξέδωσε τὴν πράξιν ἐπρεπε νὰ γνωρίζει ὅτι ἀποφάσισε· καταχωρίστηκε λοιπὸν στὸν ἱερὸ κώδικα ὀβόκληρο τὸ κείμενο καὶ στὸ τέλος, ἀντὶ νὰ ζητηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐκδώσαντες τὴν πράξιν νὰ τὴν ὑπογράψουν καὶ πάλι, σημειώθηκε: «† Εἶχε καὶ διὰ τιμίας πατριαρχικῆς χειρὸς τοῦ Ἀντωνίου, ἐλέω θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως,

Vind. hist. gr. 48, φ. 50^ρ (τμήμα)

Νέας Ῥώμης, καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης:— † Εἶχε καὶ ἐτέρας ὑπογραφὰς τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ταύτας...». Καὶ ἀκολουθοῦσε κατὰ λογὸς ἐκείνων ποὺ εἶχαν ὑπογράψει ἰδιοχείρως τὴν πράξιν.

Ἀνάλογη περίπτωση σῶζεται καὶ στὰ σπαράγματα τῶν ὁποίων ἀποτιμοῦμε ἐδῶ τὴν αὐθεντικότητα. Τὸ 1474 ἡ σύνοδος ἀποφάσισε ὅτι δὲν εὐσταθοῦν οἱ κατηγορίες γιὰ ἐγκλήματα ποὺ εἶχε διαπράξει ὁ Συμεὼν Α΄ παρὰλληλα, δῆλωσε τὴν ἀλληλεγγύη της πρὸς τὸν πατριάρχη ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ Πύλη ζητοῦσε νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν καταβολὴ ἐτήσιου φόρου ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐνα λυτὸ ἐγγραφο μὲ τὶς ἰδιόγραφες ὑπογραφὰς τῶν συνοδι-

1. Vind. Hist gr. 48, φ. 50^ρ [= F MIKLOSICH - I. MÜLLER, *Acta et diplomata...*, 2, 128].

ἀποπέσει πρὸς μὴν ἀνέλιπεν ἑστὸν ἕως ἀφ' ἧς ἀφ' ἑαυτοῦ σὶς γὰρ πινυμένω
 τὰ ἰω μὴν ἀποπέσει καὶ μὴν κωπὶ ἀφ' ἧς κὴ τὰ ἑστὸν ἕως ἀφ' ἑαυτοῦ σὶς γὰρ πινυμένω
 καὶ καὶ ἀνέλιπεν ὑπογραφῶν ἡ ἀσπρὴν ἐκείνην ἐν τῷ σὶς γὰρ πινυμένω
 μὴν ὁ ἴω βεῖ ἰ: τὸ ἕως τὰ ἑστὸν ἕως ἀφ' ἑαυτοῦ σὶς γὰρ πινυμένω
 χὶ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ

✠ ταπεινὸς μῦθος, πολὶ τρυμὸς β, παυράτιος:—
 ✠ ταπεινὸς μῦθος, πολὶ αὐ ζῆλος, μὲ φῦτος:—
 ✠ ταπεινὸς μῦθος, πολὶ νίκω μολὸς, δωρὸς β:—
 ✠ ταπεινὸς μῦθος, πολὶ νικαίαι, μακάριος:
 ✠ ταπεινὸς μῦθος, πολὶ χηκηδόνος, ἰωσὴφ:—

Σάμος 12, φ. 205^γ (τμήμα)

κῶν πρέπει νὰ παραδόθηκε προσωπικὰ στὸν Συμεὼν· ἀλλὰ τὸ κείμενο αὐτοῦσιο καταχωρίστηκε καὶ στὸν ἱερὸ κώδικα, μετὰ τὴν ἀναγραφή ὅλων τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχιερέων ποὺ τὸ εἶχαν ὑπογράψει. Στὸ τέλος σημειώθηκε ἡ φράση: «Ὁ Εἶχε τὸ πρωτότυπον τὰς ὑπογραφὰς οἰκειοχείρως τῶν ἀρχιερέων:—»¹.

Τέλος, ὑπάρχει ἄλλο ἓνα φύλλο ποὺ ὄχι μόνο εἶναι —καὶ αὐτὸ— ἀυθεντικὸ τμήμα τοῦ ἱεροῦ κώδικα ἀλλὰ καὶ τὸ κείμενο ποὺ σώζει, μολονότι δὲν εἶναι κατασφαλισμένο μετὰ αὐτόγραφες ὑπογραφές, εἶναι πρωτότυπο.

Ἡ ἀυθεντικότητα τοῦ φύλλου εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποδειχθεῖ ἐπειδὴ ἀποτελεῖ τὸ δεῦτερο φύλλο ἐνὸς διφύλλου, γιὰ τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ ὁποῦο ἔχουμε ἰσχυρές ἐνδείξεις ὅτι ἀποτελοῦσε ὄργανικὸ τμήμα τοῦ ἱεροῦ κώδικα (βλ. ὅσα ἀναφέρονται πρὸς πάνω στὴ σ. 60, περίπτωση ζ'). Ὅσον ἀφορᾷ τὸ κείμενο ποὺ σώζει, ἡ διπλωματικὴ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δικαιολογήσουμε τὴν ἀπουσία ὑπογραφῶν· νὰ μὴν τὸ θεωρήσουμε ὡστε ἀντίγραφο

1. Σὲ μιὰ παρόμοια περίπτωση ἀθωοτικῆς ἀποφάσεως, ποὺ σώζεται καταγραμμένη στὸν κώδικα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, περιγράφεται ρητὰ ἡ πρακτικὴ ποὺ ἀκολουθήθηκε: ἐπιδόθηκε στὸν ἀθωωθέντα τὸ πρωτότυπο τοῦ γράμματος μετὰ τὴς ἰδιό-

οὔτε κείμενο πού γράφτηκε ἐν τῶν ὑστέρων στό λευκὸ χαρτὶ τοῦ διφυλλίου. Πρὶκεῖται γιὰ «σημείωμα» τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας μὲ τὸ ὁποῖο ἀπομνημονεύτηκε ἡ παρούσα ἐνώπιον τῆς συνόδου τοῦ πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅσα διαμείφθηκαν στὴ συνεδρία ἐκείνη τῆς συνόδου καὶ ὅτι τελικὰ ἀποφασίστηκε. Τὰ γεγονότα αὐτὰ συνέβησαν στὶς 5 Δεκεμβρίου 1498 — σύμφωνα μὲ τὴ χρονολογία τοῦ σημειώματος— καὶ διασταυρῶνται ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται σὲ ἓνα πιττάκιο πού ἔστειλε ὁ Ἰωακείμ Α' πρὸς τὴ μοναστικὴ κοινότητα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, κείμενο πού χρονολογεῖται καὶ αὐτὸ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1498¹. Τὸ σημείωμα τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας κλείνει μὲ τὴ φράση: «καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δῆλωσιν ἐσημειώθη ἐ ν τ α ὕ θ α εἰς ἀσφάλειαν». Τὸ τοπικὸ ἐπίρρημα δηλώνει τὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀπουσία ὑπογραφῆς, τὸ γεγονός ἐρμηνεύεται ἀπὸ τοὺς κανόνες λειτουργίας τῆς Γραμματείας πού ἦταν καθιερωμένοι ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ: ἡ καταχώριση ἐνὸς κειμένου στὸν κώδικα ἀπὸ ἐκεῖνον πού ἦταν ἐπιφορτισμένος γιὰ τὴν τήρησή του ἀποτελοῦσε, ipso facto, τεκμήριο τῆς γνησιότητάς του, καὶ δὲν χρειαζόταν καὶ ὑπογραφή γιὰ νὰ κατοχυρωθεῖ ἡ γνησιότητά του. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ κείμενο πού καταχωρίστηκε στὸν ἱερὸ κώδικα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1498 εἶναι ἓνα «σημείωμα» τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας τὸ ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὴ λογικὴ τῆς, δὲν εἶχε ἀνάγκη ὑπογραφῆς γιὰ νὰ κατοχυρωθεῖ ἡ γνησιότητά του.

Συμπέρασμα: τὰ ἐπιμέρους κριτήρια πού ἐπιλέξαμε γιὰ νὰ ἐλέγξουμε τὴν ἀυθεντικότητα τῶν φύλλων πού ἐντοπίσαμε σὲ χειρόγραφο τῆς Σάμου ὡς σπαραχμάτων ἀπὸ τὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στηρίζουν τὴν ὑπόθεσιν πού θέσαμε. Ἐν μάλιστα συνειδηθῶν ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιμέρους, νομίζω ὅτι μπορούμε μὲ βεβαιότητα νὰ θεωροῦμε ὅτι τὰ δεκατέσσερα φύλλα καὶ τὸ ἓνα δίφυλλο πού βρίσκονται ἐνσωματωμένα στὸ χειρόγραφο ἀρ. 12 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μητροπόλεως Σάμου καὶ Ἰκαρίας εἶναι σπαράγματα ἀπὸ τὸν «ἱερὸν κώδικα» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως.

γραφες ὑπογραφῆς («ταῦθ' οὕτω παρ' ἡμῶν διαγνωσθέντα καὶ ἀποφανθέντα τῷ παρόντι περιελήφθησαν γράμματι ἐ π ι δ ο ὄ ε ν τ ι τῷ διὰληρθέντι τιμωτάτῳ ἐν ἱερομονάχῳ κυρ Νίφωνι εἰς παντελῆ ἀθήσῳσιν αὐτοῦ καὶ ἀσφάλειαν»), καταχωρίστηκε στὸν κώδικα τὸ ἴδιον κείμενο καὶ, στὸ τέλος, μετὰ τὴ φράσιν «ἢ εἶχε καὶ ὑπογραφὰς ἦ», σημειώθηκαν τὰ ὀνόματα ὅσων ὑπέγραψαν τὴν ἀπόφασιν. Πρὶκεῖται γιὰ πρῆξιν τοῦ Σεπτεμβρίου 1350, βλ. J. DARROUZÈS, *Les registes...*, 5, Παρίσι 1977, N. 2317.

1. Περισσότερα γιὰ τὸ πιττάκιο —τὴ χρονολογία καὶ τὴν ἐκδοσὴ του— βλ. στὸ τρίτο Μῆρος, κείμενο VIII.

‘Ο «Ιερός κώδιξ» στο β’ μισό τοῦ 15 αἰώνα

Με ὅσα ἀναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο ἀποδείχθηκε πιστεύω ἡ αὐθεντικότητα τῶν δεκατεσσάρων μεμονωμένων φύλλων καὶ τοῦ ἑνὸς διφύλλου ὡς σπαραγμάτων ἀπὸ τὸν ἱερό κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως· παράλληλα ὅμως ἤρθε στὸ φῶς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρξε ἓνα σῶμα ἀπὸ τὸ ὁποῖο κάποτε σπαράχτηκαν ὅσα ἐντοπίσαμε. Μὲ ἄλλα λόγια, ὑπῆρχε στὸ Πατριαρχεῖο ἓνα χειρόγραφο βιβλίο στὸ ὁποῖο καταγράφονταν «αἱ συνοδικαὶ πράξεις καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποθέσεων ἐγγραφα σημειώματα»· τὸ ἐπόμενο ζητούμενο εἶναι νὰ ἐντοπίσουμε ἀπὸ πότε —μέσα στὸ β’ μισό τοῦ 15ου αἰώνα— τηρεῖται κώδικας, δεδομένου ὅτι τὸ πρῶτο, χρονολογικὰ, σπάραγμα ποῦ ἐντοπίσαμε ἀνάγεται στὸ 1474.

Ἡ πρώτη, ἔμμεση, μνεία γιὰ τὴν τήρηση κώδικα στὸ Πατριαρχεῖο, μετὰ τὴν ἀνασύστασή του τὸ 1454, μπορεῖ νὰ ἐξαχθεῖ ἀπὸ ὅσα ὑπονοῦνται στὸ πιττάκιο ποῦ ἔστειλε ὁ Γεννάδιος, ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωση πατριάρχης, πρὸς τὸν συναίτη Ἰωακεῖμ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1455(;)· ‘Ο Γεννάδιος προτρέπει τὸν Ἰωακεῖμ νὰ ἀκολουθήσουν καὶ στὸ Σινᾶ τὴν ἀρχὴ ποῦ ἐφαρμόστηκε στὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως: «πάντας... ὅσοι ἔδωκαν ὁμολογίαν, ἐδεξάμεθα αὐτῶν τὴν μετάνοιαν, καὶ εἰρηνεύσαμεν τὸν κόσμον»¹. «Ἐδωκαν ὁμολογίαν» πίστeweς σημαίνει, πρακτι-

1. Τὸ κείμενο δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ΝΙΚΗΦΟΡΟ ΚΑΛΟΓΕΡΑ στὸ *Εἰθνήμιον τοῦ Ζιγαβηροῦ ἐπιμνηεὶα εἰς τὰς ἰδ’ ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου Παύλου καὶ εἰς τὰς ζ’ καθολικάς*, 1, Ἀθήνα 1887, ρβ’-ργ’· ἀπὸ τὸ Μ. Λαύρας Α 7, καὶ ἐκδόθηκε στὸν τέταρτο τόμο τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου (ἐκδ. L. PETIT, X. A. SIDERIDES, M. JUGIE) Παρίσι 1935, 206-207· ἀπὸ τὸν Parisinus 1295 καὶ τὸ ποῦ πάνω ἀθωνικὸ χειρόγραφο. Τὸ πρωτότυπο σώζεται —ἢ σωζόταν— στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Μετοχίου τῆς Μονῆς Σινᾶ στὸ Κάιρο (ὁ π. Δημήτριος, βιβλιοθηκᾶριος τῆς Μονῆς Σινᾶ, εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ μοῦ γνωρίσει ὅτι σὲ πρόσφατες ἀναζητήσεις του δὲν ἐντόπισε τὸ ἐγγράφο τοῦ Γενναδίου στὸ Κάιρο)· ἐνῶ τὸ κείμενό του τὸ παραδίδουν ἄλλα ἔξι χειρόγραφα, ποῦ δὲν τὰ ἀναφέρουν οἱ ἐκδότες τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου. Ὁ Νικηφόρος Καλογεράς εἶχε ὑποθέσει (ἔ. ἀ.) ὅτι τὸ πιττάκιο ἀπευθυνόταν στὸν ἡγούμενο ἢ σὲ κάποιον ἀπρὸιστάμενον τῆς μονῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἀθῶ· οἱ ἐκδότες ὅμως τῶν Ἀπάντων τοῦ Γενναδίου θεώρησαν, ὀρθὰ νομίζω, ὅτι τὸ ἐγγράφο ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν συναίτη Ἰωακεῖμ καὶ τὸ

κά, ὅτι καταχωρίστηκαν στὸν ἱερὸ κώδικα ἐνυπόγραφοι λίβελλοι ἢ ὅτι μὲ φροντίδα τῆς Γραμματείας ἐνσωματώθηκαν, ἐπικολλήθηκαν, in perpetuam rei memoriam, σὲ λευκὰ φύλλα τοῦ κώδικα ὁμολογίας πίστεως ποὺ εἶχαν ἀποσταλεῖ σὲ λυτὰ χαρτιά.

Ἐνα τέτοιο φύλλο, ποὺ ἀνατρέχει ὅμως στὸ χρονικὸ διάστημα 1462-1464 καὶ περιέχει τὶς ὁμολογίες ποὺ ἔδωσαν ὁ δικαιοφύλαξ διάκονος Λέων καὶ ὁ μητροπολίτης Νικομηθεΐας Μακάριος¹, ἐντοπίστηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1669 στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Ἱεροσολύμων Νεκτάριο. «Εὐρέθη ἐν Κωνσταντινουπόλει σεσαθρωμένον» τὸ φύλλο αὐτὸ καὶ ὁ Νεκτάριος ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἀπαθανάτισουν τὰ ἀναγραφόμενα κείμενα σὲ κάποιο χειρόγραφο. Ὡστόσο τὸ «σεσαθρωμένον» φύλλο, ὅπου προφανῶς τὰ πρωτότυπα τῶν ὁμολογιῶν, δὲν ἔφτασε ὡς ἐμῶν· τὰ κείμενά τους ὅμως σώζονται σὲ χειρόγραφο τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅπου τὰ ἀντέγραψε ὁ ἀρχιδιάκονος τότε καὶ μετέπειτα διάδοχος τοῦ Νεκταρίου Δοσίθεος².

Τέλος, ἂς σημειωθεῖ ὅτι τὴν πρακτικὴ τῆς καταχώρισης τῶν ὁμολογιῶν πίστεως στὸν ἱερὸ κώδικα τὴν περιγράφει καὶ τὴν ἐπιβεβαιώνει ἓνα ἄλλο πατριαρχικὸ κείμενο ποὺ χρονολογεῖται στὸ 1484. Τότε, μετὰ τὸν «συνοδικὸν τόμον» μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκηρύχθηκε πανηγυρικὰ ἡ Σύνοδος τῆς Φλωρεντίας καὶ ἡ ἔνωσις τῶν Ἑκκλησιῶν, προβλέφθηκε καὶ τὸ τυπικὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθοῦν ὅσοι εἶχαν ἀποδεχτεῖ τὸν «ἄρον» τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας ἀλλὰ ἤθελαν νὰ «ἐπιστρέψουν» στὴν ὀρθό-

συνδύαξαν μὲ ἓνα πιττάκιο ποὺ εἶχε ἀπευθίνει ὁ Γεννάδιος πρὸς τὴ μοναστικὴ κοινότητα τοῦ Σινῆ (ἐ.ἀ., σ. XIII). Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔγγραφο ἔχει ἡμερομηνία 5 Φεβρουαρίου, πιθανότατα τοῦ 1455· κατὰ συνέπεια καὶ τὸ κείμενο αὐτό, ποὺ γράφτηκε ἀμέσως μετὰ, γιὰ νὰ συμπληρώσει ὁ,τι λησμόνησε νὰ συμπεριλάβει στὸ προηγούμενο πιττάκιο ὁ Γεννάδιος (: «ἐπειδὴ ἔλαθεν ἡμῶς τοῦτο καὶ οὐκ ἐγράψαμεν ἐν τῷ πιττάκιῳ τῷ πρὸς τὴν ἀγίαν μονήν, γράφομεν τοῦτο ἰδίως καὶ οἰκειοχείρως διὰ καλλίωνα ἐνθύμησιν ὑμῶν καὶ πληροφορίαν τῶν ἀδελφῶν...») πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὸν Φεβρουάριον τοῦ 1455. — Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐποχὴ εἶναι πιθανὸ νὰ προέρχεται ἓνα ἀθησαύριστο κείμενο τοῦ Γενναδίου, ἓνα τυπικὸ «περὶ τῶν ἀπὸ προαιρέσεως ἀρησαμένων καὶ πάλιν ἐπιστρέφόντων», ποὺ ἀντίγραφὸ του σώζεται στὸ χειρόγραφο Ξενοφάντος 70, φ. 218^r-224^v. Στὸ τυπικὸ αὐτὸ ἀναφέρεται ὅτι ὁ «ἐπιστρέφων» ἔδωκε «ἐμφορονα ὁμολογίαν» (φ. 223^v).

1. Βλ. καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα τὰ λήμματα στὸ *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*: Λέων (τχ. 6, Βιέννη 1983, 174) ἀρ. 14796 καὶ Μακάριος (τχ. 7, Βιέννη 1985, 28) ἀρ. 16269.

2. Τὸ χειρόγραφο ἔχει τὸν ταξινόμικὸ ἀριθμὸ 253 καὶ τὰ κείμενα ἔχουν ἀντιγραφεῖ στὸ φ. 4^r-^v. Ἐχουν δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Δοσίθεο στὸ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, ... Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντιθέσεις, ἴασι 1682, 231-232.

δοξή 'Εκκλησία. Μεταξύ τῶν ἄλλων, ὕφειλαν ἀδοῦναι ὁμολογίαν [πίστεως] καθαρὰν ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι... ἦν τινα κρατεῖ ἡ καθολικὴ τῶν Γραικῶν 'Εκκλησία», ὅπως ἀναφερόταν στὸ κείμενο τοῦ 1484¹.

Ἡ δευτέρη μνεΐα, ἡ καλύτερα ὁ ἀπόηχος γιὰ τὴν τήρηση κώδικος πρὶν ἀπὸ τὸ 1474 — ἔτος ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται τὸ πρῶτο χρονολογικὸ σπάραγμα —, σῶζεται σὲ ἓνα χρονικὸ, τὴν «Πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως 'Ιστορίαν»². Ὁ λόγος ἐκεῖ γιὰ τὸν πρῶτο μετὰ τὴν "Ἀλωσὴ πατριάρχῃ, ὁ ὁποῖος ἀέγραψε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ εἰς τὸν κώδικα τῆς Μεγάλῃς 'Εκκλησίας [καὶ ἀπεχώρησεν]». Τὸ χρονικὸ βέβαια συντάχθηκε τὸν 16ο αἰῶνα³ καὶ ὁ χρονικογράφος, μολοντί στηρίζεται σὲ προγενέστερες πηγές, εἶναι θεωρητικὰ δυνατὸ νὰ ἀποδίδει συνήθειες τῆς ἐποχῆς του σὲ περασμένα χρόνια· στὴ συγκεκριμένη ἡμῶς περίπτωσι δὲν ὑπάρχει κάποια ἐνδειξὴ πού νὰ πείθει ἔτι ὁ συγγραφέας τοῦ χρονικοῦ παραποιεῖ ὅσα πραγματικὰ συνέβησαν. Ἀλλὰ καὶ ἓνα ἐξωπηγαϊκῆς προέλευσης τεκμήριον συνηγορεῖ, καὶ αὐτὸ, μὲ τὴν ἔποψη ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνασῶσασιν τοῦ Πατριαρχείου στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὁθωμανῶν, τὸ 1454, τηρήθησαν οἱ συνήθειες τῆς βυζαντινῆς Γραμματείας. Μετὰ τὴν "Ἀλωσὴ ἤρθε στὴν ἐξουσίαν τοῦ θεσμοῦ ὁ ἀνθωνωτικὸς Γεώργιος Σχολάριος, ὁ Γεννάδιος, καὶ μαζὶ του, ἐπικεφαλῆς τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας ὡς μ. χαρτοφύλαξ, ὁ Θεόδωρος Ἀγγλικανός⁴· ἡ ἀνάληψις λοιπὸν τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τοὺς ἀνθωνωτικούς, ζηλωτῆς τῶν παραδόσεων τῆς ὀρθόδοξῆς 'Εκκλησίας, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν πραγματικὴ ἀνάγκη νὰ καταγράφονται κάπου ὅσα ἀποφάσιζε ἡ ἀνώτατη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ καὶ ὅσα τὴν ἀφοροῦσαν, κάνουν πολὺ πιθανὸ νὰ ἔγινε σεβαστή, ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἡ βυζαντινὴ συνήθεια, νὰ τηρεῖται δηλαδὴ κώδικας στὸ Πατριαρχεῖο — καθὼς μάλιστα ἐκεῖνος πού βρέθηκε ἐπικεφαλῆς τῆς Γραμματείας, ὁ Θεόδωρος Ἀγγλικανός, εἶχε διατελέσει ἱερομνήμων, ἦταν δηλαδὴ ἐμπειρὸς στὰ θέματα αὐτά.

1. Βλ. γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ πῶς κάτω στὸ κείμενο, ὅπου καὶ παραπομπὴ γιὰ τὸ χωρίο πού παραθέσαμε.

2. Έκδ. Μ. CRUSIUS, *Turcogræcica*, Βασιλεῖα 1584· τὸ χωρίο πού μᾶς ἐνδιαφέρει στὴ σ. 120.

3. Συντάκτης ἢ συμπλητῆς τοῦ ἔργου, ὁ Μανουὴλ Μαλαξός. Τὸ ἔργο πού γράφτηκε κατὰ παραγγελίαν τοῦ Μαρτίνου Κρούσιου, ἐλοικηρώθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1577· βλ. σχετικὰ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ἠρώμη νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία (1453-1821)*, Θεσσαλονίκη 1990, 82-83.

4. «Μετ' οὐ πολὺ δὲ [ὁ πρῶτος μετὰ τὴν "Ἀλωσὴ πατριάρχῃς, ὁ Γεννάδιος] καὶ μετ' οὗ τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος τετίμηκεν ὀφφικίον»· τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν πρῶτο «Λό-

Τὸ δεύτερο ζητούμενο εἶναι νὰ ἐντοπίσουμε ἐμμεσες μαρτυρίες γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ ἱεροῦ κώδικα, ἀφοῦ τὰ σωζόμενα πρωτότυπα φαίνεται πὼς ἐξαντλοῦνται στὰ σπαραγμένα φύλλα ποὺ ἐντοπίστηκαν στὴ Σάμο· νὰ ἐντοπίσουμε δηλαδὴ κείμενα ποὺ νὰ ἔχουν ἀντιγραφεῖ ἀπευθείας ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα, ὥστε νὰ ἔχουμε, καὶ ἀπὸ αὐτά, ὅχι μόνο ἄλλη μιὰ ἐπιβεβαίωση γιὰ τὴν ὑπαρξή του ἀλλὰ καὶ κάποιες ἐμμεσες ἐνδείξεις γιὰ τὰ περιεχόμενά του.

Στις ἀρχὲς τοῦ 1463 ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, περιμένοντας νὰ συγκληθεῖ μεγάλη σύνοδος γιὰ νὰ κρίνει ὀριστικὰ τὴ βασιμότητα τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὸ ὄφφίκιο τοῦ μ. χαρτοφύλακος, ὀργανώνει τὴν ἄμυνά του: συγγράφει δύο ἀπολογητικούς λόγους¹ γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀθωότητά του καὶ νὰ στηλιτεύσει τὴν κακοήθεια τῶν κατηγορῶν του¹. Ἡ βασικὴ κατηγορία ποὺ τοῦ ἀποδιδόταν ἦταν ὅτι ὡς μ. χαρτοφύλαξ ἐπέτρεψε τὴν τέλεση τετραγαμιῶν² καὶ ὁ ἄξονας τῆς ὑπεράστισής του εἶναι νὰ ἀποδείξει ὅτι, ἂν τελέστηκαν τετραγαμίες, αὐτὸ δὲν ὀφείλεται σὲ δική του πρωτοβουλία, ἦταν ἐπακόλουθο μιᾶς γενικότερης πολιτικῆς τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν Ἀλωση, ὅτι γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὑπῆρξαν συνοδικές ἀποφάσεις *ad hoc* ποὺ ἐπέτρεψαν τὴν τέλεση τέταρτου γάμου, ὅπως ὑπῆρξαν καὶ καταξιωμένα πρόσωπα μέσα στὸ Πατριαρχεῖο ποὺ δὲν ἦταν ἀντίθετα μὲ τὶς ἄδειες γάμου ποὺ ἔδωσε ὁ Ἀγαλλιανός ὡς μ. χαρτοφύλαξ. Ἀνάμεσα στὶς περιπτώσεις ποὺ ἀναφέρει γιὰ νὰ θεμελιώσει τὶς ἀπόψεις του εἶναι μιὰ ὑπόθεση ποὺ ἀπασχόλησε τὴν πατριαρχικὴ σύνοδο ὅταν πατριάρχης ἦταν ὁ Ἰσίδωρος Β' καὶ μητροπολίτης Ἡρακλείας ἐκεῖνος ποὺ κατέχει τὸν οἰκουμενικὸ Ὄρνο τὴν ἐποχὴ ποὺ γράφει ὁ Ἀγαλλιανός³. Ὅταν τέθηκε τὸ θέμα ἐνώπιον τῆς συνόδου, διηγεῖται ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ τότε πατριάρχης ζήτησε «καὶ γνώμας πάρα τε τοῦ Ἡρακλείας καὶ τῶν ἄλλων τῶν καθυρεθέντων ἐν τῇ συνόδῳ». Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως νὰ δοθεῖ ἄδεια νὰ τελεστεῖ τέταρτος γάμος, λόγῳ ἐξαίρετι-

γουν» τοῦ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ (ἐκδ. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός... καὶ οἱ ἀνέκδοτοι λόγοι του, Ἀθήνα 1966, 98 στ. 267-268).

1. Ὅπως ὀρθὰ ἔχει ἐπισημάνει ὁ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός..., 40.

2. Γιὰ τὴν ἀρμοδιότητα αὐτὴ τοῦ μ. χαρτοφύλακος καὶ τὴν ἐπιβίωσή της στὴ μεταβυζαντινὴ πραγματικότητα βλ. πρόσχηρα ΜΑΧΗ ΠΑΓΓΙΝ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀνεπίσημα..., 45-48.

3. Ὁ Ἀγαλλιανός δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομά του, ἀλλὰ ὅπως ὑπέδειξε ὁ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός..., 66 ἐπ., πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὸν Ἰωάσαφ Κόκκα.

κῶν συνθηκῶν, ἦταν, κατὰ τὸν Ἀγαλλιανό, ὁ Ἡρακλείας, τῆ γνώμη τοῦ ὁποίου παραθέτει στὸ Λόγο του ἐντὸς εἰσαγωγικῶν¹—προφανῶς ἀντιγράφει αὐτούσιο τὸ κείμενό της ἀπὸ κάπου. Θυμίζω ὅτι ὁ τ ὅ τ ε Ἡρακλείας ἦταν τ ὠ ρ α Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἦταν ἐκεῖνος ποὺ θὰ προήδρευε στὴ μεγάλη σύνοδο ἢ ὁποῖα θὰ ἔκρινε ὀριστικά τίς κατηγορίες ποὺ εἶχαν διατυπωθεῖ ἐναντίον τοῦ μ. χαρτοφύλακος² ἄρα ὁ ὑπὸ κατηγορία Ἀγαλλιανὸς πολὺ δύσκολα θὰ τολμοῦσε νὰ βάλει στὸ στόμα τοῦ δικαστῆ του λόγια ποὺ δὲν εἶχε πεῖ καὶ νὰ παραθέσει αὐτούσιο τὸ σκεπτικό του, ἂν δὲν τὸ εἶχε βρεῖ κάπου ἐπίσημα καταγεγραμμένο. Θεωρῶ λοιπὸν πολὺ πιθανὸ νὰ ἀντιγράφει ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀπὸ τὸν ἱερὸ κώδικα, ἀπὸ τὸ πρακτικὸ ἐκείνης τῆς συνεδρίας, τῆ «γνώμην» ποὺ εἶχε διατυπώσει ὁ τότε συνοδικὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας καὶ ἔτσι νὰ μᾶς διέσωσε ἄλλο ἓνα κείμενο ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ περιέχονταν στὸν κώδικα.

Τὸ ἔκτυπο ἀπὸ μιὰν ἄλλη καταχώριση μᾶς τὸ προσφέρουν ἀντίγραφα ποὺ ἔγιναν πρὶν χαλοῦν τὰ ἀντίστοιχα αὐθεντικὰ φύλλα τοῦ κώδικα: πρόκειται γιὰ κείμενα ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν πανορθόδοξη Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ἀνῆρσε ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας.

Στὸ σύμμικτο χειρόγραφο τῆς Σάμου ἐντοπίσαμε δύο αὐθεντικὰ φύλλα τοῦ κώδικα³ στὰ ὁποῖα περιέχεται ὁ «ῥορς» τῆς Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ δογματικὴ δηλαδὴ διακήρυξή καὶ ἡ κανονικὴ θεμελίωση τῆς Συνόδου. Ὡστόσο, σὲ δύο ἄλλα χειρόγραφα ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο τοῦ «ῥορου» σώζονται καὶ κάποια ἄλλα σχετικὰ κείμενα. Συγκριζόμενα⁴ στὸ χειρόγραφο Ἰβήρων 678³ καὶ στὸ Μόσχας 354 (Vlad. 242)⁴ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή «Ὁρος τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου, ἣτις ἐπὶ ἀνατροπῇ συνέστη τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ» περιέχεται τὸ κείμενο τοῦ «ῥορου»—ὅμοιο καταρχὴν μὲ ἐκεῖνο ποὺ παραδίδεται στὰ δύο αὐθεντικὰ φύλλα τοῦ κώδικα—ἀλλὰ καὶ κάτι ἐπιπλέον: ἑπτὰ ἀκόμη ὀνόματα ἀρχιερέων ποὺ φέρονται νὰ ὑπέγραψαν τὸ κείμενο τοῦ «ῥορου» ἀλλὰ καὶ μιὰ

1. Τὸ κείμενο στοὺς στ. 2092-2107 τῆς ἐκδ. X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΑΗ.

2. Εἶναι τὰ φύλλα 194 καὶ 195 στὸ χειρόγραφο τῆς Σάμου· βλ. ἐδῶ πανομοιότυπὸ τους στὸ πρῶτο Μῆρος καὶ τὴν ἔκδοσή τοῦ κειμένου τους στὸ τέταρτο Μῆρος, IV.

3. ΣΠ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κώδικων*, τ. 2, Καίμπριτζ 1900, 199: φ. 389^v-396^r.

4. VLADIMIR Archimandrite, *Sistematičeskoe opisanie rukopisej Moskovskoj Sinodal'noj (Patriaršej) Biblioteki*, 1. Rukopisi Grečeskija, Μόσχα 1894, 321: φ. 81^v-86^v.

«'Ακολουθία... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἰρέσεων ἐπιστρέφοντας» στήν Ὁρθόδοξή Ἐκκλησίαν, στὸ τέλος τῆς ὁποίας δίνεται ὁ τύπος τοῦ «λιβέλλου» ποὺ πρέπει νὰ δίνουν ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ προσέλθουν στήν ὀρθοδοξίαν.

Εἶναι προφανές ὅτι τὸ κείμενο τοῦ «ἔρου» δὲν ὀλοκληρώνεται στὰ δύο φύλλα ποὺ ἐντοπίσαμε· εἶχε χρησιμοποιηθεῖ καὶ ἓνα τρίτο φύλλο τοῦ κώδικα, στὸ recto τοῦ ὁποίου εἶχαν υπογράψει οἱ ἑπτὰ ἀρχιερεῖς — ποὺ τὰ ὀνόματά τους σώζονται στὰ πῦθ πάνω ἀντίγραφα. Ἀμέσως μετὰ, πιθανότατα σὲ ἐπόμενο φύλλο, κατ'ἐπιθυμίαν ἢ ἀκολουθίαν μετ' τὸν τύπο τοῦ «λιβέλλου». Τὸ ὅτι ἡμῶς τὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἀποτελοῦν ὀργανικὸ παράρτημα τοῦ «ἔρου» τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἐπιγραφή καὶ τὸ κείμενο μετ' τὸ ὅποιο εἰσάγεται ἡ ἀκολουθία). Στὴν ἐπιγραφή ἀναγράφεται: «'Ακολουθία τυπωθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης συνόδου...» καὶ στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο διευκρινίζεται: «ἐτυπώθη... ἐν ἔτει ς' ς' β' [1483/1484] ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ πατριαρχίας τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου κυρίου Συμεῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη... πρώτη... τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ ἐκείνην παρανομοιότητα κατέβαλε καὶ ἀνέτρεψε σύνοδον... διὸ καὶ τὸν ἔρου τῆς καθ' ἡμῶς ὀρθοδόξου καὶ ἀγίας ταύτης συνόδου, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δηλαδὴ, κατετάξαμεν τοῦτον ἐν τῷ παρόντι ἐπιπέδῳ καὶ ὁδῶν τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ταύτης συστάσης»¹.

Μποροῦμε ἡμιμακρῶς, νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ ἱερός κώδικας μετὰ τὴν ἄλωσιν δὲν ἄρχισε νὰ τηρεῖται ἀπὸ τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1474 — ἡμερομηνία ποὺ ἔχει τὸ ἀρχαιότερο σπάρραγμα ποὺ ἐντοπίσαμε — οὔτε ὅσα σώζονται στὸ σύμμικτο χειρόγραφο τῆς Σάμου ἦταν τὰ μοναδικὰ φύλλα ποὺ εἶχε. Αὐτὰ ἐντοπίστηκαν ὡς τώρα· γιὰ τὰ ὑπόλοιπα μποροῦμε νὰ χρησιμοποιοῦμε ἀκόμα τὴν αἰσιόδοξή ἐκφραση: λανθάνουν.

1. Ἰβήρων φ. 393^v καὶ Μόσχας 354 (Vlad. 242) φ. 84^v. Τὸ κείμενο τὸ δημοσίευσε πρῶτος, ἀπὸ ἄλλο χειρόγραφο, ὁ ΔΟΞΙΘΕΟΣ πατριάρχης Ἱεροσολύμων, *Τόμος ἀγάτης κατὰ Λατίνων...*, Ἰάσιο 1698, 568-5[7]0 [= Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ-Μ. ΠΟΤΑΝΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων...*, 5, Ἀθήνα 1855, 143-147 καὶ Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Κανονικαὶ διατάξεις...*, 2, Κωνσταντινούπολις 1889, 65-69]. Ὡς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ ἀκολουθία, καθὼς ἐντάχθηκε στὰ εὐχολόγια, γνώρισε ἐνδεύτερη διόδοση τὸ κείμενό της σώζεται, ἀσφαλῶς μεταξὺ ἄλλων, καὶ στὰ ἀκόλουθα χειρόγραφα: Ἀθηνῶν (Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης) 1474, Διονυσίου 487, Δοχειαρίου 183, Ἰβήρων 388, Μ. Λάρας 534 (E 72), 1092 (* I 8), 1645 (A 154), 1872 (Ω 62), Ξενοφώντος 70, Παντελεήμονος 520, Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 393 (109) καὶ Σπουδαστηρίου Ἰστορίας Ἑλλ. καὶ Ρωμ. Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 2.

Ἡ ἱστορική ἐμβέλεια τοῦ «ἱεροῦ κώδικος» μετὰ τὴν ᾽Αλωση

Εἶναι νομιζῶ ἀταπώδεικτο ὅτι ὁ «ἱερὸς κώδιξ» τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀποτελεῖ τὴ σημαντικότερη πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἴδιου τοῦ Θεσμοῦ. Ὅτι ὅμως ὁ ἐπίσημος κώδικας τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς ἀρχῆς ἀποτελεῖ —μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει— ἔγγραφο τεκμήριο καὶ γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας μετὰ τὴν ᾽Αλωση εἶναι ἕνα θέμα πού δὲν συνιστᾷ κοινὸν τόπο στὴ νεοελληνικὴ ἐπιστήμη· εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖο νὰ παρουσιαστοῦν ἐδῶ συνοπτικὰ ὀρισμένα συμπεράσματα ἐρευνῶν πού μποροῦν νὰ τὸ θεμελιώσουν.

Ἡ ἀνασύστασις τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως στὸ πλαίσιο τοῦ κράτους τῶν Ὁθωμανῶν ἦταν μιὰ πολυσήμαντη πολιτικὴ πράξις πού, ὡποδῆποτε, βοήθησε στὴν ἀναδιοργάνωσις τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας μετὰ τὴν κατάρρευσις τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Τὴν ἔδεια γιὰ τὴν ἀνασύστασις τὴν ἔδωσε βέβαια ἡ νέα πολιτικὴ ἐξουσία, ἀποβλέποντας σὲ δικὰ τῆς ὀφέλη¹· ἐκεῖνο πού εἰσηγήθησαν τὴν ιδέα —Ἐλληνες πού συμπορεύτηκαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ᾽Αλωση μετὰ τοὺς Ὁθωμανοὺς— προσδοκοῦσαν, παρὰλλήλα, τὰ δικὰ τους: νὰ καλύψαι μὲ τὸ κύρος του ὁ

1. Ἐγὼ ὑποστηρίζω ἀπὸ τὸ 1976 τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας νὰ ἐπιτρέψαι τὴν ἀνασύστασις τοῦ Πατριαρχείου πρέπει νὰ συνδεθῆι μὲ τὴν ἀνάγκη τῆς νὰ νομιμοποιηθῆι στὶς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν ὑπηκόων τῆς ὑπὸ διαμέρφωσιν αὐτοκρατορίας· βλ. D. APOSTOLOPOULOS, *Quelques hypothèses pour l'étude des origines de la pensée politique grecque post-byzantine (1453-1484). Le processus de transformation du concept de «bien commun» en rapport avec l'idéologie née après la Prise de Constantinople*, Thèse à l'Université de Paris I, Παρίσι 1976, 45 ἐπ.: ἐπίσης, *Les mécanismes d'une Conquête: adaptations politiques et statut économique des conquis dans le cadre de l'empire ottoman, Économies méditerranéennes: équilibres et intercommunications XIIIe-XIXe siècles* 3, Ἀθήνα 1986, 191 ἐπ. καὶ ἰδίως 195-198. Πβ. καὶ P. KONORTAS, *Considérations ottomanes au sujet du statut du Patriarcat Orthodoxe de Constantinople (15e-16e siècles): Quelques hypothèses (ἀναζήτωσις στὸ ῥ' Διεθνὲς Συνέδριον Σπουδῶν Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης πού πραγματοποιεῖθηκε στὴ Σύμφα ἀπὸ 30 Ἀγούστου ἕως 5 Σεπτεμβρίου 1989)*, ... Ἐλληνικὰς ἀνακαινώσεως, Ἀθήνα 1990, 213-226.

παραδοσιακός αυτός εκκλησιαστικός θεσμός τις ανακατατάξεις που πραγματοποιούνταν στο χώρο της ελληνικής κοινωνίας¹. Οί ανθενωτικοί που κλήθηκαν να επανδρώσουν το θεσμό είχαν το δικό τους όραμα όταν αποφάσισαν να συνεργαστούν².

Η ανασύσταση έγινε λίγους μήνες μετά την "Αλωση και, μολοντί το άμεσο και όρατό αποτέλεσμα ήταν ότι ή χριστιανική Έκκλησία απέκτησε ένα πρόσφορο όργανο για να διοικηθεϊ, οι προσδοκούντες και οι όραματιζόμενοι βρήκαν, παράλληλα, στο Πατριαρχείο έναν νόμιμο και αποτελεσματικό θεσμό που μπορούσε να τους βοηθήσει να πραγματοποιήσουν όσα είχαν σχεδιάσει³.

Μέσα από αυτή την όπτική, στον επίσημο κώδικα που, σύμφωνα με όσα αναφέραμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, άρχισε να τηρεϊται άμέσως μετά την ανασύσταση του Πατριαρχείου για να καταγράφονται in perpetuam rei memoriam όσα αποφασίζονταν, πρέπει να υπάρχουν έγκυρα στοιχεία που ενδιαφέρουν όχι μόνο τα εκκλησιαστικά αλλά και την «κοσμική» ιστορία της ελληνικής κοινωνίας. Καθώς όμως από τα είκοσι πρώτα χρόνια δεν σώζεται κανένα έγχοσ από τον κώδικα⁴, την άποψη που διατυπώσαμε πρέπει να την στηρίζουμε στα εύρηματα που έντοπίσαμε, εύρηματα που άρχίζουν από μια σημαντική, όπως θα δούμε, χρονολογία της ιστορίας της ελληνικής κοινωνίας, το 1474.

Οί τρείς πρώτες έγγραφές έχουν όχι μόνο χρονολογική συνάφεια, αφού προέρχονται από την ίδια χρονική περίοδο (Οκτώβριος 1474 - άρχές 1475) αλλά και θεματική: συνδέονται όλες με τη σημαντική πρωτοβουλία που εκδηλώθηκε το 1474 ώστε το Πατριαρχείο να καταβάλλει έτησιο φόρο στο όθωμανικό δημόσιο. Πρωτοβουλία πολυσήμαντη που, από τη μια μεριά, ένισχυσε τις σχέσεις του Πατριαρχείου με την πολιτική έξουσία και, από την άλλη, έδωσε νέες διαστάσεις στις σχέσεις της ελληνικής κοινωνίας με το Πατριαρχείο. "Ας δούμε πρώτα τα γεγονότα όπως προκύπτουν από τα ίδια τα κείμενα —άποκαθαρμένα όμως από τις αξιολογικές κρίσεις που περιέχουν.

1. D. APOSTOLOPOULOS, *Quelques hypothèses...*, 68 έπ., και *Les mecanismes...*, 199 έπ.

2. D. APOSTOLOPOULOS, *Quelques hypothèses...*, 82 έπ., και *Les mecanismes...*, 193 έπ.

3. Βλ. πιο κάτω στο κείμενο τα στοιχεία που εκθέτω και τα όποια νομίζω θεμελιώνουν την άποψη αυτή.

4. Βλ. στο τρίτο κεφάλαιο, σ. 71-76, τις έμμεσες πληροφορίες που συγκεντρώσαμε για τα περιεχόμενά του.

Κάποιοι "Έλληνες" υπέβαλαν στην Πύλη την ιδέα να πληρώνει το Πατριαρχείο ετήσιο φόρο και δήλωσαν παράλληλα ότι είναι έτοιμοι να αναλάβουν την ευθύνη για την εκπλήρωση της υποχρέωσης που πρότειναν. Τελικά, την εκπλήρωση της υποχρέωσης την αναδέχτηκαν εκείνοι που διοικούσαν τότε το Πατριαρχείο, χωρίς να χρειαστεί να αλλάξουν τα πρόσωπα. "Αλλάξε όμως — και αυτό δὲν τὸ ἀναφέρουν ρητὰ τὰ κείμενα — ὁ συσχετισμὸς τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ τὸ Πατριαρχεῖο, προκειμένου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς νέες οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο, ἔλο καὶ περισσότερο θὰ εἶχε ἀνάγκη νὰ στραφεῖ πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐλληνικῆς, καταρχήν, κοινωνίας. Τῆ νέα αὐτὴ πραγματικότητα πού ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται τὴν εἰκονογραφεῖ, με τὸν τρόπο του, τὸ δεύτερο κείμενο τοῦ 1474, μὴ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιος πού κατχωρίστηκε στὸν κώδικα: ὁ πατριάρχης ἀναγκάζεται νὰ ἀποδημήσει, δύο περίπου μῆνες μετὰ τὴν ἀναδοχὴ τῆς φορολογικῆς ὑποχρέωσης, προκειμένου νὰ συλλέξει χρήματα τὰ ὁποῖα, προφανῶς, δὲν ἦταν πρόθυμοι νὰ τοῦ δώσουν οἱ ἀντίπαλοί του πού κατοικοῦσαν στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

"Ὅς σημειοθεῖ ὡστόσο ὅτι ὅσα παρακολουθοῦμε στὰ 1474 ἀποτελοῦν ἓνα σταθμὸ σὲ μιὰ διαμάχη πού εἶχε ἀρχίσει πολὺ ἑνωρίτερα — ἴσως τὴν ἐπομένῃ τῆς ἀνασυστάσεως τοῦ Πατριαρχείου — καθὼς ἐκεῖνοι πού ἐμπνεύστηκαν καὶ εἰσηγήθηκαν τὴν ιδέα στὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ ἐκεῖνοι πού κλήθηκαν νὰ ἐπανδρώσουν τὸ θεσμὸ εἶχαν διαφορετικὰ ὄραματα. Γιὰ τοὺς πρώτους ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει τί προσδοκοῦσαν καὶ ποῖο ρόλο εἶχαν ὀραματιστεῖ γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο· ὁ λόγος λοιπὸν ἐδῶ γιὰ τοὺς ἀνθεωτικούς. Τὸ ὄραμά τους δὲν ἦταν νὰ ὑπηρετήσουν τὰ συμφέροντα τῶν ὑποψήφιων ἡγετῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας· ὁ λόγος πού συνεργάστηκαν δὲν ἦταν γιὰ νὰ ὑποκαταστήσουν τὴ βυζαντινὴ πολιτικὴ ἐξουσία με κάποιους ἄλλους χριστιανούς «κοσμικούς» ἄρχοντες, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαχειριστοῦν μόνοι τους τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή — ἀπαλλαγμένοι ὀριστικὰ ἀπὸ τὴν ἐπαπειλούμενη παπικὴ κηδεμονία. Τὸ ὄραμά τους, ὅπως αὐθεντικὰ τὸ ἐξέφρασε ὁ ἀνθεωτικὸς Γεννάδιος Σχολάριος, ὁ πρῶτος πατριάρχης μετὰ τὴν "Ἀλωση, ἦταν νὰ μείνουν ἀπόλυτα κυρίαρχοι στὰ θέματα τῆς πνευματικῆς ἐπιστασίας τῶν χριστιανῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, γράφει ὁ Γεννάδιος τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1454,

1. Γιὰ τὰ πραγματολογικὰ καὶ λοιπὰ στοιχεῖα βλ. τὰ σχόλια πού συνοδεύουν τὴν ἐκδοσὴ τῶν κειμένων στὸ τρίτο Μέρος· ἐδῶ μᾶς ενδιαφέρει κυρίως ἡ παρουσίαση τοῦ φαινομένου.

ἀποτελεῖ τὸν «ἐπὶ γῆς πατέρα καὶ μεσίτην διὰ τὴν πρὸς τὸν οὐράνιον πατέρα καὶ σωτήρα καὶ κοινὸν δεσπότην ἀναφορὰν»¹.

Οἱ ἀντίπαλοι τοὺς, πρὶν φτάσουν στὴ «λύση» τοῦ 1474, τοὺς ἀντιπολιτευτήκαν σ' ἓνα ἄλλο μέτωπο: στὴν πιστὴ τήρηση τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, σύστημα κανόνων τὸ ὁποῖο εἶχε ἐμμέσως νομιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ πολιτικὴ ἐξουσία², ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ σκληρὴ πρακτικότητά μετὰ τὴν "Ἀλωση ἐπέβαλλε νὰ γίνονται κάποιες ἀποκλίσεις. Τὶς ἀποκλίσεις αὐτὲς — ὅσες γίνονταν ἀπὸ ἀνώτερα βίαια ἢ καὶ χωρὶς κοινοφελὴ αἰτία — τὶς ἐκμεταλλεύονταν οἱ ἀντίπαλοι γιὰ νὰ τοὺς καταγγείλουν καὶ νὰ ζητήσουν τὴν ἀπομάκρυσή τους. Οἱ μάχες πάντως στὸ μέτωπο αὐτὸ δὲν εἶχαν πάντοτε ἐπιτυχία, καθὼς τὸ ὄργανο ποῦ ἔκρινε τελεσίδικα γιὰ τὴν παράβαση ἢ ἔχι: τῶν κανόνων ἦταν ἡ σύνοδος, ἣ ποὺ κυριαρχοῦσαν βεβαίως οἱ ἀρχιερεῖς. Ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ 1474 πληροφοροῦμαστε πάντως ὅτι οἱ ἀντίπαλοι, πρὶν εἰσηγηθοῦν τὴ «λύση» τῆς φορολογίας, ἀκολούθησαν τὸν ἴδιο δρόμο: κατηγόρησαν τὸν τότε πατριάρχη γιὰ παραβιάσεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου³. Ἡ σύνοδος ἔμωε ποῦ συνῆλθε γιὰ νὰ κρίνει τὸ βάσιμο τῶν κατηγοριῶν⁴ ἀποφάνθηκε ὑπὲρ τῆς ἀθωότητάς του — καὶ ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, στηριζόμενη σ' αὐτὴ τὴν κρίση, τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀναλάβει καὶ πάλι τὰ καθήκοντά του⁵. Τὰ καθήκοντά του ἔμωε ἦταν, ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1474, βεβαρημένα καὶ μετὰ τὴν κοσμικὴ εὐθύνη νὰ φροντίσει νὰ συγκεντρωθοῦν χρήματα γιὰ νὰ καταβληθεῖ ὁ φόρος.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ὁ πατριάρχης ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ θέση του⁶, καὶ μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε βέβαια ὅτι αἰτία ἦταν ἡ ἀδυναμία του

1. Τὸ ἀπόσπασμα περιέχεται στὸ ἐγκύκλιο γράμμα ποῦ ἀπερῆθη ὁ Γεννάδιος στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1454. Τὸ κείμενό του, ποῦ θὰ εἶχε καταχωριστεῖ στὸν κώδικα, σώζεται σήμερα ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ 16ου αἰώνα, καὶ ἔχει δημοσιευτεῖ στὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαίου, "Απαντα τὰ εἰρησκόμμενα" (ἔκδ. L. PETIT, X. A. SIDERIDES, M. JUNGHE), 4, Παρίσι 1935, 231-233· τὸ χωρίο: 232 στ. 14-15.

2. Βλ. γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὅσα ἀναφέρονται στὴ μελέτη τῆς ΜΑΧΗΣ ΠΑΤΡΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, "Ἀρεπίσημα...", 55 ἑπ.

3. Δὲν γνωρίζουμε δυστυχῶς γιὰ ποιὰς συγκεκριμένες παραβιάσεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τὸν κατηγόρουσαν.

4. Ἡ σύνοδος αὐτὴ εἶχε τὴν ἰδιουσίαια ὅτι ἀπρεκλήθησαν καὶ δύο ἐκπρόσωποι τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς «[ἵνα τὴν σύνοδον] τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρηθῆναι»: βλ. τὸ σχόλιο 3 τοῦ κειμένου I καὶ τὸ σχόλιο 8 τοῦ κειμένου III.

5. ΜΑΧΗ ΠΑΤΡΙΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, "Ἀρεπίσημα...", 56.

6. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Χρονολογικὸς κατ'ἀλφάβητο τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, "Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους", 10, Ἀθήνα 1974, 102.

νά συγκεντρώσει —παρά την περιουσία που επιχείρησε— τὸ ἀναγκαῖο ποσό γιὰ νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ φορολογικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ Πατριαρχείου. Μὲ ἄλλα λόγια, καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτική του μᾶς ἐνδιαφέρει, ἡ «λύση» ἄρχισε νὰ ἀποδίδει καρπούς. Ἄρχισε· διότι θὰ μεσολαβήσει ἄλλο ἕνα ἔτος ὥσπου νὰ ἀναλάβουν τὸ Πατριαρχεῖο ἐκεῖνοι ποὺ εἰσηγήθηκαν τὴν πρόσδεσή του στοὺς φορολογικοὺς μηχανισμοὺς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Στὸ μεταξύ διάστημα, καὶ πιθανότατα ἐνῶ ὁ πατριάρχης βρισκόταν ἀκόμα στὴν ἀποτυχημένη τελικὰ περιουσία του, ἀποφασίζεται καὶ καταχωρίζεται στὸν κώδικα ἢ καταδικὴ ἐκείνων ποὺ ὑπέβαλαν τὴν ἰδέα στὴν κοσμικὴ ἀρχή¹. Τεκμήριο πολυσήμερο, στὸ ὁποῖο ἀξίζει νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο.

Ἡ νομιμοποίηση ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ συστήματος κανόνων μὲ τὸ ὁποῖο θὰ αὐτοδιοικεῖτο ἡ Ἐκκλησία ἐνέταξε στὴ νομιμότητα καὶ τὴ διαδικασία κρίσεως καὶ τὴ δυνατότητα ἐπιβολῆς ποινῶν σὲ ὅσους δὲν τηροῦσαν ὅσα προέβλεπε τὸ σύστημα αὐτὸ τῶν κανόνων. Τὴ δυνατότητα αὐτὴ ἀξιοποίησαν ὅσοι διοικοῦσαν νομίμως τὸ Πατριαρχεῖο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 γιὰ νὰ ἀναγκαστοῦν τὴν ἐπερχόμενη ἄνοδο στὴν ἐξουσία τῶν ἀντιπάλων τους². Συγκεκριμένα, ὁ κανόνας ιη' τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπαγόρευε «τὸ τῆς συνωμοσίας ἢ φατρίας ἐγκλημα» καὶ ἀπειλοῦσε μὲ τὴν ἐκπτώση ἀπὸ «τοῦ οἰκείου βαθμοῦ» ὅσους, «κληρικούς ἢ μονάζοντες», συνωμοτοῦν ἢ φατριάζουν ἢ μηχανορραφοῦν ἐναντίον «ἐπισκόπων ἢ συγκληρικῶν». Αὐτὴ λοιπὸν τὴ διάταξη τοῦ κανόνα —μαζὶ μὲ ἄλλες ἀνάλογες διατάξεις³— ἐπικαλέστηκαν ὅσοι διοικοῦσαν τὸ Πατριαρχεῖο· τὴν κατέστησαν μείζονα πρόταση τοῦ δικανικοῦ συλλογισμοῦ τους, ὑπῆρχαν σ' αὐτὴν τὰ πραγματικὰ περιστατικά, τίς ἀποδείξεις ὅτι τὰ τρία πρόσωπα ποὺ πρωταγωνίστησαν στὴν ἀποπομπὴ τοῦ Συμεὼν Α' τὴν εἶχαν παραβεῖ —ἀφοῦ κινήθηκαν ἐναντίον τοῦ πατριάρχου ποὺ ἦταν ἀθῶος, ὅπως ἀποδείχθηκε καὶ μὲ συνοδικὴ ἀπόφαση— καὶ ἡ κρίση ὀδηγήθηκε, νομίμως, στὴν ἀπαγγελία τῆς προβλεπόμενης ποινῆς: ἐκπτώση ἀπὸ τὸ ἀξίωμα καὶ, δυνάμει καὶ τῶν ἄλλων διατάξεων ποὺ ἐπικαλέστηκαν, καθαιρέση. Ἄμεση πρακτικὴ συνέπεια: οἱ καθαιρεθέντες, ὅρατοὶ ὑποψήφιοι γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Πατριαρχείου —καθὼς ἦταν ἐκδηλῆ πλέον ἡ

1. Βλ. τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ χρονολόγησή του στὸ ἐπόμενο Μῆρος, στὴν ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου III.

2. Γιὰ τὴ συνοδικὴ ἀπόφαση καὶ τὸ χρόνο ποὺ πιθανότατα ἐκδόθηκε βλ. περισσότερο στὸ κείμενο III.

3. Γιὰ τίς ἄλλες αὐτὲς διατάξεις βλ. τὰ σχόλια ποὺ συνοδεύουν τὴν ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου στὸ τρίτο Μῆρος.

ἀδυναμία τῶν ἄλλων νὰ ἐκπληρώσουν τὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις ποὺ εἶχαν ἀναλάβει ἔναντι τῆς Πύλης— δὲν εἶχαν δικαίωμα, βάσει τοῦ νομιμοποιηθέντος συστήματος κανόνων, νὰ διεκδικήσουν τὸ Πατριαρχεῖο.

Ἡ καθαίρεση ἀνακλήθηκε καὶ διαγράφηκε ἀπὸ τὸν κώδικα μετὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ διαπιστώσουμε ἀμέσως πιὸ κάτω. Ἔγινε ἔτσι δυνατὸ νὰ ἐκλεγεῖ ὁ Μανουὴλ Χριστόνυμος, ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς «φατριάς» πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως — ἀφοῦ προηγουμένως περιβλήθηκε τὸ σχῆμα καὶ ἀνῆλθε τοὺς βαθμοὺς τῆς ἱεροσύνης. Ἡ ἄνοδος τοῦ ἔκλεισε ἕναν κύκλο ἀπὸ διαμάχες μεταξὺ ἱερωμένων καὶ ἰσχυρῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, διαμάχες ποὺ κράτησαν μιὰ ὀλόκληρη εικοσαετία, καὶ σήμανε τὴν ὀργανικότερη ἔνταξη τοῦ Πατριαρχείου στοὺς κοσμικοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας¹. Ἐπιτεύχθηκε μιὰ νέα ἰσορροπία τῆς ὁποίας μία ἀλλὰ ἐπαρκὴ ἔνδειξη ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ νέος πατριάρχης, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ μετὰ ἰσχυρὲς κοσμικὲς διασυνδέσεις², δὲν θὰ ἀντιμετωπίσει πιὰ τὰ προβλήματα τῶν προκατόχων του στὴν ἐκπλήρωση τῶν οἰκονομικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ Πατριαρχείου ἔναντι τοῦ ὀθωμανικοῦ δημοσίου³, προβλήματα ποὺ ἀνάγκασαν τὸν Συμεῶν Α' νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 καί, ἕνα χρόνον ἀργότερα, τὸν διάδοχό του Ραφαὴλ Α' ⁴. Ὁ νέος πατριάρχης θὰ παραμείνει ἀκλόνητος ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1482.

Νομίζω ὅτι τὰ γεγονότα ποὺ ἀποκαλύπτονται ἀπὸ τὶς τρεῖς πρώτες

1. Γιὰ τὸ νόημα ποὺ εἶχε ἡ πρωτοβουλία αὐτὴ γιὰ τὶς σχέσεις Πατριαρχείου καὶ ὀθωμανικῆς ἀρχῆς βλ. D. APOSTOLOPOULOS, *Les mécanismes...*, 203-204.

2. Ἡ πληροφορία γιὰ τὴ συγγενεὶά του προέρχεται ἀπὸ ἕνα κτητορικὸ σημεῖωμα σὲ χειρόγραφο ποὺ βρίσκεται σήμερα στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Τουρίνου (βλ. E. LEGRAND, *Bibliographie hellénique... XVe et XVIe siècles*, 2, Παρίσι 1885, 151). Γιὰ τὶς διασυνδέσεις του μετὰ ἰσχυρὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, πολὺτιμα στοιχεῖα προσφέρουν οἱ «Λόγοι» τοῦ Θεόδωρου Ἀγαλλιανοῦ. Πρώτη πάντως καὶ ἀποκαλυπτικὴ ἔνδειξη τῆς κοινωνικῆς του συνειδήσεως ἀποτελεῖ ἡ «Μονοδία ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως» ποὺ ἔγραψε (βλ. D. APOSTOLOPOULOS, *Quelques hypothèses...*, 69 ἑπ., ὅπου καὶ τὰ σχετικά μετὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου).

3. Ὁ ἐκκλησιαστικὸς χρονολόγος παραδίδει, καὶ αὐτός, μετὰ τὸν τρόπο του τὴ νέα ἰσορροπία ποὺ ἐπιτεύχθηκε: «Πατριαρχεῦντος... τοῦ κυροῦ Μαξίμου τοῦ λογίου, τὰ τῆς ἐκκλησίας ἅπαντα εἰρηνικῶς διεκείντο, παυσασμένων πάντων τῶν σκανδάλων...» (*Ἐκθεσις Χρονοικῆ*, ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Λονδίνο 1902, 35).

4. Θυμίζω ὅτι μετὰ τὸν Συμεῶν, καὶ προφανῶς μέσα σὲ ἔντονας διαμάχες ἀνέβηκε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον ὁ σέρβος μοναχὸς Ραφαὴλ ὁ ὁποῖος, καθὼς δὲν μπόρεσε, καὶ αὐτός, νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς νέες οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις τοῦ Πατριαρχείου, ὀδηγήθηκε στὶς φυλακὲς (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ σχόλιον 3 τοῦ κειμένου VI).

καταχωρίσεις του ιεροῦ κώδικα αποτελοῦν ἐπαρκῆς δεῖγμα γιὰ νὰ κατανοηθεῖ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐμβέλεια τοῦ ἐπίσημου κώδικα τοῦ Πατριαρχείου ξεπερνᾷ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ὅτι ἐνδιαφέρει καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Μένει ὅμως νὰ διερευνήσουμε, γιὰ τὴν πληρότητα τοῦ δείγματος, καὶ τὴ (λογικὴ) τῆς καταχώρισης στὸν κώδικα, τὴν πρακτικὴ τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας.

Τὸ κείμενο ποῦ φέρει ἡμερομηνία 10 Ὀκτωβρίου 1474 φαίνεται νὰ εἶναι ἡ πρώτη καταχώριση ὕστερα ἀπὸ ἓνα διάστημα ἀπραξίας τῆς Γραμματείας. Ἡ ἐκδίωξη τοῦ Συμεὼν Α', οἱ διαμάχες γιὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Πατριαρχείου ποῦ ἀκολούθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡ συνεδρία τῆς συνόδου γιὰ νὰ κρίνει τὸ βάσιμο τῶν κατηγοριῶν ἐναντίον τοῦ πατριάρχη φαίνεται ὅτι δὲν προκάλεσαν κάποια καταχώριση στὸν κώδικα — ἡ ἀναφορά τῆς συνόδου γιὰ τὴν ἀθωότητα τοῦ Συμεὼν ποῦ δόθηκε (αὐτὸ πασίχ)¹ ἦταν ἓνα λυτὸ ἔγγραφο γιὰ τὸ ὅποιο δὲν ἔγινε, φαίνεται, σχετικὴ καταχώριση στὸν κώδικα. Μόνο ὅταν ἔπεσε ὁ πυρετὸς ἀπὸ τὶς διαμάχες καὶ χρειάστηκε νὰ ἀναγνωριστεῖ ἡ νομιμότητα τῆς ἐξουσίας τοῦ κατηγορηθέντος καὶ τελικὰ ἀθωωθέντος πατριάρχη γιὰ νὰ ἀναληφθεῖ ἐν συνεχείᾳ ἡ ὑποχρέωση καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο, μόνο τότε συντάχθηκε ἓνα κείμενο ποῦ ἀνακεφαλάλωσε ὅσα εἶχαν γίνει· τὸ (πρωτότυπο), μετὰ τὶς αὐτόγραφες ὑπογραφὰς τῶν συνοδικῶν, δόθηκε στὸν κατηγορηθέντα πατριάρχη — προφανῶς γιὰ τὴν καλύτερη κατοχύρωσή του — καὶ τὸ ἴδιο κείμενο καταχωρίστηκε στὸν ἐπίσημο κώδικα τοῦ Πατριαρχείου ἀπὸ τὸν μ. χαρτοφύλακα — ἡ αὐτὸν ποῦ ἐκτελοῦσε χρέη του — μετὰ τὴν ἀναγραφή στὸ τέλος τῶν ὀνομάτων ὄσων τὸ εἶχαν ὑπογράψει. Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναγραφή τῶν ὀνομάτων ὑπάρχει ἡ φράση: «εἶχε τὸ πρωτότυπον τὰς ὑπογραφὰς οἰκιοχειρίως τῶν ἀρχιερέων», φράση-τύπος ποῦ ἀνατρέχει σὲ μικρὰ παράδοση τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας².

Στὸν κώδικα ὅμως καταχωρίστηκε καὶ ἡ καθαίρεση τῶν τριῶν πρωταγωνιστῶν τῆς «φατριάς», ἀφοῦ ἦταν συνοδικὴ ἀπόφαση. Στὸ τέλος τοῦ κειμένου τέθηκαν, ἀσφαλῶς, οἱ ἰδιόχειρες ὑπογραφὰς ὄσων ἔλαβαν μέρος στὴ σύνοδο ποῦ τοὺς καταδίκασε. Σήμερα ὅμως σῶζονται τὰ δύο πρῶτα φύλλα τῆς καταχώρισης, στὰ ὅποια περιέχεται τὸ ἱστορικὸ καὶ ἡ νομικὴ

1. Βλ. τὰ σχετικὰ στοιχεῖα στὸ κείμενο I.

2. Ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει (σ. 69), ἡ καταχώριση ἐνὸς κειμένου στὸν κώδικα ἀποτελοῦσε, *ipso facto*, τεκμήριο τῆς γνησιότητάς του· μετὰ φράσεις ὅμως ὅπως ἡ προηγουμένη ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς Γραμματείας συμπλήρωνε ὅσα μπορούσαν νὰ προκαλέσουν εὐλογες ἀπορίες, γιὰτὶ, π.χ., ἀπουσίαζαν οἱ αὐτόγραφες ὑπογραφὰς ἀπὸ τὸ κείμενο ποῦ καταχωρίστηκε στὸν κώδικα.

Θεμελίωση τῆς ἀπόφασης· λείπει τὸ τρίτο φύλλο, ὅπου ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα τοῦ διατακτικοῦ τῆς ἀπόφασης, ἡ χρονολογία καὶ οἱ ὑπογραφές. Ἡ ἀπουσία αὐτῆ πιθανῶς δὲν ὀφείλεται σὲ τυχαῖο περιστατικὸ ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς ἐνὸς ἀπὸ τοὺς τρόπους ἀναίρεσης μιᾶς συνοδικῆς ἀπόφασης.

Ἀπὸ τῆ βυζαντινῆ περίοδο ἔχουμε πολλὰ παραδείγματα στὰ ὁποῖα ἡ ἀκύρωση μιᾶς ἀπόφασης γινόταν μὲ διαγραφή τῆς ἀπὸ τὸν κώδικα¹. Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ καταχωριστεῖ ἓνα νέο πλήρες κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο νὰ ἀποφασίζεται ρητὰ ἡ ἀναίρεση μιᾶς προηγούμενης ἀπόφασης, γινόταν διαγραφή τῆς στὸν οἰκεῖο χῶρο τοῦ κώδικα, διαγραφή πού τῆ συνόδευε, συνήθως, μιὰ σύντομη ἐπεξηγηματικὴ φράση ἀπὸ τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας². Παρόμοια περίπτωση σώζεται καὶ στὰ φύλλα τοῦ κώδικα πού ἐντοπίσαμε: ἓνα τμήμα μιᾶς ἀπόφασης τοῦ 1497 διαγράφεται ἀργότερα καὶ σημειώνεται ἡ φράση: «Τοῦτο ὡς τῷ κόσμῳ ἐναντίον συνοδικῶς διαγέγραπται»³.

Ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα ἔχουμε ἓνα ἄλλο φαινόμενο. Ἡ σύνοδος εἶχε καθαιρέσει τὸν Διονύσιο Δ'. «Ὅταν ὅμως ὁ πατριάρχης αὐτὸς ἀνέκτησε τὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, ἀυπογράφει τὴν ἀναίρεσιν» τῆς καθαιρέσεώς του ἀλλὰ ἀποφασίζει νὰ μὴ τῆ διαγράψῃ ἀπὸ τὸν κώδικα καὶ νὰ τὴν ἀφήσῃ ἐκεῖ «πρὸς ἔλεγχον τῶν φιλοφυσσαμένων»⁴. Νομίζω ὅτι ἡ περίπτωση πού ἐξετάζουμε ἐδῶ εἶναι ἀνάλογη. Μὲ τὴν ἀπόφαση νὰ ἀποσπαστεῖ τὸ φύλλο πού περιεῖχε τὶς ὑπογραφές, ἡ καθάρωση ἔχανε τὴ νομικὴ τῆς ὑπόστασις καὶ παρέμενε στὸν κώδικα τὸ σκεπτικὸ τῆς «πρὸς [συνεχῆ] ἔλεγχον [καὶ ὡς διαρκῆς ἀπειλὴ κατὰ] τῶν φιλοφυσσάντων».

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ σημείου ὡς τὸ ὁποῖο φθάνει ἡ ἱστορικὴ ἐμβέλεια τοῦ ἐπίσημου κώδικα τοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὴν Ἄλωση δὲν σημαίνει καὶ παραγνώριση τοῦ ἱστοριογραφικοῦ χώρου στὸν ὁποῖο κυρίως δρᾷ τὸ τεκμήριο αὐτό: τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία καὶ εἰδικότερα τὴν ἱστορία

1. Βλ. J. DARROUZÈS, *Le registre...*, 281 ἐπ.

2. Βλ. τέσσερις περιπτώσεις ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ κώδικα γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ DARROUZÈS ἔχει δώσει καὶ τὸ πανομοιότυπο τοῦ σχετικοῦ φύλλου (ἐ.ἀ., 425 πίν. 31, 429 πίν. 35, 432 πίν. 38, 439 πίν. 45). Σὲ μία μόνο περίπτωση τῆ διαγραφή δὲν τῆ συνοδεύει κάποιο σημεῖωμα (439 πίν. 45).

3. Βλ. τὰ σχετικὰ στὴν ἔκδοσις τοῦ κειμένου IX, σ. 167-168, καὶ πανομοιότυπο τοῦ στῆ σ. 43.

4. Τὸ κείμενο σώζεται ἀντιγραμμένο στὸ χειρόγραφο τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη ἀρ. 2, φ. 270^ρ (βλ. Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ-Π. Δ. ΜΙΧΗΛΑΡΗΣ, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή...*, λήμμα 759). Στὸ χειρόγραφο αὐτό,

του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Και στο χῶρο αυτό τὰ κείμενα που θὰ ἐκδώσουμε στο ἐπόμενο Μέρος τῆς μελέτης μας ἔχουν νὰ προσφέρουν ἀκόμα πολλά. Ἀ'Ακόμα»: ἐπειδὴ ἔχουν ἤδη προσφέρει εἰδήσεις καὶ πληροφορίες, καθὼς ὁ Ἑπαμ. Σταματιιάδης ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα δημοσίευσε μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ κείμενα που σώζονται στὰ φύλλα τὰ ἐνταγμένα στο χειρόγραφο τῆς Σάμου. Ὡστόσο μιὰ νέα ἔκδοση εἶναι ἐπιβεβλημένη γιὰ τοὺς ἀκόλουθους λόγους.

Ὁ Σταματιιάδης δὲν μπόρεσε νὰ ἐντοπίσει τὴ διπλωματικὴ ὄσων ἀποφάσεις νὰ δημοσιεύσει. Ἀπὸ τὸν τρόπο που εἰσήγαγε τὸ κείμενο ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ «συνοδικὰ καὶ πατριαρχικὰ ἔγγραφα» ἀντιγραμμένα σὲ κάποιον χειρόγραφο, ἐντύπωση που παρέσυρε διακεκριμένους καὶ ἔμπειρους ἐρευνητὲς σὲ λανθασμένες ἐκτιμήσεις¹.

Τὸ γεγονός ἔμως ὅτι ὁ Σταματιιάδης δὲν συνειδητοποίησε πὼς δημοσίευσε κείμενα ἀπὸ τὰ αὐθεντικὰ φύλλα τοῦ ἐπίσημου κώδικα τοῦ Πατριαρχείου τὸν παρέσυρε στὴν ἄποψη ὅτι εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διορθώνει, καὶ μάλιστα σιωπηρὰ, τὰ «λάθη» τοῦ ἀντιγραφέα. Ἐτοί ἡ ἔκδοσή του δὲν ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια ὅσα σώζονται στο σαμιακὸ χειρόγραφο καὶ, τὸ σημαντικότερο, δὲν μπορούμε νὰ διακρίνουμε σὲ ποιά σημεῖα ἔχει ἐπέμβει ὁ ἐκδότης. Παράλληλα, ἀπὸ ἀβλεψία, λείπουν φράσεις ὀλόκληρες ἢ ἔχουν γίνε παρανομιώσεις λέξεων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν ἰδιόγραφων ὑπογραφῶν. Ἄς δοῦμε ἕνα ἀλλὰ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα.

Τὸ δεύτερο φύλλο μιᾶς συνοδικῆς ἀπόφασης, φύλλο σπαραγμένο ἀπὸ τὸν ἱερό κώδικα, ἔχει ἐνσωματωθεῖ μὲ λανθασμένο τρόπο στο χειρόγραφο: ἔχει κολληθεῖ ἀνάποδα, πρῶτα τὸ verso τοῦ φύλλου καὶ ἔπειτα τὸ recto, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ παρακολουθήσει κανεὶς τὸ νόη-

ἔπος εἶναι γνωστό, ἔχουν ἀντιγραφεῖ μόνο τὰ κείμενα ὅχι καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ὑπογραψάντων, ὅποτε δὲν μπορούμε νὰ ἐλέγξουμε ἂν ὁ Διονύσιος ἄφησε ἀνεπαφῆ ὀλόκληρη τὴν καταχώριση ἢ διατήρησε μόνο τὸ κείμενο, ὅπως ἔγινε στὴν περίπτωση που μελετοῦμε.

1. Γιὰ παράδειγμα, ἡ Διονυσία Παπαχρυσάνθου ἐκτιμᾷ ὅτι τὸ «σημείωμα» τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας τοῦ 1498 που σώζεται στο σαμιακὸ χειρόγραφο εἶναι ὕστερο ἀντίγραφο (copie tardive), ἐνῶ πρόκειται γιὰ τὸ πρωτότυπο στο αὐθεντικὸ φύλλο τοῦ κώδικα. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ διακεκριμένη ἐρευνητριά τῶν ἀθωνικῶν ἐγγράφων δὲν εἶδε τὸ σαμιακὸ χειρόγραφο ἀλλὰ τὸ κείμενο ἀπὸ τὴν ἔκδοση Σταματιιάδη (βλ. DENISE PAPACHRYSSANTHOU, *Actes du Prôlaton*, Παρίσι 1975 [Archives de l'Athos VII], 142 σημ. 319 [= Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς. Ἀρχαὶ καὶ ὀργάνωσις, Ἄθῃνα, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, 1992, 383 σημ. 188: «ἀπὸ νεότερο χειρόγραφο τῆς μονῆς Τιμίου Σταυροῦ»].

μα τοῦ κειμένου. Ὁ Σταματιάδης ὅμως πού δὲν ἐντόπισε τὴν αἰτία τοῦ χάσματος πού παρουσίαζε τὸ κείμενο, τὴ λαθρασιμὴ τοποθέτησή του, ἀποφάσισε νὰ διορθώσει τὸ γραφεὰ ὥστε νὰ συνδέσει τὸ νόημα τοῦ κειμένου τῶν δύο φύλλων — καὶ ὅλα αὐτὰ σιωπηρά. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ ἀκόλουθο¹.

<p>Κείμενο τοῦ κώδικα</p> <p>... Πρὸς τούτοις προνοίας αὐτοῦς μείζονος ἀξιώσας [ὁ πατριάρχης] καὶ πληροφορίας καὶ οἰκειώσεως ἀγαθῆς βουλόμενος ἐντρέψαι τὴν πονηρὰν καὶ ἀχάριστον αὐτῶν γνώμην καὶ εἰς διόρθωσιν καὶ μετάνοιαν καὶ σωφρονισμόν ἀγαγεῖν.</p>	<p>Κείμενο τῆς ἔκδοσης Σταματιάδη</p> <p>... Πρὸς τούτοις προνοίας αὐτοῦς μείζονος ἀξιώσας [ὁ πάτριάρχης] καὶ πληροφορίας καὶ κανονικὰς ταραχὰς ποιῶν [ὁ πατριάρχης:] καὶ στάσεις καὶ τὸ σῶμα σχίζων τῆς ἐκκλησίας...</p>
--	--

Στὰ κείμενα πού θέλησε νὰ συγκολλήσει ὁ Σταματιάδης οἱ τελευταῖες λέξεις τοῦ ἐνὸς ἦταν: «πληροφορίας καὶ» καὶ ἡ πρώτη τοῦ ἄλλου «κανονικήν». Τὸ κείμενο πού καταχωρίστηκε στὸν κώδικα ἔλεγε: «Ὁ γὰρ δι' ἀκριβείαν δῆθεν κανονικήν ταραχὰς ποιῶν...» ὁ Σταματιάδης ὅμως μετέφερε τὸ ἐπίθετο πού προσδιόριζε τὴν «ἀκριβείαν» στὴ λέξι «ταραχὰς», καὶ ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ προσαρμόσει τὴν κατάληξιν τοῦ ἐπιθέτου στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ κείμενο εἶναι ἀκατανόητο.

Ἄν προστεθεῖ ὅτι ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Σταματιάδη ἔχει παραλειφθεῖ τὸ τελευταῖο τμήμα μιᾶς συνοδικῆς ἀπόφασης², ἐπειδὴ ἔχει διαγραφεῖ ὕστερα ἀπὸ νεότερη ἀπόφαση, γίνεται νομίζω ἐκδηλὴ ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδοθοῦν ὅλα τὰ κείμενα πού σώζονται στὰ σπαράγματα τοῦ ἱεροῦ κώδικα σὲ ἔκδοσιν διπλωματική.

1. Δίνω ἐδῶ τὸς στ. 55-57 τοῦ κειμένου III: τὸ χωρίο στὴ σ. 19 τῆς ἔκδοσης Σταματιάδη.

2. Πρόκειται γιὰ τὸ τμήμα τῆς ἀπόφασης τοῦ Ἰουνίου 1497, τὴν ὁποία ἐκδίδω ἐδῶ ὡς κείμενο VII, πού περιλαμβάνεται στοὺς στ. 150-165.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Τὰ κριτικά σημεῖα πού χρησιμοποιῶ στὴν ἔκδοση τῶν κειμένων εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

αβγδ	γράμματα δυσδιάκριτα, πού ἢ ἀνάγνωσή τους εἶναι ἀμφίβολη.
⋮	γράμματα σβησμένα, πού δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ διαβαστοῦν.
[.β.]	γράμματα σβησμένα, πού μπορεῖ νὰ ὑπολογιστεῖ ὁ ἀριθμὸς τους.
[αβγδ]	γράμματα σβησμένα, πού συμπληρώνονται στὴν ἔκδοση.
[[αβγδ]]	γράμματα τὰ ὅποια διέγραψε ὁ γραφέας.
<αβγδ>	γράμματα τὰ ὅποια παρέλειψε ὁ γραφέας, ἀλλὰ ἀπαραίτητα στὸ κείμενο.
{αβγδ}	γράμματα περιττά, πού πρέπει νὰ παραλειθοῦν.
\ αβγδ /	γράμματα πού γράφτηκαν στὸ διάστιχο.
≡ αβγδ ≡	γράμματα πού γράφτηκαν στὸ περιθώριο.
(αβγδ)	ἀνάλυση συντομογραφίας.
+αβγδ+	χωρὶς δυσνότη.

Μὲ τὸ siglum Σ δηλώνω τὴν ἔκδοση Ἐπαμ. Σταματιάδη καὶ μὲ τὸ siglum Δ τὴν ἔκδοση Ἀνδρόνικου Δημητράκου (γιά τὴν ὅποια βλ. περισσότερα πιὸ κάτω σ. 129-130).

Ἀποκαθιστῶ σιωπηρὰ τὴ στίξη καὶ σημειῶνω μὲ κεφαλαῖα τὰ ἀρχικά τῶν ὀνομάτων προσώπων καὶ τόπων, καθὼς καὶ τῶν λέξεων «Θεός», «Κύριος», «Πόρτα», «Χριστός». Εἰσαγωγικά, ὅπου ὑπάρχουν, ἐκεῖ πού οἱ γραφεῖς τῶν κειμένων θεώρησαν ἀναγκαῖο νὰ τὰ θέσουν, δηλώνονται στὰ σκόλια. Στὶς ὑπογραφὰς γίνεται προσπάθεια νὰ ἀποδοθοῦν οἱ ἰδιωτικὲς πού ἀκολούθησαν ἐκεῖνοι πού ὑπέγραψαν.

Ι. Ἀθῶες τῶν κατηγοριῶν ὁ Συμεὼν Α΄. Ἀποδοχὴ καταβολῆς ἐτήσιου φόρου στὴν Πύλη

«Ἀθῶως τῶ... πατριάρχῃ» (στ. 65-66)
«Γνώμῃ ἔγγραφον... καταλιπεῖν» (στ. 46-47)

10 Ὀκτωβρίου 1474

Π ε ρ ί λ η ψ η : Ὑστερα ἀπὸ καταγγελίες πού διατύπωσαν κατὰ τοῦ πατριάρχῃ Συμεὼν «τινὲς τῶν ἡμετέρων» γιὰ ἐνέργειες ἱκανὲς νὰ ἐπιφέρουν τὴν καθάρσῃ του, συγκροτήθηκε σύνοδος, «ὄρισμῶ τοῦ κρατοῦντος» — παρουσία μάλιστα δύο ἐκπροσώπων του—, γιὰ νὰ ἐξετάσει τίς καταγγελίες καὶ νὰ ἀποφανθεῖ «κατὰ τὸ δίκαιον». Ἡ σύνοδος ἀπάλλαξε τὸν Συμεὼν ἀπὸ τίς κατηγορίες καὶ γνωστοποίησε τὴν κρίση τῆς ἐγγράφως στὸ σουλτάνο, ὁ ὁποῖος καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἐπανέλθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ὁ παρανόμως ἐκδιωχθεὶς Συμεὼν. Οἱ κατήγοροί του ἕμως δὲν παραιτήθηκαν ἀπὸ τὸ σκοπὸ τους: ὑποσχέθηκαν νὰ καταβάλλουν στὴν Πύλη ἐτήσιως «δισχιλίους χρυσίνους», ἂν τοὺς δοθεῖ τὸ Πατριαρχεῖο. Ἡ Πύλη δὲν ἱκανοποίησε τὸ αἴτημά τους — μολονότι ὄριζαν καὶ ἐγγυητές—, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι δὲν θὰ ἦταν σὲ θέσῃ νὰ συγκεντρώνουν κάθε χρόνο τὸ ποσὸ πού ὑποσχέθηκαν ἀφοῦ, ὡς ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας, δὲν θὰ εἶχαν τὴ συνδρομὴ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ λαοῦ. Υἱοθέτησε ἕμως τὴν ἰδέα τῆς ἐπιβολῆς ἐτήσιου φόρου καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Συμεὼν νὰ τὸν καταβάλλει. Ὁ πατριάρχῃς καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἀρνοῦνταν ἐπὶ ἡμέρας, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔχει τέτοια οἰκονομικὴ δυνατότητα. Ἡ ἀντίδραση τῆς Πύλης ἦταν νὰ κλείσει τοὺς ναοὺς, νὰ ἀπειλήσει ὅτι θὰ τοὺς καταργήσει καὶ νὰ στείλει «φρικώδη ὄρισμὸν» στὸν Συμεὼν: νὰ ἀναλάβει ἀμέσως τὸ Πατριαρχεῖο, ἄλλως θὰ κινδύνευε ἡ ζωὴ του καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἀρχιερέων. Πρὸ τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς, ἀποφάσισαν «ἐκ κοινῶ συμφώνου» νὰ ἀναλάβει ἡ Ἐκκλησία τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴ ὑποχρέωση, γιὰ τὴν ὅποια ἕμως ὑπαίτιοι εἶναι οἱ κατήγοροί τοῦ Συμεὼν. Κατόπιν αὐτοῦ καταγράφουν στὸν ἱερὸ κώδικα τὰ γεγονότα καὶ ἀναγνωρίζουν τὴ νομιμότητα τῆς παρουσίας τοῦ Συμεὼν στὸν θρόνο τοῦ Πατριαρχείου, καθὼς οἱ ἐναντίον τους καταγγελίες ἀποδείχθηκαν ἀσύστατες.

Π α ρ ἄ δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 204^r-205^v.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ή : Χαρτί υποκίτρινο· κηλίδες υγρασίας στο δεξιό μέρος. Διαστάσεις χαρτιού $0,27 \times 0,19$ γραμμένης επιφάνειας $0,235 \times 0,168$. Ύδατόσημο στο φ. 204 monts (βλ. περισσότερα στοιχεία στο δεύτερο κεφάλαιο, σ. 58).

Σ η μ ε ι ώ μ α τ α : Δέν υπάρχουν νεότερο χέρι έχει συμπληρώσει, τι είχε εξελίψει το ψαλίδι του σταχωτή και ο χρόνος: γράμματα και συλλαβές λέξεων από το κείμενο.

- φ. 204^r Ἐπειδὴ τινὲς τῶν ἡμετέρων, παρὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, ἐξήργησαν ἐγκλήματα κατὰ τοῦ πανα¹² γιωτάτου ἡμῶν δεσπότη καὶ οἰκουμηνικοῦ π(α)τριάρχου, ἅπερ δυσχρῖσάντω εἶναι ἱκανὰ πρὸς τὴν¹³ ἐκείνου καθάρσει, ὁρισμῷ δὲ τοῦ κρατοῦντος ἡμῶν ἀπαντας τοὺς ἀρχιερεῖς ἐνταῦθα¹⁴ συνήγαγον, ὅπως τῶν ἐγκλημάτων ἀκούσαντες κοίνομεν τὸ δόξαν ἡμῖν δίκαιον,¹⁵ ἥδη τῆς συνόδου συγκροτηθείσης καὶ τῶν ἐγκλημάτων παρὰ τῶν ἀντιδίκων εἰς μέσον προτε¹⁶ θέντων, ἡμεῖς τὸν τοῦ Θ(εο)ῦ φόβον ποδὸ ὀρθαλμῶν ἔχοντες καὶ τὴν ἀπειλήν τοῦ κρατοῦν¹⁷ τος τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσαι προστάτηντος, ἐπὶ τούτῳ γὰρ καὶ δύο τῶν ἀπὸ τῆς ἀλλῆς ἐκείνου¹⁸ ἡμῖν παρεκάθηρτο, ἐξητάσαμεν ἐπιμελῶς καὶ καθ' ἓν ἅπαντα, ἅπερ ἐκεῖνοι κενωθήκασιν¹⁹ ἐγκλήματα. Εὐρόντες δὲ τὸν παραγιώτατον ἡμῶν δεσπότην μηδεὸς ἔνοχον ἐκείνων,²⁰ ἅτε ἱκανῶς ἀπολογηθέντα πρὸς ἅπαντα καὶ τὰς ἀντηποφορὰς λόσαντα, ἐγὼ²¹ ψαμεν ἀτὰ κοινή γνώμη, καὶ τὰς τούτων ἀπαντήσεις, καὶ ἐδώκαμεν τὴν πασῖα. Οὗτος δὲ²² ἔδειξεν τῷ ἀθθέντι, ὅστις καὶ τῶν ἐγκλητεσάντων λίαν καταγνοῦς, ὥρισεν ὅπως αὐ²³ θις ὁ ἡμέτερος δεσπότης καὶ π(α)τριάρχης εἰς τὸν αὐτοῦ ἐπαιρέθη θρόνον. Ἐξέωσαν²⁴ γὰρ αὐτὸν οἱ ἐναντίοι πρὸ κρίσεως, καὶ παρὰ τὴν τῶν ἱερῶν κανόνων διακέλευσιν,²⁵ μύρια ψεῦδη καὶ δόλους συροῦσαντες καὶ εἰπόντες εἰς τὴν Πόρταν ὅτινες, ὡς εἶδον²⁶ ἑαυτοὺς ὕστερον ἀποτοχόντας τοῦ σκοποῦ καὶ μηδὲν ἀνέσταντας, αὐθις πρὸς τοὺς δυνα²⁷ μέρους ἀναδραμόντες χροῖμασι τὴν νίκην ἀναλαβεῖν ἐπειροῦντο, ἦν κανόνι καὶ νό²⁸ μοις οὐκ ἴσχυσαν. Μάτην δὲ καὶ εἰς τοῦτο μοχθήσαντες, οὐδὲν ἔτερον κατόρθωσαν,²⁹ πλην τοῦ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χ(ριστο)ῦ, ἐλευθερῶν πρότερον οὐσαν, νῦν φόρον ὑποτελή³⁰ τοῖς ἐκτεῶν ἔργοις ἀποφῆναι, χουσίνας δυσχίλους κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν³¹ εἰς τὴν Πόρταν τάξαντες καὶ καταναγκάσαντες, κἀντεῦθεν μνημόσνον τῆς ἐαυτῶν³² μοχθηρίας αἰδίων καταλείψαντες· οὕσταν δυσχίλους χουσίλους ὅτε ὁ ἡμέ³³ τερος δεσπότης καὶ π(α)τριάρχης, οὐθ' ἡμεῖς ὑπεσχέθημεν δοῦναι τῇ Πόρτῃ, ἀλλ' ἐκεῖνοι³⁴ προῶτοι καὶ ὑπεσχέθησαν καὶ ἐγγνητὰς παρεῖχον τοῦ καταβάλλειν κατ' ἐνιαυτὸν τὸ εἶρη³⁵ μένον ποσόν. Ἡ δὲ Πόρτα οὐ μόνον οὐκ

ἠθέλησε δοῦναι τὸ π(ατ)ριαρχεῖον ἐκείνοις, ²⁶ ἀλλ' ὅτι καὶ μεθ' ὕβρεως ἀπεδίωξεν, καταγροῦσα τὴν ἐκείνων φανυλότητα ²⁷ καὶ ἄ\χατα/σταςίαν καὶ ἔτι πενίαν. Ἐνόμιζον γὰρ μηδαμῶς αὐτοὺς δυνήθηναι ἄνευ τῆς τῶν ²⁸ ἄρχιερέων συνδρομῆς καὶ τοῦ λαοῦ τελεῖν κατ' ἐναντιὸν τοὺς ἐπ' φ. 204^v ἐκείνων ²⁹ ὑπεσχημένους δισχιλίους χροσίνους, ἐπειδὴ ἅπαντες ὁμοῦ καὶ ἀπεσείοντο ³⁰ ὡς συκοφάντας καὶ τῆς τοῦ Χ(ριστοῦ) ἐκκλησίας ἐχθρούς, ὡς τοιαῦτα παρανομί ³¹ σαρτας, καὶ ταῦτα αἰτίας χωρίζ. Διὰ τοῦτο ἡ Πρόστα προστάξει τοῦ ³² κρατοῦντος ἐπέθηκεν ἡμῖν καὶ μὴ βουλομένοις τὸ τοιοῦτον βάρος, προσθεῖσα ³³ καὶ ἀπειλὰς μεγίστας εἰ ὄλως παρακοῦσαι τολμήσομεν· ἐνιστάμεθα γὰρ ³⁴ ἐπὶ πλείστας ἡμέρας, μὴ βουλόμενοι ὄλως τοσοῦτον βάρος ὑπομεῖναι τὴν ³⁵ τοῦ Χ(ριστοῦ) ἐκκλησίαν ἐν τοσαύτῃ πενίᾳ τεργάζονσαν. Ἡ ἔνστασις ὁμοῦς ἡ ἡμε ³⁶ τέρα οὐδὲν ἦνεν, ἀλλ' ὡς ἡμέρας ἐπετεινόντο ἡμῖν τὰ δεινὰ· τοὺς τε γὰρ ραοὺς ³⁷ ἔκλεισαν καὶ παρτελῶς ἀοργῆσαι τούτους ἠπειλήσαν. Πλὴν ἐν ὅσῳ ἡ τοσαύτῃ ἔνστασις ³⁸ ἐγένετο ἄφ' ἡμῶν, ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ὁρισμὸς φορικώδης τοῦ κρατοῦντος, κελεύων ³⁹ λαβεῖν τὸν π(ατ)ριάρχην ἀπαραιτήτως τὸ π(ατ)ριαρχεῖον· εἰ δ' ἄλλως ποιήσει, καὶ ἐκεῖνος ⁴⁰ κινδυνεύσει καὶ ἡμεῖς ἅπαντες. Διὰ τοῦτο ὡς τὰ ἔσχατα κινδυνεύοντες, ἐπέστη ⁴¹ μεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἰρημένον χαράττιον κατ' ἐναντιὸν τελεῖν καὶ τούτου ⁴² τοῦ κακοῦ αἰτιοὶ γενοῖντες ἐκεῖνοι, ὧν ἄνευ ἡ τοῦ Χ(ριστοῦ) ἐκκλησία καὶ ἡμεῖς ἅπαντες ⁴³ ἐν ἡσυχίᾳ διήγομεν. Οὕτως ἐνγνωμῶς πρὸς τε τὴν ἐνεργουσαν διετέθησαν καὶ πρὸς ⁴⁴ τὴν αὐτῶν μ(ητέ)ρα τὴν ἐκκλησίαν, ἣτις τοσοῦτον ἐτίμησεν, ὡς μὴδ' αὐτοὺς δύνασθαι χωρεῖν ⁴⁵ πρὸς ἄρησιν τοῦ μὴ τὰ πρωτεῖα ἐν ἅπασιν φέρειν. Τούτων οὕτω παρακολουθησάντων, ⁴⁶ ἔδοξεν ἡμῖν ἅπασιν δίκαιον εἶναι τὴν ἡμετέραν γνώμην ἔγγραφον μετὰ καὶ τῶν ⁴⁷ ἰδίων ὑπογραφῶν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ κώδικος καταλιπεῖν, ὅπως καὶ οἱ μὴ παρατυχόντες ⁴⁸ τῇ συνόδῳ ταύτῃ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἀρχιερέων ὁρῶν δόνωνται ἐς ὕστερον τὴν ⁴⁹ μαρτυρίαν ἡμῶν γεγραμμένην, τῶν ἐναντίων μὴδ' ὅποσοῦν δυναμένων τοῦ λοιποῦ ⁵⁰ μίτε τὸν παναγωγώτατον ἡμῶν δεσπότην ἐνοχλεῖν, μίτε μὴν ἡμᾶς, ἐφ' οἷς δικαίως ⁵¹ ἀπεφηνάμεθα. Λέγομεν τοίνυν καὶ ὁμολογοῦμεν ὡς, ἐπειδὴ ὁ ἡμέτερος δεσπότης ⁵² καὶ οἰκουμηνικός π(ατ)ριάρχης τῶν ὑπὸ τῶν κατηγόρων κατ' αὐτοῦ κινήθεντων ἐγκλη ⁵³ μάτων ἀθῶος παντάσῃ ἀνεφάνη, κάκεινοι ἐπηρεία μῆλον καὶ ἰδία κακο ⁵⁴ νοία ἢ ἄλλως αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ χαίροντες τοῦτο ποιήσαντες ἐξηλέγχθησαν, ⁵⁵ ἔχειν τε καὶ στέργειν αὐτὸν νόμιμον καὶ κανονικὸν π(ατ)ριάρχην καὶ εἰς τὸν ἔπειτα ⁵⁶ χρόνον, ὥσπερ μέχρι τοῦ νῦν εἰχομεν, καὶ ποιμένεσθαι ἐπ' αὐτοῦ θεοφιλῶς καὶ ⁵⁷ δικαίως καθὼς οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες διακελεύονται. Πῶς γὰρ οὐ μέλλομεν ἀρεῖσθαι ⁵⁸ ἐπὶ

φ. 205^r

τῇ ἀρχῇ καὶ διοικήσει τοῦ παραγιωτάτου ἡμῶν δεσπότη, ὃς μέχρι τοῦ νῦν οὐδὲν ⁵⁹ τῶν ὑπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ἀπηγορευμένων οὔτε εἰσήξε τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι ⁶⁰ εἰς τὴν τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίαν, οὔτε μὴν αὐτὸς ἐπραξεν, εἰ καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας τῇ σφετέρᾳ ⁶¹ κακοηθείᾳ οὐκ ἠδέσθησαν ἐξεμέσαι τὸν ἐν αὐτοῖς πάλαι ταμιευόμενον ἰὸν τῆς κακίας. ⁶² Φαμὲν τοιγαροῦν καὶ ὁμολογοῦμεν ἅπερ καὶ ἄνωθεν φθιάσαντες ὁμολογήσαμεν, ἔχειν τὲ ⁶³ δηλαδὴ καὶ στέργειαν αὐτὸν νόμιμον καὶ κανονικὸν π(ατ)ριάρχην, ὡς καὶ ἀνώτερον πάσης ⁶⁴ κατηγορίας καὶ ὄντα πρότερον καὶ νῦν ἐν τῇ παρουσίᾳ συνόδου ἀναφανέντα. Ὅθεν ἐγένητο ⁶⁵ καὶ ἡ παροῦσα παρ' ἡμῶν τῶν ἐνταῦθα εὐρεθέντων ἀρχιερέων ἀθώωσις τῷ παραγιω ⁶⁶ τάτῳ ἡμῶν δεσπότη καὶ οἰκουμενικῷ π(ατ)ριάρχῃ, καὶ ἐτέθη εἰς τὸν παρόντα ἱερὸν κώδικα, ⁶⁷ μετὰ καὶ τῶν ἰδίων ὑπογραφῶν δι' ἀσφάλειαν, ἐν ἔτει ς^ο ρ^ο π^ο γ^ο, ἰν(δικτιῶν)ος η^ο ⁶⁸ μηνὶ ὀκτωβρίῳ ι': † εἶχε τὸ προσηγορευμένον τὰς ὑπογραφὰς οἰκουμενικῶς τῶν ἀρ ⁶⁹ χειρέων:—

⁷⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Τορνόβου, Παγκράτιος:—

⁷¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Κυζίκου, Νεόφυτος:—

⁷² † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Νικομηδείας, Λωρόθεος:—

⁷³ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Νικαίας, Μακάριος.

⁷⁴ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Χαλκηδόνος, Ἰωσήφ:—

ρ. 205^v ⁷⁵ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Φιλιππουπόλεως, Γεννάδιος:—

⁷⁶ † ὁ αὐτὸς ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀδριανουπόλεως Θεοφάνους:—

⁷⁷ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Σερῶν, Λωρόθεος:—

⁷⁸ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Βεροίας, Νεόφυτος:—

⁷⁹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Σωζοπόλεως καὶ τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης, Ἀθανάσιος:—

⁸⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Περιθεωρίου, Ἰωσήφ:—

⁸¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μηδείας, Νεόφυτος:—

⁸² † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Λοθάμας, Ἰάκωβος:—

⁸³ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἀγχιάλου, Ἰγνάτιος:—

⁸⁴ †

⁸⁵ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Κερασσοῦντος, Κάλλιστος:—

⁸⁶ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Χριστιανουπόλεως, Κάλλιστος:—

⁸⁷ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Σηλυβρίας, Ἰωσήφ:—

⁸⁸ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μελενίκου, Ματθαῖος:—

⁸⁹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μεσημβρίας, Παχώμιος:—

⁹⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἐδρίπου, Αἰζαρος:—

5 εἰς μέσον: σήμερον Σ || 5-6 προτεθέντων: προταθέντων Σ || 6 φόβου: φόβου Σ || 8

καὶ καθ' ἓν ἐν καθ' ἓν Σ || 11 τῶ πασία : τῶ πασιᾷ Σ || 12 ἔδειξεν : ἔδειξε Σ || 13 αὐτοῦ : lege αὐτοῦ : αὐτοῦ Σ || 16-17 πρὸς τοὺς δυνάμενον : πρὸ τοῦ δυνάμενον Σ || 19 πλὴν τοῦ : πλὴν Σ || 27 ἀ \ / στασίαν καὶ ἔτι πένιαν : ἀκαταστάσιαν καὶ ἔτι πρὸς Σ || 33 τολήσομεν : τολήσωμεν Σ || 34 τοσοῦτον : τοσοῦτο Σ || 36 ὡς ἡμέραι : lege ὁσημέραι : ὁσημέραι Σ || 37 ἀργῆσαι τοῦτους : ἀργῆ τοῦτοις Σ || τοσαύτη : τοιαύτη Σ || 38 εἰς ἡμῖς : ἡμῖν Σ || 41-42 καὶ τοῦτον τοῦ κακοῦ : καὶ τοῦ τοιοῦτου κακοῦ Σ || 42 ὦν : lege ὄν : ὄν Σ || 43 ἐδγνωμόνος : ἀγνωστόμος Σ || καὶ πρὸς : ὡς πρὸς Σ || 48 εἰς ὕστερον : καὶ ὕστερον Σ || 54 ἄλλως : ἄλλως Σ || 56 εἶχονμεν : ἔχονμεν Σ || ποιμένεσθαι : ποιμαίνεσθε Σ || 57 ἀρεῖσθαι : ἀρεσθῆναι Σ || 67 $\zeta\omega\lambda\omega\pi\omega\gamma\omega$: 6, 983 Σ || 68-69 † εἶχε τὸ πρωτότοπον τὰς ὑπογραφὰς οἰκειοχέρως τῶν ἀρχιερέων : om. Σ || 70 Τορνόβον : Τορνόβον Σ || 78 Βεροία : Βεροία Σ || 79 Σωζοπόλεως : Σωζοπόλεως Σ || 84 † vacuum : om. Σ

Σ γ ὁ λ ι α : 1 (στ. 1) τινὲς τῶν ἡμετέρων.— Στὸ κείμενο δὲν κατονομάζονται ἐκεῖνοι ποὺ κατηγορήσαν τὸν πατριάρχη. Ἀπὸ τῆ μεθιπόμνη ὕμωσ πράξι (III), στὴν ὁποία κατονομάζονται καὶ καταδικάζονται ὁ πρόεδρος Ἡρακλείας Γαλακτίων, ὁ μέγας σκευοφύλαξ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ μέγας ἐκκλησιαρχὴς Μανουὴλ Χριστόνυμος, γίνετα φανερό ὅτι ὁ ἕρος «ἡμέτεροι» ἀναφερόταν σὲ ἕναν ἀρχιερέα καὶ σὲ δύο ὄφρικιαν-λίους τοῦ Πατριαρχείου.

2 (στ. 1-2) κατὰ τοῦ... οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου.— Τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχη δὲν ἀναφέρεται ρητὰ στὸ κείμενο, ἀλλὰ εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Συμεών Α'· πρόκειται γιὰ γεγονότα ποὺ συμβαίνουν στὴ διάρκεια τῆς δεύτερης πατριαρχίας του¹.

3 (στ. 7) τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσαι.— Ἡ προσταγὴ τοῦ ἀκρατοῦντος» πρὸς τὴ σύνοδο: «τὸ δίκαιον ἀκριβῶς τηρῆσαι», ἔταν θὰ ἔκρινε τίς καταγγελίες ἐναντίον τοῦ πατριάρχη, εἶναι μία ἀπὸ τίς πρῶτες ἐνδείξεις ποὺ ἔχουμε γιὰ νὰ διαπιστώσουμε ὅτι μαζί μὲ τὸ θεσμὸ τοῦ Πατριαρχείου ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ πολιτικὴ ἐξουσία καὶ τὸ σύστημα κανόνων τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας². Στὴ σύνοδο μάλιστα παρεκάθησαν «καὶ δύο ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐκείνου» (στ. 7) μὲ σκοπὸ νὰ διασφαλιστεῖ—ἔπως σχολιάζεται εἰρωνικὰ στὸ κείμενο III, στ. 75-77— ὅτι θὰ τηρηθεῖ πιστὰ τὸ δίκαιο («ὡς δῆθεν μὴ παρακρίνωμεν»). Ἄς σημειωθεῖ τέλος ἄλλο ἕνα γεγονός ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ Πύλη εἶχε ἀναγνωρίσει τὸ δικαϊκὸ

1. Ὁ ΕΠΑΜ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Ἐκκλησιαστικὰ σὺλλεκτα..., 10-14, λαμβασμένη θεωρεῖ ὅτι ὁ πατριάρχης ποὺ ἐδῶ ὑπνοῦνται εἶναι ὁ Διονύσιος Α'. Τὴν ἴδια ἄποψη ἔχει ὑποστηρίζει καὶ ὁ Μ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, 1453-1913, Ἀθήνα 1939, 98.

2. Βλ. γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὅσα ἀναφέρονται στὴ μελέτη τῆς ΜΑΧΗΣ ΠΑΓΓΗ-Η ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἀρεπίσημα..., 54 ἐπ.

πλαίσιο τῆς Ἑκκλησίας: ἡ ἀθωωτικὴ κρίση τῆς συνόδου γιὰ τὸν ὑπὸ κατηγορίᾳ πατριάρχου γίνεται ἀποδεκτὴ, χωρὶς περαιτέρω ἔλεγχο, ἀπὸ τὴν Πύλη καὶ ὁ σουλτάνος δίνει ἀμέσως ἐντολὴ νὰ ἐπιστρέψῃ ὁ Συμεὼν καὶ νὰ ἀναλάβῃ καὶ πάλι τὸ Πατριαρχεῖο (στ. 11-13).

4 (στ. 19-20) τὴν ἐκκλησίαν... ἐλευθέραν πρότερον οὖσαν, νῦν φόρον ὑποτελεῖ... ἀπογεῖραι.— Τὸ 1474 οἱ σχέσεις τῆς Ὁρθόδοξης Ἑκκλησίας μὲ τὸ ὀθωμανικὸ κράτος μεταλλάσσονται. Ἡ πρωτοβουλία φαίνεται πῶς ἦταν ἐλληνικὴ¹ ἀλλὰ δὲν συνάντησε, στὴν ἀρχὴ τουλάχιστον, τὴν ὁμόθυμὴ συναίνεση. Στὸ συνοδικὸ αὐτὸ κείμενο ἀκούμε τὴ φωνὴ ἐκείνων ποὺ ἀντιδροῦν· τὸ ἐπίθετο «ἐλευθέρα» τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ ἐπιτείνουν τὴν εὐθύνη ἐκείνων ποὺ ζήτησαν νὰ ἐνταχθεῖ ἡ Ἑκκλησία στοὺς φορολογικοὺς μηχανισμοὺς τοῦ κράτους, ἐνῶ βέβαια ἀποσιωποῦν ὅτι τὸ 1466, ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ ἴδιου πατριάρχου, τοῦ Συμεὼν Α', εἶχε ἐγκαινιαστῆ ἡ καταβολὴ «πεσκεισίου», δηλαδὴ ἐνὸς ἐφάπαξ ποσοῦ πρὸς τὴν Πύλη κατὰ τὴν ἀνάρρηση καθὲς νέου πατριάρχου —γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ πιθανότατα ἡ ἔκδοση βερατίου.

5 (στ. 20) χρυσίνους δισχιλίους κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν.— Ὁ υπολογισμὸς γίνεται μὲ βυζαντινὸ νόμισμα ἀφοῦ, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὡς τὸ 1477/1478 τὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο δὲν εἶχε ἀκόψει² δικό του χρυσὸ νόμισμα³. Ἐδῶ ἡ νομισματικὴ μονάδα παρουσιάζεται μὲ τὸ βυζαντινὸ τῆς ὄνομα⁴· στὸ κείμενο ΠΙ, ποὺ πρέπει νὰ ἐκδόθηκε λίγους μῆνες μετὰ, ὀνομάζεται «φλωρίον» (στ. 69)⁴. Δύο χιλιάδες λοιπὸν χρυσίνους ἔφειλε νὰ ἀποδίδῃ στὸ αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο καθὲς χρόνον ὁ πατριάρχης. Ἡ ὑποχρέωση τὸν βάρυνε προσωπικὰ, καθὼς ἡ ἔννοια τοῦ νομικοῦ προσώπου ἦταν ἄγνωστη στὸν κόσμον τοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου. Ὅστοςὸ ἡ σύνοδος, μὲ νομικὴ συνείδηση γαλουχημένη στὸ βυζαντινορωμαϊκὸ δίκαιο, δηλώνει ὅτι ἀναλαμβάνει ὡς collegium τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἐτήσιου φόρου: «ὑπέστημεν ἅπαντες ἐκ κοινοῦ συμφώνου τὸ εἶρημένον χαράτζιον κατ' ἐνιαυτὸν τελεῖν» (στ. 40-41).

1. D. APOSTOLOPOULOS, *Les mécanismes...*, 203-204, καὶ γενικότερα ὅσα ἀναφέρονται στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

2. F. BABINGER, *Contraffazioni ottomane dello zecchino veneziano nel XV secolo*, *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica* 3 (1956), 84-85.

3. Γιὰ τὸ ὄνομα καὶ τὰ συνώνυμά του βλ. πρόχειρα D. A. ZAKYTHINOS, *Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au XVe siècle*, Ἀθήνα 1948, 1 ἐπ.

4. Γιὰ τὴν παρουσία του στὴν ὀθωμανικὴ οἰκονομία βλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ N. BELDICEANU, *Les actes des premiers sultans*, 1, Παρίσι-Χάγη 1960, 174-176.

6 (στ. 25-31) *Ἡ δὲ Πόρτα οὐ μόνον... καὶ ταῦτα αἰτίας χωρῆς.*— Εἶναι ἀξιοσημείωτο τὸ σκεπτικὸν ποῦ προβάλλεται προκειμένου νὰ ἐρμηνευτεῖ γιατί ἡ Πύλη δὲν ἔδωσε («τὸ Πατριαρχεῖον») στοὺς ἀντιπάλους τοῦ Συμεῶν — ἄν καὶ ὑπόσχονταν τὴν καταβολὴ ἐτήσιου φόρου, ὀρίζοντας μάλιστα καὶ ἐγγυητὲς γιὰ τὴν πιστὴ τήρησιν ὅσων ὑπόσχονταν. Ἡ Πύλη λοιπόν, κατὰ τὸ κείμενον τῆς συνόδου, ἐκτίμησε ὅτι δὲν εἶχαν «πίστην» στοὺς χριστιανούς, ἀρχιερεῖς καὶ λαοί, καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ ἦταν σὲ θέσιν — ὡς συκοφάντες καὶ ἐχθροὶ τῆς Ἐκκλησίας — νὰ συλλέξουν ὅσα ἔπρεπε γιὰ νὰ καταβάλλεται κάθε χρόνον ὁ φόρος. Ἀπέκρουσε λοιπὸν τὴν προσφορά τους, ἔδωσε ξανὰ τὸ Πατριαρχεῖον στὸν ἀποδειχθέντα ἀθῶο πατριάρχη ἀλλὰ τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἀναλάβει αὐτὸς τὴν εὐθύνη τῆς καταβολῆς τοῦ ἐτήσιου φόρου. Ὡστόσο, ὅσα συνέβησαν τὸ 1474, ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτική, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἕνα ἐπεισόδιον τῆς διαμάχης ποῦ εἶχε ξεσπάσει ἀνάμεσα στοὺς ἱερωμένους καὶ σὲ λαϊκὰ μέλη τοῦ Πατριαρχείου μὲ ἀντικείμενον τὸν ἔλεγχόν του. Μέσα στὴν ὀπτικὴ αὐτὴ ἡ προβεβλημένη ἀπὸ τὴ σύνοδο οἰκονομικὴ («λογικὴ») ὑπηρετοῦσε τὴ θέσιν ποῦ ὑπαινικτικὰ ἐκφράζεται στὸ κείμενον μὲ τὴ φράση: «μηδαμῶς αὐτοὺς δυνήθησαν ἄνευ τῆς τῶν ἀρχιερέων συνδρομῆς καὶ τοῦ λαοῦ τελεῖν κατ' ἐνικυτῶν...» (στ. 27-28). «Αὐτοὶ» εἶναι, ὅπως εἶδαμε (βλ. σχόλιον 1), δύο ὀφφικιάλιοι τοῦ πατριαρχείου, οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν νὰ προσεταιριστοῦν ἕνα μόνον ἀρχιερέα — ποῦ στὸ κείμενον ΙΙΙ χαρακτηρίζεται «παράφρων» (στ. 71) —, εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ δὲν ἀνέχονταν νὰ μὴν εἶναι οἱ πρῶτοι σὲ ὅλα: «μηδ' αὐτοὺς δύνασθαι χωρεῖν πρὸς ἄρνησιν τοῦ μὴ τὰ πρωτεῖα ἐν ἅπασιν φέρειν» (στ. 45-46). Στὸ μεθεπόμενον ὅμως κείμενον ἀποκαλύπτεται καὶ ἐπίσημα ὅτι τὰ λαϊκὰ μέλη τοῦ Πατριαρχείου εἶχαν ἰσχυρὰ στηρίγματα σὲ «ἄρχοντες» τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας (στ. 20-21), ὥστε ἡ διαμάχη μεταξὺ λαϊκῶν καὶ ἱερωμένων μελῶν τοῦ Πατριαρχείου νὰ ζητᾶ καὶ ἄλλη ἐξήγησιν πέρα ἀπὸ τὸ πάθος γιὰ τὴν ἱκανοποίησιν ἀτομικῶν φιλοδοξιῶν!

7 (στ. 38-39) *ἦλθεν εἰς ἡμᾶς ὀρισμὸς φρικώδης τοῦ κρατοῦντος, κελεύον λαβεῖν τὸν π(ατ)ριάρχην ἀπαρατήτως τὸ π(ατ)ριαρχειον.*— Ὁ ὀρισμὸς λαμβάνει τὸ περιεχόμενον του ὅμως, ὅπως περιγράφεται στὸ κείμενον τῆς συνόδου, ἀποτελεῖ ἄλλη μία ἐνδειξὴ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Πύλη ἀνέθετε τὸ Πατριαρχεῖον σὲ φυσικὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἦταν καὶ ὑπεύθυνον προσωπικὰ ἀπέναντί της.

8 (στ. 41) *χαράττιον.*— Ὁ φόρος ποῦ ἀνέλαβε ὁ πατριάρχης νὰ

1. Βλ. τὴν ἐρμηνείαν ποῦ ἔχω προτείνει στὸ τέταρτον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου Μέρους.

καταβάλλει κάθε χρόνο στην Πύλη ἐδῶ ὀνοματίζεται: «χαράτζιον». Θέμα ὡστόσο τίθεται ἂν κυριολεκτεῖ ὁ συντάκτης τοῦ κειμένου, ἂν δηλαδή ἀποδίδει στὰ ἑλληνικὰ τὸν συγκεκριμένο φόρο πού ὀνομαζόταν *kharādĭj*. Καθὼς λαμβάνει ἡ ἀντίστοιχη πληροφορία ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ ἀρχεῖα καὶ δὲν γνωρίζουμε πῶς ὀνομάζε ἡ Πύλη τὸ φόρο, ὑποθέσεις μόνο μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του. Ἐς σημειωθεῖ πρῶτα ὅτι ὁ ὄρος *kharādĭj*, στὴν ὀθωμανικὴ του χρῆση, δήλωνε ἐγγεῖο φόρο· ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια λέξή δηλωνόταν καὶ ὁ κεφαλικὸς φόρος πού ὄφειλαν νὰ πληρῶνουν στὸ κράτος οἱ μὴ μουσουλμάνοι ὑπῆκοοι¹. Ἡ πρώτη λοιπὸν ὑπόθεση πού μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ εἶναι μὴπως ἀπὸ τὸ 1474 ἄρχισαν νὰ φορολογοῦνται στὸ πρόσωπο τοῦ πατριάρχη εἰσοδήματα τῆς Ἐκκλησίας πού προέρχονταν ἀπὸ ἐγγειες κτήσεις τὶς ὁποῖες κατόρθωσε νὰ διατηρήσει. Ἡ δεύτερη ὑπόθεση —καὶ ἐλάχιστα πιθανή— εἶναι μὴπως εἴκοσι χρόνια μετὰ τὴν Ἄλωση ἐπιβλήθηκε ἡ ὑποχρέωση καταβολῆς κεφαλικοῦ φόρου καὶ ἀπὸ τὸν ἐπικεφαλῆς τῶν χριστιανῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὡστόσο, θεωρῶ ὅτι εἶναι περισσότερο πιθανὴ μιὰ τρίτη ὑπόθεση: ὁ συντάκτης τοῦ συνοδικοῦ κειμένου δὲν κυριολεκτεῖ· χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρο αὐτὸ γιὰ νὰ δραματοποιήσει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀντιπάλων τοῦ πατριάρχη, γιὰ νὰ δείξει ὅτι οἱ ἐνέργειές τους ὀδήγησαν στὴν ἐπιβολὴ βαρύντατου φόρου τὸν ὁποῖο ἔπρεπε στὸ ἐξῆς νὰ καταβάλλει ὁ ἐκάστοτε πατριάρχης, δηλαδή, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἡ Ἐκκλησία. Τὴν τελευταία αὐτὴ ὑπόθεση τὴ στηρίζουν καὶ τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα. Σὲ σύγχρονο κείμενο τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας, συνταχμένο ἕμως μὲ περισσότερο νηφάλιο ὕφος, ὁ ἐτήσιος φόρος δὲν ὀνομάζεται «χαράτζιον» ἀλλὰ προσδιορίζεται περιφραστικὰ ὡς «τὸ [ἐπενεχθὲν] μέγα φορτίον τῆς Ἐκκλησίας»². Οἱ ἴδιοι περίπου ὄροι χρησιμοποιοῦνται καὶ σὲ πατριαρχικὸ κείμενο τοῦ 1483-1484: «τὸ ἐπικείμενον βάρος τῆς Ἐκκλησίας [τῆς κατ' ἔτος δόσεως]»³.

1. Βλ. τὸ σχετικὸ λήμμα στὴν *Encyclopédie de l'Islam*, 4, Παρίσι 1978, 1062 ἐπ.: γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ὄρου στὴν ὀθωμανικὴ Τουρκία, ἔ. ἀ., 1085-1087. Βλ. καὶ P. KONORTAS, *Les contributions ecclésiastiques («Patriarchikè zèteia») et «Basilikon charatzion» Économies méditerranéennes: équilibres et intercommunications XIIIe-XIXe siècles*, 3, Ἀθήνα 1986, 235 ἐπ.

2. Πρόκειται γιὰ κείμενο γραμμένο πιθανότατα στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου τοῦ 1474, τὸ ὁποῖο ἐκδίδω ἐδῶ ὡς κείμενο II. Τὸ χωρίο στ. 39-40.

3. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ 16ου αἰώνα καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ-ΚΕΡΑΜΕΑ, *Περὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας Συμεὸν τοῦ Τραπεζούντου, Ἀελίθιο τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 3 (1889), 484-486, καὶ Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης 1, Πετροῦπολη 1891, 476-478.

Τριάντα πέντε χρόνια αργότερα, σὲ συνοδικὸ τόμο τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ποὺ ἀφοροῦσε τὴ μητρόπολη Ἀδριανουπόλεως γίνεται καὶ ἐκεῖ λόγος γιὰ «τὸ ἐπέτειον τέλος τὸ αὐθεντικόν»¹. Ἀντίθετα, στὸ κατηγορητήριο ἐναντίον ἐκείνων ποὺ προκάλεσαν τὰ γεγονότα τοῦ 1474 —κείμενο γραμμμένο λίγους μῆνες αργότερα— ἀναφέρεται καὶ πάλι ὁ ἕρος «χαράτζιον»², προφανῶς γιὰ νὰ ἐνισχυθεῖ ἡ κατηγορία ἐναντίον τους καὶ νὰ δικαιολογηθεῖ καλύτερα ἢ καταδικαστικὴ ἀπόφαση³.

9 (στ. 46-47) *τὴν ἡμετέραν γνώμην ἔγγραφον... ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ κώδικος καταλαίπειν.*— Μὲ τὴ φράση αὐτὴ ὑποδηλώνεται, ἄλλη μιὰ φορά, μιὰ ἀπὸ τὶς βασικῆς λειτουργίες τοῦ κώδικα ποὺ τηροῦσε ἡ πατριαρχικὴ Γραμματεία, ἡ καταχώριση ὅσων ἀποφασίζονταν ὥστε νὰ δεσμεύουν καὶ ὅσους συμμετεῖχαν στὴ λήψη τῆς ἀπόφασης ἀλλὰ καὶ ὅσους ἀπουσίαζαν.

10 (στ. 66) *καὶ ἐτέθη εἰς τὸν παρόντα ἱερὸν κώδικα.*— Ἐννοεῖται ἐδῶ ὅτι καταχωρίστηκε καὶ στὸν ἱερὸ κώδικα τὸ κείμενο τῆς ἀθωώσεως τοῦ Συμβέων Α'· παράλληλα, ἓνα λυτὸ ἔγγραφο μὲ τὶς ιδιόχειρες ὑπογραφές τῶν μελῶν τῆς συνόδου ἐπιδόθηκε στὸν ἀθωωθέντα πατριάρχη. Γιὰ τὴν πρακτικὴ αὐτὴ ποὺ συνέχιζε τὴ βυζαντινὴ παράδοση βλ. ὅσα ἀναφέρονται πιὸ πάνω, σ. 66-68, στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

1. Βλ. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Περὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχοῦ Θεολόγου Α', *Λεξιτὸν Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 3 (1889), 491: ἀπὸ τὸ χειρόγραφο 276 τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, ὕστερο ἀντίγραφο (τέλη 17ου-ἀρχὲς 18ου αἰ.).

2. Πρὸκειται γιὰ κείμενο γραμμμένο πιθανότατα στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475· τὸ ἐκδίδω ἐδῶ ὡς κείμενο III. Ὁ ἕρος στὸν στ. 69.

3. Βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους καὶ στὰ σχόλια ποὺ συνοδεύουν τὴν ἐκδόση.

II. 'Εγκύκλιος Συμεών Α' ἐνόψει ἀποδημίας του

«παρκατατίθεμαι... τὴν... 'Εκκλησίαν» [Ante Χριστούγεννα 1474]
(στ. 84)

Π ε ρ ῖ λ η ψ η : 'Απὸ τότε ποὺ ἀνέλαβα τὸν πατριαρχικὸ θρόνον ἐνδιαφέρθηκα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὁμόνοιας τῶν χριστιανῶν καὶ γι' αὐτὸ ἔδωσα ἀμνηστία στοὺς διώκτες τῆς 'Εκκλησίας, δὲν ἐμνησιμάχησα, οὔτε ἐδίωξα οὔτε ἔκανα χρῆση τῆς πνευματικῆς μου ἐξουσίας ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν μου· τοὺς ἔδωσα συγχώρεση καὶ τοὺς παρεῖχα τὰ πάντα, ἀνάλογα μὲ τὴν ἱεροσύνη καὶ τὸ βαθμὸ τους, χωρὶς νὰ ὑπολογίζω τίς δυσκολίες τῶν καιρῶν, μὲ μόνον σκοπὸ νὰ τοὺς σωφρονίσω καὶ νὰ ἐπιτύχω τὴν ἡρεμία τῆς 'Εκκλησίας. 'Αλίμονο ὅμως, γνωρίζετε ὅλοι καλὰ μὲ πόση ἀπάνθρωπιὰ καὶ ὀμότητα ἔβλαψαν ἐμένα καὶ τὴν 'Εκκλησία. 'Αλλὰ ὅ,τι ἀφορᾷ ἐμένα ἄς τὸ ἀφήσω· [γιὰ ὅσα ἔπραξαν ἐναντίον τῆς 'Εκκλησίας] θὰ ἀνταμειφθοῦν κατὰ τὰ ἔργα τους ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ ὅποιος πάντοτε προστάτευε τὴν 'Εκκλησία, καὶ παλαιότερα ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς καὶ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Γενναδίου ἀπὸ τοὺς διώκτες τῆς. 'Εγὼ ὅμως τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὸ βᾶρος ποὺ αὐτοὶ ἐπέβαλαν στὴν 'Εκκλησία, ἀναγκάζομαι νὰ ἀποδημήσω μέσα στὸ χειμῶνα, παρὰ τὴ θέλησή μου καὶ μοιλονότι δὲν εἶναι τοῦ χαρακτήρα μου νὰ βγαίνω ζητώντας βοήθεια· περισσότερο ὅμως ἀπὸ αὐτὰ μὲ λυπεῖ ὅτι στὶς δεσποτικὲς ἐορτὲς ποὺ φτάνουν θὰ εἶμαι μακριά σας. Φεύγω λοιπὸν καὶ ἄς δίνω ἀγάπη, εὐλογία καὶ συγχώρεση, καὶ ζητῶ τὸ ἴδιο νὰ κάνετε καὶ ἐσεῖς γιὰ μένα. Παραδίδο τὴν 'Εκκλησία στοὺς ἐδῶ εὐρισκόμενους μητροπολίτες 'Εφέσου καὶ Τορνόβου, ποὺ διακρίνονται γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὸν ἐνθεο ζῆλο τους, τοὺς σταυροφόρους καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς στὸν ἱερομόναχο Μακάριο τὸν «δικαίω» καὶ ἀκόμη στοὺς δύο ἄρχοντες καὶ διδασκάλους 'Ιωάννη τὸν Δοκσιανὸ καὶ Δημήτριον τὸν Καστρηνό· τέλος, στὸ νομοφύλακα καὶ τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων. Καὶ ἀκόμα, σὲ ὅλους ἐσᾶς ποὺ ἔχετε κοπιάσει γιὰ τὴν 'Εκκλησία μὲ ἔργα καὶ μὲ λόγους. Σᾶς ζητῶ νὰ συμβάλετε μὲ ὅ,τι μπορεῖ ὁ καθένας καὶ νὰ διατηρήσετε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοια στὴν 'Εκκλησία· οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ ἀποστάτες νὰ εἶναι ἀφορισμένοι. (Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου κλείνει μὲ εὐχές.)

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 208^r-209^v.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ή : Χαρτί ύποκίτρινο· κηλίδες ύγρασίας στὸ ἐπάνω καὶ στὸ δεξιὸ μέρος τῶν φύλλων. Δικστάσεις χαρτιοῦ 0,27 × 0,19· γραμμμένη ἐπιφάνεια 0,250 × 0,180.

φ. 208^r Ὁ περιούσιος καὶ χ(ριστ)ώνυμος τοῦ Κ(υρίου)ν λαός, πρὸ πάντων οἱ νῦν ἤδη καθευθεθέντες,² ἐνταῦθα δεσπόται ἄγιοι ἀρχιερεῖς, ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ τῆς ἡμῶν με³ τριότητος καὶ συλλειτουργοί, οἱ τε τιμώτατοι σ(α)υροφόροι τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ κ[αί] οἱ⁴ τῆς κοσμικῆς τάξεως ἐπιφανεῖς ἀρχοντες, οἱ τε ἱερομόναχοι καὶ πν(ευμα)τι⁵ κοι π(ατέ)ρες ἐλλαβέστατοι καὶ ἱερεῖς κληρικοὶ καὶ μονάζοντες καὶ ἅπαν τὸ⁶ χ(ριστ)ώνυμον πλήρομα τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ, τέκνα μοι ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητά, χάρις, εἰρήνη, ⁷ σ(ωτη)ρίαν καὶ ἔλεος καὶ πᾶν εἶ τι ἀγαθὸν καὶ σ(ωτή)ριον ἐκ μέσης ψυχῆς καὶ καρδίας⁸ ἐπεύχομαι ὑμῖν ἀπὸ Θεο)ῦ παντοκράτορος. Οἴδατε ἅπαντες τὰ καθ' ἡμᾶς⁹ καὶ οὐδεὶς ἀνήκοος, ἢ ἀμήνητος, τῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ \ καθεστήκε /· καὶ ὡς ἐγ[ώ]¹⁰ μὲν, ἀφ' οὗ, κρίσει Θεο)ῦ, ὡς ἐκεῖνος ἐπίσταται μόνος, εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(α)τρι¹¹ αοχίας ἀνήχθηθην θρόνον, οὐ διέλιπον πᾶσι μου σπουδῆ καὶ δυνάμει τὰ πρὸς¹² εἰρήνην καὶ τὴν κοινὴν ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην τῆς ἐκκλησίας τῶν χριστιανῶν ἃ¹³ γωνιζόμενος καὶ τελῶν καὶ ὅτι, παρὰ τὴν συνείδησιν, διὰ τὸ τῆς εἰρήνης καὶ ὁ¹⁴ μονοίας καλόν, καὶ διὰ τὸν τὴν εἰρήνην ἀφέντα ὑμῖν ὡς καλὴν παρακαταθήκη, ¹⁵ ἀμνηστειάν τελεῖαν τῶν ἐξαρχῆς ἐπανισταμένων καὶ διωκόντων τὴν ἐκκλησ[ίαν]¹⁶ Χ(ριστο)ῦ ἀτόποις μὲν αἰεὶ προσάσσει καὶ ψυχραῖς, χαιρεκακία δὲ μόνῃ καὶ οἰήσει¹⁷ σατανικῇ, ἐλ' ἀγαθῷ τάχα τέλει πραγματενόμενος καὶ οὐτ' ἐμνησικά[ησα]¹⁸ ὅλως, οὐτε ἐνεκάλεσα, οὐτε τῇ πν(ευμα)τικῇ ἐξουσία εἰς ἄμναν ἢ τινὸς ἀπ[ῶν]¹⁹ λήθησιν ἐχρησάμην, ἀλλὰ καὶ ἀγάπην ἐκείνοις, τοῖς ἐχθροῖς καὶ διώτταις ἐμοῦ²⁰ καὶ τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ, ἐπεκύροιν. Καὶ ὥσπερ π(α)τρικὰ σπλάγχνα ἤνοιγον τοῦτοις [ἄ]ξι²¹ πᾶσιν ὁμοίως τελεῖαν δωροῦμενος τὴν συγχώρησιν καὶ μετὰ τῆς ἰσοψόνης καὶ²² τοῦ βαθμοῦ πάντα παρῆχον ἐκείνοις ἀπλῶς, καὶ μείζονος αἰεὶ, τῆς προνοίας²³ ἠξίουν, τὴν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν πραγμάτων στένωσιν καὶ ἀνάγκην, μήτε²⁴ ἄλλων τινῶν ὑπολογιζόμενος παραλύτησιν, ἴνα μόνον τὴν πονηρὰν καὶ²⁵ ἀχάριστον καὶ ἀκόρεστον ἐκείνων γνώμην κατασιγᾶσω καὶ σωφρονήσω, ²⁶ ἄλλως τε καὶ τὴν εἰρήνην τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ καὶ τὸ ταύτης ἀτάραχον ἐκ παντός²⁷ τρόπον ζητῶν. Ἀλλ' ἀντὶ πάντων ἐκείνων, φεῦ τῆς ἀνοσίτου τῶν πονηρῶν²⁸ ἀπανθρωπίας καὶ τῆς ὀμότητος.

Οὐδατε π(ατέ)ρες καὶ ἀδελφοί, καὶ τέ²⁹ να μοι ἐν Κ(υρί)ῳ ἀγαπητά, οἷα μοι ἀποδεδόκασιν καὶ οἷα κατὰ εἰρή[γάσαντο] ||³⁰ οὐκ ἐμοὶ μόνον, φ. 208^v
 ἀλλὰ πᾶσι τῇ ἐκκλησίᾳ Χ(ριστο)ῦ. Τὰ γὰρ εἰς ἐμὲ καὶ ἀφίημι· ἀλλὰ καὶ
 μέ[χρη] |³¹ νῦν πᾶση σποδῇ τε καὶ μηχανῇ καὶ τοῖς διαβολικοῖς ἐνθυμί-
 μασιν ἐργάζονται |³² καθ' ἡμῶν. Πλήρ ἐκεῖνοι μὲν τὰ ἐπιχειρα τῶν ἰδίων
 λήφονται ἔργων, καὶ σιωπῶντων |³³ ἡμῶν ὁ τῆς δικαιοσύνης πρίταυς, ὁ
 τὸ ἴδιον αἶμα ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν καὶ τὴν |³⁴ αὐτοῦ ἐκκλησίαν ναυαγίσασαν
 μυριάκις ἐπινασώσας ταῖς τῶν αἰρετικῶν καὶ |³⁵ τοιούτων λοιμῶν καὶ
 φθοροποιῶν ἀντιπροίαις καὶ μάλιστα ἐκ τῆς αὐτῶν ἐπιβουλής |³⁶ καὶ ἐνέ-
 δορας καὶ διωγμῶν ἀπ' αὐτῆς τῆς π(ατρια)ρχίας τοῦ ἀγιοτάτου π(ατ)ριάρχου,
 τοῦ κοινοῦ π(ατ)ροῦς |³⁷ καὶ διδασκάλου κροῦ Γενναδίου. Ὁ τοί-
 νυν πανάγαθος ἐκεῖνος Θε(ός), ὁ ἀδέκαστος |³⁸ ὀφθαλμός, ἀνταποδώσει
 τούτοις, εἰ μὴ κἀνταῦθα, ἀλλ' ἐκεῖ πάντως ἄξια |³⁹ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν
 καὶ τὰς πράξεις. Ἐγὼ δέ, διὰ τὸ μέγα φορτίο τῆς ἐκκλησίας, |⁴⁰ πρὸς τοὺς
 ἄλλοις κακοῖς ἕσπερον καὶ τοῦτο ἐπενεχθὲν ὑπὸ τῶν ταύτης ἐχθρῶν, |⁴¹ κη-
 θάτερο κορονίς τῶν κακῶν, ἐπείγομαι καὶ νῦν ἀφασθαι τῆς προκειμένης
 ὁδοῦ |⁴² <οὐ> κατ' ἐμὴν ὄλως ἰσχὴν ἢ πρόχειρον θέλησιν, ἀλλὰ στεναγμοῖς
 τε καὶ δάκρυσιν τὴν |⁴³ τῆς ψυχῆς μανθάνω δυσχέρειαν, ὅτι καὶ τοῦ αἰτεῖν
 ὄλως οὐ λέφνεκα ἀπεχ |⁴⁴ θῶς πρὸς τοῦτ' ἔχων καὶ δυσχερῶς. Καὶ τὰς τοῦ
 καιροῦ δυσχερείας ὁρῶν, τοῦ κροῦς |⁴⁵ καὶ τῶν παγετῶν τοῦ χειμῶνος,
 κρηδόντων παῶ' ἐχθρῶν τε καὶ ψευδαδέλφων, |⁴⁶ ταῦτων δ' ἐπέκεινα λυπεῖ
 καὶ θοάττει μου τὴν καρδίαν, ὅτι κατὰ ταύτας τὰς δε |⁴⁷ σποτικὰς ἡμέρας
 τῶν ἱερῶν ἑορτῶν ἢ ἐμοὶ συμβέβηκεν ἀποδημία, καθ' ἣς |⁴⁸ [δ]φειλή μοι
 καὶ πόθος συμπανηγυροῦσιν τοῖς φιλοθέοις ὑμῖν καὶ ἐν Κ(υρί)ῳ μοι τέ\κρο-
 ροις / |⁴⁹ ἀγαπητοῖς. Ἀλλὰ τί πάθω· συγχέομαι καὶ τῷ πάθει, καὶ λέγειν
 ὄλως οὐκ ἔχω τὰς |⁵⁰ ἀνάγκας τῆς ἐκκλησίας, καθ' ἣς καὶ ἐπείγομαι ὑπὲρ
 τοῦ συνίστασθαι καὶ διαμένειν αὐτήν. |⁵¹ Προρεύομαι τοίνυν, ἂν δῶ ὁ
 Κ(ύρι)ος, μετὰ μικρὸν καὶ διὰ τὸ τοῦ μέλλοντος ἄδηλον καὶ |⁵² τὸ ἄωρον
 τοῦ θανάτου καὶ ταῦτα στελλομένοις τισάτη ἀποδημία καὶ τοιούτου και-
 ρῶ / |⁵³ καὶ πράγμασι τοιούτοις, πρῶτον μὲν ἐπικροῶ πᾶσιν ὑμῖν
 ἀγάτην τελείαν |⁵⁴ καὶ συγχώρησιν καὶ εὐλογίαν ἐκ μέσης δίδομι τῆς
 καρδίας πάσιν ὑμῖν, ἔπειν |⁵⁵ χόμενος ἅπαν ἀγαθὸν καὶ σ(ωτή)ριον ἐν τε τῷ
 νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι παρὰ |⁵⁶ Θε(ε)οῦ Κ(υρί)ου παντοκράτορος.
 Καὶ παῶ' ὑμῶν δ' ὡς αὐτως ἐγὼ τὴν ἴσην ἀγάτην καὶ εὐ |⁵⁷ χήν καὶ συγ-
 χώρησιν ἀνταιῶ καί, ὡς ἅπαντας αὐτὸς ἔχω συγκεχωρημένους |⁵⁸ καὶ
 εὐ[λό]γημένους ἀπὸ π(ατ)ρ(ό)ς, υἱοῦ καὶ ἀγίου πν(εύματος), οὕτω καὶ παρὰ
 πάντων |⁵⁹ [αἱ] τῶ ἐξ εἰλι[κρ]ι[νοῦς] καρδίας καὶ καθαῶς τῆς ἀγάτης εὐχὴν
 καὶ συγχώρησιν |⁶⁰ ἵνα καὶ ὑμεῖς ἐλεθῆτε παρὰ τοῦ πανοικτίρομος φ. 209^r

Θ(εο)ῦ καὶ ἡμᾶς διὰ τῶν ὑμετέρων ἐσχῶν ⁶¹ ἐλείψει ὁ Κ(ύριος). Μετὰ δὲ τοῦτο παραιτήθημ τὴν ἐκκλησίαν Χ(ριστο)ῦ καὶ παραδίδομι ταύτην πρῶτον ⁶² μὲν τοῖς ἱεροτάτοις μ(ητ)ροπολίταις ἐν Κ(ερί)ῳ ἡγαπημένοις μοι ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς ⁶³ ἐνταῦθα ἐφοισκόμενοις, τῷ τε Ἐφέσσου καὶ τῷ Τροάδου, διὰ τε τὴν κατὰ Θ(εὸν) ἀρετὴν ⁶⁴ αὐτῶν καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας ἔνθεον ζῆλον, τὴν τε γνώσιν αὐτῶν τὴν ⁶⁵ εἰς τὰ θεῖα καὶ τὴν ἀνόθευτον ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς. Μετὰ δὲ τούτους καὶ τοὺς τιμωτάτοις ⁶⁶ σ(ι)ν(α)ροφῶροις, σὺν αὐτοῖς καὶ τῷ τιμωτάτῳ <ἐν> ἱερομονάχοις κῆρ Μακαρίῳ τῷ δικαίῳ πρὸς τούτοις ⁶⁷ καὶ τοῖς ἐντιμωτάτοις δυνὸν ἄρχουσι καὶ διδασκάλοις, τῷ τε κῆρ Ἰω(άννη) τῷ Λοκειαῶ καὶ ⁶⁸ τῷ κῆρ Δημητρίῳ τῷ Καστορηῶ, ἔτι τε τῷ τιμωτάτῳ ρομοφύλακι καὶ τῷ τιμωτάτῳ δευτ(ε)ρένῳ]τι ⁶⁹ τῶν ἱερέων ὡσαύτως καὶ τοῖς λοιποῖς ἐλλαβεστάτοις ἱερομονάχοις καὶ π(νευμα)τι(σ)οῖς] ⁷⁰ π(ατ)ράσι, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς ἐν ἀγίῳ π(νεύμα)τι ἀγαπητοῖς μου νόις καὶ [τέκνοις] ⁷¹ ἐν Κ(ερί)ῳ, τοῖς ἐπιφανεστάτοις ἄρχουσι, σὺν παντὶ τῷ εὐσεβεῖ καὶ χ(ριστ)ογνώμῳ τούτῳ] ⁷² πληρώματι, οἵτινες πᾶσι σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ κεκοιμάκατε ὑπὲρ αὐτῆς καὶ [ἐν] ⁷³ λόγοις καὶ ἔργοις τὸ ἐφ' ὑμῖν ἐστηρίζατε καὶ ἐπεδώκατε καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἔξῃς] ⁷⁴ τὸ κατὰ δύναμιν καὶ προαίρεσιν προθυμεῖσθε καὶ ἐπαγγέλεσθε, ὅπερ καὶ ἡμῖν ἀγα ⁷⁵ πητόν. Καὶ τοῦτ' ἀπαιτοῦμεν ὑπὲρ τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίας, τὸ κατὰ προαίρεσιν ἰδ[ίαν] ⁷⁶ ἐκάστων, εἰ καὶ ἐλάχιστον, μόνον μετὰ ἀγάτης ὥσπερ ὑπὲρ τῆς σκηνῆς γὰρ τότε ⁷⁷ τοῦ μαρτυρίου καὶ νῦν ἕκαστος ὀφείλει προθυμηθῆναι ἐκτελέσαι τὸ κατὰ δύναμ[ιν] ⁷⁸ καὶ προαίρεσιν, ἵνα καὶ παρ' ἡμῶν συγχώρησιν καὶ εὐχὴν καὶ εὐλογίαν διὰ τῆς δοθείσης ⁷⁹ ἐξουσίας καὶ χάριτος παρὰ τοῦ παναγίου π(νεύμα)τος κομίσθησθε καὶ παρὰ Θ(εο)ῦ τοὺς ἀξίους μ[ε] ⁸⁰ σοὺς καὶ στεφάνους, τοῖς εἰς τὴν αὐτοῦ ἐκκλησίαν ἀγαθῆς σπουδῆς τε καὶ προθυμίας ⁸¹ ἔνεκα. Ταύτην οὖν τὴν Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίαν καὶ νῦν ἤδη παρακατατίθεμαι καὶ πιστεύω ⁸² πᾶσιν ὑμῖν, ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγίας αὐτοῦ μ(ητ)ρ(ό)ς, τῆς ἀειπαθῆνεν καὶ θ(εοτό)κου ⁸³ καὶ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων καὶ πάντων αὐτοῦ <τῶν> ἀγίων ἢν τῷ ἰδίῳ αἵματι περιεποι ⁸⁴ ἴσατο, ὑπὲρ ἧς καὶ ἅπασαν ἐτέλεσεν τὴν οἰκονομίαν. Ταύτην μοι διατηροῦσατε ἐν ⁸⁵ εἰρήρῃ καὶ ὁμοιοῖα καὶ ἀσφαλείᾳ διὰ τὰ φιλόνηρωπα σπλάγγα τοῦ Κ(ερί)ου ἡμῶν ⁸⁶ [Ι](ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ. Φυλάξατε ταύτην ὅσον τὸ ἐφ' ὑμῖν ἀσκανδάλιστον, ἀκλόνητον, ἀνε ⁸⁷ [π]ιβούλευτον καὶ ἀνεπηρέαστον ἐκ πάντων τῶν πονηρῶν ὡς πιστοὶ καὶ γνή ⁸⁸ [σ]ιοι ταύτης νόις, καὶ τῆς μερίδος τῶν σωζομένων. Τοὺς δὲ ἐχθροὺς καὶ ἀποστάτας] ⁸⁹ αὐτῆς, ὡς θῆρας ἐξ ὑμῶν ἀπελαύοντες, οὕς καὶ ἡ ἐμοὶ μετριότης <ὡς ἀφαν ⁹⁰ στ>αὶς ἡμῶν τε καὶ τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ καὶ κοινῶς ἀλάστ[ο-

ρας] ἢ τοὺς ὄντας, ἢ [τοὺς] ||⁹¹ τοιοῦτους γενέσθαι βουλησομένους ποτέ, φ. 209^v
 ἔχω διὰ τῆς δοθείσης μοι θείας χάριτος παρὰ ||⁹² τοῦ παναγίου καὶ ζωορχι-
 κοῦ πν(εύματο)ς καὶ τῆς τοῦ λύνει καὶ δεσμεῖν παρ' αὐτοῦ ἐξουσίας ||⁹³ ἐπι-
 τετιμημένους καὶ ἀφορισμένους τῷ ἀλύτῳ ἀφορισμῷ εἰς σωφρονισμόν
 ||⁹⁴ καὶ εὐπειθειαν καὶ ταπεινώσιν ἄλλων, ἵνα καὶ οὗτοι μαθάνοντες ὅπου
 κακοῦ ||⁹⁵ γεγῶσαι καὶ εἰσὶ, πρὸς μετόνοιαν ποτέ ἀποκλίνωσι. Τοιοῦτος
 γὰρ ἔστω τῶν πόνων ||⁹⁶ καρπὸς τοῖς τῆς ἐκκλησίας πολεμισταῖς· τοιαύτην
 δρεπέσθω τὴν ἀντιμισθίαν ||⁹⁷ πᾶς ἀποστάτης καὶ κατήγορος καὶ βαρὺς
 λόκος τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ. Ὑμῖν δέ, τοῖς ἐν ||⁹⁸ Κ(υρί)ῳ ἀγαπητοῖς
 ἀδελφοῖς μου καὶ συλλειτουργοῖς καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ πν(εύμ)α μοι εὐόις
 ||⁹⁹ καὶ τέκνοις φιλάτοις μοι ἐν Χ(ριστ)ῷ, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας
 Χ(ριστο)ῦ γησιῶς ἀγωνισασμένοις ||¹⁰⁰ χρήματά τε καὶ εἶ τι ἄλλο πρὸς τὴν
 αὐτῆς τελέσασι σύστασιν, τελείαν ἀγάπην καὶ σγν ||¹⁰¹ χόρησιν δλοφύχως
 ἐπικυροῦ καὶ ἐξ ὅλης εἴχομαι τῆς καρδίας ὑγείαν καὶ ῥῶσιν ||¹⁰² ψυχῆς καὶ
 σώματος, εὐμάροισιν βίον καὶ πᾶν εἶ τι σ(ωτή)ριον ὑμῖν ἀγαθὸν βραβεύ ||¹⁰³
 θῆραι παρὰ τοῦ πανοικτιρμοῦ Θ(εο)ῦ, ὅπως ἐπαεληθὼν κἀγὼ πάντας ὑμᾶς
 ||¹⁰⁴ καταλάβω, ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ καὶ ἀνέσει διάγοντας, τῆς τρικεμίας
 τοῦ βίον ||¹⁰⁵ καὶ τῶν δυνῶν καὶ κοινῇ μεθ' ὑμῶν δοξάσω τὸ πανάγιον ὄνομα
 τοῦ Κ(υρίου)ν καὶ ||¹⁰⁶ Θ(εο)ῦ καὶ σ(ωτή)ρ(ο)ς ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ,
 ᾧ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ἡ χάρις καὶ ἡ εἰρήνη ||¹⁰⁷ [καὶ] τὸ ἔλεος
 αὐτοῦ τοῦ Κ(υρίου)ν ἡμῶν Ἰ(ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν:—
 ||¹⁰⁸ † Συμφερόν ἐλέγθ(εο)ῦ ἀρχιεπί ||¹⁰⁹ σκοποῦ Κωνσταντινουπό ||¹¹⁰ λεως,
 Νέας Ρώμης καὶ οἱ ||¹¹¹ κομμενικὸς π(ατ)ριάρχης †

7 εἶ τι : ὅ,τι Σ || 10-11 πατριαρχίας : πατριαρχείας Σ || 11 πᾶσι : lege πάση :
 πάση Σ || 14 ὑμῖν : lege ἡμῖν : ἡμῖν Σ || 15 ἀμνηστειάν : lege ἀμνηστίαν : ἀμνη-
 στείαν Σ || ἐξαρχῆς : ἐξ ἀρχῆς Σ || 15-16 ἐκκλησίαν] Χ(ριστο)ῦ : ἐκκλησίαν τοῦ
 Χριστοῦ Σ || 20 [ἀ]εῖ : om. Σ || 21 τελείαν : τε Σ || 23 στένωσιν : σθένωσιν Σ || 24
 παραλήψωσιν : παρα λήψωσιν Σ || 25 σωφρονήσω : lege σωφρονίσω : σωφρονίσω
 Σ || 27-28 τῶν πονηρῶν ἀπανθρωπίας : τῶν πονηρῶν τῆς ἀπανθρωπίας Σ || 29
 εἰσ[γάσαντο] : om. Σ || 30 πᾶσι : lege πάση : πάση Σ || 33 πρότανις : lege πρότα-
 νις : πρότανις Σ || 34 ἐπανασώσας : lege ἐπανασώσει : ἐπανασώσει Σ || 36 π(ατ)
 ριαρχίας : πατριαρχείας Σ || 42 κατ' ἐμὴν lege <οὐ> κατ' ἐμὴν : οὐ κατ' ἐμὴν Σ
 || 43 μαθάνω : μαθάνων Σ || πέφυκε : πέφυκα Σ || 44 τοῦτ' ἔχον : τοῦτο ἔχον
 Σ || κρόνος : κρόνον Σ || 46 Ταύτων : lege Τοῦτων : Ταῦτα Σ || θράττει : θραίνει
 Σ || 50 ἀτήν : ἀτῆ Σ || 52 στελλόμενοις : lege στελλόμενος : στελλόμενοις Σ ||
 56 ὡς αὐτως : ὡσανῶτος Σ || Θε(εο)ῦ Κ(υρίου) : Θεοῦ Σ || 57 ἀπαιτοῦ : αἰτῶ
 Σ || 59 [αἱ]τῶ : ἐγὼ Σ || ἐξ εἰλι[κρη]νοῦς καρδίας : ἐξαυτοῦμαι ἐγκαρδιῶν Σ || 61
 ἐλέησει : ἐλεῖσση Σ || 66 κῦρ : κρυῖφ Σ || 67 κῦρ : Κρυῖφ Σ || Λοκειανῶ : Λο-
 κιανῶ Σ || 68 κῦρ : Κρυῖφ Σ || Καστρινοῦ : Καστρινοῦ Σ || ἔτι τέ : ἔτι Σ || 70-71

καὶ [τέκνοις] ἐν Κυρίῳ : ἐν Κυρίῳ Σ || 72 πᾶσι : lege πάση : πάση Σ || [ἐν] : om. Σ || 78 δοθείσης : δοθείσης ἡμῖν Σ || 80 τοῖς : lege τῆς : τῆς Σ || 84 ἄπασαν : ἀπασαν : Σ || 85 εἰρήνη... Κ(υρία)ν ἡμῶν : om. Σ || 86 [Γ]([ησο)ῦ Χ(ριστο)ῦ : Θεῶ τῷ Χριστῷ Σ || 87 ὡς πιστοὶ : καὶ πιστοὶ Σ || 89 ἐμοὶ : lege ἐμῆ : ἐμῆ Σ || 89-90 <ὡς ἀφανιστάς : ὡς διώκτας Σ || 90 κοινοῦς : lege κοινοῦς : κοινοῦς Σ || 90-91 ἢ τοῦς ὄντας, ἢ [τοῦς] τοιοῦτους : ὄντας, τοιοῦτους Σ || 91 θείας χάριτος : χάριτος Σ || 94 ὅπου κακοῦ γεγένηται : ὅπου κακοῦ αἰτίοι γεγένηται Σ || 102 εἶ τι : ὅ, τι Σ || 104 τῆς τριτημίας : κατὰ τῆς τριτημίας Σ || 105 δυνῶν : lege δυνῶν : δεινῶν Σ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η : Τὸ κείμενο δὲν φέρει χρονολογία ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ δύο ἐσωτερικὲς ἐνδείξεις, πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ μετὰ τὴν 10 Ὀκτωβρίου καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474· ἴσως στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου 1474. Συγκεκριμένα· τὴν ἀποδημία τοῦ πατριάρχου τὴν προκαλεῖ ὁ ἐτήσιος φόρος ποῦ ἐπιβλήθηκε στὴν Ἑκκλησία: «διὰ τὸ [ἐπενεχθῆν] μέγα φορτίον (τῆς ἐκκλησίας... ἐπέιγομαι καὶ νῦν ἄψιθσαι τῆς προκειμένης ὁδοῦ)» (στ. 39-41) —φόρος ποῦ, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ προηγούμενο κείμενο, ἔγινε ἀποδεκτὸς στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1474. Παράλληλα δηλώνεται ὅτι ἡ ἀποδημία γίνεται μέσα στὸ χειμῶνα (στ. 44-45) καὶ πρὶν ἀπὸ «τὰς δεσποτικὰς ἡμέρας τῶν ἱερῶν ἑορτῶν» (στ. 46-47), δηλαδὴ τὰ Χριστούγεννα προφανῶς τοῦ 1474, ἀφοῦ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1475 ὁ Συμεὼν θὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ θέση του.

Σ χ ό λ ι α : 1 (στ. 10-11) ἀφ' οὗ... εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(α)τριαρχίας ἀνήχθην θρόνον.— Ἡ πρώτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν διάρκεσε λίγους μῆνες: ἀπὸ τὰ μέσα ὡς τὰ τέλη τοῦ 1466¹. Ἡ δευτέρα ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 1471 καὶ ἔταν γράφονταν οἱ γραμμὲς αὐτὲς εἶχαν ἤδη περάσει τρεῖς περίπου χρόνια.

2 (στ. 21-22) τελείαν δωροῦμενος τὴν συγχώρησιν καὶ μετὰ τῆς ἱεροσύνης καὶ τοῦ βαθμοῦ πάντα παρεῖχον ἐκείνοις.— Μολονότι ὁ Συμεὼν δὲν κατονομάζει («ἐκείνους») ποῦ, ἂν καὶ εἶχαν καταδικαστεῖ, τοὺς ἐπανεφέρε στὰ ἀξιωματὰ τους, ἀναφέρεται πιθανότατα στὸν Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ τὸν Μανουὴλ Χριστόνυμο, ὁφφικιαλίου τοῦ Πατριαρχείου, οἱ ὅποιοι εἶχαν πράγματι καταδικαστεῖ, στὶς 15 Ἰανουαρίου 1467, ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Διονυσίου Α'². Κατὰ συνέπεια, ἡ ἀποκατάστασις

1. Βλ. ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδευον, Συμβολὴ εἰς τοὺς πατριαρχικοὺς καταλόγους Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ ἐξῆς, Α' Κωνσταντινούπολη 1935, 11· καὶ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΑΣ, Χρονολογικὸς κατάλογος τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν περίοδο 1453-1669, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους 10, Ἀθήνα 1974, 102.

2. Ἀντίγραφο τῆς πράξεως σώζεται στὸν Vat. Ottob. gr. 205, φ. 135^r-136^r, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐξέδωσαν τὸ κείμενο, τὴν ἴδιαν χρονιά, ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑ-

τους πρέπει νά ἔγινε μετὰ τῆ δεύτερη ἄνοδο τοῦ Συμεών στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον, δηλαδὴ μετὰ τὰ τέλη τοῦ 1471¹. Ὡστόσο, προηγουμένη φράση τοῦ κειμένου ἐπιτρέπει νά εἰκάσουμε ὅτι κάποια ἀμνηστία δόθηκε καὶ κατὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Συμεών, δηλαδὴ στὰ μέσα περίπου τοῦ 1466: «ἐγὼ... ἀφ' οὗ... εἰς τὸν ὑψηλὸν τοῦτον τῆς π(ατ)ριαρχίας ἀνήχθηθην θρόνον... ἀμνηστειὰν τελείαν τῶν ἐξαρχῆς ἐπανισταμένων καὶ διωκόντων τὴν ἐκκλησίαν [παρέσχον]» (στ. 9-15). Ἄν ὁ Συμεών δὲν συγγέει τοὺς χρόνους, δὲν ταυτίζει τίς δύο πατριαρχίες του, ἔχουμε τὴ μνεία κάποιας ἄλλης πράξεως τὴν ὁποία δὲν γνωρίζουμε ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἡ δρᾶση πάντως — ἡ καλύτερα οἱ ἀντιδράσεις — τῶν λαϊκῶν ἐναντίον τῆς ἀπόλυτης κυριαρχίας τῶν ἱερωμένων χρονολογεῖται πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸ 1471 καὶ τὸ 1466, ὅπως δηλώνεται καὶ στὸ ἐπόμενο σχολιαζόμενο χωρίο.

3 (στ. 35-37) ἐκ τῆς αὐτῶν ἐπιβουλῆς καὶ ἐνέδρας καὶ διωγμῶν ἀπ' αὐτῆς τῆς π(ατ)ριαρχίας τοῦ ἀγιοτάτου π(ατ)ριάρχου, τοῦ κοινῶ π(ατ)ρὸς καὶ διδασκάλου κυροῦ Γεωργίου.— Ἄπὸ τοὺς «Λόγους» τοῦ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ γνωρίζουμε ὅτι ὁ Γεώργιος Γαλησιώτης καὶ ὁ Μανουὴλ Χριστόνυμος ἔγιναν ὀφφικιάλαιο μετὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γεωργίου, δηλαδὴ μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1456² κατὰ συνέπεια, ἂν

MEYΣ, Μῆρκος Ξυλοκαράβης, πατριάρχης οἰκουμενικῆς καὶ εἶτα πρόεδρος Ἀχρὶδῶν, *Fizanijskij Fremennik* 10 (1903), 413-415, καὶ ὁ LOUIS PETIT, *Déposition du patriarche Marc Xylocaravi, Revue de l'orient chrétien* 8(1903), 147-149.

1. Πάντως, ἀπὸ κείμενο ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ πρὸς τὸν ἀμέγαν ἐκκλησιάρχην — προφανῶς τὸν Μανουὴλ Χριστόνυμο — γραμμένης, ὅπως ἔχει ὑποστηριχθεῖ (X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός..., 53-54), πρὶν ἀπὸ τὸ 1468 καὶ πάντως πρὶν ἀπὸ τὸ 1469, φαίνεται ὅτι εἶχε ἤδη τότε ἐπιτύχει τὴν ἀκέρωση ἢ τὴν ἀναστολή τῆς καταδίκης του — χωρὶς ὅμως νά τηρηθοῦν ὅσα βρίζει τὸ κανονικὸ δίκαιον (ἀμῆτε συνόδο μὴτ' ἐκκλησιαστικῆ δικαίᾳ διακρίσει), γράφει ὁ Ἀγαλλιανός, «Θακρήσας τῶν αἰτιῶν ἐκείτων ἀπολύσαι, περιύδοις δὲ μηχαναῖς καὶ ἀπάταις ἀποσυλῆσας τὴν ἀθώωσιν»). Ἡ πράξις λοιπὸν πολὺ ὑπονοεῖ ὁ Συμεών ἴσως νά κάλυψε καὶ αὐτὸ τὸ τοπικὸ μέρος τῆς ἀποκατάστασής του. Γιὰ τὸν ἄλλο καταδικασθέντα, τὸν Γεώργιο Γαλησιώτη, δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀποκατάστασή του πρὶν ἀπὸ τὸ 1471. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ, ποὺ ἔχει σωθεῖ ὡς κείμενο τοῦ Θεοφάνους Μηδείας, παραδίδεται ἀπὸ τέσσερα χειρόγραφα καὶ ἔχει ἐκδοθεῖ τρεῖς φορές: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Θεοφάνους Μηδείας καὶ Γεωργ. Ἀμφρόσιου ἐπιστολαί, *Μανρογορδάτειος Βιβλιοθήκη*, [2,] Ἀνεκδοτὰ ἑλληνικὰ συγγραμμάτια ἐπιγραφα τε καὶ ἄλλα κείμενα..., Κωνσταντινούπολι 1884, 32-33. Β. ΛΑΜΠΡΟΣ Ἐπικνήκσεις ἐπιστολῶν τοῦ μητροπολίτου Μηδείας Θεοφάνους, *Νέος Ἑλληνομνημον* 10(1913), 266-267. Γ. ΣΑΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Ἀγιορειτικῶν κωδίκων κατάλοιπα, Παρίσι 1925, 35.

2. Βλ. «Τοῦ μεγάλου χειροφύλακος διακόνου Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ Λόγος» (ἐκδ. X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ) στ. 276 ἐπ. καὶ 345 ἐπ.

ὁ Συμεὼν ἀκριβολογεῖ, πρέπει νὰ ἀναφέρεται στὴ δευτέρα καὶ τρίτη πατριαρχία τοῦ Γενναδίου. Πιθανότερο ὥστόσο θεωρῶ ὁ Συμεὼν, ἀντὶ νὰ υπολογίζει μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια ὅσα συνέβησαν εἴκοσι χρόνια περίπου πρὶν, νὰ βλέπει στὸ πρόσωπο αὐτῶν τῶν ὀφρικιακῶν τίς προσπάθειες ἰσχυρῶν μελῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας νὰ καθυποτάξουν στίς θελήσεις τους τὸ Πατριαρχεῖο, προσπάθειες ποὺ ἄρχισαν, πραγματικά, «ἀπ' αὐτῆς τῆς π(ατ)ριαρχίας τοῦ... Γενναδίου» καὶ ἀποσκοποῦσαν νὰ ἀκυρώσουν τὸ ὄραμα ποὺ εἶχε γιὰ τὸν κυρίαρχο ρόλο τοῦ πατριάρχη στὴν ἑλληνικὴ κοινωνία τῶν χριστιανῶν τῆς αὐτοκρατορίας¹. Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, alter ego τοῦ πρώτου μετὰ τὴν Ἄλωση πατριάρχη, ἔχει περιγράψει, ἀπὸ τὴ δική του ὀπτική γωνία τίς πιέσεις ποὺ δέχτηκε ὁ διάδοχος τοῦ Γενναδίου γιὰ νὰ ἀποδεχτῆ τὸν Μανουὴλ Χριστόνυμο —συγγενὴ πειθωτότατα τῶν Κομνηνῶν²— ὡς ὀφρικιακὸ στὸ Πατριαρχεῖο³.

4 (στ. 41) ἄρασθαι τῆς προκειμένης ὁδοῦ.— Δὲν εἶναι ἡ πρώτη

1. Βλ. τὰ δύο κείμενα ποὺ ἔγραψε ὁ Γεννάδιος τὸ φθινόπωρο τοῦ 1455 (*Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου*, Ἄπαντα τὰ εὑρισκόμενα, ἐκδ. L. PETIT, X. A. SIDERIDÈS, M. JUGIE, 4, Παρίσι 1935, 211-231: ἀπὸ τὸν Parisinus 1289 καὶ 231-233: ἀπὸ τὸν 1-βήρων 248) στὰ ὅποια ἀποτυπώνεται καὶ τὸ ὄραμά του καὶ ἡ ἀπογοήτευσή του. Γιὰ τὸ ὄραμα τοῦ Γενναδίου ἔχω ὑποστηρίξει τὴν ἄποψή ὅτι ἔχει τίς ἰδεολογικὰς του ρίζες στὴν πολιτικὴ θεωρία τῆς «Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου» (D. APOSTOLOPOULOS, *Quelques hypothèses...*, 87 ἐπ.). Ἡ θεωρία εἶναι βέβαια τοῦ 9ου αἰῶνα ἀλλὰ, καθὼς ποτὲ δὲν μπόρεσε νὰ καθιερωθεῖ, ἀποτελοῦσε πάγια αἵτημα τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Ἄλωση, ὅταν ὁ φρούρας τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ἦταν ἀλλόθρησκος, οἱ ἀνθενωτικοὶ κύκλοι μὲ ἐπιπεραλῆς τὸν Γεννάδιο θεώρησαν ὅτι ἡ στιγμή ἦταν κατὰλληλη γιὰ νὰ τὴν καθιερώσουν. (Πρόσφατα ὁ A. SCHMINCK, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern*, Φραγκφούρτη 1986, 1 ἐπ., ὑποστήριξε τὴν ἄποψή ὅτι ἡ «Ἐπαναγωγή» — ἡ ὅπως ὁ ἴδιος προτείνει, ἡ «Ἐίσταγωγή»— ἀπέκτησε νομικὴ ἰσχύ μετὰξὺ 886 καὶ 907: πβ. καὶ τὴν ἀντίθετη ἐπιχειρηματολογία τῆς ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β' 2, Ἀθήνα 1988, 38 ἐπ.).

2. Κοντὰ σὲ ὅσα ἀναφέρονται στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους (σ. 82) ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Μάξιμος ὁ Λόγιος..., 4, ἐνόησε ὅτι ὁ Μανουὴλ Χριστόνυμος, ὁ ὅποιος τὸ 1476 ὠκ ἐκλεγεί πατριάρχης μὲ τὸ ὄνομα Μάξιμος, «εἶχεν ἀνεψιὸν Μανουὴλ Κομνηνόν». Ἀργότερα, ὁ ἴδιος ἐρευνητῆς ὑποστήριξε, ἐσφαλμένα, ὅτι ὁ Μάξιμος «ὠνομάζετο Παλαυλόγο» (Μ. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ περιήτων*, Ἀθήνα 1939, 44). Τὴν ἐσφαλμένη αὐτὴ ἄποψή τὴν ἀνασκεύασε πρόσφατα ὁ X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός...*, 83 σσμ. 45, καὶ ὁ V. LAURENT, *Les premiers patriarches de Constantinople sous domination turque (1454-1476)*, *Revue des études byzantines* 26 (1968), 261 σσμ. 133, ὑπέδειξε τὴν ὁδὸ ἀπὸ τὴν ὁποία ὀδηγήθηκε στὴν ἐσφαλμένη αὐτὴ ἄποψή ὁ Γεδεών.

3. «Τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος διακόνου Θεωδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ Λόγιου» (ἐκδ. X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ) στ. 328 ἐπ.

φορὰ πού ὁ Συμεὼν θὰ βρεθεῖ ἐκτὸς Κωνσταντινουπόλεως: στὰ 1471/1472 βρισκόταν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ στὶς 23 Ὀκτωβρίου τοῦ 1472 στὰ Μετέωρα. Τὴν παρουσία του στὸ μοναστικὸ κέντρο τῆς Θεσσαλίας τὴν ἔχει ἀπομνημονεύσει ἐνθύμηση πού ἔχει γραφεῖ στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ χειρογράφου ἀρ. 2 τῆς μονῆς Μεταμορφώσεως τῶν Μετεώρων: «εἰς ἅπα' ὀκτωβρι(ῶ) καὶ ἤλθεν ὁ π(ατ)ριάρχος ἐν τῷ μετεώρῳ κῦρ σύμεων τραπεζου(τ)ῶν»¹. Ἡ παρουσία του στὴ Θεσσαλονίκη προκύπτει ἀπὸ ὅσα διηγεῖται στὸ κείμενο τῆς «συνοδικῆς πράξεως» τοῦ Τραπεζοῦντος Δωροθέου τὴν ὁποία ὑπέγραψε ὁ ἴδιος ὁ Συμεὼν: «πέφθακεν ἡμῶς πλησιάζουσι τῇ Θεσσαλονικῇ αὐθεντικὸς ὄρισμὸς κελεύων... χειροτονῆσαι [μητροπολίτην Τραπεζοῦντος]: τῇ ἐπικλήσει τοίνυν τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιῦ πνεύματος καὶ ψήφῳ τῆς ἱερῆς συνόδου τῶν καθουρθέντων ἐν ταῦθα ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ υπερτίμων, τοῦ Θεσσαλονικῆς...»². Ἐὰς σημειωθεῖ ὅτι, ἐπειδὴ στὸ ἔγγραφο σημειώνεται καὶ ἡ ἰνδικτιόνα, ἡ παρουσία τοῦ Συμεὼν πρέπει νὰ περιοριστεῖ στὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1471 ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1472.

5 (στ. 46-47) κατὰ ταύτας τὰς δεσποτικὰς ἡμέρας τῶν ἱερῶν ἑορτῶν.— Βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ «Χρονολόγηση» τοῦ κειμένου: ὑπονοοῦνται πιθανότατα τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1474.

6 (στ. 61-64) παρατίθημι τὴν ἐκκλησίαν Χ(ριστο)ῦ καὶ παραδίδομι ταύτην πρῶτον μὲν τοῖς... μητροπολίταις... τῷ τε Ἐφέσου καὶ τῷ Τορνόβου.— Τὰ ὀνόματα τῶν δύο ἀρχιερέων δὲν ἀναφέρονται: ὡστόσο πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἐφέσου Νεόφυτος καὶ ὁ Τορνόβου Παγκράτιος. Ὁ Νεόφυτος φέρεται ὡς μητροπολίτης Ἐφέσου στὴν «συνοδικὴν ἔγγραφον ψήφον καὶ ἀπόφασιν» πού ἐκδόθηκε ἐπὶ Διονυσίου Α', μετὰ τὸ φθινόπωρο τοῦ 1466 καὶ ὡς τὴν 31η Αὐγούστου τοῦ 1467³. Ἀλλὰ καὶ στὸ «σιγλιῶδες γράμμα» τοῦ Μαξίμου Γ', πού ἐκδόθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1477, συνυ-

1. Βλ. Ν. Α. ΒΕΗΣ, *Τὰ χειρόγραφα τῶν Μετεώρων*, 1, Ἀθήνα 1967, 6.

2. Τὸ πρωτότυπο τῆς πράξεως σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Παντοκράτορος καὶ τὸ κείμενο τῆς ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν ΧΡΥΣΑΝΘΟ Τραπεζοῦντος, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος, *Ἀρχεῖον Πόντου* 4-5 (1933), 532-533.

3. Τὸ κείμενο παραδίδεται ἀπὸ ἀντίγραφα τοῦ 16ου αἰῶνα, τὸν Ἀθωνικόν, Ἐσφιγμένον 131 καὶ τὸν Parisinus suppl. gr. 689· ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ-ΚΕΡΑΜΕΑ, *Μαγνησία ἢ ὑπὸ Σιπύλῳ καὶ αἱ Μητροπόλεις Ἐφέσου καὶ Σμύρνης, Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1885), 652-654: ἀπὸ τὸν Parisinus. Στὸ κείμενο ἀναγράφεται ἡ ἀπὸ κτίσεως νόμισμα χρονολογία «ἐν ἔτει ς᾽ ἡσῶ, ε᾽», δηλαδὴ 1466/1467: δεδομένου ὅμως ὅτι ἐκδόθηκε ἐπὶ Διονυσίου Α' —ὁ ὁποῖος ἔγινε πατριάρχης τὸ φθινόπωρο τοῦ 1466— θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὴν ἐκδόσὴ του μετὰ τὴν ἀνοδὴ του στὸν πατριαρχεικὸ θρόνον.

πογράφει και «... Ἐφέσου Νεόφυτος...»¹. Εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἴδιο πρόσωπο ἦταν ἅλα αὐτὰ τὰ χρόνια μητροπολίτης Ἐφέσου· κατὰ συνέπεια, και στὰ τέλη τοῦ 1474. Γιὰ τὸν Τορνόβου ἔχουμε ἓνα τεκμήριο πολὺ πιὸ κοντὰ στὴ χρονολογία ποὺ μᾶς ἀνδιαφέρει: στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1474 εἶχε ὑπογράψει τὴν «ἀθώωσιν» τοῦ Συμεὼν Α'·² ἡ παρουσία του δηλαδὴ διαπιστώνεται δύο περίπου μῆνες πρὶν ἐκδώσει ὁ Συμεὼν τὴν ἐγκύκλιο ποὺ σχολιάζουμε ἐδῶ. Οἱ λόγοι τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιλογῆς τῶν δύο αὐτῶν ἀρχιερέων δηλώνονται σχεδὸν ρητὰ στὸ κείμενο: βρίσκονται στὴν Κωνσταντινούπολη («ἐνταῦθα εὕρισκομένους») και εἶναι πρόσωπα ἐμπιστα τοῦ Συμεὼν («διὰ... ἀνόθευτον ἀγάπην τὴν εἰς ἡμᾶς», στ. 65). Ὁ Συμεὼν ὅμως πρέπει νὰ ἐπέλεξε τὸν Ἐφέσου και γιὰ ἄλλον ἓνα λόγο. Στὴν «τάξιν» τῶν μητροπολιτῶν ὁ Ἐφέσου εἶναι πολὺ ὑψηλὰ στὴν ἱεραρχία, θέση ποὺ ἦταν ἀναγκαία, καθὼς στὴ σύνοδο θὰ συμμετεῖχε de jure και ὁ Ἡρακλείας Γαλακτίων —σύμμαχος τῶν ἀντιπάλων τοῦ Συμεὼν— ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε ἀκόμα καθαιρεθεῖ³.

7 (στ. 65-66) *Μετὰ δὲ τούτους και τοῖς τιμωτάτοις σι(αυ)ροφόροις, σὺν αὐτοῖς και τῷ τιμωτάτῳ (ἐν) ἱερομονάχοις κῶ Μακαρίῳ τῷ δικαίῳ.*— «Σταυροφόροι» ὁ ὅρος ἐμφανίζεται στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα⁴ και πιθανότατα ἀναφέρεται στοὺς ὀφφικιαλῆς ποὺ εἶχαν τὸ προνόμιο νὰ φέρουν σταυρό. Ἐξῆλλου τὸ ἐπίθετο μετὰ τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζονται στὸ κείμενο («τιμωτάτοι») ὀδηγεῖ εἰδικότερα στοὺς ὀφφικιαλῆς τῆς λεγόμενης «πρώτης πεντάδος»⁵, δηλαδὴ τὸν μ. οἰκονόμο, τὸν μ. σακελλάριο, τὸν μ. σκευφύλακα, τὸν μ. χαρτοφύλακα, τὸν μ. ἐκκλησιάρχην, τὸν σακελλίου και τὸν πρωτέδικο⁶. Ὡστόσο στὸ ἐρώτημα ποῖα ἀκριβῶς πρόσωπα ἐννοοῦνται δὲν μπορούμε νὰ προτείνουμε ἄλλους ἀπὸ τὸν Γεώργ-

1. Τὸ κείμενο, ἀπὸ τὸ πρωτότυπο ποὺ σωζόταν στὸ Ἀρχεῖο τῆς μονῆς Κοσινίτσας, τὸ δημοσίευσε ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, "Ἐκθεσις...", 18-20.

2. Βλ. τὸ προηγούμενο κείμενο I, στ. 70.

3. Ἡ καθάρσιση τοῦ Ἡρακλείας —και τῶν συμμάχων του— θὰ γίνῃ ἀπὸ τὴν σύνοδο λίγο ἀργότερα· βλ. τὸ ἐπόμενο κείμενο III. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν «τάξιν» τῶν μητροπολιτῶν βλ. τὸ πρόσφατο ἔργο τοῦ J. DARROUZÈS, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Παρίσι 1981: σύμφωνα μετὰ μιὰ παράδοση ποὺ ἀνατρέπει στὴν πρώτη βυζαντινὴ ἐποχὴ, ὁ Ἐφέσου ἦταν 2ος και ὁ Ἡρακλείας 3ος στὴν ἱεραρχία.

4. J. DARROUZÈS, *Recherches sur les ὀφφικιαί de l'Église byzantine*, Παρίσι 1970, 126 σμ. 5.

5. Βλ. "Ἐκθεσις νέα, ἔκδ. J. DARROUZÈS, 51 § 30· και γενικότερα γιὰ τὸ θέμα J. DARROUZÈS, *Recherches...*, 126 σμ. 5 και 157 σμ. 2.

6. Ἀναφέρομαι τὰ ὀφφικιαί τῆς πρώτης πεντάδος σύμφωνα μετὰ τὸν κατάλογο ποὺ

γιο Γαλησιώτη, μ. σκευοφύλακα, και τόν Μανουήλ Χριστόνυμο, μ. εκκλησιάρχη — γνωστών όμως ως αντιπάλων του Συμεών. Ὑπῆρχαν και ἄλλοι, πού τὰ ὀνόματά τους δὲν σώθηκαν; Ὑπῆρχαν μόνο αὐτοί, πού ἡ παράλειψη ἀναφορᾶς τῶν ὀνομάτων τους εἶναι ἐνδειξη τῶν ψυχρῶν σχέσεων πού εἶχαν μὲ τὸν ἀποδημοῦντα πατριάρχη, και ἡ παρούσα στὸ κείμενο εἶναι ἀπόρροια ἐνὸς τυπικοῦ ἐθιμοταξίας; Δὲ νομίζω ὅτι μπορεῖ νὰ δοθεῖ σαφὴς ἀπάντησι. Χαρακτηριστικὸ πάντως εἶναι ὅτι, μαζί μὲ τοὺς ὀφφικιालίους τῆς «πρώτης πεντάδος», ἀναφέρεται ὀνομαστικὰ ὁ ἱερομόναχος Μακάριος, πρόσωπο πού δὲν εἶχε κάποια ἐπίσημη θέση στὴν ἱεραρχία ἀλλὰ πού, ὡς «δικαίω [τοῦ πατριάρχου ἐνεργῶν]», ἦταν ἄνθρωπος τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης του¹.

8 (στ. 66-68) *πρὸς τούτοις και τοῖς ἐντιμοτάτοις δυνὶ ἀρχονσι και διδασκαλοῖς, τῷ τε κῦρ Ἰω(άνη) τῷ Δοκειανῷ και τῷ κῦρ Δημητρίῳ τῷ Καστηριῷ.*— Καὶ τὰ δύο πρόσωπα πού ἀναφέρονται εἶναι γνωστά: λόγιοι και γραφεῖς χειρογράφων², διδάσκαλοι πιθανότατα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή³.

9 (στ. 68-69) *ἔτι τὲ τῷ τιμοτάτω νομοφύλακι και τῷ δευτερεύοντι τῶν ἱερέων.*— «Ὁ νομοφύλαξ διάκονος Λέων» ὑπέγραψε λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1464 μιὰ ὁμολογία πίστεως και, προφανῶς, συνέχισε νὰ ἀσκεῖ τὰ καθήκοντά του⁴. Ἄν τὸ ἴδιο πρόσωπο κατέχει τὸ ἴδιο ὀφφίκιο δέκα περίπου χρόνια ἀργότερα, τότε ὁ νομοφύλαξ τοῦ κειμένου ὀνομαζόταν Λέων. Γιὰ τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων δὲν ἔχουμε νὰ προτείνουμε κάποιο ὄνομα.

10 (στ. 88-94) *τοὺς δὲ ἐχθροὺς και ἀποστάτα[ς]... ἢ τοὺς ὄντας,*

χρονολογικὰ εἶναι πλησιέστερος στὴν ἐποχὴ πού ἐκδόθηκε ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Συμεών βλ. σχετικὰ μὲ τὸν κατάλογο J. DARROUZES, *Recherches...*, 284 ἐπ. και 372.

1. «Au XIVe siècle, apparaissent le dikaios et le kalogeros, qui n'ont pas de statut officiel et dont tout le pouvoir dépend de la volonté du patriarche», J. DARROUZES, *Recherches...*, 454· βλ. και 131 σημ. 1. Πέρα ἀπὸ τὸν Μακάριο, ἄλλος γνωστὸς «δικαίω» στὴν περίοδο πού μελετοῦμε εἶναι ὁ Ἰωσήφ στὸν ὁποῖο ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς ἔχει ἀπευθῆναι ἐπιστολὴ (βλ. X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, «Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς...», 55 (ἐπιστολὴ δ') και σημ. 254).

2. Βλ. τὰ σχετικὰ λήμματα στὸ *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*: Ἰωάννης Δοκειανὸς (τχ. 3, Βιέννη 1978,57) ἀρ. 5577 και Δημήτριος Καστηριῆς (τχ. 5, Βιέννη 1981, 145) ἀρ. 11393.

3. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Μανουήλ ὁ Κορινθίος και ἐν ὀνομαστικῶν αὐτοῦ πονημάτων, *Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσῶ* 6 (1902), 77.

4. Τὸ κείμενο τῆς ὁμολογίας τοῦ νομοφύλακα τὸ ἔχει δημοσιεύσει ὁ Δοσίθεος

ἢ [τοὺς] τοιοῦτους γενέσθαι βουλησομένους ποτέ, ἔχω διὰ τῆς δοθείσης μοι θείας χάριτος... ἐπιτετιμημένους καὶ ἀφορισμένους τῷ ἀλύτῳ ἀφορισμῷ εἰς σωφρονισμόν καὶ εὐπειθειαν καὶ ταπείνωσιν ἄλλων.— Ὁ πατριάρχης ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸν αὐτοῦς ποὺ τυγχόν θὰ προκαλέσουν ἀναστάτωση στὴν Ἐκκλησία, ἀπειλὴ ἣ ὅποια βεβαίως διατυπώνεται γιὰ λόγους γενικῆς προλήψεως ἀλλὰ καὶ μὲ νωπὸ ἀκόμα τὸν ἀπόηχο τῶν γεγονότων ποὺ εἶχαν προκληθεῖ δύο περίπου μῆνες πρὶν.

στὸ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, ... Περὶ τῆς ἀρχῆς..., 231-232· βλ. περισσότερα γιὰ τὸ θέμα τῆς παράδοσης τοῦ κειμένου τῆς ὁμολογίας στὸ τρίτο κεφάλαιο.

III. Καθαίρεση τοῦ προέδρου Ἡρακλείας καὶ δύο ὀφφικιαλίων τοῦ Πατριαρχείου

(τελεία καθυποβάλλομεν καθαιρέσει)
(στ. 111-112· πβ. στ. 100)

[Ἀρχὲς τοῦ 1475]

Π ε ρ ί λ η ψ η : Ὁ ἀρχέγονος ἐχθρὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑποκίνησε καὶ πά-
λι ἀνθρώπους διεστραμμένους ἐναντίον τῆς, ποὺ προκαλοῦν ταραχές, σύγ-
χυση καὶ ἀπειθεία. Σύμφωνα μάλιστα μεῖ ὅσα ἐξομολογήθηκε στὸν πα-
τριάρχη ὁ μ. σακελλάριος λίγο πρὶν πεθάνει, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ποὺ εἶχαν
συγκροτήσει φατρία, πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια συνωμοτοῦσαν καὶ πάλι κατὰ
τοῦ πατριάρχη, παρασύροντας στὴ δράση τους καὶ κάποιους ἄρχοντες.
'Ἀλλὰ τὴ συνωμοσία ἢ τὴ φατρία τὴν καταδικάζει ὁ ιη' κανόνας τῆς Δ'
Συνόδου ὅπως καὶ ὁ λδ' κανόνας τῆς ς' Συνόδου ἐνῶ ὁ ια' κανόνας τῆς
Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας ἀπαγορεύει σὲ ἱερωμένους καὶ κληρικούς νὰ
(παρενοχλοῦν) «τὰς τοῦ βασιλέως ἀκούς». Τοὺς κανόνες αὐτοὺς τοὺς
παρέβαιναν ἀπὸ παλιότερα, ὅπως καὶ τὸν ια' κανόνα τῶν Ἀγίων Ἀπο-
στόλων, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει νὰ ὑβρίζεται βασιλεὺς ἢ ἄρχων (παρὰ τὸ
δίκαιον), καὶ ἀκόμα ἐξύβρισαν τὸν πατριάρχη καὶ ὅλα τὰ μέλη τῆς συνό-
δου. Γιὰ τὴν προηγούμενη δράση τους, σύνοδος ἀπὸ 34 ἀρχιερεῖς τοὺς
εἶχε ἀπαλλάξει ἀπὸ τὰ ἀξιώματά τους καὶ τοὺς εἶχε καθαιρέσει. Ὅταν
ὅμως ὁ πατριάρχης Συμεὼν ἐπανῆλθε στὸ θρόνο, τοὺς ἀμνηστεύσε καὶ
τοὺς ἀποκατέστησε στὰ ὀφφικιά τους, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ καμφοῖ ἡ κα-
κία τους. Ὡστόσο αὐτοὶ συνέχισαν νὰ φατριάζουν, νὰ διαβάλλουν τὸν πα-
τριάρχη στὴν αὐλὴ τοῦ κρατοῦντος, ἀλλὰ καὶ ἐμᾶς τοὺς ἀρχιερεῖς μᾶς
ἀνάγκασαν, ἀδίκως, νὰ ἔρθουμε γιὰ νὰ κρίνουμε (ἐγκλήματα) ποὺ τάχα
εἶχε διαπράξει ὁ πατριάρχης. Καὶ τὸ ἐτήσιο «χαράτζιον» τῶν 2.000 φλω-
ρίων ποὺ ἐπιβλήθηκε στὴν Ἐκκλησία στὴ δικὴ τους δράση ὀφείλεται
—καὶ στὴ σύμπραξη τοῦ «παράφρονος» [προέδρου Ἡρακλείας] Γαλα-
κτίωνος ποὺ τὸν χρησιμοποίησαν (διὰ κάλυμμα) καὶ τὴν παρουσία στὴ
σύνοδο δύο ὑπάσπιστων τοῦ κρατοῦντος αὐτοὶ τὴ ζήτησαν. Ὅσα ἔπραξαν
εἶναι ἄξια ὄχι μόνο καθαιρέσεως ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπιτιμιῶν καὶ
αὐτοῦ τοῦ ἀλύτου ἀφορισμοῦ. Ἡ σύνοδος ὅμως, «φιλανθρωποτέρᾳ γνώ-
μῃ χρωμέν[η]», τὸν πρόεδρον Ἡρακλείας Γαλακτίωνα καθαιρεῖ καὶ τὸν

στερεῖ τῆς ἱεροσύνης, τοὺς δὲ δύο ὀφφικιαλίους, τὸν μ. σκευοφύλακα Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ μ. ἐκκλησιάρχην Μανουὴλ [Χριστόνομο], τοὺς καθαιρεῖ καὶ τοὺς ἀπογυμνώνει ἀπὸ τὰ ἀξιώματα καὶ τὴν τιμὴ τοῦ δακνίου ποῦ κατεῖχαν [...].

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 206^{r-v}, 207^v, 207^r (γιά τὴν ἀνωμαλία ποῦ παρουσιάζει ἡ ἀρίθμηση τῶν φύλλων βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὴ σ. 15 καὶ 85-86).

Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ : Χαρτί ὑποκίτρινο· κηλίδες ὑγρασίας στὸ κάτω δεξιὸ μέρος. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,27 × 0,19· γραμμμένης ἐπιφανείας 0,235 × 0,168. Ὑδατόσημο στὸ φ. 206 monts (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεύτερο κεφάλαιο, σ. 59).

Σ η μ ε ι ὠ μ α τ α : Δὲν ὑπάρχουν· νεότερο χέρι ἔχει συμπληρώσει, ὅ,τι εἶχε ἐξαλείψει τὸ ψαλίδι τοῦ σταχωτῆ καὶ ὁ χρόνος· γράμματα καὶ συλλαβές λέξεων ἀπὸ τὸ κείμενο.

- φ. 206^r † Οὐδέποτε κόρον ἔσχε καθ' ἡμῶν ὁ τῆς ἡμετέρας σ(ωτη)ρί(α)ς ἐχθρὸς καὶ ἐπίβουλος, ἀρχήθεν τὴν² ἀν(θρωπ)εῖαν πολεμῶν φύσιν καὶ κατὰ τῆς τοῦ Θ(εο)ῦ ἐκκλησίας ἀεὶ ὀπλιζόμενος αἰρέσεισι ποτὲ μὲν³ διαφόροις ἐπιβουλεύων καὶ εἰς τέλος ταύτην ἔδαφῆσαι φιλονεικῶν, ἀν(θρώπ)οις διεστροαμμένοις τὸν⁴ λογισμὸν καὶ τοῖς ἐκείνων θελήμασιν ἐπομένοις, ποτὲ δὲ καὶ εἰρήνης σταθεροῦς διακρατούσ[ης],⁵ τῆς εὐσεβείας ἀναφανδὸν ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων κηρυττομένης, τὰ αὐτῆς τέκνα, εἰ χροῖ καὶ⁶ τέκνα τοὺς τοιοῦτους καλεῖν, κατὰ τῆς ἰδίας ἐπεγείρων μ(ητ)ρὸς καὶ πρὸς διχόνοιαν καὶ μερισμὸν [καὶ]⁷ στάσιν ἀναπειθῶν, χαιρεκάκους ἀν(θρώπ)οις καὶ φθορεῖς τοὺς τὰ ὄτα αὐτῶ ὑποκλίνοντα[ς].⁸ ὣς καὶ νῦν πάλιν αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν ἀντέστησαν καὶ ἡ κοινὴ πάντων παραφθορὰ καὶ κακία [καὶ]⁹ ἡ πληθυνθείσα τῶν πολλῶν ἀνομία ἐξήγειρε πάλιν κατὰ τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίας καὶ ἡμῶν τῶ[ν]¹⁰ αὐτῆς τέκνων καὶ ποιμένων τοὺς διώκτας αὐτῆς καὶ κοινοὺς ἐχθροὺς τε καὶ πολεμίους, οἷτινε[ς]¹¹ ἐπὶ κακῇ μοίρᾳ τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ γεννηθέντες τὲ καὶ τραφέντες καὶ ἀδξηθέντες¹² κακῶς ὡς μὴ ὄφελε παρειαφθαρέντες αὐτῇ, οὐ διέλιπον ἔκτοτε μωρία σκάνδα[α]¹³ καὶ συγχύσεις καὶ βλάβας προξενούντες αὐτῇ καὶ κακοὶ καὶ ἀγάριστοι φανέντες περὶ α[ὐτῆν].¹⁴ Τί γὰρ οὐκ ἔδρασαν τῶν χειριστῶν· μᾶλλον δὲ τί τούτων οὐ μεθ' ὑπερβολῆς ἐπανεστήσαν¹⁵ καὶ πολλὰκις μετὰ καὶ τῆς συμμορίας αὐτῶν, οὗς προσελάμβανον, κατὰ τῆς ἐκκλησίας Χ[(ριστο)ῦ],¹⁶ φατρίας εἰργάζοντο συνεχῶς, δόλους ἀεὶ καὶ τυροῦματα κακὰ τοῦ ἰδίου

π(ατ)ριάρχορον τοῦ κοιν[οῦ] |¹⁷ π(ατ)ρὸς καὶ δεσπότην ἐσκεύαζον ὡς καὶ
 τῶν ἐξετάσαντες εἴδομεν, πρὸ δύο ἐγγυὲς χρόνων τὰ τοι[αῦτα] |¹⁸ δευὰ καὶ
 ἔπραττον καὶ ἐτόρουν καὶ πάντα στάσεως καὶ ταραχῆς καὶ συγχύσεως
 ἐπέπλησον. |¹⁹ Τοιαῦτα γὰρ καὶ ὁ πρὸ μικροῦ θανὼν μέγας σακελλάριος
 μετὰ φόβου Θ(εο)ῦ τῷ παραγιω[άτω] |²⁰ δεσπότη καὶ οἰκονομικῶ
 π(ατ)ριάρχη ἐξομολογήσατο καὶ συγχώρησιν ἦπει τινὰς δὲ καὶ τῶ[ν] ἀο[ρί]
 |²¹ χόντων παρέσθην κατὰ τῶν νόμων καὶ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας,
 οἵτινες [[δια]] |²² διαοήδην, ὁ μὲν τῆς δ⁹⁵ συνόδου κανὼν ιη⁹⁵ τὸ τῆς
 συνομοσίας ἢ φατριάς ἐ[γκλήμα] |²³ καὶ παρὰ τῶν ἔξω νόμων πάντη κε-
 κόλωται, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ τοῦ Θ(εο)ῦ ἐκκλησία[τοῦτο γί] |²⁴ γέσθαι
 ἀπαγορεύειν προσήκει. Εἴ τινες τοίνυν κληρικοὶ ἢ μονάζοντες εὐρεθεῖεν
 [σνο] |²⁵ μνήμεροι, ἢ φατριάζοντες, ἢ κατασκευὰς τρερόντες ἐπισκόποις
 ἢ \ / κληρικοῖς[ς, ἐκ] |²⁶ πιπτέωσαν πάντη τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Ὁ
 δὲ τῆς ς⁹⁵ συνόδου λ⁹⁵ δ⁹⁵ κανὼν οἵ[τος] |²⁷ τοῦ ἱερατικοῦ κανόνος σαφῶς
 διαγορεύοντος ὡς τὸ τῆς συνομοσίας ἢ φατριάς ἐγκλή[μα] καὶ παρὰ |²⁸ τῶν
 ἔξω νόμων κεκόλωται, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἐν τῇ ἐκκλησία τοῦ(το) γίνεσθαι
 ἀπαγορεύειν [προσῆκει] |²⁹ καὶ ἡμεῖς φνλάττειν σπουδάζομεν, ὡς εἴ τινες φ. 206^v
 κληρικοὶ ἢ μοναχοὶ εὐρεθεῖεν ἢ σνομονύ |³⁰ μενοι, ἢ φατριάζοντες, ἢ κατα-
 σκευὰς τρερόντες ἐπισκόπων ἢ συγκληρικῶν, ἐκπι |³¹ πτέωσαν πάντη
 τοῦ οἰκείου βαθμοῦ. Ὁ δὲ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου κανὼν ια⁹⁵, εἴ τις
 |³² ἐπίσκοπος, φησί, ἢ πρεσβύτερος, ἢ ὄλως τοῦ κανόνος ἄνευ γνώμης καὶ
 γραμμάτων τῶν |³³ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν
 μ(ητ)ρόπολιν, ὁρμήσειε πρὸς βασιλέα |³⁴ ἀπελθεῖν, τοῦτον ἀποκηρύττε-
 σθαι καὶ ἀπόβλητον γίνεσθαι οὐ μόνον τῆς κοινωρίας, ἀλλὰ |³⁵ καὶ τῆς
 ἀξίας ἧς μετέχον τευχάνει, ὡς παρενοχλεῖν τοιμῶντα τὰς τοῦ βασιλέως
 ἀκοάς, |³⁶ παρὰ τὸν θεσμόν τῆς ἐκκλησίας. Τὰ αὐτὰ τοίνυν οἱ τοιοῦτοι καὶ
 πρὸς τοὺς πρώην ἀγιωτάτους ἔδρασαν |³⁷ π(ατ)ριάρχας, ὅσα πάντες οἶδα-
 μεν καὶ κατ' αὐτῶν εἰργασμένα, καὶ εἰς τὴν τοῦ κρατοῦντος |³⁸ Πόλιν
 παρελθόντες κατὰ τοῦ ἰδίου δεσπότην καὶ π(ατ)ριάρχορον παράνομα πολλὰ
 καὶ θανάσιμα |³⁹ ἐπ' ὀλέθρου καὶ παντελεῖ τῆς ἐκκλησίας ἀφανισμῶ ἠρεῦ-
 ξαντο μανικώτερον οὔτε |⁴⁰ τὸν Θ(εο)ν φοβηθέντες, οὔτε τοὺς ἀν(θρώπ)ους
 αἰσχυνθέντες οἱ δυστεχεῖς, καταπατήσαντες |⁴¹ τὴν ἰδίαν συνείδησιν. Καὶ
 ταῦτα τοῦ πδ⁹⁰ κανόνος τῶν ἁγίων ἀποστόλων κρηττότος, |⁴² εἴ τις
 ὑβρίσει βασιλέα ἢ ἄρχοντα παρὰ τὸ δίκαιον, τιμωρίαν τινόντων καὶ εἴ μὲν
 κλη |⁴³ [ρ]ικός εἴη, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφορίζεσθω. Οἱ δὲ οὐ μόνον
 εἰς τὸν ἀγιωτάτον ἡμῶν |⁴⁴ ποιμένα καὶ π(ατ)ριάρχη, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς κα-
 θημένους ἐν τῇ συνόδῳ ἐξύβρισαν, φεύστας καὶ παρανόμους |⁴⁵ [καὶ] κα-
 θαίρεσεως ἀξιίους ἀποκαλέσαντες. Διὸ καὶ διὰ τὰ προγεγονότα παρ' αὐτῶν

ἐν τῇ ⁴⁶ [τοῦ] Θ(εο)ῦ ἐκκλησία ἢ κατ' αὐτῶν γεγνησὶα συνοδικὴ προᾶξις
 τῶν λῶν ⁴⁷ ἀρχιερέων κατὰ μέρος [δι]έξεισι, τὰς ἀθεμίτους αὐτῶν ἐλέγ-
 χουσα προᾶξις, καὶ διὰ τοῦτο δικαίους αὐτοὺς ἐπέσχε ⁴⁸ [ἔκ] τε τῆς {τῆς}
 ἱεροσύνης καὶ τοῦ βαθμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξέωσεν, ἀκοιωνήτους καὶ
 ἀνα ⁴⁹ [ξί]ους αὐτῆς κρίνασα, ὡς ἅπαντες τὰ περὶ τούτων οἶδαμεν ἀκρι-
 βῶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάλιν, ⁵⁰ [θ]ελήματι τοῦ Κ(ερίο)υ, ἡ ἐκκλησία τοῦ
 Θ(εο)ῦ ἐπανεκλήθη καὶ ὁ ἀγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ ⁵¹ [π(α)ρ]ιούργου
 κοιῆ γνώμη καὶ συνδρομῇ πάντων ἡμῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν αὐτοῦ
 θρόνον ⁵² [ἀπ]εκατέστη, καὶ οὔτε ἐμνησιμάκισε τούτους, οὔτε ἡμίνατο,
 οὔτε τι ἐπραξεν εἰς αὐτοὺς λυπηρὸν ⁵³ [ὄς] καὶ πᾶς ὅστισοῦν ἐποίησεν ἄν,
 ἀλλ' εὐθὺς ἀμνησίαν πάντων ἐκύρωσεν αὐτοῖς καὶ ἀγάτην, ⁵⁴ [ἀφ]εσ[ιν]
 τελείαν καὶ συγχώρησιν πάντων ἀποδιδούς, εἴτα τὴν ἱεροσύνην καὶ τὴν
 τάξιν καὶ τὸν ⁵⁵ [βαθμ]ὸν καὶ πάντα ἀπλῶς. Πρὸς τοῦτοις προνοίας αὐτοῦ
 φ. 207^v μείζονος ἀξιώσας καὶ πληροφορίας καὶ ⁵⁶ οἰκειώσεως ἀγαθῆς βουλόμενος
 ἐντρέψαι τὴν ποτηρὰν καὶ ἀχάριστον αὐτῶν γνώμην ⁵⁷ καὶ εἰς διόρθωσιν
 καὶ μετάνοιαν καὶ σωφρονισμόν ἀγαγεῖν. Ἄλλὰ καρκίνος τὸ τοῦ λόγου
 βαδίξεν ὀρθά ⁵⁸ οὐ μεμάθηκε καὶ οὗτοι ταῖς τοιαύτας εὐεργεσίας καὶ
 δωρεαῖς οὐ μόνον οὐκ ἐσωφρόνησαν, οὐδὲ ⁵⁹ βελτίους ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ
 χειρότερους πολλῶν καὶ παραιοτέρων καὶ τῶν προγεγενημένων αὐτοῖς κακῶν
⁶⁰ χεῖρῶν τετολμήκασι, καὶ πᾶν εἶδος ἀχαριστίας καὶ ἕβρεως καὶ ἐπιβου-
 λῆς καὶ κακοουρίας, εἰς τὸν ἡμέ⁶¹ τερον δεσπότην καὶ π(α)ριούργου ἐπι-
 δεδοράκασι. Μετ' αὐτοῦ γὰρ ὄντες καὶ τραπέζης αὐτῶν καὶ ἄλλων ⁶² κοινο-
 νοῦντες, δόλου καὶ κακίας καὶ πανουργίας ἦσαν μεστοί, ἀφανῶς ἐπιβου-
 λεύοντες, κατὰ ⁶³ γράφοντες, ψευδεῖς αἰτίας συμπλάττοντες, φήμας δυσ-
 φήμους ἐκπέμποντες κατ' αὐτοῦ, ἔβρι ⁶⁴ στὰς ἀφανεῖς κινουῦντες, φατορίας
 συνιστῶντες, κατηγοροῦς πικροῦς ὑποβάλλοντες, συνεχῶς ⁶⁵ εἰς τὴν
 ἀλλήν τοῦ χοροῦντος κατὰ τοῦ ἰδίου δεσπότην διατρέφοντες, ἄλλα τὲ μύρια
 κακὰ ἐργαζόμενοι ⁶⁶ τέλος καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀρχιερεῖς ἐκ διαφορῶν ἐπαρ-
 χιῶν μετὰ μυσίων πόνων καὶ κόπων καὶ ἀναλωμάτων ⁶⁷ καὶ κινδύνων
 συναγαγόντες ἐνταῦθα, ἐπ' οὐδεμιᾷ χρεΐα ἢ τινι δικαίῳ ἐγκλήματι εἰς τὸν
 παν ⁶⁸ ἀγιώτατον καὶ οἰκουμένικόν π(α)ριούργου. Οὐ γὰρ ἄλλοθεν ποθεν
 ἐκινήθη τὰ σκάνδαλα ταῦτα καὶ τὸ μέγα δεινὸν ⁶⁹ ἐπετέθη τῇ τοῦ Θ(εο)ῦ
 ἐκκλησίᾳ, τὸ κατέτος χαράτζιον φλωρία δισχίλια, ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν δύο
 πρωταίτων, ⁷⁰ τοῦ τε Γαλησιώτου μεγάλου σκευοφύλακος καὶ τοῦ με-
 γάλου ἐκκλησιάρχου, προσλαβόντων ἐξ ὄχως διὰ κάλυμμα ⁷¹ μόνον καὶ τὸν
 παρόφρουνα Γαλακτιῶνα ὡς κατήγορον ἀναιδῆ, πολλὰ καὶ αὐτὸν κατὰ τοῦ
 ἰδίου δεσπότην καὶ κοινοῦ π(α)ρὸς ⁷² καθυλακτῆσαντα καὶ σνοκοφαντή-
 σαντα ψευδῶς τε καὶ παρανομῶς. Οὗτοι τοιγαροῦν καὶ τὴν σύνοδον ⁷³ ταύ-

την ἀθέσμως καὶ παρανόμως συγκροτήσαντες κατεσκεύασαν, ὅτι καὶ πρὸ συνόδου καὶ κρίσεως ⁷⁴ τινὸς ἐξέωσαν τὸν ἀγιώτατον ἡμῶν ποιμένα καὶ π(ατ)ριάρχην τοῦ αὐτοῦ θρόνου, καὶ ἐκ τῆς τοῦ κρα ⁷⁵ τοῦντος Πύλης δύο ὑπασπιστὰς καὶ οἷον συμμάχους αὐτοῖς προσεκαλέσαντο, συνέδρους ἡμῖν παρὰ ⁷⁶ καθίσαντες καὶ φοικώδεις ἀπειλὰς ἀπὸ τοῦ κρατοῦντος καθ' ἡμῶν ἐπαπειλοῦντας, ὡς δῆθεν μὴ ⁷⁷ παρακρίνωμεν. Τοιαῦτα καὶ εἰργάζοντο καὶ ἔπραττον ἀνέδην, ἀντιφερόμενοι παντὶ τῷ χριστωνύμῳ λαῶ ⁷⁸ καὶ πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἀρχιερεῦσιν, οἵτινες ἐβουλεύόμεθα καὶ παρηγοῦμεν αὐτοὺς εἰρηνεύειν καὶ τῶν πονη ⁷⁹ [ρ]ῶν σκανδάλων ἀπέσχεθαι καὶ μὴ πάλιν κινεῖν κατὰ τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίας καὶ ἄλλον χριμῶνα καὶ ⁸⁰ [ζ]ῆλον καὶ κλύδωνα, ὡς πον καὶ ὁ μακάριος Φώτιος ὁ ἀγιώτατος π(ατ)ριάρχης ἔν τιμ τῶν αὐτοῦ λόγων οὕτω ⁸¹ [φη]σί, ὅτι κρεῖσσον ἐστὶν ἢ ὁμόνοια καὶ ἡ εἰρήνη τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν ἀστασιάστως καὶ ὁμο- ⁸² [ροη]τικῶς τηρουμένη παρὰ πάντων μετὰ φόβου Θε(ο)ῦ καὶ ἀγάπης, ἢ τὸ τὴν ἀκριβείαν διώκειν δοκεῖν ⁸³ [καὶ τ]ὸ καλὸν σχίζειν τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ. Ἐν τούτῳ γάρ, φησι καὶ ὁ Κ(ύρι)ος, γινώσκονται πάντες ὅτι μαθηταὶ μου ⁸⁴ [ἐστὲ] οὐχὶ τῷ ἀκριβείας πάντων ἐξέχεσθαι, ἀλλ' ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ὁ γὰρ δι' ἀκριβείαν δῆθεν ⁸⁵ κανονικῆν ταραχὰς φ. 207^τ ποιοῦν καὶ στάσεις καὶ τὸ σῶμα σχίζον τῆς ἐκκλησίας, ὀρθοδοξίας τηρουμένης, ὁ τοιοῦτος ⁸⁶ εἰ καὶ ἀπὸ ἐυλαβείας κινεῖσθαι δοκεῖ, λέληθεν ἑαυτόν, εἰ καὶ ἐπαχθὲς, λόκος ὢν, ἔξωθεν μὲν ἐν δορᾷ ⁸⁷ προβάτων ἐρχόμενος, ἔσωθεν δὲ γέμων δόλον καὶ ἀρπαγῆς. Καὶ μὴ καθ' ἡμῶν ἀγανακτήσῃ ⁸⁸ ἀκούων, οὐδὲ ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ τῆς πᾶσαν τὴν ὑφήλιον ἀγαζούσης καὶ λόγῳ καὶ βίῳ σεπτῆς ⁸⁹ ξυνορίδος, Ἰγνατίου τοῦ Θεοφόρου φημί, καὶ Ἰω(άν)νου τοῦ Χρυσσορρήμονος. Ὁ μὲν γὰρ τοιοῦτος, φησί, ⁹⁰ ἢ ἀρπαξ ἔστω, προβάτου φθορὰν ἐν προβάτου δορᾷ κατεργαζόμενος, ὃν μὴ δὲ μαρτυροῦν αἶ ⁹¹ μα ἐκπλύναι ἰσχύσει τὴν αὐτοῦ ἄμαρτιαν. Λιὰ ταῦτα τοίνυν καὶ πολλὰ ἔτερα παρ' αὐτῶν ⁹² εἰργασμένα ἐν τῇ τοῦ Θε(ο)ῦ ἐκκλησία, ἅπερ διὰ τὸ μακρὸν τοῦ λόγου εἰδάσαμεν, ὥσπερ καὶ τοὺς κατ' ἐκεῖ ⁹³ ρων φιλευσεβεῖς νόμους καὶ τοὺς τῶν ἀγίων π(ατέ)ρων κανόνας, καὶ μὴ μόνον καθαιρέσεως ἄξια, ⁹⁴ ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἐπιτιμιῶν καὶ ἀλτότου ἀφορισμοῦ ἐνόχους ἑαυτοὺς καταστησάντων, ἡμεῖς ⁹⁵ φιλανθρωποτέρα γνώμη χρώμενοι περὶ αὐτῶν ἀποφανόμεθα μόνον ἀπὸ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐνεργείας καὶ χάριτος ⁹⁶ τοῦ παναγίου πν(εύ)ματος τόν τε διαληφθέντα Γαλακτίωνα τὸν πρόεδρον Ἡρακλείας δι' ἄλλας τε παρὰ ⁹⁷ νομίας πολλὰς λαληθείσας ἐπὶ συνόδου, καὶ διὰ τὴν ἀριτίως σνομοσίαν αὐτοῦ καὶ φατριῶν ἐπ' ὀλέ ⁹⁸ θρω καὶ ἀφανισμῷ τῆς τοῦ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίας συσκευασθεῖσαν καὶ δι' ὅσα ψευδῶς καὶ παρανόμως ἠρεῦξάτο ⁹⁹ κατὰ τοῦ

παναγιωτάτου ἡμῶν ποιμένος καὶ π(ατ)ριάρχου, ἔχειν τὲ αὐτὸν νομίμως καὶ κανονικῶς ¹⁰⁰ τῇ χάριτι τοῦ Κ(υρίου)ν τελεία καθαιρέσει καθυποβαλλόμενον, ὃν οὐ μόνον οὐκ ἠδέικησεν ἢ ἀξίον τι λύτης ¹⁰¹ εἰργάσαστο εἰς αὐτὸν ὁ ἀγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχος, καίτοι πολλὰ ἔχοντα τὰ ἐγκλήματα ¹⁰² καὶ πολλῶν ἀξια καθαιρέσεων, ἀλλὰ διὰ τὰ μελετώμενα τῆς ἐκκλησίας δεινὰ παντοίως καὶ θεροάπευε ¹⁰³ καὶ τὰ αὐτοῦ περιεκάλυπτε παραπτώματα καὶ πέρουσι προσπεσόντα τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν π(ατ)ριάρχῃ ¹⁰⁴ καὶ μετάνοιαν ἐξαίτησαντα τάχα, εἶτα μετὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν συγχώρησιν καὶ τὰς εἰς αὐτὸν ¹⁰⁵ ὄσας ἔσχεν εὐεργεσίας, πάλιν συνελθόντα τοῖς εἰρημένοις σ(α)υροφόροις καὶ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα δεινὰ ¹⁰⁶ μετ' αὐτῶν, ὅσα πάντες εἶδομεν κατὰ τῆς ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ καὶ ἡμῶν ἐυγαμένοιν. Διὸ πᾶσα ἡ ἱερὰ ἡμῶν σύνο ¹⁰⁷ δος τῶν ἀρχιερέων κοινή γνώμη καὶ ψήφῳ δικαία πάσης αὐτὸν ἀπογυμνοῦμεν ἱεροσύνῃς ¹⁰⁸ ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ὡς ἰδιώτην μοναχὸν καθιστῶμεν ὁμοίως τὸν τε Γαλησιώτην Γεώργιον τὸν μέγαν ¹⁰⁹ σκευοφύλακα καὶ Μανοῦηλ τὸν μέγαν ἐκκλησιάρχῃν, ὡς προωταίτους καὶ ἀφανιστὰς τῆς ἐκ ¹¹⁰ κλησίας Χ(ριστο)ῦ καὶ μηδέποτε πρὸς εἰρηκίην ἀπιδόντας κατὰστασιν, μὴ δὲ ἰδεῖν προσδοκηθέντας ¹¹¹ νομίμως καὶ κανονικῶς τῇ τοῦ Θ(εο)ῦ χάριτι δι' ὅσα προείρηται τελεία καθυποβάλλομεν ¹¹² καθαιρέσει καὶ ἔξω παντάπασιν καθιστῶμεν αὐτοὺς τῆς τοῦ Θ(εο)ῦ ἐκκλησίας, τῆς τε τῶν διακόνων ¹¹³ [τ]ιμῆς καὶ τῶν ὀφφικίων καὶ πάσης ἐκκλησιαστικῆς τάξεως ἀπογυμνομένους καὶ ταῦτα λέγομεν [...].

2 ἀν(θροω)πίαν: ἀνθροπίνην Σ || 3 φιλονεικῶν: φιλονικῶν Σ || τῆς εὐσεβείας: καὶ τῆς εὐσεβείας Σ || αὐτῆς: αὐτῆς Σ || 8 παραφθορά: διαφθορά Σ || 10 αὐτῆς τέκνων: αὐτῆς τέκνων Σ || 11 τέ: om. Σ || 12 παρεισφθαρέντες: προσσφθαρέντες Σ || οὐ διέλιπον: οὐδὲ ἔλειπον Σ || 14 ἐπανεστήσαν [...]: ἐπανέστησαν Σ || 16 [καὶ] φατορίας: φατορίας Σ || 17 τὰ τοῖ[αῦτα]: τὰ αὐτὰ Σ || 18 ἐνέπλησον: ἐνεπλήσοντο Σ || 19 Τοιαῦτα γάρ: αὐτὰ γάρ Σ || 22 διαορήδην: lege διαορήδην: διαορήδην Σ || δης: συνόδου κανὼν ἡς: β' Συνόδου κανὼν ἱστ' Σ || συνομοσίας: lege συνομοσίας: συνομοσίας Σ || ἐ[γκλη]μα: om. Σ || 23 [τοῦτο]: om. Σ || 24-25 [συνο]μνήμενοι: κινούμενοι Σ || 25 ἐπισκόποις ἢ σνγ/ κληρικοῖς]: τοῖς ἐπισκόποις ἢ κληρικοῖς Σ || 26 οἵ[τος]: οὐ Σ || 27 ἔγκλη[μα καὶ παρὰ]: ἔγκλημα εἰ Σ || 28 τοῦ(το) γίνεσθαι ἀπαγορεύειν [προσέχει]: οὐ γίνεσθαι ἀπαγορεύει Σ || 29-30 συνομνήμενοι: συνομνόντες Σ || 31 πάντη: παντὸς Σ || 34 γίνεσθαι: γίνεσθαι Σ || 36 Τὰ αὐτὰ: τοιαῦτα Σ || καί: om. Σ || 38 παρελθόντες: βουλόμενοι Σ || 45 Διὸ: Δι' ὃ Σ || 47 δικαίως αὐτοὺς ἐπέσχε: δικαίως αὐτοὺς πεσεῖν Σ || 52 [ἀπ]κατέστη: lege ἀποκατέστη: αὐτοῦ κατέστη Σ || ἐμνησιμάκισε: lege ἐμνησιμάκισε: ἐμνησιμάκισε Σ || 53 [ὡς] καὶ πᾶς ὅστισὸν ἐποίησεν ἄν, ἀλλ' εὐθὺς ἀμνηστῖαν πάντων ἐκέρωσεν: (καὶ πᾶς ὅστισὸν ἐποίησαστο ἄν) πάντα ἐκέρωσεν Σ || 54 [ἀρε]σιν: om. Σ || 54-55 καὶ τὸν [βαθμ]όν: om. Σ || 56 βουλόμενος: βουλόμενοι Σ || 59 προγεγενημένων: lege προγεγενημένων: προγεγενημένων Σ || 61 ἄλων: ἄλλων Σ || 62 κατὰ: lege κακὰ: καίπερ Σ || 67 δικαίῳ ἐγκλήματι: δικαίῳ καὶ ἐγκλή-

ματι Σ || 68 Ὁ δὲ γὰρ: οὐκ Σ || μέγα δεινόν: μέγιστον Σ || 69 κατέτος: lege κατ' ἔτος: κατ' ἔτος Σ || χαράτιζον φλωρία δυσχίλια: χαράτιζι φλωρίων δυσχίλιον Σ || 70 προσλαβόντων: ὡς παραλαβόν τοὺς Σ || 74 αὐτοῦ: αὐτοῦ Σ || 75-76 παρακαθίσαντες: παρακαθήσαντας Σ || 77 ἀνέδην: ἀνάδην Σ || 80 ὡς ποιν: ὡς περ Σ || αὐτοῦ: αὐτοῦ Σ || 84 τῷ ἀκριβεῖς: τὰ ἀκριβῆ Σ || 85 κανονικήν: κανονικὰς Σ || 86 δοκεῖ: δοκεῖν Σ || ἐπαχθές: ἐπαχθῆς Σ || 87 ἐσχόμενος: ἐχόμενος Σ || ἀναγκαστήν: ἀναγκαστήν Σ || 89 ξηνορίδος: lege ξηνορίδος: ξηνορίδος Σ || 90 μὴ δέ: μηδὲ Σ || 91 ἐκπλῖναι: ἐκπλίνειν Σ || αὐτοῦ: αὐτοῦ Σ || 92 ἕτερα παρ': ἐτρόπετο Σ || ὡσπερ καί: ὡς πρὸς Σ || 92-93 ἐκείνων: ἐκεῖνον Σ || 99 τέ: om. Σ || 102 καί: ὡς Σ || 106 ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ: Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ Σ || Διό: δι' ὃ Σ || 109-110 ἐκκλησίας Χ(ριστο)ῦ: Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ Σ || 110 μὴ δέ: μηδὲ Σ || 111 προείρηται: προείρηται Σ || 112-113 τε τῶν διακόνων [τ]ιμῆς: τῶν διακονημάτων τιμὰς Σ || 113 ἀπογιμνωμένους: ἀπογιμνωθῆμεν Σ || λέγομεν: τέλειον μὲν Σ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η : Τὸ κείμενο εἶναι κολοβό· ἔχει ἀποκοπεῖ τὸ τρίτο φύλλο ὅπου ὑπῆρχε ἡ κατακλείδα, ἡ χρονολογία τῆς πράξεως καὶ οἱ ὑπογραφές. Ἐσωτερικὰ ὥστόσο τεκμήρια ποὺ ὑπάρχουν στὰ σωζόμενα δύο πρῶτα φύλλα, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἐκεῖνα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν προηγούμενη πράξη, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προτείνουμε δύο χρονολογίες ὡς πιθανές γιὰ τὴν ἐκδοση τῆς πράξεως αὐτῆς. Συγκεκριμένα: ἡ καθαίρεση τοῦ προσέδρου Ἡρακλείας καὶ τῶν δύο ὀφρικιαλίων τοῦ Πατριαρχείου ἀποφασίζεται ἀπὸ τὴ σύνοδο μετὰ τὴν ἀθώωση τοῦ Συμεῶν καὶ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἐτήσιου φόρου (στ. 66-69). Ἡ σύνοδος ὥστόσο συνεδριάζει χωρὶς τὴν παρουσία πατριάρχου—νόμιμος πατριάρχης ὑπάρχει ἀλλὰ δὲν παρίσταται—(στ. 43-45 καὶ 106-107). Τὰ πρῶτα αὐτὰ στοιχεῖα κάνουν πιθανές δύο χρονολογίες γιὰ τὴν ἐκδοση τῆς πράξεως: ἢ ἔγινε ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφονται στὸ κείμενο I τῆς 10ης Ὀκτωβρίου 1474 ἢ ἐκδόθηκε τὴν περίοδο ποὺ ἀπουσίαζε ὁ πατριάρχης. Ἡ πρώτη ἡμερομηνία φαίνεται καταρχὰς πιὸ πιθανή, τεκμήρια ὅμως ποὺ ὑπάρχουν στὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Συμεῶν (κείμενο II) ἰσχυροποιοῦν, νομίζω, τὴν πιθανότητα νὰ ἐκδόθηκε ἡ πράξη κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ νόμιμου πατριάρχου. Ὁ Συμεῶν τονίζει ἐκεῖ τὴ μεγαθυμία ποὺ ἐπέδειξε, καὶ παλαιότερα καὶ τώρα, πρὸς τοὺς διώκτες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκείνου—ἰσχυρισμὸς ποὺ θὰ ἤχουσε παράξενα ἂν εἶχε προηγηθεῖ ἡ καθαίρεσή του, ἔστω καὶ ἀπὸ μόνη τῆ σύνοδο· καὶ πάντως δὲν θὰ ἀνέφερε ὅτι ἡ τιμωρία τους θὰ ἔλθει ἀπὸ τὸν Θεό (κείμενο II στ. 37-39). Ἐπομένως, ἂν ἡ καταδίκη τους ἔγινε μετὰ τὴν ἀποδημία τοῦ Συμεῶν ἀπὸ τὴ σύνοδο, ἡ ἀπόφαση πρέπει νὰ χρονολογηθεῖ στὶς ἀρχές τοῦ 1475, πρὶν ἐπιστρέψει καὶ πρὶν βεβαίως ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

Σχόλια: 1 (στ. 19) ὁ πρὸ μικροῦ θανὸν μέγας σακελλάριος.— Δὲν γνωρίζουμε τὸ ὄνομα τοῦ μ. σακελλάριου: δὲν σημειώνεται ἐδῶ, ὅπως δὲν σημειώνεται καὶ στὴν ἐπιστολὴ πού ἔστειλε στὸν μ. σακελλάριο ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανὸς μετὰ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1467¹ —πιθανότατα στὸ ἴδιο πρόσωπο.

2 (στ. 31) Ὁ δὲ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ συνόδου κανὼν ια^{ος}.— Τὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ («εἰ τις ἐπίσκοπος... τῆς ἐκκλησίας» στ. 31-36) ἀποδίδει κατὰ λέξιν² τὸ πρῶτο χωρίο τοῦ πῦρ πάνω κανόνα τῆς «ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας» τοπικῆς συνόδου· μὲ μία μόνο ἀλλὰ χαρακτηριστικὴ ἀλλοίωση τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Ὁ κανόνας ὀρίζει: νὰ ἀποκηρύσσεται καὶ νὰ ἀποβάλλεται ὅποιος ἱερωμένος «ὀρμήσει πρὸς βασιλέα ἀπελθεῖν» καὶ συνέχιζε τὸ κείμενο

[κείμενο τοῦ κανόνας]	[ὁ κανόνας στὴ συνοδικὴ ἀπόφαση]
ὡς παρενοχλεῖν τολμῶντα	ὡς παρενοχλεῖν τολμῶντα
τάς τοῦ θεοφιλεστάτου βα-	τάς τοῦ βα-
σιλέως ἡμῶν ἀκοάς, παρὰ	σιλέως ἀκοάς, παρὰ
τὸν θεσμὸν τῆς ἐκκλησίας.	τὸν θεσμὸν τῆς ἐκκλησίας.

Στὴ νέα πολιτικὴ πραγματικότητα στὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ προσαρμοστεῖ τὸ σύστημα κανόνων τῆς Ἐκκλησίας ἦταν ἀναπόφευκτες οἱ «στοχαστικὲς προσαρμογές»: οἱ κατηγορούμενοι καταδικάζονται γιὰ παραβάσεις διατάξεων κανόνων πού εἶχαν ἔμως συνταχθεῖ ἔχοντας πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ χριστιανοῦ βασιλέα. Ὅταν ἡ πολιτικὴ ἐξουσία δὲν ἦταν πιά ἡ βυζαντινὴ, τὸ οἰκοδόμημα τοῦ κανονικοῦ δικαίου δὲν καταρρέει, προσαρμόζεται στὰ νέα δεδομένα. Ὁ σουλτάνος, γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ κατηγορητηρίου, παίρνει τὴ θέση τοῦ βασιλέως ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ κείμενο τοῦ κανόνα, ἀλλὰ ἀποψιλώνεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετο «θεοφιλέστατος» καὶ ἀπὸ τὴν κτητικὴ ἀνωουμία «ἡμῶν»³.

1. Γιὰ τὴν παράδοση, τὶς ἐκδόσεις καὶ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐπιστολῆς βλ. Ν. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός..., 55 καὶ σημ. 256.

2. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ιη' κανόνα πού θεσπίστηκε στὴν «ἐν Χαλικηδῶνι ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν Τετάρτην σύνοδον» καὶ τοῦ ὁποίου τὸ κείμενο παρατίθεται πῦρ πάνω (στ. 22-26). Σχῆδὸν κατὰ λέξιν παρατίθενται ὁ κανόνας ιδ' τῆς «ἐν τῷ Τρωάλλῳ» ἑκτῆς οἰκουμενικῆς συνόδου (στ. 26-31), ὅπως καὶ ὁ πδ' τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων (στ. 42-43).

3. Βλ. πρῆχειρα τὸ πλήρες κείμενο τοῦ κανόνα στὴν ἐκδόση Γ. Α. ΡΑΛΛΗΣ-Μ. ΠΟΤΑΝΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων...*, 3, Ἀθήνα 1853, 144. Γιὰ τὸ γενικότερο θέμα τῆς προσαρμογῆς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου στὴ μεταβυζαντινὴ πολιτι-

3 (στ. 36-37) *Τὰ αὐτὰ τοίνυν οἱ τοιοῦτοι καὶ πρὸς τοὺς πρώην ἀγιοτάτους ἔδρασαν π(ατ)ριάρχας.*— Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀπαρχῆς τῆς διαμάχης βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὸ σχόλιο 3 τοῦ κειμένου II· γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα ποῦ εἶχε βλ. τὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

4 (στ. 46) *ἡ κατ' αὐτῶν γενομένη συνοδικὴ πρῶξις τῶν λδ^{ωρ} ἀρχιερέων.*— Πρόκειται προφανῶς γιὰ τὴν «συνοδικὴν διάγνωσιν καὶ ἀπόφασιν» ποῦ ἐκδόθηκε στίς 15 Ἰανουαρίου 1467 ἐπὶ Διονυσίου Α' καὶ μετὴν ὅποια καταδικάστηκαν ὁ μ. σκευοφύλαξ καὶ ὁ μ. ἐκκλησιάρχης, ἐνῶ ἀθωώθηκε ὁ μ. οἰκονόμος τοῦ Πατριαρχείου. Στὸ κείμενο τῆς πράξεως δὲν ἀναφέρονται οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν καταδικαζομένων οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ ἀθωουμένου· οἱ ἐκδότες ὥστόσο τοῦ κειμένου εἶχαν ὀρθὰ ὑποθέσει ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Γεώργιο Γαλησιώτη καὶ τὸν Μανουὴλ Χριστόνυμο¹, ἐνῶ ὁ X. Πατρινεὴς ἀπέδειξε ὅτι ὁ ἀθωωθείς μ. οἰκονόμος ἦταν ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός². Ἐς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου ποῦ σώζεται μόνο στὸ χειρόγραφο *Ottob. gr. 205³* σημειώνονται 26 ὀνόματα ἀρχιερέων ποῦ φέρεται νὰ ἔχουν ὑπογράψει τὴν πράξη καὶ ὄχι 34, ὅπως δηλώνεται στὸ κείμενο ποῦ σχολιάζουμε.

5 (στ. 50-52) *ὁ... [π(ατ)ρ]ιάρχης... εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν αὐτοῦ θρόνον [ἀ]πεκατέστη.*— Ἡ ἀποκατάσταση ἀνατρέχει στὰ τέλη τοῦ 1471, ὅταν ὁ Συμεὼν ἀνέλαβε γιὰ δευτέρη φορὰ τὸν οἰκουμενικὸ θρόνο.

6 (στ. 54) *συχῶρησιν πάντων ἀποδοῦς.*— Βλ. τὸ σχόλιο 2 σὲ ἀνάλογη φράση ποῦ περιέχεται στὸ κείμενο II.

7 (στ. 70-71) *τοῦ τε Γαλησιώτου μεγάλου σκευοφύλακος καὶ τοῦ μεγάλου ἐκκλησιάρχου, προσλαβόντων ἐξόχως διὰ κάλυμμα μόνον καὶ τὸν παράφρονα Γαλακτίωνα.*— Ἐκεῖνοι ποῦ ἀναφέρονταν ὑπανικτικὰ στὰ προηγούμενα κείμενα ἐδῶ ὀνοματίζονται, καθὼς τὸ σκεπτικὸ τῆς ἀπόφασης θὰ καταλήξει στὴν καθαίρεσή τους. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν δύο ὀφφικιαλίων ποῦ καταδικάζονται ὑπάρχουν κάποιες πληροφορίες⁴: ἀντί-

κὴ πραγματικότητᾶ βλ. Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Μέγα Νόμιμον. Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευνα τοῦ μεταβυζαντινοῦ δημοσίου δικαίου*, Διδακτορικὴ διατριβὴ ἐπὶ Νομικῆ Σχολῆ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆνα 1978, 9 ἐπ.

1. Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Μῆρκος Συλοκαράβης...*, 415· L. PETIT, *Déposition...*, 145. Περισσότερα γιὰ τὴν παράδοση τοῦ κειμένου αὐτοῦ βλ. στὸ σχόλιο 2 τοῦ κειμένου II.

2. X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΑΗΣ, *Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός...*, 40 σὴμ. 191.

3. Τὸ κείμενο ποῦ ἔχει ἀντιγραφεῖ στὸν κώδικα *Vat. gr. 2416* φ. 178 (σύλλογὴ Σταυράκη Ἀριστάρχου) εἶχε ὡς ἀντίβολο τὸν παραπάνω κώδικα· κατὰ συνέπειαν δὲν ἀνατρέχει σὲ ἄλλη χειρόγραφη παράδοση.

4. Τίς ἔχει συγκεντρώσει ὁ X. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΑΗΣ, *Στὸ ἴδιο*, 78-85.

θετα, για τὸν πρόεδρο Ἑρακλείας Γαλακτίωνα δὲν ὑπάρχουν. Τὸ γεγονός πάντως ὅτι τὸ 1474 ὀνομάζεται «πρόεδρος» Ἑρακλείας σημαίνει εἴτε ὅτι κατεῖχε παλαιότερα κάποιον ἄλλο μητροπολιτικὸ θρόνο, ὑψηλότερο στὴν τάξη τῶν μητροπόλεων, καὶ κατόπιν ἔλαβε τὴ μητρόπολη Ἑρακλείας τῆς ὁποίας ὀνομάστηκε «πρόεδρος», εἴτε ἦταν ἤδη δύο φορές ἀρχιερέας διαδοχικὰ σὲ δύο ἐπαρχίες καὶ ὀνομάστηκε «πρόεδρος» Ἑρακλείας γιὰ νὰ μὴ χαρακτηριστεῖ «τρισεπίσκοπος»¹. Στούς ἐπισκοπικούς πάντως καταλόγους τῆς πρώτης εἰκοσαετίας μετὰ τὴν Ἑλωση δὲν ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Γαλακτίων.

8 (στ. 74-76) ἐκ τῆς τοῦ κρατοῦντος Πύλης δύο ἐπασπιστὰς καὶ οἷον συμμάχους αὐτοῖς προσεκαλέσαντο, συνέδρους ἡμῖν παρακαθίσαντες.— Προφανῶς πρόκειται γιὰ ἑλληνόφωνους ἀξιωματούχους τῆς Πύλης τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων οὔτε ἐδῶ ἀναφέρονται οὔτε παραδίδονται ἀπὸ ἄλλες πηγές.

9 (στ. 80) ὁ μακάριος Φώτιος... ἐν τινι τῶν αὐτοῦ λόγων.— Δὲν κατόρθωσα νὰ ἐντοπίσω τὸ χωρίο ποὺ ἀκολουθεῖ στοὺς γνωστούς Λόγους τοῦ Φωτίου. Ὁ Σταυράκης Ἀριστάρχης ἔχει κατασκευάσει, μὲ τὴ συρραφὴ διαφόρων ἀποσπασμάτων, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸ ποὺ σχολιάζουμε ἐδῶ — ποὺ τὸ γινώριζε ἀπὸ τὴν ἐκδοση Σταματιάδου—, ἄλλη μία ὁμιλία τοῦ Φωτίου «περὶ ἀγάπης»². Ὅσῳσο μιὰ παραπομπὴ στὴν ἐκδοση Ἀριστάρχου δὲν λύνει φιλολογικὰ τὸ πρόβλημα. Στὸ χειρόγραφο Ottob. gr. 418, φ. 193^v, σῳζεται ἓνα ταυτόσημο ἀπόσπασμα ποὺ ἐμμέσως ἀποδίδεται στὸν Γεννάδιο Σχολάριο. Συγκεκριμένα, στὰ προηγούμενα φύλλα τοῦ χειρογράφου (192^r-193^v) παραδίδεται τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου ποὺ ἔστειλε ὁ Γεννάδιος στὸν σιναιτικὸ μοναχὸ Ἰωακεῖμ τὸν Φεβρουάριο πιθανότατα τοῦ 1455³. Ἀμέσως μετὰ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἐνδια-

1. Βλ. γιὰ τὴν ὕστερη βυζαντινὴ περίοδο τὴ μονογραφίαν τοῦ V. LAURENT, *Le trisepiscopat du patriarche Matthieu Ier (1397-1410)*. Πάρισι 1972 (ἀνάτυπο ἀπὸ τὴ *Revue des études byzantines* 30 (1972) μὲ τὴν προσθήκη εὑρετηρίου). Γιὰ τὴν ἐπιβίωση τοῦ κανονικοῦ αὐτοῦ ἀδικήματος στὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο βλ. τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ C. G. PITSAKIS, 'A propos du «trisepiscopat»: nouveaux exemples d'un delit canonique byzantin et survivances post-byzantines, στὸ 18ο Διεθνὲς Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν (Μόσχα 8-15 Αὐγούστου 1991) βλ. *Resume soobchenii*, 2, Μόσχα 1991, 902-903.

2. Τοῦ... Φωτίου.... Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι..., ἔκδ. Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ, I, Κωνσταντινούπολι 1900, 213 ἐπ. Ὁ Ἀριστάρχης χρονολογεῖ τὴ συνοδικὴ ἀπόφαση ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ τὸ χωρίο ποὺ τὸν ἐνδιαφέρει «περὶ τὸ 1487 ἐπὶ τῆς β' πατριαρχείας Μαξίμου Δ' τοῦ πελοποννησίου» — χρονολόγησιν ἐντελῶς λαθασμένην.

3. Τὸ χειρόγραφο δὲν ἔχει ἀποθησαυριστεῖ ἀπὸ τοὺς ἐκδότες τῶν Ἀπάντων

φέρει, γραμμένο από άλλο χέρι και κάτω από την επιγραφή: «Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς λέγοντας ἑαυτοὺς ἐν ὀρθοδοξίᾳ καὶ εὐσεβείᾳ πολιτεύοντας». Τὸ κείμενο εἶναι κολοβὸ καὶ δὲν συνεχίζεται μετὰ τὸ verso τοῦ φ. 193, ἀλλὰ, ὅσο παραδίδεται, εἶναι καταρχὴν ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο τὸ ὅποιο, στὴ συνοδικὴ ἀπόφαση πού σχολιάζουμε, ἀποδίδεται στὸ Φωτίο. Ἐπειδὴ ἡ ἔρευνα γιὰ τὰ ἔργα τοῦ Γενναδίου δὲν ἔχει κλείσει, θεωρῶ ὅτι εἶναι περισσότερο πιθανὸ νὰ ἔχουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ ἔργο τοῦ Γενναδίου Σχολαρίου πού λανθάνει¹ παρὰ ἄγνωστο Λόγο τοῦ Φωτίου.

10 (στ. 85-91).— Στὸ περιθώριο τῶν στίχων αὐτῶν ὁ γραφέας ἔχει θέσει εἰσαγωγικά, μολοντί δὲν εἶναι τὸ μόνο παράθεμα πού ὑπάρχει στὸ κείμενο — ἴσως ἐπειδὴ ἦταν τὸ πιὸ προβληματικὸ (βλ. τὸ προηγούμενο σχόλιο). Εἶναι πάντως πιθανὸ τὰ εἰσαγωγικά νὰ ἀρχίζαν ἀπὸ τὸν στ. 81, ἀπὸ ὅπου ἀρχίζει καὶ τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν «Λόγον» τοῦ Φωτίου, ἀλλὰ σήμερα νὰ ἔχουν ἐξαλειφθεῖ.

11 (στ. 106-107) *Διὸ πᾶσα ἡ ἱερά σύνοδος τῶν ἀρχιερέων κοινῇ γνώμῃ καὶ ψήφῳ δικαία.*— Ἀπὸ τῆ διατύπωση τῆς φράσης αὐτῆς εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπὸ τῆ σύνοδο ἀπουσιάζει ὁ πατριάρχης, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου θὰ τονιζόταν ἐδῶ. Βλ. περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ πιὸ πάνω, στὴ «χρονολόγησι» τοῦ κειμένου.

τοῦ Γενναδίου (βλ. τ. 4, 206 καὶ τ. 8, 7*-9*). Ἄμέσως πιὸ πρὶν παραδίδεται ἄλλο ἓνα πιττάκι τοῦ Γενναδίου τὸ ὅποιο ἔστειλε τὴν ἴδια ἐποχὴ πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Σινᾶ (βλ. καὶ γιὰ τὰ δύο αὐτὰ πιττάκια στὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους, σ. 71 σημ. 1).

1. Ἰσχυρὸς πιθανότητες παρουσιάζει πιστεῦν ἓνα ἔργο τοῦ Γενναδίου πού εἶναι γνωστὸ ἀπὸ μιὰ ἀναφορὰ τοῦ Θεοδώρου Ἀγαλλιανοῦ. Στὸν δεύτερο «Λόγον» του ὁ Ἀγαλλιανὸς ἀναφέρει ὅτι ὁ Γεννάδιος τοῦ ἔστειλε ἓνα πόνημα πού ἔγραψε γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἀνάγκη ἐφαρμογῆς τῆς οἰκονομίας προκειμένου νὰ ἀντιμετωπιστοῦν ὀρισμένα τρέχοντα ζητήματα βλ. «Τοῦ μεγάλου χαρτοφύλακος διακόνου Θεοδώρου τοῦ Ἀγαλλιανοῦ Λόγον» (ἐκδ. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΑΗΣ) στ. 2039. Ἴσως ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα νὰ σώζεται ψευδεπίγραφο στὴ συνοδικὴ ἀπόφαση πού σχολιάζουμε, καὶ σαφέστερα στὸ χειρόγραφο Ottob. gr. 418.

VI. Ἀνατροπή τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας

«ἄρος» (στ. 47)· «συνοδικὸς τόμος» (στ. 66)·
«τόμος» (στ. 75)· «ἱερὸς τόμος» (στ. 78-79)

Post 1η Σεπτ. 1483
ante 31η Αὐγ. 1484

Π ε ρ ι λ η ψ η : Ἡ Σύνοδος ποὺ συγκλήθηκε με ἐπίνευση θεία καὶ με τὴ συνδρομὴ τοῦ προαποθανόντος πατριάρχου Μαξίμου Γ' καὶ τοῦ τότε πατριαρχεύοντος Συμεὼν Α' συνήλθε στὸ ναὸ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ἔβρισε τὰ ἀκόλουθα. Τὰ μέλη τῆς Συνόδου διαδηλώνουν ὅσα περιέχονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως καὶ διακηρύσσουν ὅτι γιὰ τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ «σύστασιν» τῆς εὐσεβείας δὲν χρειάζεται ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀναλλοίωτη τήρηση ὅσων ὀρίζονται στὸ σύμβολο τῆς πίστεως. Ὡστόσο, ὁ διάβολος, ποὺ μηχανεύεται με κάθε τρόπο τὸ κακό, σκέφτηκε νὰ ἐμπνεύσει στὸ γένος τῶν Ἰταλῶν τὴν ὕστατη βλασφημία νὰ ὑποστηρίξουν ὅτι τὸ ἅγιο πνεῦμα, τὸ ὁμοούσιο τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν υἱό, προκαλώντας ἀλλοίωση, προσθήκη στὸ σύμβολο τῆς πίστεως, καὶ διατύπωση πολλῶν ἄλλων βλασφημιῶν ἀπόψεων ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ σμικραίνουν τὴν ἀξία καὶ ἀθθεντία τοῦ ἁγίου πνεύματος ὡς ἔχοντος δύο ἀρχές. Οἱ οἰκουμενικὲς Σύνοδοι ἕμως εἶχαν ἀποφανθεῖ ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς. Καὶ ἡ Σύνοδος ποὺ συνήλθε ἐπὶ Φωτιῶ ἀποφάσισε νὰ ἀναθεματίσει ἐκείνους ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ ἅγιο πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ υἱοῦ καὶ ἐκείνους ποὺ θὰ θελήσουν νὰ προσθέσουν κάτι στὸ σύμβολο τῆς πίστεως· καὶ ἡ κατὰ τοῦ [Ἰωάννη] Βέκκου Σύνοδος τὰ ἴδια ἀποφάσισε. Ἀλλὰ ὁ διάβολος δὲν ἤσυχασε, καὶ μιὰ δεῦθεν οἰκουμενικὴ Σύνοδος ποὺ συνήλθε στὴ Φλωρεντία τῆς Ἰταλίας ἀνανέωσε τὴν αἵρεση αὐτὴ, προκαλώντας ταραχές, καθὼς μάλιστα πολλοὶ ἀπὸ τοὺς δικούς μας «τροφίμους» τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀποδέχονται. Ἡ παρούσα λοιπὸν οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῶν ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν με τὸν ἕρο ποὺ ἐκδίδει («καταστρέφει») καὶ παραπέμπει στὴν ἀφάνεια ὅσα ἀποφασίστηκαν στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, ἐνώνει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ με ὅσα εἶχαν ἀποφασίσει οἱ οἰκουμενικὲς Σύνοδοι καὶ ὁμολογεῖ καὶ διακηρύσσει ὅτι τὸ παντοδύναμο καὶ ἅγιο πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς, ἀντλεῖ μόνον ἀπὸ ἐκεῖνον τὴν ὑπόστασή του, καὶ διόλου δὲν συμβάλλει ὁ υἱὸς στὴν ἐκ-

πόρευση τοῦ πνεύματος, ἐπειδὴ ἡ γένεση καὶ ἡ ἐκπόρευση εἶναι ἴδιον τῆς ὑποστάσεως καὶ ἔχει τῆς οὐσίας· ἔτσι δὲν ἔχει δύο γενεσιουργές αἰτίες ἡ ἅγια τριάδα, ἀλλὰ μοναδική πηγὴ καὶ αἰτία εἶναι ὁ πατήρ, σύμφωνα μὲ τις ἀπόψεις τῶν μεγάλων θεολόγων, ὅπως τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου ποὺ ἔλεγε πὼς ἡ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος εἶναι ὁ πατήρ καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καθὼς καὶ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ποὺ ὑποστήριξαν ἔτι ἀπὸ ἓνα πρόσωπο γεννᾶται καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο πνεῦμα, θέση ποὺ πρέπει νὰ παραμείνει ἀπαρασάλευτη. Ἐκείνους λοιπὸν ποὺ ἄλλα ὑποστηρίζουν γιὰ τὴν ἐκπόρευση τοῦ ἁγίου πνεύματος τοὺς θεωροῦμε αἰρετικούς καὶ τοὺς ὑποβάλλουμε σὲ ἀνάθεμα· καὶ μὲ τὴν τόμο αὐτὸ ἀνατρέπουμε τὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, καὶ ὅσα κεφάλαια περιέχει ὁ ὅρος ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὰ θεωροῦμε ἀνερέγητα καὶ τὴ Σύνοδο ὡς μὴ γενομένη, ἐπειδὴ ἀποφάσισε πράγματα ποὺ βρῖσκονται σὲ ἀντίθεση μὲ τις δικτῶ οἰκουμενικῆς Συνόδους καὶ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ. Ἀπορρίπτουμε ἀκόμα τὴν δι' ἄζύμων θυσία καὶ μένουμε πιστοὶ σὲ ὅσα ἔχουν δογματίσει οἱ οἰκουμενικῆς Σύνοδοι, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ τηροῦμε ἀπαρασάλευτα καὶ ἀπαραιοῦτητα.

Π α ρ ἄ δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 194^r-195^v (κολοβό: λείπει τὸ τρίτο φύλλο ὅπου ὑπῆρχαν οἱ ὑπογραφές 7 ἀκόμα ἀρχιερέων —ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ δύο ἀντίγραφα στὰ ὁποῖα περιέχεται τὸ σύνολο τῶν ὀνομάτων ποὺ ὑπέγραψαν τὸν «τόμον», τὸ Μόσχας 354 (Vlad. 242), φ. 81^v-84^v καὶ τὸ Ἰβήρων 388, φ. 389^v-392^r).

Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ : Χαρτί ὑποκίτρινο· κηλίδες ὑγρασίας στὸ δεξιὸ κυρίως μέρος. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,270 × 0,188· γραμμένης ἐπιφάνειας 0,251 × 0,170. Ὑδατόσημο monts καὶ στὰ δύο φύλλα (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεῦτερο κεφάλαιο, σ. 59).

Σ η μ ε ι ὠ μ α τ α : Στὸ φ. 195^r νεότερο χέρι σχολιάζοντας τὸ σημεῖο ἐκεῖνο τοῦ κειμένου ποὺ ἀναφέρει ὅτι ἡ σύνοδος συνῆλθε «ἐν τῷ πανσέπτω ναῶ Θεοτόκου τῆς Παμμακαρίστου» (στ. 80-81) σημειώνει: «νῦν δὲ Φετιῆ τζαμί». Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ σημείωμα γράφτηκε μετὰ τὸ 1586, ἀφοῦ τότε ἡ ὀθωμανικὴ ἀρχὴ ἀπέσπασε τὸν πατριρχικὸ νὰ τῆς Παμμακαρίστου γιὰ νὰ τὸν μετατρέψει σὲ μουσουλμανικὸ τέμενος.

φ. 194^r Ἡ ἁγ[ία]... καὶ οἰκουμενικὴ αὐτὴ σύνο[δος], ἡ ἐπινεύσει καὶ] χά[ριτι] θεία καὶ συνδρομῇ τῶν μακαρίων καὶ] |² ἁγιωτάτων π(α)τριρχῶν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων Κωνσταντίνου συναθροισθεῖσα ἐν τῷ θεί[ω] |³ καὶ παν-

σέπτω ναῶ τῆς ὑπεραγίας Θε(εοτό)κου τῆς Παμμακαριστου, τοῦ τε αὐοδί-
μον ἐκεῖνον, τοῦ ἤδη |⁴ [προ]αποικομένον, κυροῦ Μαξίμον καὶ τοῦ νῦν
τοὺς οἰκάας τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἰθύνοντος κυροῦ Συμεών, |⁵ ὧρισε
τὰ ὑποτεταγμένα:—

⁶ † Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θε(εό)ν, π(ατέ)ρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐ(ρα)-
νοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν |⁷ καὶ εἰς ἕνα Κ(ύριον), Ἰ(η)-
σοῦν Χ(ριστό)ν, τὸν υἱὸν τοῦ Θε(εο)ῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ π(ατ)ρ(ό)ς
γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, |⁸ φῶς ἐκ φωτός, Θε(εο)ν ἀληθινὸν ἐκ
Θ(εο)ῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ π(ατ)ρὶ δι' [οὗ]
|⁹ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀν(θρώπ)ους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν
σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐ(ρα)νῶν |¹⁰ καὶ σαρκωθέντα ἐκ π(εύμα-
το)ς ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σ(αν)ρω-
θέντα τε ὑπὲρ |¹¹ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ
ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γρα[φὰς] |¹² καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς
οὐ(ρα)νοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ π(ατ)ρ(ό)ς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον
μετὰ δόξ[ης] |¹³ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται
τέλος. Καὶ εἰς τὸ πν(εῦμ)α τὸ ἅγιον, τὸ [κύριον,] |¹⁴ τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ
π(ατ)ρ(ό)ς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν π(ατ)ρὶ καὶ υἱῷ σὺν προσκυνούμενον
[καὶ συν] |¹⁵ δοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν, ἁγίαν,
καθολικὴν καὶ ἀπο[στολικήν] |¹⁶ ἐκκλησίαν ὁμολογοῦμεν ἐν βάπτισμα εἰς
ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, προσδοκῶμεν ἀνάστασιν [νεκρῶν] |¹⁷ καὶ ζωὴν τοῦ
μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

|¹⁸ † Ἡμεῖς μὲν οὖν εἰς ἐντελεῖ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσίν τε καὶ σύστασιν
τὸ σεπτὸν τοῦτο καὶ ἅγιον τῆς π[ίστεως] |¹⁹ σύμβολον ἀμετακινήτως οὕτω
κείμενον· περὶ τε γὰρ π(ατ)ρ(ό)ς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πν(εύματος) ἐκδιδά-
σκει τ[ὸ τέλειον] |²⁰ καὶ τὴν ἔνσαρκον τοῦ Θε(εο)ῦ λόγον οικονομίαν ἐναργῶς
παρίστησιν καὶ οὐκ ἔδει τινὰ πρὸς τσα[υτήν] |²¹ ἀναίδειαν ἀφικέσθαι καὶ
τόλμην, ὥστε προ(σ)θῆναι τι ἠ ἀφελεῖν ἐξ αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐδέποτε [ὁ
τῆς] |²² κακίας εὐρετῆς καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀρχιῆθεν πολέμιος, ἀεὶ
καὶ ὡς ἡμέρᾳ καινὰ ἐφευ[ρίσκων] |²³ καὶ κατὰ τῆς εὐσεβείας ρεανιερόμε-
νος, ἐπέπειρο ἀείποτε τὰ ἐαντοῦ βουλευόμενα ἐόρα, τῶν κατὰ κ[αίρους] |²⁴
τῶν ἐκκλησιῶν ἱερῶν μυστηπύλων στρατενομένων κατὰ τῶν ἐπιρῶν
αὐτοῦ καὶ θεῖα ἰσχύ τὰς μηχ[ανὰς] |²⁵ αὐτοῦ, ὅσας ἐπονηρέτεο κατὰ τῶν
ἁγίων, σενδοκῶς καθελόντων, ἔγνωκε δεῖν εἶναι καὶ τὴν ὑστάτην [ταύ-
την] |²⁶ βλασφημίαν τῶ τῶν Ἰταλῶν γένει ἐνθεῖναι καὶ δι' αὐτοῦ ἀπειρι-
σκέπτως καὶ λίαν ἐπισφαλῶς ἐξ[ερεύσασθαι] |²⁷ ὅτι τὸ πανάγιον πν(εῦμ)α,
τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον π(ατ)ρὶ καὶ υἱῷ καὶ συναῦδιον, ἐκπ[ορεύεται]

φ. 194v |²⁸ και ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τὴν ἕπαρξιν ἐξ αὐτοῦ ἔχει, ὡσπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ π(α)ρ(ό)ς, κατὰ τὴν ἄρορ[ητον] |²⁹ ἐκείνην καὶ ἄναρχον πρόοδον, καὶ προσθήκηρ ἐν τῷ συμβόλω ποιῆσαι ὡς ἐκ τούτου [πολλὰ καὶ] |³⁰ βλάσφημα ἔπεσθαι τῇ θέσει ταύτῃ καὶ δύο συνάγεσθαι ἐν τῇ ἀγία Τριάδι εἶναι τοῦ πν(εύματος) [ἀρχάς, καὶ] |³¹ σμικρύνειν ἐντεῦθεν τὴν ἀξίαν τούτου καὶ αὐθεντίας καὶ οὐκ ὀλίγας ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ τ[ῶν προοιχομένων] |³² αἰρέσεων ἀναζῆν ἄρχεσθαι αἰθις, τῶν τε οἰκουμενικῶν συνόδων ἐν τούτῳ τῷ μέρ[ει ἀκροῦσθαι] |³³ τὰς ἀποφάσεις ἐκ π(α)ρ(ό)ς δογματισιάτων ἀπασῶν τὸ πν(εύμ)α τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι μ[ᾶλλον δὲ] |³⁴ [πρὸ αὐτῶν, τὴν τοῦ Κ(εῖο)υ ἡμῶν Ἰ(ησοῦ) Χ(ριστοῦ) ἀθετεῖσθαι] θ[εολογί]α[ρ] εἰρηκ[ότος] ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος, τὸ (πνεῦμα) τῆς ἀληθείας, ὁ παρὰ |³⁵ [τοῦ] π(α)ρ(ό)ς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ περὶ τούτου ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν |³⁶ [μακ]αρίων π(ατέ)ρων ἐάθη ἀνερεύρητον ἢ ἀθεράπευτον. Ὅθεν καὶ συνόδον ἐδέησεν οἰκουμενικῆς, ἣτις δὴ |³⁷ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Φωτίου, τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προέδρου, ἐν τῇ τῶν πόλεων βασιλίδι συστάσα, τοὺς τὸ |³⁸ προσκνητῶν καὶ πανάγιον πν(εύμ)α καὶ ἐκ τοῦ νοῦ τὴν ἕπαρξιν αὐτὸ ἔχειν φληραφούντας καὶ προσθησο |³⁹ μένους λέξιν τυχῶν ἐν τῷ συμβόλω, τῷ αἰωνίῳ καθυπέβαλεν ἀναθέματι καθὰ καὶ χρόνους ὕστερον |⁴⁰ οὐκ ὀλίγοις, ἢ κατὰ τοῦ Βέκκου συναθροισθεῖσα μεγάλη σύνοδος τὰ ὅμοια κατὰ τῶν τοιοῦτων ἀπεφίηματο. |⁴¹ Ἄλλ' οὐδ' οὕτως ἔγνωκεν ἐφησυχάσαι ὁ τῆς κακίας ἐφευρετής, ἀλλὰ διὰ προσχήματος οἰκουμενικῆς |⁴² δῆθεν συνόδου, ἣτις ἐν Φλωρεντία, οὐ πρὸ πολλοῦ, τῆς Ἰταλίας συνέστη, αἰθις τὴν εἰρημένην καὶ προαποχομένην αἴρεσιν καὶ ἄλλ' ἅττα ἀλλόκοτα ἀνανεώσασθαι οὐκ ἠμέλησεν. Ὅθεν ἕκτοτε ἐς δεῦρο λοιπόν, |⁴⁴ τῆς ἐκκλησίας οὕτω ταραττομένης καὶ κνμαινομένης διὰ τὸ παραδέξασθαι πολλοὺς καὶ τῶν ἢ |⁴⁵ μετέρων τῆς ἐκκλησίας τροφήμων τὰς τοιαύτας αἰρέσεις καὶ σπουδάξιν ἀπεναντίας τοῦ θείου θελή |⁴⁶ [ματος] ταύτας κατέχειν, ἢ ἀγία αὕτη καὶ οἰκουμενικὴ τῶν ἀρχιερέων καὶ π(α)ρ(α)ρχῶν σύνοδος διὰ τοῦ παρόντος |⁴⁷ [αὐ]τῆς ὄρον ἔγνωκε δεῖν τὰ κακῶς τε καὶ ἀπερισκέπτως ἐν τῇ Φλωρεντία συνοδικῶς προαχθέντα καὶ |⁴⁸ [δογ]ματισθέντα ὡς δόγματα νόθα καὶ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἀλλότρια, ταῦτα καταστρέψαι |⁴⁹ [καὶ] τὸ κατ' αὐτὴν ἄφανεία παραπεμπῆναι καὶ τὴν τοῦ Χ(ριστοῦ) ἐκκλησίαν ταῖς οἰκουμενικαῖς ὁμοιοῦσαι |⁵⁰ [σ]υνόδοις καὶ ἐνώσαι ταύτην ἐκείναις καλῶς. Αὐτὸ δὴ καὶ ψυχῇ καὶ διανοίᾳ πιστεύομεν καὶ γλώττῃ κηρύτ |⁵¹ [το]μεν καὶ ὁμολογοῦμεν ὅτι τὸ παντοδύναμον καὶ ἅγιον πν(εύμ)α κατὰ τὴν ἄρορ[ητον] ἐκείνην καὶ αἰδιον |⁵² [πρὸ]οδον κατὰ τὴν τοῦ Κ(εῖο)υ φωνήν ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θ(εοῦ) καὶ π(α)ρ(ό)ς δηλονότι ἐκ μόνῃς τῆς π(α)ρ(α)ρ[ητικῆς] κατ' |⁵³ [ου]σίαν] αὐτοῦ ὑπο-

στάσεως, μηδὲν ὄλως τοῦ νῦσῶ συμβαλομένου ἢ μεσιτεόντος πρὸς τὴν τοῦ π(εύματος) |⁵⁴ [ἐκπ]όρευσιν, ἵνα μὴ δύο τὰ αἷτια ἐν τῇ τριάδι νοοῖτο καὶ δύο ἀρχαὶ ἐν τῇ ἀκτίστῳ θεότητι, |⁵⁵ [ἐπει] ὑποστάσεως ἴδιον, ἀλλ' οὐκ οὐσίας τὸ γεννᾶν τε καὶ προβάλλειν, ἢ τις ἄρα μόνη ἐστὶν ἡ π(ατ)ρικὴ· |⁵⁶ [ἔθεν] καὶ μόνηρ πηγὴν καὶ αἰτίαν οἶδαμεν τῶν ἐξ αὐτοῦ, τὸν Θ(εὸν) καὶ π(ατέ)ρα, ἐπόμενοι καλῶς τῇ τοῦ Κ(ερίου)ν θεολογία |⁵⁷ [καί] ταῖς ἀποφάσει τῶν ἱερῶν καὶ μεγάλων τῆς ἐκκλησίας θεολόγων, τῷ μὲν μακαρίῳ Διονυσίῳ τῷ |⁵⁸ [Ἀρ]εοπαγίτῃ λέγοντι, μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίον θεότητος ὁ π(ατ)ήρ, καὶ τὸ πῶς ἐκ τοῦ ἀέλου καὶ ἀγαθοῦ |⁵⁹ [καὶ ἀμ]ερεοῦς τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα καὶ τῷ θεολόγῳ Γρηγορίῳ εἰρηκότη, κοινὸν |⁶⁰ [μὲν γάρ] π(ατ)ρι καὶ νῦσῶ καὶ ἀγίῳ π(εύματ)ι, τὸ μὴ γερονέαι καὶ ἡ θεότης· νῦσῶ δὲ καὶ ἀγίῳ π(εύματ)ι τὸ ἐκ τοῦ π(ατ)ρ(ὸ)ς |⁶¹ [καὶ Γρη]γορίῳ τῷ Νυσσαίων φάσκοντι, ἐν πρόσωπον ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ οὔπερ ὁ νῦσῶ γεννᾶται καὶ τὸ |⁶² [πν(εῦμ)α τ]ὸ ἄγιον ἐκπορεύεται καὶ πολλῶν ἐτέρων ἀγίων ἀποφάσειν εἰς τοῦτον συντείνουσας |⁶³ [τὸν ροῦν] καὶ ἐν ταύτῃ τῇ δόξῃ τῆς εὐσεβείας μέχρι τέλους εὐχόμεθα διαμένειν ἀσάλευτοι. Τοὺς |⁶⁴ [δὲ ἄλλω]ς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἀγίου π(εύματος)ς φρονοῦντας ἢ καὶ κηρύττοντας ἢ, ὡς φασί, |⁶⁵ [ἀπεινα]ητίας τῇ ἀληθείᾳ δοξάζοντας καὶ κενοφρονοῦντας ἀποστρεφόμεθα ὡς αἰρετικούς καὶ |⁶⁶ [τῷ ἀναθ]έματι καθενάγομεν. Ἔτι δὲ καὶ διὰ τοῦ παρόντος συνοδικοῦ τόμου καὶ τῆν ἐν Φλωρεντία |⁶⁷ συστάσαν ἀνατρέπομεν σύνοδον καὶ ἄπερ ὁ ἐκ- φ. 195^r
δοθεὶς ἐπ' αὐτῆς ὅρος περιέχει κεφάλαια |⁶⁸ καὶ ἀρχὴν καὶ ἀνερέγγητον ἀποφανόμεθα ἀποτοῦδε ταύτην εἶναι καὶ ὡς μίμδε τοκαταρχᾶς |⁶⁹ ὄλως συστάσαν ἠγούμεθα καὶ ἔχομεν, ὡς ἀσύμφωνα δογματίσασαν καὶ πολέμια ταῖς πρὸ |⁷⁰ αὐτῆς ἀγίαις ὀκτώ καὶ οἰκουμενικαῖς συνόδοις περὶ τε τοῦ ζητήματος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ |⁷¹ ἀγίου π(εύματος)ς καὶ τῶν λοιπῶν. Ἔτι δὲ καὶ τῆν δι' ἀζύμων θυσίαν ἀποστρεφόμεθα καὶ τὰ λοιπά, |⁷² ἄπερ ἐν τῇ Φλωρεντία ἐστέροχθη καὶ τῷ ἐκεῖ γενομένῳ ὄρω ἐμπεριέχεται, καθὼς προειρηγάμεν, |⁷³ συμφωνοῦντες ἐν ἅπασι δόγμασί τε καὶ ἔθεσι ἐκκλησίας ἐγγράφοις τε καὶ ἀγράφοις |⁷⁴ τοῖς προλεχθείσαις ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς συνόδοις· καὶ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα τὰ δογματισθέντα |⁷⁵ ἐπ' αὐτῶν καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ συμφῶνως φυλάττεσθαι ἀπαραιτίτητα |⁷⁶ καὶ ἀσάλευτα καὶ βονλόμεθα \καὶ εὐχόμεθα/ σκέπη καὶ βοήθεια τῆς ἀγίας καὶ ἀκτίστου καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, |⁷⁷ τοῦ ἐνός τῶν ὄλων δεσπότου τε καὶ Θ(εο)ῦ, ὅτι αὐτῷ πρέπει ἡ δόξα, τιμὴ καὶ ἡ μεγαλο |⁷⁸ πρέπεια εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας· ἀμήν·— Ὑπεγράφη ὁ παρὼν ἱερὸς |⁷⁹ τόμος καὶ ἐβεβαιώθη ὑπὸ τῶν τῆν ἀγίαν ταύτην καὶ οἰκουμενικὴν σύνοδον ἅνα |⁸⁰ πληροῦντων ἐν ἔτει ζῶ' ρῶ' ἔβω, ἰνὸ(ικτι-

ων)⁹⁰ β^{90c} ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῶ Θ(εοτό)κου τῆς Παμ^{|81} μακαρίστον:—

^{|82} † Συμμεῶν ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπί^{|83} σκοπος Κωνσταντινουπόλεως^{|84}
 Νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς^{|85} π(ατ)ριάρχης †

φ. 195^v ^{|86} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Λαυηλ †^{|87}
 καὶ καθολικὸς τοποτηρητῆς τοῦ ἁγιωτάτου Πάπα καὶ π(ατ)ρι-
 ἀρχον Ἀλε^{|88} ξανδρείας κῦθ Γρηγορίου τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας
 ἐπέγραφα †

^{|89} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Χαλκηδόνος Ἰωσήφ καὶ καθολικὸς το-
^{|90}ποτηρητῆς τοῦ ἁγιωτάτου θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων ἔχων^{|91}
 καὶ τὴν γνώμη τοῦ Νικαίας, τοποτηρητοῦ ὄντος τοῦ ἁγιωτάτου
^{|92}θρόνου τῆς Ἀντιοχείας, τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ἐπέγραφα:—

^{|93} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἡρακλείας Κάλλιστος τὰ ἄνωθεν βε-
 βαιῶν^{|94} ὁρίσας ἐπέγραφα:—

^{|95} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Θεσσαλονίκης καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ
^{|96}Ἀγκύρας τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ἐπέγραφα.—

^{|97} †

^{|98} †

^{|99} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἀρχιάλου Νεόφυτος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν
 ὁρίσας ἐπέγραφα.

^{|100} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης πρώην Σουγδαίας τὰ ἄνωθεν βε^{|101}
 βαιῶν ὁρίσας ἐπέγραφα Θεοφάνης:—

^{|102} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης τὰ ἄνωθεν
 γεγραμμένα βεβαι[ῶν] \ὁρίσας ἐπέγραφα/

^{|103} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Αἴνου Νύφων τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα
 βεβαιῶν ἐπέγραφα

^{|104} † ὁ τ[α]πεινὸς μ(ητ)ροπολί(τ)ης) Μιτηλήνης Μεθόδιος τὰ ἄνωθεν
 \ὁρίσας/ βεβαι[[ῶ]] \ὄν/ ἐπέγραφα

^{|105} † ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Γοθτίας Γρηγόριος τὰ^{|106} ἄνωθεν βεβαιῶν
 ὁρίσας ἐπέγραφα:—

[^{|107} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Λακεδαιμονίας Γεράσιμος καὶ ἔξαρχος
 πάσης Πελοπο^{|108} νήσου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σίδης τὰ ἄνω-
 θεν βεβαιῶν ὁρίσας ἐπέγραφα

^{|109} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Βάρνης Κάλλιστος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν
 ὁρίσας ἐπέγραφα

^{|110} † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μηδείας Νεόφυτος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν
 ὁρίσας ἐπέγραφα.

- [¹¹¹ † ὁ ταπεινὸς μ(η)τροπολίτης Μιθύμνης Ματθαῖος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα
¹¹² † ὁ ταπεινὸς μ(η)τροπολίτης Συληβρίας Ἰωσήφ τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα
¹¹³ † ὁ ταπεινὸς μ(η)τροπολίτης Περιθεωρίου Ματθαῖος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα
¹¹⁴ † ὁ ταπεινὸς μ(η)τροπολίτης Πούρσης Θεόδουλος τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα]

1 Ἡ ἀγ[ία]: ἀγίας Σ || οἰκουμένη ἀπὴ σφόδρα]: οἰκουμένη συνόδου Σ || [ἡ ἐπιπέσει καὶ] χά[ριτι θεῆ καὶ συνδρομῇ τῶν μακαρίων καί]: om. Σ || 4 κροῦ: κρό Σ || 6-17 † Πιστεύομεν... Ἀμήν: om. Σ || 19 ἐκδιδάσκει τὸ τέλος]: ἐκδιδάσκειται Σ || 20 πρὸς τοσ[αύτην]: πρὸς τόσην Σ || 21 οὐδέποτε: om. Σ || ὡς ἡμέρα: lege ὁσημέρα: ὁσημέρα Σ || ἐφενε[ίσκων]: ἐφενε[ίσκει Σ || 23 καί: om. Σ || 23-24 κ[αυρὸς] τῶν κόσμου Σ || 25 ἐπονηρέετο: ποιηρέετα Σ || καθελόντων: καθελόντων Σ || [ταύτην]: om. Σ || 26 ἐξ[ερεύξασθαι]: ἐξερεῖν Σ || 29 [καί]: om. Σ || 30 [ἀρχάς]: om. Σ || 31 ἐρτεῖθεν: ἐρταῖθα || 33-34 μ[ἄλλον δὲ πρὸ αὐτῶν τῆν τοῦ Κ[υρίου] ἡμῶν Ἰ[ησοῦ] Χ[ριστοῦ] ἀβετῖσθαι θεολογίαν]: θεολογίας Σ || 34 εἰρηκ[ίτος]: εἰρηκός Σ || 35 πρὸ: om. Σ || 39 καθά: καθ' ἃ Σ || χρόνος: χρόνος Σ || 40 ὀλίγους: ὀλίγους Σ || κατὰ: μετὰ Σ || Βέκκον: Βέκον Σ || 43 ἐς: ἀπὸ Σ || 44 πολλούς: πολλὰ Σ || 45 τροφίμων: lege τροφίμων: τροφίμων Σ || ἀπεναντίας: ἀπ' ἐναντία: Σ || 50 Διό: Δι' ὃ Σ || 53 [οδσίαν]: om. Σ || συμβαλλομένον: συμβαλλομένον Σ || 54 νοῖτο: νοῖται Σ || 55 [ἐπέ]: om. Σ || 56 [θῆν]: om. Σ || τῶν: τὸν Σ || 57 [καί]: om. Σ || 59 [καὶ ἀμ[εροῦς]: om. Σ || 60 [μὲν γάρ]: τῶ Σ || 61 [καί]: om. Σ || Νουσαέον: Νουσαεῖ Σ || 63 [τὸν ροῦν]: om. Σ || ἐν: om. Σ || 64 [ἄλλω]: om. Σ || 65 [ἀπενα]ντίας: ἐναντία Σ || 68 τοκατωρχάς: κατ' ἀρχῆν Σ || 80 ^ςω ^λω ^ςω ^βω: 6,992 Σ || 97 † vacuum || 98 † vacuum || 102 Πισσιδιά: Πισσιδείας Σ || 103 ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Σ || ὑπέγραψα: ὑπέγραψα ὁρίσας Σ || 104 Μιτηλῆνης: Μιτιλῆνης Σ || \ὁρίσας / βεβαι \ὦν / ὑπέγραψα: βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα Σ || 106 ἄνωθεν: ἄνω Σ || 107 Λακεδαμονίας: Μακεδονίας Δ || 107-108 Πελοποννήσου: Πελοποννήσου Δ || 108 τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 109 τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 110 Μηδείας: Μηδίας Δ || τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 111 Μιθύμνης: Μιθόμνης Δ || τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 112 Συληβρίας: Σηλυβρίας Δ || τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 113 τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ || 114 Πούρσης: lege Προῦσης: Προῦσης Δ || τὰ ἄνωθεν βεβαιῶν ὁρίσας ὑπέγραψα: om. Δ.

Χ ρ ο ν ο λ ὀ γ η σ η : Τὸ κείμενο εἶναι καταρχὴν χρονολογημένο, καθὼς ἔχει σημειωθεῖ τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος καὶ ἡ ἰνδικτιῶν, στοιχεῖα ποὺ ἀποκαλύπτουν πὼς ὁ «συνοδικὸς τόμος» ἐκδόθηκε στὸ διάστημα μεταξύ 1ης Σεπτεμβρίου 1483 καὶ 31ης Αὐγούστου 1484. Ὡστόσο ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ κειμένου, ὁ Ἀνδρόνικος Δημητρακόπουλος, τὸ χρονολόγησε

—χωρίς να εξηγήσει γιατί— στο 1484¹. Τὸν ἴδιο δρόμο ἀκολούθησε καὶ ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης² ἀλλὰ καὶ ὅλοι ὅσοι ἔχουν ἀναφερθεῖ ὡς σήμερα στὴ Σύνοδο αὐτή³. Δὲν ὑπάρχουν ὅμως κατὰ τὴ γνώμη μου ἐπαρκεῖς ἐνδείξεις πού νὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀποκλείσουμε τὴν περίοδο 1η Σεπτεμβρίου - 31η Δεκεμβρίου 1483 ἀπὸ τὸ διάστημα πού ὑποδηλώνει ἡ Ἰνδικτιώνα. Παράλληλα, πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ἕνα στοιχεῖο τὸ ὁποῖο, ἂν μπορούσαμε νὰ τὸ ἀξιοποιήσουμε, θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ δώσουμε πῶς συγκεκριμένο χρονολογικὸ στίγμα γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ «τόμου». Συγκεκριμένα, μεταξὺ ἐκείνων πού τὸν ὑπέγραψαν εἶναι καὶ ὁ «Πούρσης Θεόδουλος», ὅμως στὸ «συνοδικὸν... ψήφισμα», μὲ χρονολογία Μάιος 1484, ὑπογράφει ὡς Προύσης ὁ Μακκάριος⁴. Ἄν γνωρίζαμε ποῖος διαδέχτηκε ποιόν, θὰ μπορούσαμε νὰ χρονολογήσουμε τὸν «τόμον» εἴτε πρῶν, στὸ διάστημα ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου 1483 ὡς τὸν Μάιο 1484, εἴτε μετὰ καὶ ὡς τὴν 31η Αὐγούστου 1484. Οἱ ἐπισκοπικοὶ ὅμως κατάλογοι γιὰ τὴν μητρόπολη Προύσης εἶναι ἱσχυροὶ —ἀκόμα καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐντελῶς πρόσφατες ἔρευνες⁵— καὶ ἔτσι τὸ στοιχεῖο αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀξιοποιηθεῖ. Τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρουμε γιὰ λόγους πληρότητας ὅτι σὲ ἐλάχιστα χειρόγραφα ἀπὸ ἐκεῖνα πού παραδίδουν τὴν «Ἀκολουθία... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἰρέσεων ἐπιστρέφοντας τῇ ὀρθοδόξῳ... Ἐκκλησίᾳ» —κείμενο πού συνδέεται μὲ ὅσα ὀρίζονται στὸν «τόμον» καὶ τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἐκδόθηκε τὴν ἴδια ἐποχῇ⁶— ἀναγράφεται ἡ χρονολογία: «ἐν ἔτει ,ς'ηβ' Μαΐου κη'»⁷. Κατὰ συνέπεια, ἐὰν ἡ ἀναγραφόμενη χρονολογία ἦταν ἀσφαλῆς, ὁ «τόμος» πρέπει νὰ εἶχε ἐκδοθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία αὐτή. Τὸ ἐλάχιστο ὅμως χειρόγραφο πού τὴν ἀναγράφουν παραδίδουν τὸ κείμενο τῆς «Ἀκολουθίας» σὲ ἀπλοποιημένη μορφή, καὶ οἱ ὡς τώρα ἔρευνες δὲν μᾶς ἔχουν ὀδηγήσει στὸ συμπέρασμα ὅτι στὸ ἀρχικὸ κείμενο ὑπῆρχε ἡ ἡμερομηνία αὐτή.

1. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ναθαριὰὺ Χίγχα τοῦ Ἀθηναίου, Ἐγχειρίδιον περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ πάπα*, Λιψία 1869, θ'.

2. ΕΠΑΜ. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα...*, 25.

3. Γιὰ παράδειγμα βλ. ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδων, *Συμβολή...*, 13. Πβ. ὅμως καὶ τὴν ὀρθὴ ἀποψη πού διατυπώνει ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Περὶ τῆς τρίτης Πατριαρχίας Συμῶν...*, 484.

4. Βλ. τὸ ἐπόμενον κείμενο πού ἐκδίδουμε, τὸ κείμενο V.

5. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, *Εἰδήσεις γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Προύσας (15ος-17ος αἰ.)*, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν* 7 (1988-1989), 28: ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Μακκάριου καὶ παραλείπεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοδούλου.

6. Βλ. πῶς πάνω, σ. 75-76.

7. Πβ. τὰ χειρόγραφα Λαύρας 1092 (*I 8), 1645 (A 154) καὶ Διονυσίου 487.

Σχόλια: 1 (στ. 3-4) τοῦ ἤδη [προ]αποχομένου, κυροῦ Μαξίμου.— Ὁ Μάξιμος Γ' πέθανε στις 3 Ἀπριλίου 1482. Ἐνθύμηση γιὰ τὸ ἔτος θανάτου τοῦ πατριάρχη ἔχει ἀποτυπωθεῖ σὲ χειρόγραφο πού σώζεται στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Βρετανικοῦ Μουσείου στὸ Λονδίνο¹.

2 (στ. 18) Ἦκει μὲν οὐν... — Ἄς ἐπισημανθεῖ ἡ ὁμοίότητα τῆς ἀρχῆς τοῦ κειμένου αὐτοῦ μὲ ἐκεῖνο τοῦ ἔρου τῆς Τετάρτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου².

3 (στ. 36-39) συνόδου... οἰκουμενικῆς, ἦτις... ἐπὶ Φωτίου... συστᾶσα... καθυπέβαλεν ἀναθέματι.— Πρόκειται γιὰ τὴ Σύνοδο τοῦ 880 πού συνήλθε (ἐν τῷ... ναῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας). Τὸ (ἀνάθεμα) περιέχεται στὸν δογματικὸ κανόνα πού ἐκδόθηκε στις 3 Μαρτίου τοῦ 880³.

4 (στ. 40) ἡ κατὰ Βέκκου συναθροισθεῖσα μεγάλη σύνοδος τὰ ὅμοια κατὰ τῶν τοιαύτων ἐπεφίρατο.— Ἀναφορὰ στὸν «τόμον» πού ἐκδόθηκε τὸν Αὐγούστο τοῦ 1285 (κατὰ τῆς τῶν Λατίνων αἰρέσεως) μὲ τὴν ἴδια ἀπόφαση καθαιρέθηκε ὁ πρῶην πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης Βέκκος⁴.

5 (στ. 49-50) τὴν Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησίαν ταῖς οἰκουμενικαῖς ὁμοιοῦσαι [σ]υνόδοις καὶ ἐνώσει ταύτην ἐκείναις καλῶς.— Ἐκτίθεται ἐδῶ ἡ νομικὴ βία γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Φερ-

1. Γιὰ τὸ χειρόγραφο πού σώζει τὴν ἐνθύμηση καὶ τὴν ἐκδόσή της βλ. πῶ πάνω, σ. 61 σχμ. 2.

2. Βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο στὸ ΙΩ. ΚΑΡΜΠΗΣ, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς ὀρθοδόξου καθολικῆς Ἐκκλησίας*, 1, Ἀθήνα 1960, 174.

3. V. GRUMEL, *Les registres des actes du patriarcat de Constantinople*, 2 & 3, Παρίσι 1989, N. 552 [521].

4. V. LAURENT, *Les registres...*, 4, Παρίσι 1971, N. 1490. Ἄς διευκρινιστεῖ ἐδῶ μιὰ λαθασμένη πληροφορία πού ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰῶνα, χωρὶς, ὅσο ξέρω, νὰ ἔχει ἀποσφραγιστεῖ τὸ θέμα. Ὁ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, "Ἐκθεσις...", 42 συμβούλευε: «Τοῖς ἀσχολουμένοις... περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (ὀρθοδόξου καὶ λατινικῆς) σχίσματος συνιστῶ τὴν μελέτην τοῦ 80 κώδικος, ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΔ' αἰῶνος γραφεὶς περιλαμβάνει... κείμενον μακρὸν περὶ τῆς τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Βέκκου καθαιρέσεως, ὅπερ πάντη διάφορον εἶναι τοῦ ἐκδεδομένου [δηλαδὴ ἀπὸ Α. BANDURI, *Imperium orientale. Antiquitates Constantinopolitanae*, 2, Παρίσι 1711, 652-657]». Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει ὁ V. LAURENT (Στὸ ἴδιο, critique 2, σ. 285) χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ τὴν ἐλέγξει, ἀφοῦ τὸ χειρόγραφο γιὰ τὸ ὅποιο μιλοῦσε ὁ Παπαδόπουλος-Κεραμεύς ἦταν τῆς μονῆς Κοσινίτσας. Μοῦ δόθηκε πρόσφατα ἡ εὐκαιρία νὰ μελετήσω τὸ χειρόγραφο στὴ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Κέντρον Ivan Dujčev στὴ Σόφια καὶ νὰ διαπιστώσω ὅτι τὸ κείμενο πού παραδίδει εἶναι, καταρχήν, ὅμοιο μὲ ἐκεῖνο πού ἔχει ἐκδοθεῖ. Τὸ χειρόγραφο ἔχει τὸν ταξινομικὸ ἀριθμὸ 185 καὶ τὸ κείμενο περιέχεται στὰ φύλλα 401V-410r.

ράρας-Φλωρεντίας τοῦ 1439. Ἡ Σύνοδος ἐκείνη παρεξέκλινε ἀπὸ ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὶς οἰκουμενικῆς Συνόδους τῆς Ἐκκλησίας καὶ τώρα, μὲ τὴ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀποφασίζεται ἡ συμπίρρευση μὲ τὶς ἀποφάσεις τῶν ἄλλων οἰκουμενικῶν Συνόδων. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ ἀπόφαση μὲ τὴν ὁποία ἀποκαθίσταται ἡ νομιμότητα παρὰ γιὰ ἀκύρωση ἀποφάσεως οἰκουμενικῆς Συνόδου —γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἦταν ἀναγκαῖο ἡ Σύνοδος τοῦ τὴν ἀποφάσιζε νὰ ἦταν ἴδιας τυπικῆς ἰσχύος μὲ ἐκείνη τοῦ τὴν ἔλαβε.

6 (στ. 57-58) *Διονυσίου τῷ [Ἀρ]εοπαγίτῃ λέγοντι, μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίῳ θεότητος ὁ π(ατ)ήρ, καὶ τὸ πῶς ἐκ τοῦ ἀδύλου καὶ ἀγαθοῦ [καὶ ἀμ]ερούς τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφθ φωτα.*— Ἀναφορὰ σὲ δύο ἔργα τοῦ Ψευδο-Διονυσίου ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντλοῦνται τὰ σχετικὰ χωρία. Στὸ ἔργο του «Περὶ θείων ὀνομάτων» ὑπάρχει, στὸ κεφάλαιο β': «περὶ ἡνωμένης καὶ διακεκριμένης θεολογίας καὶ τίς ἡ θεία ἔνωσις καὶ διάκρισις», τὸ πρῶτο χωρίο, «μόνη πηγὴ... ὁ π(ατ)ήρ». Τὸ δεύτερο χωρίο ἀντλεῖται ἐλαφρὰ παραλλαγμένο ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἴδιου συγγραφέα «Περὶ Μυστικῆς θεολογίας πρὸς Τιμόθεον», κεφάλαιο γ': «τίνες αἱ καταφακτικαὶ θεολογίαι, τίνες αἱ ἀποφακτικαὶ»¹.

7 (στ. 59-60) *θεολόγω Γρηγορίῳ εἰρηκῶτι, κοινὸν [μὲν γάρ] π(ατ)ρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πν(εύματι) τὸ μὴ γεγονέναι καὶ ἡ θεότης υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ πν(εύματι) τὸ ἐκ τοῦ π(ατ)ρ(ός)ς.*— Τὸ χωρίο ἀπὸ τὸν «Λόγον κε', Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον» τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ².

8 (στ. 61-62) *[Γρη]γορίῳ τῷ Νυσσαέων φάσκοῦτι, ἐν πρόσωπον ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ ἐξ οὐπερ ὁ υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ [πν(εύμ)α τ]ὸ ἅγιον ἐκπορεύεται.*— Τὸ χωρίο ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, «Πρὸς Ἐλληνας ἐκ τῶν κοινῶν ἐνομιῶν»³.

9 (στ. 66) *συνοδικὸς τόμος.*— Στὸ κείμενο ποὺ κατ'ἐπιγραφήν στὸν κώδικα τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐναλλάσσονται οἱ χαρακτηρισμοὶ «ἄρος» (στ. 47), «συνοδικὸς τόμος» (στ. 66) καὶ «ἱερός τόμος» (στ. 78-79). Στὰ ἀντίγραφα, τὰ «ἴσα» ποὺ ἐτοίμασε ἡ πατριαρχικὴ Γραμματεία καὶ ἀπέστειλε στὶς ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες, προστέθηκε, φαίνεται, ἡ ἐπιγραφή: «Ὁρος τῆς ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἥτις ἐπὶ ἀνατροπῇ συνέστη τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ»⁴, καὶ στὸ τέλος ἡ φράση: «Εἶχε δὲ

1. Βλ. πρόχειρα J.-P. MIGNE, *Patrologia Graeca*, 3, 641D, γιὰ τὸ πρῶτο χωρίο, καὶ 1033A, γιὰ τὸ δεύτερο.

2. Στὸ ἴδιο, 35, 1221B.

3. Στὸ ἴδιο, 45, 180C.

4. Μολοντί τὸ φύλλο δὲν ἔχει σωθεῖ ἀκέραιον, νομίζω ὅτι δὲν ὑπῆρχε ὁ κατά-

καὶ διὰ τιμίας π(ατ)ριαρχικῆς χειρὸς τάδε... Εἶχε δὲ καὶ...»¹, ὅπως παραδίδουν δύο ἀντίγραφα ἀπὸ ἐπίσημα «ἴσα» ποῦ ὑπάρχουν στὰ χειρόγραφα Ἰβήρων 678 καὶ Μόσχας 354 (Vlad. 242)².

10 (στ. 97-98).— "Ἐχουν ἀφεθεῖ δύο θέσεις κενές, ἔχουν μάλιστα τεθεῖ καὶ οἱ σταυροί, γιὰ νὰ ὑπογράψουν δύο ἀρχιερεῖς ποῦ τελικὰ δὲν ὑπέγραψαν.

11 (στ. 107-114) [† ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Λακεδαιμονίας... ἐπέγραψα].— Καθὼς τὸ τρίτο φύλλο ποῦ περιεῖχε τις ὑπόλοιπες ὑπογραφές δὲν ἔχει σωθεῖ ἀπὸ τὸν κώδικα, συμπληρώνω τὰ ὀνόματα τῶν ὑπογραψάντων ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα (βλ. τὸ σχόλιο 9).

ληλὸς χῶρος γιὰ νὰ ἔχει τεθεῖ καὶ ἡ ἐπιγραφή στὸ κείμενο ποῦ καταχωρίστηκε στὸν ἱερὸ κώδικα.

1. Βλ. πὺ πάνω, σ. 67 καὶ 83.

2. Περισσότερα γιὰ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ στὴ σ. 75.

V. Ἐπιβεβαίωση τῆς καταδίκης τῆς σιμωνίας

«συνοδικόν... ψήφισμα» (στ. 14-15)

Μάιος 1484

Π ε ρ ί λ η ψ η : Τὸ θέμα τῆς σιμωνίας ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ ζητήματα ποὺ ἀπασχόλησε τὴ σύνοδο ποὺ συνῆλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ']. Τὸ συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἐκδόθηκε τότε τὴν καταδίκασε ρητά. Ὅταν ὁ Συμεὼν [Α'] διαδέχθηκε τὸν Μάξιμο, ἀνένυψε τὸ ἴδιο θέμα: ἀναγνώστηκε ἐνώπιον τῆς συνόδου τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο καὶ ἐπιβεβαιώθηκε ἡ ἰσχὺς του. Ἀργότερα ὅμως διαδόθηκε ἡ φήμη ὅτι τὸ ψήφισμα ἀθετήθηκε ἀπὸ κάποιους ἀρχιερεῖς. Συγκλήθηκε νέα σύνοδος, ἡ φήμη ἀποδείχθηκε ἀνυπόστατη, καὶ ἐπικυρώθηκε ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας. Τώρα ἐκδίδεται [νέο] συνοδικὸ ψήφισμα ποὺ ἀποφαίνεται πὼς ὅποιος παρῶν ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα οἱ κληρικοί καὶ οἱ ὡς τώρα ἀποφάσεις γιὰ τὴ σιμωνία θὰ ἐκπέσει τοῦ βαθμοῦ του καὶ θὰ ἀναθεματιστεῖ.

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 197^{r-v}.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ή : Χαρτί ὑποκίτρινο· κηλίδες ὑγρασίας στὸ ἐπάνω καὶ στὸ δεξιὸ μέρος. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,27 × 0,19· γραμμμένης ἐπιφάνειας 0,258 × 0,168. Ὑδατόσημο monts (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεξιό-τερο κεφάλαιο, σ. 60).

Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων ἤδη / τινῶν, ἐν τῇ πατριαρχείᾳ τοῦ αὐτιδίμου π(ατ)- ριάρχου κῆρ Μαξίμου ἐκεῖνον, συνελθόντων τῶν ἱερωτάτων |² ἀρχιερέων καὶ ὑπεριγίων ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων, ὧν ἦν ἓν καὶ τὸ κατὰ τὴν σιμωνιακὴν |³ νόσον, προσέβη ψήφισμα συνοδικὸν περὶ τε τῶν ἄλλων καὶ περὶ τῆς εἰρημένης σιμωνιακῆς |⁴ νόσου διοριζόμενον μηκέτι τοῦ λοιποῦ τοιμηθῆναι τὸ κατ' αὐτὴν κατ' οὐδένα τρόπον. Μετὰ ταῦτα, |⁵ ἐπαρχθέντος τοῦ παραγωγιάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ π(ατ)ριάρχου κῆρ Συμεὼν |⁶ εἰς τὸν ἑαυτοῦ θρόνον, λόγου πάλιν κινήθεντος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀεγνώσθη τὸ τότε |⁷ γεγεννημένον ψήφισμα ἐπὶ παρουσία τῶν καθυπερέθεντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπεριγίων |⁸ καὶ ἐβεβαιώθη παρ' αὐτῶν. Χρόνος δὲ ἕσπερον ἐξηρέθη τις φήμη παρὰ τινῶν

φ. 197^r

ἀδιαφόρων |⁹ ἀν(θρόπ)ων, ὡς παρεβάθη τὸ τοιοῦτον συνοδικὸν ψήφισμα ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ νόσω τοῦ Σίμωνος |¹⁰ καὶ διὰ τοῦτο τινὲς τῶν ἱεροτάτων ἀρχιερέων ἐσκανδαλίσθησαν. Καὶ ἐδέησεν αὐθις συγκροτηθῆναι |¹¹ σύνοδον καὶ ἐπισκέψασθαι τὸ περὶ τούτου· πότερον, ἐγένετο ὡς ἡ φήμη εἶπεν, ἢ οὐ. Συνήχθη |¹² ἡ σύνοδος, ἀκριβῶς ἐξε\η/τάσθη τὸ περὶ τούτου, εὖρηται ἡ φήμη ψευδής. Ἐλύθη τὸ σκάνδαλον, |¹³ εἰρήνευσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ μετ' ἀλλήλων ἠρόθησαν. Ἐβεβαιώθη τὸ προγεγονὸς ἐκεῖνο συνοδικὸν |¹⁴ ψήφισμα καὶ γὰρ οὐδὲν ἦττον βεβαιοῦται διὰ τοῦ παρ' ἡμῶν ἤδη συνοδικῶν γινομένου |¹⁵ ψηφίσματος. Καὶ ἀποφανόμεθα ὡς, εἴ τις τοῦ λοιποῦ τοιοῦτόν τι [[τολμῆ]] ποιῆσαι τολμήσειε, |¹⁶ κἂν ὁποίας ἄρα καὶ εἴη τάξεως, τοῦ οἰκείου ἐκπεσεῖται βαθμοῦ· πρὸς δὲ καὶ τῇ ἀρᾷ τοῦ ἀναθέματος |¹⁷ ὑποκείσεται, ὡς παραβάτης τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων καὶ τῶν παρ' ἡμῶν κανονικῶς ψηφισθέντων, |¹⁸ ἵνα γινώ παιδευθεὶς εἰς οἷαν ἑαυτὸν κατέστησε τάξιν· οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα \ἐξῆναι/ κενотоμεῖν τοῖς πρὸς |¹⁹ τὰ τοιαῦτα ἐτοίμως ἔχουσιν. Οὐ χάριν γέγονε καὶ τὸ παρὸν ψήφισμα καὶ ὁφείλει ἔχειν |²⁰ τὸ βέβαιον καὶ ἀμεταποίητον εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ῥαφέν κατὰ μῆνα μᾶλλον τῆς δευτέρας ἰνδικτιῶνος τοῦ |²¹ ς^{οῦ} γ^{οῦ} λ^{β^{οῦ}} ἔτους:

† Συμμεῶν ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρ |²² χειρίσσοπος Κωνσταντινου\πόλεως / |²³ ρέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικός π(ατ)[ριάρχης]

φ. 197v |²⁴ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἐφέσου

|²⁵ καὶ πάσης Ἀσίας Λαυίλ:—

|²⁶ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἡρακλείας Κάλλιστος. †

|²⁷ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Χαλκηδόνας Ἰωσήφ

|²⁸ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Θεσσαλονίκης Νήφων

|²⁹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Κυζίκου Νεόφυτος

|³⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Πισσιδίας Μ(ητ)ροφάνης

|³¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης πρῶτην Σουγδαίας Θεοφάνης

|³² † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἀρχιάλου Νεόφυτος ἔχο καὶ τὴν γνώμη τοῦ Σωζοπόλεως.

|³³ † ὁ Προύσης Μαζάριος:— ὁ Σοφίας Κάλλιστος.—

|³⁴ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης + Μειας + Νε-όφιτος:—

|³⁵ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Βάρονης Κάλλιστος:—

|³⁶ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος:— ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μηδείας Νεόφιτος

|³⁷ † ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Γοθίας Γρη\γόριος /

|³⁸ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μιτηλίης Μεθόδιος

1 \ηδ\ / : om. Σ || κῶρ: κωροῦ Σ || 3 προέβη ψήφισμα: προέβη εἰς ψήφισμα Σ || σιμωνιανῆς: σιμωνιακῆς Σ: || 4 τό: τὰ Σ || 8 ἀδιαφόρων: ἀδιαφοροῦντων Σ || 13 τὸ προγεγονός: ὁ προγεγονεν Σ || 15 τοιοῦτον τι: τοιοῦτό τι Σ || 18 κατέστησε: κατεστήσατο Σ || \ἐξῆραι\ / : ἐξῆρ Σ || κειροτομεῖν: lege καιροτομεῖν: καιροτομεῖν Σ || 19 ψήφισμα: συνοδικὸν ψήφισμα Σ || 21 ζουλοφύβον: θ. 992 Σ || 28-29 add Σ: † Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης || 30 Πισσιδίας: Πισσειδίας Σ || 31 † ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης πρώην Σουγδαίας Θεοφάνης: om. Σ || 32 γνώμη: lege γνώμη: γνώμη Σ || Σωζοπόλεως: Σωζονπόλεως Σ || 33 Κάλιστος: Κάλιστος Σ || 34 + Μείας+ Νεόφιτος: Νεόφωτος Σ || 35 ταπεινός: lege ταπεινός: ταπεινός Σ || Κάλιστος: Κάλιστος Σ || 36 Νεόφιτος: Νεόφωτος Σ || 37 Γοθθίας: Γοθθείας Σ || 38 Μιτλήμης: Μιτιλήμης Σ.

Σχόλια: 1 (στ. 1-4) Ἐπειδὴ πρὸ χρόνων \ηδ\ / τινῶν... συνελθόντων τῶν... ἀρχιερέων... ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων, ὧν ἦν ἐν καιτῇ κατὰ τὴν σιμωνιανῆν νόσον... κατ' οὐδένα τρόπον.— Γίνεται ἀναφορὰ πρὸς κάποιον σύνδο ποῦ συνῆλθε ἐπὶ Μαξίμου Γ' —δηλαδή μετὰξὺ 14ης Μαρτίου 1476 καὶ 3ης Ἀπριλίου 1482— «ἐκκλησιαστικῶν ἕνεκα ζητημάτων», ἓνα ἀπὸ τὰ ὅποια ἦταν νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἡ ἀνάληψη ἱερατικῶν ἀξιοματιῶν μὲ ἐξαγορὰ ἢ ἢ ἀσκηση τῆς ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας ἐπ' ἀνταλλαγῆ. Ἡ σύνδοδος αὐτὴ κατέληξε στὴν ἔκδοση «ψηφίσματος συνοδικοῦ» («περὶ τε τῶν ἄλλων και περὶ τῆς εἰρημένης σιμωνιανῆς νόσου»). Γιὰ τὴν ἴδια σύνδοδος γίνεται λόγος και στὴν ἀπόφαση ποῦ ἐκδόθηκε ἐπὶ Νήφωνος Β' τὸν Ἰούνιο τοῦ 1497: «ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ ἀγιοτάτου και ἀουδιμου π(α)τριάρχου κ(υ)ροῦ Μαξίμου», ἀναφέρεται στὸ σχετικὸ κείμενο¹, «συνόδοδος μεγίστης τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς δύσεως και ἀνατολῆς ἱερωτάτων ἀρχιερέων και ὑπερτίμων συγκροτηθείσης πολλὰ τε ἄλλα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεθεώρηται... Τὸ τε δὴ τότε και περὶ τῆς σιμωνιακῆς λύμης... Ὅθεν και τόμος ἐξῆνέθη συνοδικός». Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς συνῆλθε ἢ σηματοποιήθη αὐτὴ σύνδοδος; Μιὰ ἀθροιστικὴ ὡς τώρα ἐγκύκλιος τοῦ Μαξίμου Γ' μᾶς βοηθεῖ νὰ τὴ χρονολογήσουμε στὸ θέρος τοῦ 1477². Ἴδου γιατί. Ὁ Μαξίμος ἐκδίδει τὴν ἐγκύκλιό του τὸν μῆνα Αὐγούστο τῆς ἐ' Ἰνδικτιῶνος, δη-

1. Τὸ κείμενο τῆς συνοδικῆς ἀποφάσεως σώζεται καταγραμμένον στὸν ἱερὸ κώδικα: εἶναι τὸ κείμενο VII' τὸ χωρίο ποῦ χρησιμοποιῶ στοὺς στ. 16-26.

2. O V. LAURENT, *Les premiers patriarches...*, 232 σελ. 11, εἶχε ὑποδείξει ὅτι στὸ γρ Laurent. gr. Pl. LIX, 13 σώζεται τὸ κείμενο ἐγκυκλίου τοῦ Μαξίμου Γ' — ἔργον τὸ ὅποιο ἄλλωστε εἶχε ἐντοπίσει και περιγράψει ὁ καταλογογράφος τῶν φλωρεντινῶν χειρογράφων A. BANDINI, *Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Laurentianae...*, 2, Φλωρεντία 1768, 523, xxxi. Τὸ κείμενο ὡστόσο τῆς ἐγκυκλίου δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκδοθεῖ, οὗτε οἱ πληροφορίες ποῦ περιέχει ἔχουν ἀξιοποιηθεῖ.

λαδὴ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1477¹. "Ὅσα ὅμως ὁ πατριάρχης Ζητᾶ νὰ πράττουν ἢ νὰ ἀποφεύγουν οἱ χριστιανοί, λαϊκοὶ καὶ ἱερωμένοι, στριγγίζονται πρὸ ἀποφάσεις πού ἔλαβε ἕνα συλλογικὸ ὄργανο: «τάδε παρακειλευόμεθα συνοδικῆ καὶ κανονικῆ διακρίσει», ἀναφέρεται στὴν ἐγκύκλιό². Καὶ εἶναι προφανές ὅτι ὁ πατριάρχης —καὶ πρόεδρος τῆς συνόδου— μὲ τὴν ἐγκύκλιό του ἀναλαμβάνει νὰ γνωστοποιήσει καὶ νὰ ἀξιώσει τὴν εφαρμογὴ ὧσων ἀποφασίστηκαν στὴ σύνοδο. Ὅστόσο, ἐπειδὴ ὁ κατάλογος τῶν καθηκόντων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων, λαϊκῶν καὶ ἱερωμένων, εἶναι μακρὺς καὶ τὰ ζητήματα πού ἀναφέρονται σημαντικὰ³, μπορούμε νὰ εἰκάσουμε πὼς ἡ σύνθεση τῆς συνόδου πού τὰ ἀποφάσεις ἦταν διευρυμένη καὶ νὰ θεωρήσουμε ὅτι πρόκειται πιθανότατα γιὰ τὴ «μεγίστη» σύνοδο πού ἀναφέρεται στὸ κείμενο τοῦ 1497⁴. "Ἄλλωστε μεταξὺ τῶν θεμάτων πού θίγει στὴν ἐγκύκλιό του ὁ Μάξιμος εἶναι καὶ ἡ σιμωνία: «εἴ τις ἀπὸ τοῦ νῦν τολμήσειε χειροτονίαν ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου ἢ ἄλλου τοιοῦτου τινὸς ἐπὶ χρήμασι ποιήσασθαι... ἔχομεν ὑπόδικ[ον] τῷ συνοδικῷ ἀφορισμῷ καὶ τῇ καθαιρέσει»⁵ —θέμα γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ ὑπῆρξε ἀνάλογη ἀπόφαση στὴ σύνοδο πού περιβλήθηκε τὸν τύπο τοῦ «ψηφίσματος» ἢ τοῦ «συνοδικοῦ τόμου».

2 (στ. 5-8) *εἰπαραχθέντος τοῦ... Συμεὼν... ἀνεγρόσθη τὸ... ψήφισμα ἐπὶ παρουσία τῶν καθευρεθέντων... ἀρχιερέων καὶ ἐβερβαίων πατρ' αὐτῶν*.— Πρόκειται γιὰ τὴν τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α' πού ἔρχισε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482. Δὲν εἶναι ὁστόσο σαφές ποιὰ μορφή πήρε ἡ ἐπι-

1. Κατὰ τὴν πατριαρχία τοῦ Μαξίμου μία μόνο δεκάτη ἰνδικτιόνα ὑπῆρξε, ἐκείνη πού ἄρχισε τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1476 καὶ τελείωσε τὴν 31η Αὐγούστου 1477.

2. Laurent, gr. Pl. LXI, 13, p. 311^r.

3. Εἶχα ἐξαγγεῖλει ὅτι θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ θέματα πού ἀπασχόλησαν τὴ σύνοδο τοῦ 1477 στὸ XVIIIο Διεθνές Συνέδριο Βυζαντινῶν Σπουδῶν (*Resume soobchenii* 4, Μόσχα 1991, 60): καθὼς ὅμως δὲν μπόρεσα, τελικὰ, νὰ λάβω μέρος στὸ Συνέδριο, ἡ σχετικὴ ἐργασία —μαζὶ μὲ τὴν ἐκδοσιὰ τοῦ κειμένου τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Μαξίμου Γ'— παραμένει ἀνέκδοτη.

4. Εἶχα ὑποστηρίξει τὴν ἀπόψη ὅτι ἡ σύνοδος πού ὑπονοεῖται ἐδῶ εἶναι ἡ παρορθόδοξη Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία σὲ μίαν ἀπὸ τίς πρῶτες συνεδρίες τῆς, πρὶν καταλήξει στὴν ἀνατροπὴ τῆς συνόδου τῆς Φλωρεντίας, τὸ 1483/1484, ἔλυσε καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα (Δ. Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ Μέγα Νόμιμον...*, 111 ἐπ.). Νεότερες ὅμως ἐρευνες, καὶ κυρίως ἡ μελέτη τῆς ἀνέκδοτης ἐγκυκλίου τοῦ Μαξίμου Γ', μὲ ὁδηγοῦν πλέον στὴν ἀπόψη ὅτι ἡ σύνοδος πού ὑπονοεῖται ἐδῶ εἶναι ἐκείνη πού συνήλθε ἕναν περίπου χρόνον μετὰ τὴν ἵκνου τοῦ Μαξίμου στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον.

5. Laurent, gr. Pl. LXI, 13, p. 312^r.

βεβαίωση τοῦ ψήφισματος τῆς συνόδου τοῦ 1477: περιορίστηκαν, ἄραγε, οἱ ἀρχιερεῖς σὲ προφορική ἐπιβεβαίωση, ἀφοῦ διαβάστηκε τὸ παλαιὸ ψήφισμα; ἢ οἱ «καθευθεθέντες» ἀρχιερεῖς προσπέγραψαν τὸ κείμενο τοῦ 1477 μετὰ τὴν ἀνάγνωσι; Πάντως, ἀπὸ τῆ διατύπωση τοῦ κειμένου, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανο νὰ συντάζαν καὶ νὰ ἐξέδωσαν νέο ψήφισμα.

3 (στ. 8-10) *Χρόνω δὲ ἕσπερον ἐξηρέχθη τις φήμη... ἐκωνδαλίσθησαν.*— Δεδομένον ὅτι μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Συμεῶν στὸ θρόνο, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482, «ἐβεβαιώθη» τὸ ψήφισμα τοῦ 1477 καὶ τώρα, τὸν Μάιο τοῦ 1484, θὰ ἐκδοθεῖ νέο, ἢ φήμη καὶ ἢ ἀναταραχὴ ποῦ προκλήθηκε πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ 1483.

4 (στ. 11-14) *Συνήχθη ἡ σύνοδος... εἴρηται ἡ φήμη ψευδῆς... Ἐβεβαιώθη τὸ προγεγονὸς ἐκεῖνο συνοδικὸν ψήφισμα.*— Ἡ σύνοδος ποῦ, σύμφωνα μετὰ τὸ προηγούμενο σχόλιο, πρέπει νὰ συνῆλθε τὸ 1483, ἀφοῦ διαπίστωσε ὅτι ἡ φήμη ἦταν ἀνυπόστατη, ἐπιβεβαίωσε, καὶ αὐτῆ, τὸ ψήφισμα τοῦ 1477 μετὰ τὸ ὅποιο καταδικάζοταν ἡ σιμωνία. Γιὰ τὸ πῶς ἔγινε ἡ ἐπιβεβαίωση αὐτῆ ἰσχύουν, νομίζω, καὶ ἐδῶ οἱ δύο ὑποθέσεις ποῦ διατυπώνονται στὸ σχόλιο 2.

5 (στ. 14-15) *καὶ νῦν οὐδὲν ἦττον βεβαιοῦται διὰ τοῦ παρ' ἡμῶν ἤδη συνοδικοῦ γινόμενου ψηφίσματος.*— Δὲν ἀναφέρεται τί προκάλεσε τὴν ἐνασχόληση, ὅστερα ἀπὸ ἕναν περίπου χρόνο, μετὰ τὸ ἴδιο θέμα. Ἴσως νὰ μὴν ὑπῆρξε κάποια νέα ἀφορμὴ ἀλλὰ, ἐνῶπιε τῆς συγκέντρωσης μεγάλου ἀριθμοῦ ἀρχιερέων στὴν Κωνσταντινούπολη, λόγῳ τῆς πανορθόδοξης Συνόδου ποῦ ἀνέτρεψε ὅσα συμφωνήθηκαν στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας, νὰ υπογράφεται ἕνα νέο κείμενο καταδικῆς τῆς σιμωνίας —κείμενο ποῦ τὸ υπογράφουν καὶ ἀρχιερεῖς ποῦ δὲν εἶχαν μετᾶσχει, γιὰ διάφορους λόγους, στὴ («μεγίστη») σύνοδο ποῦ εἶχε γίνει ἑπτὰ χρόνια πρῶν.

6 (στ. 34) † *ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης + Μείας + Νεόφυτος*:— Δεδομένον ὅτι ὁ «Μηδείας Νεόφυτος» υπογράφει τὸ συνοδικὸ ψήφισμα λίγο πρὶν κάτω (στ. 36), δὲν θεώρησα ὅτι τὸ σύμπλεγμα «Μείας» ἀποδίδει τὴ λέξη «Μ[ηδ]είας». Εἶναι πάντως ἐνδεχόμενον οἱ δύο υπογραφῆς νὰ ἀποδίδουν κάποια ἀλλαγὴ ποῦ ἔγινε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ μητρόπολη Μηδείας: τὸν Νεόφυτο ὡς τὸν Μάιο τοῦ 1484, νὰ τὸν διαδέχτηκε ἕνας ἄλλος Νεόφυτος ὁ ὁποῖος καὶ κλήθηκε νὰ συνυπογράψει τὸ πρόσφατο συνοδικὸ ψήφισμα. Ἄλλαγὴ ποῦ δὲν ἔχει ὥστόσο ἐπισημανθεῖ στὸν ἐπισκοπικὸν κατάλογο τῆς μητροπόλεως Μηδείας¹.

1. Βλ. κυρίως ΜΙΑΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης, *Θρακικά* 14 (1940), 144.

VI. Ἀποκατάσταση Διονυσίου Α΄ στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο

«συνοδικὴ πρᾶξις» (στ. 36)
«συνοδικὸν ψήφισμα» (στ. 40)

Ἰούλιος 1488

Π ε ρ ῖ λ η ψ η : Ὁ χρόνος ἀλλάζει καὶ μεταποιεῖ πολλὰ στὸ βίον τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα λίγα εἶναι τὰ μόνιμα, ἐνῶ τὰ περισσότερα ρευστά· μόνο ἡ θεία οὐσία εἶναι ἀμετάβλητη. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐκπλήσσεται κανεὶς ὅταν συμβαίνει κάτι νέο καὶ μὴ ἀναμενόμενο εἴτε στοὺς ἄρχοντες αὐτοῦ τοῦ κόσμου εἴτε στὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποία πολλὰ γεγονότα ταρασσούν, καὶ παλιὰ καὶ τώρα. Οἱ πνευματικοὶ μας πατέρες μᾶς ἔχουν ἐξηγήσει γιατί γίνονται κατ' οἰκονομία καὶ κατὰ παραχώρηση μερικὰ πράγματα. Τὸ νὰ δεχόμεστε λοιπὸν τὶς παροδικὰς αὐτὲς μεταβολὰς ἀποτελεῖ ἔλεγχον τῆς εὐσεβείας μας καὶ «ἐκτισιν» τῶν ἀμαρτιῶν μας. Καί, πεπεισμένοι γιὰ τὴ θεία πρόνοια, πρέπει νὰ τὶς ἀντιμετωπίζουμε ἐνεργὰ καὶ ὄχι μὲ νοθρότητα. Πολλὰ, ταραχώδη καὶ ἐπιζήμια, συνέβησαν στὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τὴν Ἕλωση, καὶ δὲν εἶναι ἡ στιγμή νὰ εἰπωθεῖ μὲ ποιὸν τρόπο καὶ μὲ ποιά μέσα ἔγιναν· μολοντοὶ ὅμως ὑπῆρξαν, ἀπὸ τὴ μετὰ τὸν Σωφρόνιον ἐποχὴ, παρανομίες ἀπὸ ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχους, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρξουν διαμάχες μετὰξὺ νομίμων πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων σὲ τόσο ἀκατάλληλες συνθήκες. Διότι γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν χρήσιμοι ὑπῆρξαν ὅλοι, καὶ γι' αὐτὸ συγχωρέθηκαν καὶ παλαιότερα καὶ τώρα ἀπὸ ἐμᾶς —ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Ραφαήλ [Α΄] ποὺ κατέλαβε βιαίως τὸν πατριαρχικὸν θρόνον μὲ τὴ βοήθεια τῆς κοσμικῆς καὶ μόνον ἀρχῆς. Στὸ ἐπίκεντρο τέτοιων ταραχῶν βρέθηκε καὶ ὁ Διονύσιος [Α΄]· μὲ παρέμβαση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἐκτοπίστηκε ἀπὸ τὸν θρόνον του, χωρὶς νὰ καταδικαστεῖ ποτε ἀπὸ σύνοδο καὶ χωρὶς νὰ βρεθεῖ ποτε κάποιος νὰ τὸν κατηγορήσει ὅτι παραβίασε ὅ,τι ἐπέβαλλαν οἱ θεῖοι κανόνες. Ἄλλὰ καὶ ὁ Νήφων [Β΄] ἐκδιώχθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ γιὰ ὅσα ἰσχυρίζεται ὁ «κρατῶν» καί, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τοῦ ἴδιου καὶ πολλῶν ἄλλων, δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ ἐπανέλθει στὸν θρόνον. Ἐμεῖς ὅμως, μὲ ἐντολὴ τοῦ κρατουόντος, ὀφείλουμε νὰ ἀναδείξουμε ἄλλον πατριάρχη, γιὰ νὰ μὴν ὀδηγηθεῖ ἡ Ἐκκλησία σὲ τέλειον ἀφανισμό. Καὶ καθὼς ὁ Διονύσιος ἤρθε ἐδῶ μὲ ἐντολή

τοῦ κρατοῦντος γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν Ἐκκλησία, θεωροῦμε δίκαιο νὰ ἐπανελέθει στὸν πατριαρχικὸ θρόνο ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκδιώχθηκε. Ἄνακνώ-
νουμε λοιπὸν τὴν ἐντολὴν ποὺ εἶχε πάρει παλαιότερα, νὰ πράττει δηλαδὴ
ὅσα ἀρμόζουσι στὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη· καὶ ἀκόμη, ἀποφαινόμαστε
ὅτι ὅποιος ἱερωμένος ἐναντιωθεῖ στὴν ἀπόφασιν αὐτὴν, θὰ εἶναι ἀργὸς ἀπὸ
κάθε ἱεροπραξίας, καὶ ὅποιος λαϊκός, θὰ ἀφοριστεῖ, ἐωσότου συνδιαλλα-
γοῦν μετὰ τὸν πατριάρχη, Καὶ γιὰ νὰ διασφαλιστοῦν ὅλα αὐτά, ἐγίνε καὶ
ὑπογράφηκε τὸ παρὸν ψήφισμα.

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 193^{r-v}.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ή : Χαρτί ὑποκίτρινο· κηλίδες ὑγρασίας στὸ ἐπάνω καὶ
κυρίως στὸ δεξιὸ μέρος. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,270 × 0,188· γραμμένης
ἐπιφάνειας 0,233 × 0,168. Ὑδατόσημο δὲν διακρίνεται. Στὸ φύλλο δια-
κρίνονται ἔχρη μιᾶς κατακόρυφης καὶ μιᾶς ὀριζόντιας τσάκισης ποὺ ἐγι-
ναν, προφανῶς, ὅταν τὸ φύλλο ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὸν κώδικα.

Σ η μ ε ι ὠ μ α τ α : Στὸ ἐπάνω τμήμα τοῦ φύλλου 193^r σώζεται τὸ
ἀκόλουθο σημεῖωμα ποὺ ἔχει γράψει ὁ μ. χαρτοφύλακας Δημήτριος γιὰ νὰ
ἀπαθανάτισει τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Διονυσίου Α' στὸν πατριαρχικὸν θρόνον
(βλ. πρὸ πάνω, σ. 64): † *μηρὶ ἰουλλί(ω), ἰν(δικτιῶν)ος ε⁹⁵ τοῦ ε⁹⁶ ἤ ε⁹⁷*
ἔτους, ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς π(ατ)ριάρχης κῆρ
Διονύσιος εἰς τὸ ὑψηλὸν |² π(ατ)ριαρχικὸν αἰθις ἀνήχθη θρόνον, ἐν ᾧ καὶ
αἱ συνοδικαὶ πράξεις ἤρξαντο καταστρόωννσθαι ἐν τῷ ἱερῷ κώδικι:—

φ. 193^r † *Πολλὰ τῶν ἐν τῷ καθ' ἡμῶς βίω ὁ ἔσσει ῥέων καὶ πολὺ μεταποιεῖν κα*
οῖον μεταλλάττειν εἴθε χρόνος, ἐπειδὴ τῶν ἀν(θρωπ)ίνων |² ὀλίγα ἐστὶν
ἅπερ τὸ μόνιμον κέκτηται, ἕνεστὰ καθάπαξ ὄντα. Τῆς γὰρ πασῶν ἀνωτάτω
οὐσίας ἐνι, ἦτοι τῆς θείας, τὸ παρῶς ἐξ |³ αἰδίου ἰδοῦσθαι τὸ ἀμετάβλη-
τον εἰς ἅπαν φυσικῶς κεκτημένης· ἐπομένως δὲ κατὰ τινα μετοχὴν ὑψη-
λοτέρας ἐννοίας καὶ οἷς |⁴ αὕτη δίδωσιν ἄλλον ἀρετῆς τοῖς ὁσίως βιοῦσι
τῶν ἀν(θρώπ)ων, τοῦθ' οὕτω ἐπὶ κοινοῦ ἀνομολογομένον, οὐ δεῖ λοιπὸν
ἐπὶ τοσοῦτον θαμβεῖσθαι |⁵ εἰ συμβῆ καινότερόν τι καὶ ἀνέλπιστον συμ-
βῆναι, εἴτ' ἄρα τοῖς ἐν κόσμῳ κατάρχουσι εἴτ' ἄλλως καὶ εἰς αὐτὰ δὴ
ἅπερ ἀνήκει καὶ τὴν ἀνα |⁶ φορὰν εἰς τὴν τοῦ Θε(ο)ῦ ἐκκλησίαν ἔχει.
Καὶ ὅτι μὲν καὶ πάλαι καὶ νῦν τινὰ τῶν εἰωθότων ταύτην ταράττειν ἀλ-
λεπαλλήλων τὲ καὶ ἀπενκταίων |⁷ ταύτη συνέβη μυριάκις, ὡς καὶ νῦν τὰ
τοιάδε συμβαίνει, οὐ δέον τινὰς ἀγνοεῖν τῶν πραγμάτων αὐτῶν θαμὰ σχε-
δὸν καὶ ὀσημέραι τοῦτο βωόντων. |⁸ Ὅτι δὲ τινὰ τῶν τοιούτων τὰ μὲν

αὐτῶν κατ' οἰκονομίαν ἴσως θειοτέρων, τὰ δὲ κατὰ παραχώρησιν γίνεται, οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς εὐσεβείας ἠγεμόνες δι' ὧν |⁹ πνευματοκινήτως διεξίτασι γράφαντες ἀρκούντος οἴμου δηλοποιοῦσι. Πλήν, ὡς ἔφημεν, οὐ καὶ ἐηλαγμένως δοκεῖ καὶ διαφόρως συμβαίνει |¹⁰ τοῖς ἀ(θροπ)ήσις πράγμασι· ἀλλ' οὐν γε ἐπὶ τι δοκίμιον εὐσεβείας ἢ καὶ ἔκτισιν ἀμαρτιῶν τάχα τὰς τοιαύτας καιρικὰς μεταβολὰς ἡμᾶς δέχεσθαι χροῖ |¹¹ [..] τῶν ἡμετέρων πεπεσμέθα τῇ προνοίᾳ τῇ ἀνωτάτῳ. Καὶ τοῦθ' ἔνεκα λοιπὸν οὐ χανόνους δὴ τινάς, ἀλλὰ νεάζοντας ἔργοις τοῖς θεαρέστοις |¹² + τούτων ἐπ...μῶν εὐρίσκεισθαι εὐσεβείῃν εἰρημένων καὶ παραχωρεῖ τῇ τοιαύτῃ τῇ θεῖα ψήφῳ καὶ οἰκονομίᾳ, ἣς τὰ κρίματα κατὰ τὸν ἐπ[..] |¹³ πολλὰ+. Τούτων τοιγαροῦν οὕτως πῶς ἐχόντων οὐκ ὀλίγ' ἄλλα τῇ καθολικῇ ταύτῃ ἐκκλησία ἀλλεπάλληλά τε καὶ τὸ ὅλον ταραχόδη καὶ ἐπιζήμια, |¹⁴ ὅτι μάλιστα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ταύτης ἤδη συνέβη. Καὶ ὅπως μὲν ταῦτα ἐπῆλθε καὶ δι' ὧν ὀργάνων, οὐ τοῦ παρόντος καταλέγειν καιροῦ· πλήν, |¹⁵ τοῦτο καὶ μόνον εἰπεῖν δεῖ, ὅτι εἰ καὶ τινα εἴλογα δῆθεν τῶν ἐγκλημάτων ἦσαν παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα κεκμηκότων ἀρχιερέων τε καὶ π(ατ)ριαρχῶν |¹⁶ κατ' ἀλλήλων, μετὰ τὸν ἀγιώτατον ἐν π(ατ)ριάρχαις κῆρ Σωφρόνιον δηλαδὴ, ἀλλ' οὐν οὐκ ἔδει ἐπὶ τοσοῦτον ἀκαιρῶς ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγ |¹⁷μάτων κινεῖν ταῦτα καὶ οἷον δι' ὧν οὐκ ἦν δέον καθοπλίζεσθαι φεῦ κατ' ἀλλήλων ὁμῶς μὲν οὐν ἐπεὶ οἱ πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι ἀρχιερεῖς νόμῳμυ |¹⁸ ἦσαν καὶ π(ατ)ριάρχαι πρὸς π(ατ)ριάρχας, οἱ πάντες γὰρ οὗτοι τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ χρήσιμοι πολυειδῶς καὶ διὰ τοῦτο δεκτοὶ ὑπῆρξαν, φ[α]ύλον |¹⁹ μόνον τῶν τοιούτων Ῥαφαὴλ ἐκείνου τοῦ Τριβαλοῦ, ὃς ἀναιδέστατα διὰ τῆς ἔξω καὶ μόνης ἀρχῆς τῇ ἐκκλησίᾳ προσέβαλε βία· ἄνευ γὰρ μό[ρου] |²⁰ καὶ τούτου, προφανῶς ὄντος κατεγνωσμένου καὶ ἀποβλήτου, οἱ λοιποὶ συγγνώμης ἔτυχον πρότερον παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίας, |²¹ ὡς καὶ νῦν ἐφ' ὁμοίῳ τρόπῳ παρ' ἡμῶν. Τοίην ἐν ταῖς τοιαύταις ταραχαῖς τε καὶ ζάλαις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ ὁ |²² ἀγιώτατος π(ατ)ριάρχης κῆρ Διονύσιος εὐρεθεὶς καὶ τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ θρόνου τότε ἐξωσθεὶς βία τῆς ἔξω χειρὸς καὶ μετὰ τοῦτο μίτη συνοδικῶς |²³ καταδικασθεὶς, ὡς ἔθος ἐν τοῖς τοιούτοις συμβαίνει, μὴ δὲ παρὰ τινος ἐναχθεὶς εἰς τι τῶν ἀτηρορευμένων τοῖς θεοῖς κανόσι, ἀλλ' ὅτι ἔ[μενε] |²⁴ ἔκτοτε καθ' ἑαυτὸν ἰδιάζων ἐς δεῦρο καὶ Θεοῦ προσανέχων πρὸ καιροῦ ἤδη τοῦ π(ατ)ριαρχοῦ κῆρ Νήφωνος καὶ αὐτοῦ βία τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ |²⁵ θρόνου ἐξωσθέντος δι' αἰτίας ἃς ὁ κρατῶν προβάλλεται, καὶ πολλὰ καμόντος αὐτοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων εἰς τὸ ἀντεισαχθῆναι τῷ θρόνῳ καὶ μὴ ἰσχύσαντος |²⁶ τοῦτο, ἡμᾶς τὲ συναχθέντας προστάγματι τοῦ κρατούντος εἰς τὸ ἐπισκέψασθαι τὴν μ(ητέ)ρα ἡμῶν, ταύτην τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ

φ. 193^v |²⁷ ἔτερον ποιμένα καὶ π(ατ)ριόρχην ἀποκαταστήσαι ἵνα μὴ εἰς χεῖρον καὶ ἀφανισμόν τέλειον τὰ ἐκκλησιαστικά προχωρήσῃ τῇ περισσοτέρᾳ |²⁸ ἀναβολῇ τοῦ πράγματος τούτου, ἥδη λοιπὸν καὶ τοῦ εἰρημένον ἀγιοτάτου π(ατ)ριόρχου κ̅^ϥ Διονυσίου ἐνθάδε παραγεγονότος εἰς βίβθιαν τῆς ἐκκλησίας |²⁹ ὄρισμῶ τοῦ κρατοῦντος καὶ μετὰ τοῦτο περὶ π(ατ)ριόρχου συζητήσεως γενομένης συνοδικῶς ἐκρίθη παρ' ἡμῶν, πάσαι ψήφοις, δίκαιον εἶναι, |³⁰ δι' αἰτίας τῶ κοινῶ τῆς ἐκκλησίας μὴ ἀπαδούσης, ἵνα καὶ αὐθις ὁ ἀγιοτάτος π(ατ)ριόρχης κ̅^ϥ Διονύσιος ἐπανέλθῃ εἰς τὸν π(α)ριορχικὸν θρόνον |³¹ τοῦτον, ἀφ' οὗ προεξεβλήθη, εἰς τὸ ποιμαίνειν εἰς τέλος τὰ λογικὰ τοῦ Θεοῦ πρόβατα καὶ τὴν κοινὴν μ(ητέ)ρα τὴν ἐκκλησίαν διυθύνειν |³² χάριτι θεία. Διὸ καὶ αὐτὴ προτέρα δοθεῖσα τούτῳ ἄδεια παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ νῦν παρ' ἡμῶν ἀνακαινίζεται εἰς τὸ ἔχειν |³³ ἅπασαν ἄδειαν συνοδικῇ ψήφῳ ὡς τε πρῶττειν ἀκωλύτως ἅπαντα τὰ τῷ οἰκουμενικῷ π(ατ)ριόρχῃ ἀνήκοντα ἱεροτελεστικά δηλαδή |³⁴ πρότερον δυνάμει τῆς ἀγίας Τριάδος διαλυσάμενοι, εἴ τι ἄρα ἐκ μικροψυχίας ἐν τῇ ἐξβολῇ τούτῳ συνέβη. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω |³⁵ διώρισται παρ' ἡμῶν ἐνταῦθα καὶ ἐντετέπεται. Ἔτι δὲ ἀποφανόμεθα διὰ τοῦ παρόντος ψηφίσματος ἵνα, ἐάν τις φανῇ τῶν ἐνταῦθα |³⁶ ἢ ἀλλαγοῦ ὄντων ἱερέων ἢ λαϊκῶν ἐναντιοθεῖς τῇ συνοδικῇ ταύτῃ πράξει μετὰ τὴν ἐν τῷ π(ατ)ριορχεῖῳ ἀποκατάστασιν τοῦ ἀγιοτάτου π(ατ)ριόρχου |³⁷ κ̅^ϥ Διονυσίου καὶ οὐκ ἐθελήσῃ στέρεσαι τοῦτον καθολικὸν καὶ οἰκουμενικὸν π(ατ)ριόρχην, εἰ μὲν ἱερωμένος εἴη, ἵνα εἴη πάσης ἱεροπραξίας |³⁸ ἀργός, μέχρῃς ἂν τῷ διαληφθέντι ἀγιοτάτῳ π(ατ)ριόρχῃ κ̅^ϥ Διονυσίῳ διαλλαγῇ· εἰ δὲ λαϊκὸς ἔσται, ὁποῖος ἄρα καὶ εἴη ὁ γε τοιοῦτος |³⁹ ἵνα μένη ὑπὸ βάρους ἀλύτου ἀφορισμοῦ μέχρῃς ὅτε καὶ οὕτος διαλλαγῇ τῷ ἀγιοτάτῳ π(ατ)ριόρχῃ. Καὶ εἰς ἀσφάλειαν ἐγένετο καὶ τὸ |⁴⁰ παρὸν συνοδικὸν ψήφισμα καὶ ὑπεγράφη παρ' ἡμῶν ἐν ἔτει 5^ω 7^ω 45^ω : —

|⁴¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Λαυρέλ, ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Χαλκηδόνου: |⁴² καὶ τοῦ Μιτυλήνης:—

|⁴³ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Θεό |⁴⁴ φίλος Ἀμασίας:—

|⁴⁵ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολί(της) Σεροῶν Μανασῆς ἔχων καὶ τὴν |⁴⁶ γνώμην τοῦ Ηρακλῆος:

|⁴⁷ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μελενίκου καὶ τὸν τόπον ἐπέχων |⁴⁸ τοῦ Σάφδεων Γεράσιμος.

|⁴⁹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μεσημβρίας Δωρόθεος:—

|⁵⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Περηθεοῖον Ματθέος:—

⁵¹ [† δ] ταπεινός μ(η)τροπολίτης Ζώνων Παχόμιος ἔχων καὶ τας γνομασ
του Λαρήσης καὶ τοῦ Δοράμας:

⁵² [† δ] ταπεινός μ(η)τροπολίτης πρώην Σουγδαίος καὶ πρόεδρος Μιδείας
Θεοφάνης:—

⁵³ δ] ταπεινός μητροπολίτης Ἰκονίου Ἀμφιλόχιος:—

1 μεταλλάττειν: μεταπλάττειν Σ || 2 ἀνωτάτω: ἀνωτάτης Σ || ἦτοι τῆς θείας: τῆς
θεότητος Σ || 3 ἰδρῶσθαι: lege ἰδρῶσθαι: ἰδρῶσθαι Σ || 4 ἐπίκοινῶς: ἐπικοινωνῶς Σ ||
ἀνωμολογουμένον: lege ἀνωμολογουμένον: ἀνωμολογουμένον Σ || τοσοῦτον: τοσοῦτο
Σ || 6 ἀλλεπαλλήλων: ἀλλεπαλλήλως Σ || ἀπενκαταίνω: ἀπενκαταίνω Σ || 7 ταῦτη:
ταῦτα Σ || 9 καὶ ἐνηλλαγμένως: lege καὶ ἐνηλλαγμένως: καὶ ἐνηλλαγμένως: om. Σ ||
ἐπί τι: ὡσεὶ τι Σ || ἦ καὶ: καὶ Σ || 11 [.....] τῶν ἡμετέρων πεπεσμέθα τῇ προνοίᾳ τῆ
ἀνωτάτω: ... πρόνοιαν τῆς ἀνωτάτω Σ || οὐ χάνοντες δῆ: οὐχ' ἡμᾶς δῆ Σ || 11-12
θεαροτάτοις... τῇ τοιαύτῃ: om. Σ || 12-13 τὰ κρίματα κατὰ τὸν ἐπ[...] πολλὰ: ...
τακτέον... πολλὰ Σ || 13 πῶς: om. Σ || οὐκ ὀλίγα τὰ τῆ: οὐκ ὀλίγ' αἶτα τῆ Σ || τε καὶ
τὸ ὅλον: om. Σ || 14 ἐπήλθε: ἐπήλθον Σ || εἰπεῖν δεῖ, ὅτι εἰ: εἰπειδῆ... Σ || 16 μέγας:
om. Σ || ὄν: om. Σ. || ἐπί: om. Σ || 17 καὶ οἶον: om. Σ || 18-19 φ[α]ίλον: ἐνόος Σ ||
19 βία: βίας Σ || 22 μήτε: καὶ Σ || 23-24 ἀλλ' ὅτι ἔ[μενε]ν ἔκτοτε: ἀλλ' ὅτι ἔκτοτε
Σ || 24 ἐς δεῦρο: δειξεί Σ || βία: δεύτερον Σ || 25 προβάλλεται: προ... Σ ||
πολλῶν ἄλλων: πολλοὺς ἄλλους Σ || 26 ἡμᾶς τὲ συναχθέντας προστάγματι: Ἡμῶν τε
συναχθέντων προσταγῇ || 28 εἰρημένον: om. Σ || ὀρισμῶ: lege ὀρισμῶ: ὀρισμῶ Σ ||
30 ἀπαδοίσης: lege ἀπαδοίσας: ἀπαδοίσας Σ || 31-32 καὶ τὴν κοινὴν μ(η)τέρα τὴν
ἐκκλησίαν διδόνειν χάριτι θεία: om. Σ || 33 ἱεροτελεστικά: ἱεροτελεστίας Σ || 34 πρό-
τερον: προσέτι Σ || εἶ τι: καὶ τι Σ || τοῦτω: τοῦτον Σ || 35 ἐνταῦθα: om. Σ || 36 ἱε-
ρέων: ἱερομένων Σ || 38 μέχρις ἄν: μέχρις οὐ Σ || 39 ὅτε: ὅτον Σ || 40 ρωλαφωζω
:6,996 Σ || 42 Μιτυλήνης: Μυτιλήνης Σ || 43-44 † ὁ ταπεινός μ(η)τροπολίτης Θεό-
φιλος Ἀμασίας: om Σ || 45 ἔχων: ἔχων Σ || 46 γνομην τοῦ Ηρακλῆας: γνώμην τοῦ
Ἡρακλείας Σ || 49 Δωρόθεος: Δοσίθεος Σ || 50 Περρθεορίον Ματθέος: Περρθεο-
ρίον Ματθαῖος Σ || 51 Ζώνων: Ζιχών Σ || τας γνομασ: καὶ τὴν Σ || Λαρήσης:
Λαρήσης Σ || 52 Μιδείας: Νικαίας Σ.

Σ χ ὀ λ ι α : 1 (στ. 16) μετὰ τὸν ἐν π(α)τριάρχαις κῶδ Σωφρόνιον.—
Γιὰ τὶς δικιμάχες ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν μετὰ τὴν Ἰλλωση δίνεται
ἐδῶ ἓνα terminus post quem: ἀρχισαν μετὰ τὴν πατριαρχίαν τοῦ Σω-
φρονίου, δηλαδὴ μετὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1464. Κατὰ πάσα πιθανότητα, ὁ
πατριάρχης Σωφρόνιος εἶναι ὁ μέγας ἐκκλησιαρχὴς τοῦ βυζαντινοῦ Πα-
τριαρχείου, ὁ ἱστορικὸς τῆς Συνόδου τῆς Φλωρεντίας Σίλβεστρος Συρό-
πουλος¹. Ἡ συνοδικὴ ἀπόφασις ποὺ σχολιάζουμε ἐδῶ εἶναι τὸ ἀρχαίο-

1. Ἡ κατ' ἕξιν τοῦ Σωφρονίου μετὰ τὸν Σίλβεστρο Συρόπουλο δὲν γίνεται ὁμό-
φωνα ἀποδεκτὴ βλ. τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία στὸ Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, Ὁ Θεόδωρος
Ἀγαλλιανός... 65 σημ. 325, στὴν ὁποία δεσ προστεθεῖ V. LAURENT Les premiers

τερο σωζόμενο κείμενο που αναφέρει ότι στον οίκουμενικός θρόνο ανέβηκε πατριάρχης με τὸ ὄνομα Σωφρόνιος.

2 (στ. 18-21) *Οἱ πάντες γὰρ οὗτοι τῆ τοῦ Θ(εο)ῦ ἐκκλησία χοή-σμοι πολυειδῶς καὶ διὰ τοῦτο δεκτοὶ ὑπῆρξαν... καὶ συγγνώμης ἔτυχον πρότερον παρὰ τῆς τοῦ Θ(εο)ῦ ἐκκλησίας, ὡς καὶ νῦν ἐφ' ὁμοίω τρόπῳ παρ' ἡμῶν.*— Ἡ σύνοδος ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ Διονυσίου ἀνανεώνει, γιὰ χάρις τῆς ἐνότητας τῆς Ἐκκλησίας, τὴν παροχὴ συγγνώμης στους πατριάρχες πού κατὰ καιροὺς εἶχαν διωχθεῖ, εἶχαν θεωρηθεῖ ἄξιοι καθαιρέσεως κλπ. Προηγούμενη ὁμαδικὴ παροχὴ συγγνώμης σὲ πατριάρχες δὲν γνωρίζουμε. Ἴσως λανθάνει τὸ σχετικὸ κείμενο· ἴσως ἕμως ἢ φράση αὐτὴ πάντες... δεκτοὶ ὑπῆρξαν... συνοψίζει τὶς ἀτομικὲς περιπτώσεις καθαιρεθέντων πατριαρχῶν πού τύχαιναν συγγνώμης πρὶν ἀναλάβουν πάλι τὸν πατριαρχικὸ θρόνο.

3 (στ. 18-20) *ἡ[α]ύλου μόνον τῶν τοιοῦτων Ῥαφαὴλ ἐκείνου τοῦ Τριβαλοῦ, ὅς ἀναιδέστατα διὰ τῆς ἔξω καὶ μόνης ἀρχῆς τῆ ἐκκλησία προσέβαλε βία ἄνευ γὰρ μ[ό]νυ] καὶ τούτου, προφανῶς ὄντος κατεγνωσμένου καὶ ἀποβλήτου.*— Ἀπὸ τὴν παροχὴ συγγνώμης σὲ ἴλους, ἀναγνωρίζοντας ὅτι καθένας μετὰ τὸν τρόπο του συνέτεινε στὸ καλὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἐξαιρεῖται ἕνας, ὁ Ραφαὴλ Α'.

patriarches..., 250-251: ὁ Laurent ἦταν ἀπὸ ἐκείνους πού ἐξέφραζαν ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν κατ'ὶσχυρὰ τῶν δύο προσώπων· στὴ μελέτῃ ὅμως αὐτῆ, στηριζόμενος στὸ κείμενο πού σχολιάζουμε, δηλώνει ὅτι αἶρει τὶς ἐπιφυλάξεις του, «du moins partiellement». Πβ. τὶς ἀκόμη λιγότερες ἐπιφυλάξεις πού διατυπώνει στὴν Εἰσαγωγή τῆς ἐκδόσεως τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Συρόπουλου, *Les «Mémoires» du Grand Eclésiarque de l'Église de Constantinople, Sylvestre Syropoulos sur le concile de Florence (1438-1439)*, Ρώμη 1971, 16-19. Ὡστόσο πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ V. Laurent δὲν εἶχε ὑπόψῃ του τὸ πρωτότυπο τοῦ κειμένου ἀλλὰ γινώριζε μόνο τὴν ἐκδοσὴ Σταματιάδῃ· ἐκεῖ ὅμως παραλείπεται ἢ πρόθεση «μετὰ», ἢ ὅποια εἰσάγει τὸ ὄνομα τοῦ Σωφρόνιου στὴν πρόταξη, καὶ ἔτσι ὁ Laurent ἐξέλαβε τὴν πρόταξη ὡς ἐπεξηγηματικὴ—καὶ ὄχι ὡς χρονικὴ—καὶ ὑπέθεσε ὅτι ὁ Σωφρόνιος θεωρήθηκε ὑπάτιος «ἐγγλημάτων» ἐπειδὴ εἶχε συμμετάσχει στὴ Σύνοδο τῆς Φλωρεντίας.

1. Βλ. ὅλες τὶς πληροφορίες πού διαθέτουμε γιὰ τὸν Ραφαὴλ στὸ προηγούμενο δημοσίευμα τοῦ Προγράμματος, ΜΑΧΗ ΠΑΤΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἐνεπίσημα..., 33, 67, 89, 104 καὶ 106. Στους χαρακτηρισμοὺς πού ἀποδίδονται στὸν σέρβο μοναχὸ πού ἔγινε πατριάρχης, ἄς προστεθοῦν ἐδῶ καὶ ἐκείνοι πού ἀναφέρονται σὲ καταλόγους πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως: «Βουλγαροεπίσκοπος» (βουλγαροεπίσκοπος) καθὼς καὶ (βουλγαρῆς), Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ, Πατριαρχικοὶ κατάλογοι (1453-1636), *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899), 395, 397 καὶ 398· «βουλγαρῆς», Μ. ΓΕΛΩΝ, Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν

4 (στ. 21-24) ἐν ταῖς τοιαύταις ταραχαῖς τε καὶ ζάλαις ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς καὶ ὁ... π(α)τριάρχης κῶρ Διονύσιος εὐρεθείς... ἐξωσθείς βία τῆς ἔξω χειρὸς... προσανέχων.— Περιγράφονται γεγονότα πού συνέβησαν στὰ τέλη τοῦ 1471 ὅταν ὁ Διονύσιος Α΄, ὕστερα ἀπὸ πέντε χρόνια παραμονὴ στὸν πατριαρχικὸ θρόνο, ἐκδιώκεται (βλ. τῆς ἔξω χειρὸς), χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ καταδικαστεῖ καὶ ἀπὸ τὴ σύνοδο. Ὡστόσο, ἀπὸ ἕνα λάθος πού ἔκανε ὁ Ἐπαμ. Σταματιάδης στὴν ἀνάγνωση τοῦ κειμένου στὸ σημεῖο αὐτό, ἔχει δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι ἡ ἀποπομπὴ τοῦ Διονυσίου ὀλοκληρώθηκε μὲ καταδίκη του ἀπὸ τὴ σύνοδο. Τὸ χωρίο ὅμως πού σχολιάζουμε ἐδῶ παραδίδει τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετη πληροφορία: «Ὁ... Διονύσιος... ἐξωσθείς βία τῆς ἔξω χειρὸς καὶ μετὰ τοῦτο μὴ ἔτε συνοδικῶς καταδικασθείς, ὡς ἔθος ἐν τοῖς τοιούτοις συμβαίνει, μὴ δὲ παρά τινος ἐναχθεῖς εἰς τι τῶν ἀπηγορευμένων τοῖς θείοις κανόσι». Ὁ Σταματιάδης εἶχε διαβάσει τὸ «μήτε» ὡς «καὶ», καὶ κατὰ συνέπεια, τὸ νόημα πού ἔδωσε στὸ χωρίο αὐτὸ τοῦ κειμένου —καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἄντλησαν ὅλοι ὡς τώρα πληροφορίες— εἶναι ἀντίθετο ἀπὸ ὅσα παραδίδει πραγματικὰ τὸ «συνοδικῶς ψήφισμα» τοῦ 1488¹. Ἄν ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν ὑπῆρξε συνοδικὴ καταδίκη τοῦ Διονυσίου, ἕνα χωρίο στὸ τέλος τοῦ ψηφίσματος (στ. 34) ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι κατὰ τὴν ἀποπομπὴ του συνέβησαν κάποια γεγονότα «ἐκ μικροψυχίας» τὶς συνέπειες τῶν ὁποίων ἡ σύνοδος πού τὸν ἀποκαθιστᾷ ἐπιθυμῆ νὰ τὶς «διαλύσει». Ὡστόσο δὲν γνωρίζουμε ἀπὸ ποια ἀφορμὴ καὶ ποιοὶ προκάλεσαν τὴν ἐπέμβαση τῆς κοσμικῆς Ἀρχῆς². Τὸν διαδέχθηκε πάντως ὁ Συμεὼν Α΄ καὶ ὁ Διονύσιος, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ

τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 26 (1906), 366 σημ. 1· «βουλόχαρος, ὕβριστής, οἰνοπότης καὶ ἀπότομος», V. LAURENT, Les premiers patriarches ..., 234.

1. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ Σταματιάδη: Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα..., 32. Βλ. ὡστόσο τὴν ἀπόψη πού εἶχε διατυπώσει γιὰ τὴν τύχη τοῦ Διονυσίου στὰ τέλη τοῦ 1471 ὁ Τ. ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως Οἰκομ. Πατριάρχης Διονύσιος Α΄ ὁ ἐκ Δημητσάνης, ἐν ἁγίοις καταλεγόμενος (1466-1472, 1488-1490), Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσηρευοῦ 20(1955), 17.

2. Τὸ χρονικὸ τοῦ 1570, σὲ ὅλες του τὶς μορφές, δὲν διηγεῖται κάποια ἐπέμβαση τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ἀντίθετα, τὴν ἀποχώρηση τοῦ Διονυσίου τὴν ἀποδίδει σὲ δικὴ του θέληση, ὅταν ἀπηύδησε ἀπὸ τὴ δυσφήμιση πού ἐπιχειροῦσαν ἐναντίον του ὀρισμένοι «κληρικοί». Βλ. Ἐκθεσις Χρονικὴ (ἐκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 30-31: «συκοφαντήσαντες αὐτόν, ὅτι ἐστὶ περιετμημένος ἐκ τῶν Ἰσμηλιτῶν». Ἱστορία Πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως (ἐκδ. Μ. CRUSIUS, Turcogracia, Βασιλεῖα 1584) 23· Χρονογράφος τοῦ Δωροθέου (Βιβλίον Ἱστορικόν, Βενετία 1637) υἱά' Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία (ἐκδ. Μ. CRUSIUS...) 127-129.

κειμένου που σχολιάζουμε, «[μενεν] ἔκτοτε καθ' ἑαυτὸν ἰδιάζων ἐς δεῦρο καὶ Θ(ε)ῶ προσανέχων»¹.

5 (στ. 24-26) *πρὸ καιροῦ ἤδη τοῦ π(ατ)ριάρχου κῦρ Νήφωνος καὶ αὐτοῦ βία τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ θρόνου ἐξωσθέντος, δι' αἰτίας ἃς ὁ κρατῶν προβάλλεται, καὶ πολλὰ καμόντος αὐτοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων εἰς τὸ ἀντισαχθῆναι τῷ θρόνῳ καὶ μὴ ἰσχύσαντος τοῦτο.*— Ἐναφέρεται ἄλλη μία περίπτωση βίαιης ἀποβολῆς κάποιου πατριάρχη ἀπὸ μέρους τῆς κοσμικῆς Ἀρχῆς, χωρὶς τὴ βούληση τῆς συνόδου καὶ χωρὶς νὰ εἶχε διαπιστωθεῖ παράβαση τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Στὴν περίπτωση ἕμως αὐτὴ γνωρίζουμε κάτι περισσότερο γιὰ τὴν ἀφορμὴ πού προκάλεσε τὴν ἀποπομπὴ τοῦ Νήφωνος, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1488. Ἡ ἀπομάκρυνσή του συνδέεται ἀσφαλῶς μὲ τὴ διαμάχη πού εἶχε ξεσπάσει ἀνάμεσα στὴν Πύλη καὶ στὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν τύχη τῆς μεγάλῃς περιουσίας τοῦ ἀποθανόντος Συμεὼν Α'. Ὁ πατριάρχης, ὅπως ὁμολογεῖται στὸ Χρονικὸ τοῦ 1570, δὲν εἶχε φροντίσει νὰ περιέλθει ἢ περιουσία του στὴν Ἐκκλησίαν². Ἔτσι, καθὼς δὲν εἶχε συγγενεῖς πού νὰ δικαιουῦνται «κλήρου», τὴν περιουσία του τὴ διεκδικοῦσε τὸ ὀθωμανικὸ δημόσιο. Ἡ λύση πού προκρίθηκε γιὰ νὰ περιγραφοῦν τὰ δικαίωματα τοῦ δημοσίου ἦταν νὰ ἐμφανιστεῖ κάποιος ὡς στενὸς συγγενῆς τοῦ Συμεὼν καὶ νὰ διεκδικήσει τὴν κληρονομίαν³. Ἡ λύση ἕμως αὐτὴ δὲν ἀπέδωσε, ἐπειδὴ ὁ ἐλληνικῆς καταγωγῆς ἀρμόδιος ἀξιωματοῦχος τῆς Πύλης, πού γνώριζε πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀποκάλυψε ὅτι ὁ ἐμφανισθεὶς δὲν ἦταν γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Συμεὼν, ὅπως ἰσχυριζόταν, ἀλλὰ μικρανειψίος του⁴. Ἐκκλησιαστικὰ χρονικὰ πού ἐκθέτουν τὰ γεγονότα ἀποδίδουν τὴ στάση τοῦ ἀξιωματοῦχου — πού δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Σκεντέρ-

1. Χρονογραφικῆς, καὶ πάλι, πηγὲς παραδίδουν ὅτι ὁ Διονύσιος, μετὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, πῆγε στὸ μοναστήρι τῆς Κοσινίτιδας στὸ Παγγαῖο ἕως· βλ. κυρίως *Ἐκθεσις Χρονικῆ* (ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 31 στ. 13-16: «ἐξῆλθε τῆς Πόλεως μετὰ τοῦ βίου καὶ τῶν πραγμάτων αὐτοῦ, καὶ ἐπορεύθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Κοσινίτζου...» ἔμεινε δὲ ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ ζῶν ἐν εἰρήνῃ.»

2. Ὁ ἀποθανὼν γὰρ ὁ κῦρ Συμεὼν κατέλιπε βίον ἄπειρον καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ οικονομίαν τινὰ [= δὲν ἐφρόντισε] ὅπως γένηται ὁ βίος τῆς ἐκκλησίας», *Ἐκθεσις Χρονικῆ* (ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 46· πβ. *Ἱστορία Πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως* (ἔκδ. Μ. CRUSIUS...) 33· Χρονογράφος τοῦ Δωροθέου (*Βιβλίον Ἱστορικόν...*) κς· *Πατριαρχικῆ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία* (ἔκδ. Μ. CRUSIUS...) 139-140.

3. Βλ. πρόχειρα στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφία τὴ μελέτη τοῦ Δ. Ν. ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΥ, *Ἱερονομικὸν κληρονομικὸν τῶν Μωαμεθανῶν δίκαιον Φεραίς*, Ἀθήνα 1915, γιὰ τοὺς λόγους πού ἡ ἀμφιθαλὴς ἀδελφὴ τοῦ Συμεὼν — καὶ κατὰ συνέπεια ὁ γιὸς τῆς — εἶχαν δικαίωμα «κλήρου».

4. Στὸ Χρονικὸ τοῦ 1570 ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα ἐκείνου πού ἐμφανίστηκε ὡς

μπεη, γιὸ τοῦ Γεωργίου Ἀμοιρούτζη— σὲ προσωπικὴ μᾶλλον ἀντιπάθεια πρὸς τὸν πατριάρχη Νήφωνα¹. Ὡστόσο, ὅποια καὶ νὰ ἦταν τὰ κίνητρα, ἡ ὑπόθεση αὐτὴ προκάλεσε τὴν ἐκδίωξη τοῦ πατριάρχη καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκλεγεῖ ἄλλος, καθὼς ὅλες οἱ προσπάθειες γιὰ νὰ ἐπανέλθει ὁ Νήφων δὲν καρποφόρησαν². Ἄς σημειωθεῖ τέλος ὅτι τὸ συνοδικὸ κείμενο ποὺ σχολιάζουμε ἐδῶ, γραμμένο πολὺ κοντὰ στὰ γεγονότα, δὲν κατονομάζει τὴν ἀφορμὴ ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀπομάκρυνση τοῦ πατριάρχη: «δι' αἰτίας ἅς ὁ κρατῶν προβάλλεται», ἀναφέρεται χαρακτηριστικά.

6 (στ. 26-27) *ἡμῶς τὲ συναχθέντας προσιτάγματι τοῦ κρατοῦντος... ἕτερον ποιμένα καὶ π(ατ)ριάρχην ἀποκαταστήσαι*.— Ἡ κοσμικὴ ἀρχὴ ὅχι μόνον ἀρνήθηκε νὰ συναίνεσει στὴν ἐπιστροφή τοῦ Νήφωνα ἀλλὰ, γιὰ νὰ κάνει ὀριστικὴ τὴν ἀποπομπή του, ζήτησε ἀπὸ τὴ σύνοδο νὰ προχωρήσει στὴν ἐκλογὴ ἄλλου πατριάρχη. Ἡ σύνοδος ὑπάκουσε, «εἶνα μὴ εἰς χεῖρον καὶ ἀφανισμόν τέλειον τὰ ἐκκλησιαστικὰ προχωρήσῃ, τῇ περισσοτέρᾳ ἀναβολῇ τοῦ πράγματος τούτου», ὅπως ἀναφέρει τὸ κείμενο ποὺ σχολιάζουμε ἐδῶ (στ. 27-28).

7 (στ. 28-29) τοῦ... *Διονυσίου ἐνθάδε παραγεγονότος εἰς βοίθειαν τῆς ἐκκλη[σίας] ὀρισμῶ τοῦ κρατοῦντος*.— Τὸ χωρίο ὑπονοεῖ ὅτι ὁ πρῶην πατριάρχης Διονύσιος Α', ὁ ὅποιος, μετὰ τὴν ἀποπομπή του ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο στὰ τέλη τοῦ 1471, εἶχε ἀποσυρθεῖ στὴ μονὴ Κοσινίτσα³, ἦρθε στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ ἐντολὴ τοῦ τότε σουλτάνου Βαγιαζήτ Β'. Ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικὰ χρονικὰ τοῦ 16ου αἰῶνα διαφαίνεται καὶ τὸ πρόσωπο ποῦ, πιθανότατα, ὑπέβαλε στὴν κοσμικὴ ἀρχὴ τὴν ἰδέα νὰ προσκληθεῖ ὁ Διονύσιος: ἦταν ὁ «ἄρχων» Κυρίτζης. Συγκεκριμένα, ὅταν ἡ «Ἐκθεσις Χρονικὴ» ἀφηγεῖται τὴν ἄνοδο τοῦ Διονυσίου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο σημειώνει πῶς, ὅταν ἔγινε ἡ Ἄλωση, ὁ Διονύσιος εἶχε συλληφθεῖ αἰχμάλωτος, «ἠγγόρασε δὲ αὐτόν τις ἄρχων ὀνόματι Κυρίτζης ἐν τῇ Ἀδριανουπόλει» καὶ ὅταν ὁ λόγος γιὰ τὴν ἐπάνοδό του στὴν Κωνσταν-

γιὰς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Συμεῶν: ὀνομαζόταν Βασίλειος καὶ ἦταν «ἀνεψιῶς ἐκ μικρῶς θείας υἱός», *Ἐκθεσις Χρονικὴ* (ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 46-47· πβ. τὴν ἴδια πληροφορίαν στὰ ἄλλα κείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὴ σσημ. 2.

1. Γιὰ τὴ διαμάχη αὐτὴ βλ. ὅσα γράφει ὁ Ν. Β. ΤΑΜΑΔΑΚΗΣ, *Ἐτούρκεισεν ὁ Γεώργιος Ἀμοιρούτζης; Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 18 (1948), 99 ἐπ.: ἰδίως 119-122.

2. Γιὰ τίς προσπάθειες ποὺ ἔγιναν βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ «συνοδικοῦ ψηφίσματος», στ. 25-26: «πολλὰ καμόντος αὐτοῦ [τοῦ Νήφωνος] καὶ πολλῶν ἄλλων εἰς τὸ ἀντεισαχθῆναι τῷ θρόνῳ καὶ μὴ ἰσχύσαντος τούτου».

3. Βλ. πῶς πάνω τὸ σχόλιο 4.

τινούπολη με «αυθεντικὸν ὄρισμόν», προσθέτει, χωρίς νὰ ὑπάρχει ἐμφανῆς ἀφηγηματικὴ ἀνάγκη, «ὃ δὲ Κυρίτζης ὑπῆρχεν ὡς ὢν καὶ ἐξαρχῆς αὐθέντης αὐτοῦ [τοῦ Διονυσίου]· αὐτὸς γὰρ ἠγόρασε αὐτὸν ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Πόλεως· ἦσαν γὰρ ἅπαντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἐν τε ἐσόδοις καὶ ἐξόδοις»¹. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὁ Κυρίτζης, στὴ δύσκολη ἐκεῖνη στιγμή γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν, νὰ φρόντισε νὰ κληθεῖ ἀπὸ τὴ μονὴ Κοσινίτσας ὁ ἐμπιστὸς τοῦ Διονύσιος, νὰ ἔρθει στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τελικὰ νὰ ἀναλάβει τὸ πατριαρχεῖο —φροντίδα τοῦ χρονοικοῦ ποῦ σώθηκε ὑπῆρξε κάποιον χάσμα. "Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Κυρίτζη, νεότερες ἔρευνες ἀποκάλυψαν ὅτι ὁ Δημήτριος Ἀπόκκυκος, γραμματέας τοῦ Πορθητῆ καὶ πρόσωπο τὸ ὁποῖο ἔπαιζε πρωταγωνιστικὸ ρόλο στὴ ζωὴ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἀλώσεως, εἶχε τὸ παρωνύμιο Κυρίτζης². "Ἐτσι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει ἡ ἀνάμειξή του σὲ θέματα τοῦ Πατριαρχείου τὸ 1488· πρόβλημα θέτει μόνον ἡ ἡλικία του: πρέπει νὰ ἦταν πολὺ ἡλικιωμένος, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Διονύσιος ἦταν «γηραιὸς λίαν» κατὰ τὸν χρονογράφο³.

8 (στ. 32) *Ἀπὸ καὶ αὐτῆ προτέρα δοθεῖσα τούτω ἄδεια παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ νῦν παρ' ἡμῶν ἀνακαινίζεται.*—Καθὼς ὁ Διονύσιος δὲν εἶχε καταδικαστεῖ ποτὲ ἀπὸ τὴ σύνοδο —ὅπως ἀποκαλύπτει ἡ ἄρθρῃ ἀνάρθρωση τῶν στ. 22-23 τοῦ κειμένου⁴—, ἡ ἐπιστροφή του στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο δὲν ἀπαιτοῦσε ἀθωωτικὴ ἀπόφαση ἀλλὰ ἀνανέωση τῆς παλιᾶς ἐντολῆς ποῦ τοῦ εἶχε δοθεῖ καὶ τὴν ὁποία ἀνέκοψε βίαια ἡ παρέμβαση «τῆς ἑξῆ χειρὸς»⁵.

9 (στ. 52) *πρόεδρος Μιδείας Θεοφάνης.*—Ὁ Σταυρατιάδης, ἀντὶ γιὰ τὴ λέξη «Μιδείας» εἶχε διαβάσει «Νικαίας», μὲ ἀποτέλεσμα στὸν ἐπισκοπικὸν κατάλογο τῆς Μηδείας⁶ νὰ μὴν ἔχει ἀποθησαυριστεῖ ὡς σήμερα ἡ πληροφορία ὅτι πρόεδρος τῆς μητροπόλεως ἦταν, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1488, ὁ Θεοφάνης, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπογράφει τὸ «συνδικὸν ψήφισμα» γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Διονυσίου Ἀ' στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο.

1. "Ἐκθεσις Χρονικῆ" (ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 30 στ. 12-14 καὶ 47 στ. 18-21. Ἐνάλογα, ἐν καὶ ὅτι πάντοτε μὲ τὴν ἴδια σαφήνεια, ἀναφέρονται καὶ τὰ ἄλλα χρονογραφικὰ κείμενα ποῦ προσήλθαν ἀπὸ τὸ Χρονικὸ τοῦ 1570.

2. Χ. Γ. ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ, "Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός...", 75-78.

3. "Ἐκθεσις Χρονικῆ" (ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ...) 47 στ. 17-18.

4. Βλ. περισσότερα στὸ σχόλιο 4.

5. «... τοῦ π(α)τριαρχικοῦ θρόνου τότε ἐξωσθεῖς βία τῆς ἑξῆ χειρὸς» (στ. 22).

6. Πβ. κυρίως ΜΙΑΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Θράκης..., 144.

VII. Νέα καταδίκη τῆς σιμωνίας· ρύθμιση οἰκονομικῶν ζητημάτων

«συνοδικός... τόμος» (στ. 130-131)

Ἰούλιος 1497

Π ε ρ ῖ λ η ψ η : Μόνο τὰ «γραφῆ ἑνημανθέντα» διασώζονται καὶ συν-
ταίνουσι στὴν τήρηση τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Καὶ ὅσα εἶχαν
παλαιότερα ἀποφασιστεῖ ὁρθῶς καὶ περιέπεσαν σὲ λήθη πρέπει τώρα νὰ
ἀνανεωθοῦν, νὰ διακηρυχθοῦν ἐκ νέου καὶ νὰ ὑπομνησθοῦν στοὺς Θεοσεβεῖς
[Χριστιανούς]. Στὴ μεγάλη σύνοδος ποὺ συνήλθε ἐπὶ Μαξίμου [Γ'] μεταξύ
τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων ποὺ τέθηκαν καὶ διευθετήθηκαν ἦταν
καὶ ἡ σιμωνία —θέμα γιὰ τὸ ὅποιο ἐκδόθηκε συνοδικὸς τόμος ποὺ ἐπιβε-
βαίωσε ὅλες τὶς ἀποστολικὰς καὶ πατερικὰς ἀποφάσεις καὶ ἀπαγόρευσε
τὴ σιμωνία. Ὁ τόμος αὐτὸς ἐπικυρώθηκε ἐπὶ Συμεῶν [Α'], καὶ ἐπιβεβαιώ-
θηκε καὶ ἐπικυρώθηκε ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος [Β'].
"Ὅταν ὁμοῦ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο ὁ Νήφων, ἀτόνησε ἡ ἰσχὺς τοῦ
τόμου. Τώρα ποὺ ἐπανήλθε, συγκλήθηκε μεγάλη σύνοδος στὴν ὁποία τέ-
θηκε, μεταξύ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, καὶ τὸ θέμα νὰ
ἀνανεωθεῖ, νὰ ἐπιβεβαιωθεῖ καὶ νὰ ἐπικυρωθεῖ ἡ ἰσχὺς τοῦ τόμου κατὰ
τῆς σιμωνίας. "Ὅλοι ὁμογνωμόνως καὶ μετ' ἑὸ συναίνεσαν, καθὼς αὐτὸ
ἐπιτάσσουσι οἱ Θεοὶ καὶ ἱεροὶ κανόνες —ὁ κθ' τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ὁ
β' τῆς Δ' Συνόδου, ὁ κβ' καὶ κγ' τῆς Σ' Συνόδου— καὶ διδάσκουσι οἱ πατέ-
ρες τῆς Ἐκκλησίας —Μ. Βασίλειος, Ἰωάννης Χρυσόστομος ἀλλὰ καὶ ὁ
Ταράσιος καὶ ὁ Γεννάδιος Α'. Θεωρήθηκε ἀκόμα ἀθέμιτο τὸ λεγόμενον
«ἐμβρατοίκιον» ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποδοχὴ ὡς δώρου ἀντικειμένων τῆς λειτουρ-
γίας («πεύχιον», «τεψίον», «χερνιβόζεστον») προκείμενον νὰ γίνῃ ἢ χειρο-
τονία κάποιου. "Ὅπως καὶ γιὰ τὴ μετάδοσιν τῆς μεταλήψεως ἀπαγορεύεται
νὰ εἰσπράξῃ ὁ λειτουργὸς χρήματα ἢ νὰ ἀποδεχθεῖ δῶρα. "Ὅποιος ἱερέας
τολμήσῃ νὰ παραβεῖ τὰ πεπραγμένα θὰ εἶναι ἔνοχος, χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ
τῷ χειρουργηθῇ. — Ἀκόμα, ἀποφασίζονται τὰ ἀκόλουθα: κάθε ἄρχιερέας
γιὰ κάθε (τριάντα νοικοκυριὰ) θὰ εἰσπράττει ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρ-
χίας του, σύμφωνα ἄλλωστε μετὰ παλαιὰ διάταξιν, ἓνα «κανονικόν» —τὸ ὕψος
τοῦ ὁποίου δὲν καθορίζεται μετὰ ἐνιαῖο τρόπο ἀλλὰ θὰ ἀνέρχεται σὲ ὅ,τι
συνηθίζεται κατὰ περιοχὴ. "Ἄν δὲν τὸ πράξῃ αὐτὸ ὁ ἱερέας, ὁ ἀρχιερέας

ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράξει, τὸν πρῶτο χρόνο πού ἡ «χώρα» δίνεται στὸν ἱερέα, τὸ ἕμισυ τοῦ εἰσοδήματος· τὸ συνηθισμένο «κανονικόν» θὰ ἀρχίσει νὰ τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τὸν ἐπόμενον χρόνο. Ὅταν πεθάνει κάποιος ἐπίσκοπος, ὁ μητροπολίτης στὸν ὅποιο ὑπάγεται ἡ ἐπίσκοπὴ ἔχει δικαίωμα νὰ εἰσπράττει ὅλο τὸ εἰσόδημα τῆς ἐπαρχίας ὥσπου νὰ χειροτονήσει ἄλλον ἐπίσκοπο. Γὰ εἰσοδήματα ἀπὸ τὰ πανηγύρια πού γίνονται σὲ ἐπαρχίες μητροπόλεων θὰ μοιράζονται μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο: τὸ εἰσόδημα ὧσων γίνονται σὲ ἐρημικούς ναοὺς ἀνήκει στὸν ἀρχιερέα πού στέλνει ἐκεῖ ἱερέα ὧσων γίνονται σὲ κατοικημένους τόπους, τὸ ἕμισυ ἀνήκει στὸν ψάλλοντα ἱερέα καὶ τὸ ἄλλο ἕμισυ στὸν ἀρχιερέα.— Τέλος, καθαιρεῖται ὁ παπα-Κουπάτζης, ἱερέας στὴν Βέρροια, ὡς ἔνοχος ἡθικῶν παραπτώματων.

Π α ρ ἄ δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 198^r-202^v.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ : Χαρτὶ ὑποκίτρινο· κηλίδα ὑγρασίας στὸ δεξιὸ μέρος. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,266 × 0,180· γραμμμένης ἐπιφανείας 0,253 × 0,152. Ὑδατόσημο arbalète (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεύτερο κεφάλαιο, σ. 57-58).

Σ η μ ε ι ὠ μ α τ α : Στὸ φ. 198^v καὶ στὸ περιθώριο τῶν στ. 40-43 νέ-τερο χέρι ἔχει σημειώσει: [Τα] ἦτα τὰ μελίσσητα [ἔκαπε] πόνηται τῷ μεγάλῳ [ὄρη]οι κῆρ Μανουήλ. Ἄλλο χέρι, στὸ φ. 199^r, στὸ περιθώριο τῶν στ. 57-59, ἔχει σημειώσει: ἐκ τοῦ [ὄ]πευέχοτος ἐκ πληθίος. Τέλος, στὰ διάστιχα ἔχουν ἐρμηνευτεῖ διάφορες λέξεις τοῦ κειμένου: στ. 2 ἐπιλυγασθέντα = ἀφανισθέντα· στ. 12 κατεφυγμένους = ξηρανομένοις· στ. 16-17 ἐλλογιμωτάτος = γεγραμματισμ[ένον]. Στὸ φ. 201^r τὸ χέρι τοῦ Μανουήλ Κορινθίου ἔχει, πρὶν τὸ 1531, σημειώσει: Τοῦτο ὡς τῷ κόσμῳ ἐναντίον σινοδικῶς διαγέγραπται. (Γιὰ τὸ σημείωμα αὐτὸ καὶ τὸ νόημά του βλ. πῶς κάτω, στὸ IX.)

φ. 198^r † Ἄπαντα εἰσθὸς φαίνεται ὁ μαζοὺς καὶ δίκην ποταμοῦ διαροῶν χρόνος εἰς φῶς |² ἐξάγειν τὰ πρότερον ἐπιλυγασθέντα καὶ αἰθῆς τὰ πᾶσι διάδηλα παρατέμπειν τῇ |³ λίβη. Διὰ τοῦ τοῦτο ἐξ ἐγγίονος τῷ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ καὶ διανοία βοήθειά τις ἐξεύρηται |⁴ οὐ μικρὰ ἢ γραφικῇ διατέτωσις, ἵνα δὴ τὰ εἰς τὸ μετέπειτα διασώζεσθαι ἄξια, |⁵ ἐπωφελῇ γε ὄντα καὶ ἐπιεικῶς ἀναγκαῖα, μὴ λήθης βουθῶς παρατέμπονται, ἀλλὰ γραφῇ |⁶ ἐνοσημανθέντα περισώζονται εἰς περιποίησίν \ τε καὶ τήρησιν⁵ / θεῖον τε καὶ ἀν-

θρωπίνου δικαίου, ἐν ᾧ ⁷ ἡ σ(ωτη)ρία τοῖς ἀν(θρωπί)ροις ἐγγίνεσθαι πέ-
 φκε. Ἐλλὰ καὶ αὕτη ἐστὶν οὐ τοῖς ἀν(θρωπί)ροις παρορωμένη, ⁸ κατα-
 πατεῖται τὲ καί, ὡς μὴ οὐσα λογιζομένη, παντάπασιν ἐν ἀργία καθίσταται
 ὅσοις ⁹ θεῖον δηλαδὴ μηδόλως μέτεστι φόβον καὶ μάλιστα τοῖς κοινοτέραν
 μὲν σχοῦσι τὴν τῶν ¹⁰ πραγμάτων προστασίαν, ἀδιαφορώτερον δὲ δια-
 κειμένοις ἐν πᾶσιν, οὐχ ἥκιστα δ' ἐν τοῖς ¹¹ καιρίοις, ὡς θατέρω τοῦ τρι-
 μεροῦς τῆς ψυχῆς ἐμπλατενομένοις μέρει, κἂν τῇ πρὸς ¹² τὸ κοεῖττον
 ἀνατάσει κατεφυγμένοις. Ἐλλ' ἡμῖν γε τῇ τοῦ Χ(ριστοῦ) καὶ Θ(εοῦ) ἡμῶν
 ἐπικουρία ¹³ καὶ χάριτι τὰ πάσαι μὲν καλῶς τεπωθέντα καὶ κρυθέντα ὡς
 τοῖς ἀποστολικοῖς συνά ¹⁴ δοντα δόγμασιν. Ἐπειτα δέ, μετὰ ταῦτα τισι
 παροραθέντα, γὰρ ἀθῆσι ἀνακαιριστέον ¹⁵ καὶ ἀνακηρυκτέον καὶ εἰς προῦ-
 πτον τοῖς φιλοθέοις ἀκτέον καὶ ἀναμνηστέον. ¹⁶ Καὶ δὴ τοῖνον ἐπὶ τῶν
 καιρῶν τοῦ ἀγιωτάτου καὶ αἰοδίμου π(ατ)ριάρχου κ(υρ)οῦ Μαξίμου τοῦ
 ἔλλογιμου ¹⁷ τάτου ἀνδρὸς ἐκεῖνον, συνόδον μεγίστης τῶν τῆς καθ' ἡμᾶς
 δόσεως καὶ ἀνατολῆς ἱερωτάτων ¹⁸ ἀρχιερέων καὶ ὑπεριμίμων συγκροτη-
 θείσης πολλὰ τε ἄλλα τῶν ἐκκλησιαστικῶν τεθεώρηται ¹⁹ καὶ τῆς προση-
 κούσης διενλυτώσεώς τε καὶ διορθώσεως κανονικῶς ἔτυχε καὶ κεκρύσσεται
²⁰ καὶ δὴ καὶ ὅσα γε ἐγκληματικῶς πως ἐφίηπτετο τινῶν τῶν ἀρχιερέων
 ἀνακαθαθέντα ²¹ τὸ προσῆκον καὶ τοῖς κανόσιν ἐφαρμοζόν εἴληφε πέρας.
 Τό τε δὴ τότε καὶ περὶ τῆς σιμου ²² νιακῆς λύμης καὶ τῆς ταύτης ἐκ μέ-
 τῶν ἀνακαθάρσεως πολλῶν τῶ εἰρημένω αἰοδίμου π(ατ)ριάρχου λόγος ²³ καὶ φ. 198^v
 τῇ τῶν ἀρχιερέων ἀγία γέγονε συνόδω καὶ ἴν' ἐκ μέσον ἀρθῆ τὸ τοιοῦτον
 παρὰ ²⁴ νομώτατον τόλμημα ἐπεὶ εἴρηται τηρικαῦτα παρὰ τινῶν φεῦ,
 τολμηθὲν ἀπαν(θρωπ)ως, ²⁵ ὅτινες τὴν ἀξίαν δεδώκασι δίκην καὶ ταῖς
 συνοδικαῖς ἐθῆναι παραδέδονται προση ²⁶ κόντως. Ὅθεν καὶ τόμος
 ἐξηρέχθη συνοδικὸς τηρικαῦτα τὰς περὶ τοῦτου ἀποστολικὰς ²⁷ καὶ π(ατ)-
 ρικὰς ἐπικυρῶν ἀποφάσεις καὶ τοὺς τοιοῦτον τι ἐφεξῆς ὁποσδηποῦν
²⁸ τολμήσοντας ἀγνωστός τε καθαιρῶν καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι
 παραπέμπων, ²⁹ ἵνα τῇ τοιαύτῃ γε ἀπειλῇ μηδεὶς τῷ τοιοῦτο τοῦ λοιποῦ
 ἀσεβήματι καθελκυ ³⁰ σθῆναι βοληθείη. Τοῦτον δὴ τὸν ἐξενεχθέντα ἐν-
 δικώτατα τόμον καὶ ὁ μετὰ ταῦτα ³¹ τὸν θρόνον διαδεξάμενος ἀγιώτατος
 καὶ αἰοδίμος π(ατ)ριάρχος κῦρ (Συ)μεὼν μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ³² θείας
 τῶν ἀρχιερέων συνόδου ἐπεβεβαίωσε \ τὲ / καὶ ἐπεκρίωσε. Καὶ μετ'
 αὐτὸν δὲ ἡ ³³ μετριότης ἡμῶν τῇ τότε ψήφω τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων
 καὶ παντὸς τοῦ κλήρου ³⁴ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ λαοῦ ἀπαξιάπαντος
 καταναγκάσει καὶ ἀξιώσει, εἰς τόνδε ³⁵ τὸν ὑψηλὸν π(ατ)ριαρχικὸν ἀνα-
 χθεῖσα θρόνον διὰ σπουδῆς ἔθετο μεγίστης, καθάπερ ³⁶ ὁ ἀκοίμητος οἶδεν
 ὀφθαλμός, τὴν σιμωνιακὴν ταύτην αἴρεσιν ἀφαντώσει παραδοῦναι ³⁷ τε-

λεία. "Θθεν και τὸν εἰρημένον τόμον σὺν πολλῇ τῇ περιουσίᾳ ἐπεβεβαίωσε
 τέ και ³⁸ ἐπεκέρουσει, ἀλλ' οὐδὲν τῇ μεταπτώσει τῶν πραγμάτων \ και
 τῶν προσώπων / μένει πάριόν τε και ἀμετά ³⁹ βλητον εἴτε ὑπὸ γένεσιν
 και φθορᾶν τελούντων τῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς ὡς εἰπεῖν ἀμφικνεφοῦς ⁴⁰ κό-
 σμον πραγμάτων, καιτοι γε οὐκ ἐχρῆν συνεπάρεσθαι τούτοις τὰ περὶ
 Θε(ε)ῦ και τῶν θείων ⁴¹ ἄπερ τῇ τοῦ Θε(ε)ῦ μακαριότητι συνεξομοιοῦσθαι
 εἶσθεν, ὧν γὰρ ἡ ἔλη διάφορος, ⁴² ταῦτα δῆπου ἀνόμοια. Ἄλλ' ἡ πολλῇ
 τῆς φύσεως ἡμῶν πρὸς τὸ κάταντες ὅση ⁴³ συνεφέλλεται και συγκρατασπᾶ
 τοῖς ἐν ὄσῃ και τὰ ἄνευστα και συμμεταβάλλεσθαι ⁴⁴ ταῦτα πρὸς ὅπερ οὐ
 δεῖ καταβιάζεται. Διόπερ και τῆς ἡμῶν μετριότητος, καζουργία ⁴⁵ τινῶν
 και φθόγου τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθοῦ, τοῦ π(ατ)ριαρχικοῦ ἐξελθούσης θρόνον,
 φ. 199^r τὸ τοῦ ⁴⁶ τόμον μετέπεσεν ἰσχυρὸν και τὸ τοῦ Σίμωνος ἄθεσμον ἔργον
 ψυχᾶς οὐκ ὀλίγας κατεδῆ ⁴⁷ σατο, τανῦν δὲ κρίμασι τῆς τοῦ Θε(ε)ῦ
 σοφῆς προνοίας και χάριτος εἰς τὸν μέγα και ὕψηλόν ⁴⁸ π(ατ)ριαρχικὸν ἡ
 μετριότης ἡμῶν ἐπαυελθοῦσα θρόνον, διὰ σπουδῆς ὅτι πλείστης ἔθετο
⁴⁹ σφόδρον καθολικῆν γενέσθαι και διαμνησθέντες οἱ ἱερωτάτοι ἀρχιερεῖς
 και ὑπερίτοι ⁵⁰ ἐν ἀγίῳ π(εύματι) ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ και σὺλλειτουργοὶ
 τῆς ἡμῶν μετριότητος, ὅσοι δῆπου και ὑπο ⁵¹ γεγραμμένοι τευχάουσι,
 ἐν πᾶσι προθυμία και συντεταμένη διανοία σπεύσαντες ἦλλον, ⁵² ὅπερ
 παρὰ Θε(ε)ῦ λάβοιεν πᾶν ἀγαθὸν και σ(ωτή)ριον, μισθὸν τοῦ κόπου τῆς
 θείας συνελεύσεως ταύτης. ⁵³ Στόλοι γὰρ ὄντες και στηρίγματα τῆς τοῦ
 Χ(ριστο)ῦ τοῦ Θε(ε)ῦ ἡμῶν ἐκκλησίας και πίστεως προστάται τευχάουσι
⁵⁴ τῶν σ(ωτη)ρίων δογμάτων· διὸ και ἄνευ αὐτῶν οὐδὲν κατορθοῦται
 χορηστόν. Συνελθόντων τούτων ⁵⁵ αὐτῶν τῇ χάριτι τοῦ παραγίου και ἔρο-
 ποιῶ π(εύματος) και θεωρητέων ὄντων και ἄλλων τινῶν ἀναγκαίων
⁵⁶ ἐκκλησιαστικῶν, ἡ μετριότης ἡμῶν προουργιάτερον τῶν ἄλλων πάντων
 ἔθετο τὸ τὸν κατὰ ⁵⁷ τῆς σιμωνιακῆς αἰρέσεως προβάνα ἐκείνον τόμον
 εἰκνερωσῆαι τέ και σὺν πολλῇ ⁵⁸ τῇ περιουσίᾳ ἐπιβεβαιῶσαι και ὡς εἰπεῖν
 ἀναγεῶσαι και ὡς στήλην ὀρθοδοξίας τῇ τοῦ ⁵⁹ Χ(ριστο)ῦ ἐκκλησία πα-
 ραδοῦναι· εἰσθεῶσα δὲ εἰς τοῦτο και ὁμογνώμονας και κατὰ πάντα ἐν ζήλω
⁶⁰ θείῳ συνάδοντας και τοὺς ἱερωτάτους ἀρχιερεῖς και ὑπερίτους, ἀπο-
 φαίνεται ὡς, εἴ τις τῆν ⁶¹ ἄπρατον χάριον τοῦ παραγίου π(εύματος)
 ἐπὶ χυρίμασι μεταδοῖη ἢ ἐπὶ τινὶ ὄλωσ δόματι και ⁶² τῷ τεχόντι, ὁ
 τοιοῦτος ἐκπέσει τῆς δόξης τοῦ Θε(ε)ῦ και τῷ Σίμωνι μάγον και Ἰουδα
⁶³ τῷ Ἰσκαριώτῃ και αὐτῷ τῷ δαίμονι και τῷ μέρει αὐτῶν ταχθεῖν. Τίς
 γὰρ τὰ(ς) περὶ τούτου ⁶⁴ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων και π(ατέ)ρων ἀποφά-
 σεις διεξίωιν οὐ φοβίκη ἐνσχεθεῖη μεγίστη· ἐνθὺς ⁶⁵ ὁ κθ' τῶν Ἀγίων Ἀπο-
 στόλων φησὶ κανὼν εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χορημάτων τῆς ἀξίας ταύτης

¹⁶⁶ ἐγκρατῆς γένοιτο, ἢ προεσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεῖσθω καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας] ¹⁶⁷ καὶ ἐκκοπιέσθω τῆς κοινωνίας παντάπασιν ὡς Σίμων ὁ μάγος ἐπ’ ἐμοῦ Πέτρον. Ὁ δὲ [β’] ¹⁶⁸ κανὼν τῆς δ⁹⁵ συνόδου φησὶν εἴ τις ἐπίσκοπος εἰς πρῶσιν καταγάγει τὴν ἄκρατ[ον] ¹⁶⁹ χάριν τοῦ ἁγίου πνεύματος, τὴν ἀτίμητον δηλαδὴ καὶ πρᾶσι μὴ ὑποκίπτουσαν τῷ ὑπεροφ[υῶ] || ¹⁷⁰ ταύτην εἶναι καὶ τιμῆς πάσης ἐπέκεινα καὶ χειροτονήσειεν φ. 199^v
ἐπὶ χορήμασι ἐπίσκοπον ¹⁷¹ ἢ χροεπίσκοπον ἢ προεσβύτερον ἢ διάκονον ἢ ὑποδιάκονον, οὗτοι γὰρ οἱ χειροτονοῦμενοι ¹⁷² ἢ τινὰ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ προβάλλοιτο οἰκονόμον ἢ ἔκδικον ἢ νεωκόρον, οὗτοι γὰρ ¹⁷³ οἱ προβαλλόμενοι ὡσπερ ὄρα οἱ ἀναγρῶσται καὶ ψάλλται σφραγίζονται ἢ τινὰ ὅλως τὸν ¹⁷⁴ τοῦ κανόνος ἕτερον, ὁ τοῦτο ἐπιχειρήσας δι’ οἰκειᾶν αἰσχροκέρδειαν καὶ ἐλεγχεῖς, κινδύ ¹⁷⁵ νενέτω περὶ τὸν οἰκειὸν βαθμὸν καὶ ὁ χειροτονούμενος μηδὲν ἐκ τῆς κατ’ ἐμπορίας χειρο ¹⁷⁶ τονίας ὀφελείσθω ἢ προβολῆς, ἀλλ’ ἔστω ἀλλότριος τῆς ἀξίας ἢ τοῦ φρονίσματος ¹⁷⁷ οὐδὲν διὰ χορημάτων τετύχηκεν. Εἰ δὲ τις καὶ μεσιτεῶν φανεῖ τοῖς οὗτοι αἰσχροῖς καὶ ¹⁷⁸ ἀθεμίτοις λήμμασι καὶ οὗτος εἰ μὲν κληρικὸς εἴη, τοῦ οἰκειῶν ἐκπιπέτω βαθμοῦ, ¹⁷⁹ εἰ δὲ λαϊκὸς ἢ μονάζων, ἀναθεματιζέσθω. Ἐνταῦθα καλὸν ἂν εἴη τὸ στηθὸς ¹⁸⁰ πληξάντας πεπονήτως ἀναβοῆσαι ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσης Κ(ύρι)ε, Κ(ύρι)ε τις ¹⁸¹ ὑποστήσεται· τις γὰρ ἔστιν ὁ διοικήσων εδαγοῦς οἴκου ἢ διακονίαν οἰκονόμος τῆς ἐκκλη ¹⁸² σίας ἀναδεχόμενος ἢ κληρικὸς γινόμενος ἢ μοναχὸν λαμβάνων ἄνευ τινὸς δόσεως ¹⁸³ εἰ δὲ πᾶσι τοῦτοι, τοῖς τε πορίζουσι καὶ ποριζομένοις ἀθέσμως τῶν ἐσχάτων οἱ ἱεροὶ ¹⁸⁴ τιμῶνται κανόνες, ποία ἡμῖν σ(ωτη)ρίας ἐλπίς, μὴ ἀφισταμένοις καὶ τοῖς αὐτῶν κοινωνίας ¹⁸⁵ παντάπασιν. Ὁ δὲ κβ’ τῆς ζ’ συνόδου τοὺς ἐπὶ χορήμασι χειροτονοῦμένους φησὶν, εἴτε ¹⁸⁶ ἐπισκόπους εἴτε οἰκονομῶντες κληρικούς καὶ οὐ κατὰ δοκιμασίαν καὶ τοῦ βίου ἀστειᾶν αἰρεσιν, ¹⁸⁷ αὐτοὺς τε καὶ τοὺς χειροτονήσαντας καθαιρεῖσθαι προστάσσομεν. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ¹⁸⁸ πρὸς τοὺς ὄφ’ ἐαυτὸν ἐπισκόπους γράφων ὥστε μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χορήμασι καὶ ταῦτα ¹⁸⁹ φησὶ· νομίζουσί τινας μὴ ἁμαρτάνειν τῷ μὴ ἅμα λαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ¹⁹⁰ χειροτονίαν λαβεῖν δὲ ἐστὶ τὸ ὁθεδίποτε λαβεῖν. Παρακαλῶ οὖν ταύτην τὴν πρόσοδον, ¹⁹¹ μᾶλλον δὲ τὴν προσαγωγὴν τὴν ἐπὶ γένειαν, ἀπόθεσθε καὶ μὴ τὰς χεῖρας μολύσαντες ¹⁹² τοῖς τοιοῦτοις λήμμασιν ἑαυτοὺς ἀναξίους ποιήσητε τοῦ ἐπιτελεῖν ἅγια μυστήρια. || ¹⁹³ Ἡ δὲ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ Γερμανίου π(ατ)ριάρχου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς γε τοὺς ἄλλοις καὶ ταῦτα ¹⁹⁴ περιέχει. Ἔστω τοῖνυν καὶ ἔστιν ἀποκήρυκτος καὶ πάσης ἱερατικῆς ἀξίας τὲ καὶ λειτουργίας ¹⁹⁵ ἀλλότριος καὶ τῇ κατάρα τοῦ ἀναθέματος ὑποκείμενος ὃς τε κτᾶσθαι τὴν ἱεροσύνην διὰ χορημάτων ¹⁹⁶ οἰόμενος καὶ ὁ ταύτην παρέχειν ἐπὶ χορήμασιν ὑπισχνού- φ. 200^r

μενος, εἴτε κληρικὸς εἴτε λαϊκὸς εἶη, |⁹⁷ κἂν ἐλέγχῃται, κἂν μὴ ἐλέγχῃται τοῦτο ποιήσας. Οὐδὲ γὰρ οἶον τε συμβῆναι ποτὲ τὰ ἀσύμβατα, |⁹⁸ οὐδὲ Θ(ε)ῶ συμφωνῆσαι τὸν Μαμμωνᾶν ἢ τοὺς τούτω δουλειόντας δουλεῦσαι Θ(ε)ῶ, δεσποτικῇ καὶ |⁹⁹ αἴτη ἀπόφασις καὶ ἀναμφίλεκτος, οὐ δύνασθαι Θ(ε)ῶ δουλεῦναι καὶ Μαμμωνᾶ. Ἡ δὲ τοῦ ἐν ἀγίοις |¹⁰⁰ Ταρασίου π(ατ)ρι-
 ὄρχου πρὸς Ἄδριανὸν πάπαν Ῥώμης σταλεῖσα φορητότερον μᾶλλον ἐστὶ φησι Μακε |¹⁰¹ δόνιος καὶ ἡ τῶν ἄμφ' αὐτὸν πν(ευματ)ομάχων
 δυσεβῆς αἴρεσις, ἢ οἱ πιπράσκων τολμῶντες |¹⁰² τὴν χάριν τοῦ ἁγίου πν(εύματος) ἐκείνοι μὲν γὰρ κτίσμα καὶ δοῦλον τοῦ Θ(εο)ῦ καὶ π(ατ)ρός
 τὸ ἅγιον πν(εῦμα) ληρωδοῦσιν. |¹⁰³ Οὗτοι δὲ ἑαυτῶν, ὡς δοκοῦσι, δοῦλον
 αὐτὸ ποιοῦσιν. Ὁ γὰρ τι πιπράσκων, ὡς δεσπότης αὐτοῦ |¹⁰⁴ πιπράσκει
 καὶ ὁ ἀγοράζων δεσπότης εἶναι βουλόμενος τοῦ ἐξωνηθέντος, ἀργυρίου
 τοῦτο κτᾶται |¹⁰⁵ τιμῆς. Προστίθῃσι δὲ καὶ ὡς ἐγάμιλλον τὸ τούτων
 ἁμαρτία τῷ τοῦ προδότου Ἰούδα |¹⁰⁶ οὐτωσί συλλογιζομένου εἰ γὰρ
 ὁμοούσιον τῷ νῦν τὸ πν(εῦμα) ἐστὶ καὶ ὁμότιμον, κατακρίνεται δὲ ὁ
 Ἰούδας |¹⁰⁷ τὸν νῦν ἀποδόμενος ἀργυρίου, ἀνάγκη δὴ πον καὶ τοὺς τὸ
 πν(εῦμα) πιπράσκοντας μὴ ἐλάττονας |¹⁰⁸ ἢ ἐκείνους τὰς εθθῆνας ὑπέχεν.
 Τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ θεῖος συνάδει Χρυσόστομος, ἐν δὲ τῇ βίβλῳ |¹⁰⁹ τῶν
 πράξεων ταῦτα γέγραπται θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως
 τῶν χειρῶν τῶν |¹¹⁰ Ἀποστόλων δίδεται τὸ πν(εῦμα) τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν
 αὐτοῖς χρήματα λέγων· δότε κἀμοὶ τὴν ἐξουσίαν |¹¹¹ ταύτην, ἵνα
 ὃ ἂν ἐπιθῶ ἅς χειρας λαμβάνη πν(εῦμα) ἅγιον. Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς
 αὐτόν· τὸ ἄ[ρ]γύ[ρ] |¹¹² ριόν σου σὺν σοὶ [εἶη] εἰς ἀπώλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν
 τοῦ Θ(εο)ῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι [καὶ] |¹¹³ τὰ ἐξῆς. Ἡ δὲ
 τρίτη τῶν Βασιλειῶν, καὶ οὐκ ἐπέστρεψεν Ἰεροβοὰμ φησὶν ἀπὸ τῆς [κα-
 ζίας] |¹¹⁴ αὐτοῦ καὶ ἐπέστρεψε καὶ ἐποίησεν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ, ἱερεῖς
 ὑψηλῶν· ὁ βουλόμενος ἐπλήρ[ω]σεν τὴν |¹¹⁵ χεῖρα αὐτοῦ· καὶ ἐγένετο τοῦτο
 τὸ ρῆμα εἰς ἁμαρτίαν τῷ οἴκῳ Ἰεροβοὰμ καὶ εἰς ὄλεθρον καὶ εἰς |¹¹⁶
 φ. 200^v ἀφανισμόν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὰ αὐτὰ δὲ αἴθις καὶ ὁ Μέγας Βασι-
 λειος ἐν τῇ εἰς τὸν |¹¹⁷ Ἡσαΐαν ἐξηγήσει φησὶν, ἅπερ παρέλκων ἂν εἶη καὶ
 ταῦτα τιθέναι ἀποχρόντως τῶν |¹¹⁸ καταστροφεισῶν ἱερῶν χρήσεως ἐξ-
 σφαλισμένων περὶ τοῦ προκειμένου πράγματος, |¹¹⁹ ἐφ' αἷς πάσαις ὁ
 γένητος νόμος φησὶν· ἐάν τις διὰ δόσεως χρυσοῦ ἐπίσκοπος ἢ |¹²⁰ κληρικὸς
 γένηται, ἢ ξενοδόχος ἢ πτωχοτρόφος ἢ νοσοκόμος ἢ διοικητῆς εἰσαγοῦς
 οἴκου |¹²¹ ἢ ἑτέρου τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ φροντιστῆς διακονήματος καὶ ὁ
 δοῦς καὶ ὁ λαβὼν καὶ ὁ μέσος |¹²² γενόμενος τῆς ἱεροσύνης ἢ τοῦ κλήρου ἢ
 τῆς ἐμπιστευθείσης διοικήσεως ἀπογνηνοῦ |¹²³ σθωσαι. Θεωρητέον οὖν
 ἐν τοῦτοις πᾶσιν ὅπως ἀθλέμιστόν ἐστιν ἄγαν καὶ τῇ σιμῳ |¹²⁴ μακῇ

συνυπειγόμενον λόμη, τὸ λεγόμενον ἐμβατοίκιον. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ διοικητῆς εὐα |¹²⁵ γούς οἶκον καὶ μάλιστα τούτου πλέον· τὸ γὰρ σφετερίζεσθαι διὰ δόρων ναόν, ὅστις κατοῖ |¹²⁶ κητήριον Θεοῦ λέγεται καὶ τὸ προσαγόμενον ἀγιάζει δῶρον, κατὰ τὴν δεσποτικὴν |¹²⁷ ἀπόφασιν ὁμοιον σφόδρα τῇ σιμωνιακῇ αἰρέσει καὶ ἀσεβεία καθέστηκε. Διὰ τοῦτο |¹²⁸ ταῦτα τῇ ἄνωθεν περιφρονοῦμενοι χάριτι ἐκ τε τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ τῶν ἱεροῶν τῆς |¹²⁹ ἐκκλησίας προθύρων τὲ καὶ περιβόλων ἐξορίζοντες καὶ τοῖς ἱεροῦς κανόσι τὲ καὶ νόμοις |¹³⁰ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων καὶ π(ατέ)ρων ἐπιστηριζόμενοι, τὸν παρόντα συνοδικὸν ἐκφωνοῦμεν |¹³¹ τόμον, δι' οὗ ἐν ἁγίῳ παρακαλενόμεθα π(εύμα)τι ὡς, εἴ τις τῶν τοῦ ἀρχιερατικοῦ καταλόγου |¹³² ἢ ὄλων τοῦ ἱερατικοῦ περιπέσοι τούτοις τοῖς συνεχομένοις τῇ σιμωνιακῇ αἰρέσει καὶ |¹³³ ἀθεότητι ὡς εἰπεῖν, τῷ αἰωνίῳ \ / ἵνα / εἴη ὑπόδικος ἀναθέματι καὶ ταῖς συνοδικαῖς καὶ |¹³⁴ π(ατ)ριαρχ]καῖς ἀσυγγνώστως ἐκδοθήσεται καταδικαῖς καὶ ἀποφάσεσιν. Ἐπιπλέον δὲ |¹³⁵ [τὸ δίκαι]ον διαλευκαίνοντες φ[αμ]έν, ὡς οὔτε πεύχιον τὸ λεγόμενον, οὔτε τειφίον ἢ |¹³⁵ [χερι-]βόξιστον ληπτέον, ἵνα παντελῶς τῆς σιμωνιακῆς αἰρέσεως καθαρευόμεν |¹³⁷ [εἰ δέ τι] τούτων ἐπὶ χειροτονία λάβει ἔνοχος ἔσται |¹³⁸ ταῖς συνοδικαῖς ἀραῖς καὶ |¹³⁹ [ἀποφ]άσεσιν. Ἔτι τὸ ἀπαιτεῖν τι λαβεῖν ἐπὶ τῇ θεῖα μεταλήψει ὡς σιμωνι |¹⁴⁰ [ακό]ν καὶ ἀπὸ παντάπασιν ἀπηγόρευται. Φησὶν γὰρ ὁ κγ^{ος} τῆς ε^{ης} συνόδου κανόν· |¹⁴¹ [τοῖς μετα]δοῦσι τῷ λαῷ τῆς ἀχράντου κοινωνίας παντάπασιν ἀπειρηται τοὺς μετα |¹⁴² λαμβάνοντας εἰσπραττεῖν ὀβολοὺς ἢ οἰονδήποτε εἶδος· ἢ γὰρ χάρις, φησὶν, |¹⁴³ οὐ πιπράσκειται. Μὴ τοίνυν διὰ χρημάτων, ἀλλὰ προῖκα τοῦ ἁγιασμοῦ τοῖς ἀξίοις |¹⁴⁴ μεταδοτέον· εἰ δὲ φωραθεῖ τις τῶν ἐν τῷ κλήρῳ κατειλεγμένων τὸ οἰονοῦν πράττων |¹⁴⁵ εἶδος, ὃ τῆς ἀχράντου \ / μετα / δίδωσι κοινωνίας, καθαιρεῖσθω, οἷα ζηλωτῆς τῆς τοῦ Σίμωνος |¹⁴⁶ πλάνης καὶ κακοουργίας. Οὗτος γὰρ χρημάτων πρίασθαι τὴν χάριν ἐζητεῖ τοῦ π(εύματος)· τῷ θεῷ |¹⁴⁷ τοίνυν κανόνι τῶδε ἐπιστηριζόμενοι ἀποφανόμεθα μηδὲν ἀπαιτήσων γίνεσθαι |¹⁴⁸ οἰονδήποτε εἶδος ἐπὶ τῇ θεῖα μεταλήψει, ὃ δὲ τοῦτο τολμῆσων ἱερέως, ταῖς προλε |¹⁴⁹ χθείσαις ἀποφάσεσι καὶ ἀραῖς ἐνσχεθήσεται ἀσυγγνώστως: † Ἐκδέδοται ἰουρνίων ιε^ς ἢ δ(ικτιῶν)ος ιε^{ης}]

φ. 201^r

|¹⁵⁰ Ἔτι ἀποφανόμεθα κατὰ τὴν παλαιὰν νομιμὴν διάκρισιν ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων |¹⁵¹ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ ἵνα ἀνά τριάκοντα καπνοὺς ἐν λαμβάνῃ κανονικὸν παρὰ |¹⁵² τοῦ ἐκεῖσε ψάλλοντος ἱερέως καὶ κανονικὸν τοσοῦτον οἶον ἔθος τῷ τόπῳ δίδοσθαι. Εἰ δὲ |¹⁵³ τοῦτο ὁ ἱερεὺς οὐ ποιήσει, ἐχέτω ἄδειαν ὁ ἀρχιερεὺς τὸ ἥμισυ εἰσόδημα |¹⁵⁴ τῆς χώρας λαμβάνειν κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον καθ' ὃν δίδωσι τὴν τοιαύτην χώραν πρὸς |¹⁵⁵ τὸν ἱερέα·

ἐφεξῆς δὲ μετὰ τὸν χρόνον, ἴν' ὁ ἱερεὺς νέμῃται αὐτὴν ὅλην καὶ παρέχη
 |¹⁵⁶ τὸ ἐξ ἔθους κανονικὸν τῷ ἀρχιερεῖ. Ἔτι λέγουμεν καὶ διακρίνομεν, ὅτι
 ἕκαστος τῶν |¹⁵⁷ μ(ητ)ροπολιτῶν ὁ ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν ἐπισκόπους, ὅταν
 τελευτήσῃ τῶν ἐπισκόπων τίς, |¹⁵⁸ ἵνα ἔχη ἄδειαν τὸ τῆς ἐπισκοπῆς εἰσό-
 δημα ἅπαν λαμβάνει μέχρις οὗ ἕτερον |¹⁵⁹ ἐκεῖσε χειροτονήσῃ. Ἔτι ἀπο-
 φαινόμεθα τὰ ἕκασταχοῦ γινόμενα πανηγύρια ἐν ταῖς |¹⁶⁰ ἐπαρχίαις τῶν
 μ(ητ)ροπόλεων, ὅσα μὲν ἐν τοῖς ἐρημικοῖς ναοῖς γίνονται, ἵνα τὸ ἅπαν
 |¹⁶¹ ἐρχόμενον εἰσόδημα εἴη τοῦ τόπου τοῦ ἀρχιερέως ἴδιον, ἐκεῖσε ἐξα-
 ποστείλαντος ἱερέα· εἰ δὲ |¹⁶² τυχὸν ἢ πανήγυρις ἔνδον πολιτείας ἢ κώ-
 μης γένηται, τὸ ἡμισυ μὲν εἰσόδημα ἵνα εἴη |¹⁶³ τοῦ ἱερέως τοῦ ψάλ-
 λοντος τὸν τοιοῦτον ναόν, τὸ δὲ ἡμισυ τοῦ ἀρχιερέως ἀπαραιτήτως. |¹⁶⁴
 Ταῦτα διακρίνοντες ἀποφαινόμεθα τηρεῖσθαι ἀμειώτως εἰς τὸν αἰῶνα τὸν
 ἅπαντα. |¹⁶⁵ Ἐκδέδοται ἰουρνίων ἰε⁹ ἰνδ(ικτιῶν)ος ἰε⁹⁵: † |¹⁶⁶ Ἔτι ἀπο-
 φαινόμεθα συνοδικῶς, ἐπεὶ εὔρηται καὶ μεμαρτύρηται ὁ παπῶ Κουπάτζης
 ἐν Βεροῦοῖα ἀνάξις |¹⁶⁷ παντάπασι τῆς ἱερωσύνης, τοῦτον καθαιρούμεν καὶ
 τῆς ἱερωσύνης ἀπογνημοῦμεν παντελῶς |¹⁶⁸ καὶ τοῖς ἰδιώταις ἐπιτάτουμεν
 τοῦ λαοῦ, ὡς πορνεοῖς καὶ μαροῖς ἐγκαλινοῦμενον...

- φ. 201V ||¹⁶⁹ [†] Νίφων ταπεινὸς καὶ |¹⁷⁰ ἐλέω Θ(εο)ῦ ἀρχιεπίσκο |¹⁷¹ πος Κων-
 σταντινουπό |¹⁷² λεως νέας °Ρώ |¹⁷³ μης, καὶ οἶκον |¹⁷⁴ μενικὸς π(α-
 τ)ριάω |¹⁷⁵ χης: †
 |¹⁷⁶ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἑρακλείας Κάλλιστος †
 |¹⁷⁷ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἀγγιάλων Νεόφντος.
 |¹⁷⁸ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Θεσσαλονίκης Μάξιμος:
 |¹⁷⁹ [†] ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μαρωνείας Διονύσιος:—
 |¹⁸⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Νικομηδείας Μάξιμος:—
 |¹⁸¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Νικαίας Ἰωσήφ:—
 φ. 202^r ||¹⁸² † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Χαλκηδόνος Ματθαῖος:—
 |¹⁸³ ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἐφέσον:—
 |¹⁸⁴ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ζηχνῶν Παχώμιος:—
 |¹⁸⁵ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Ἀθηνῶν Νεόφντος:—
 |¹⁸⁶ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Σεροῶν Κάλλιστος:—
 |¹⁸⁷ † ὁ Βεροῦείας Μεθόδιος:
 † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Φιλίπ[...] |¹⁸⁸ ·Γωάσαφ:—
 |¹⁸⁹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Κυζίκου Ἀντόνιος:—
 |¹⁹⁰ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Προύσης Παῖσιος:—
 |¹⁹¹ † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Σωζοπόλεως Γρηγόριος:—
 |¹⁹² † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Λίμνον Ἰωάσαφ.

- 193 † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Περιοιθωρίον Παχῶμιος
 194 † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Μιδείας Ἰθανάσιος:—
 † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Αἴνον[...]
 195 † ὁ ταπεινὸς μ(ητ)ροπολίτης Λράμας Ἰωακεῖμ.
 196 † ὁ ταπειν[ός] μ(ητ)ροπολί[της] Ζιχι[ῶν...]
 197 † ταπινὸς ἐπί[σ]κοπος Θεομοπόλεως Μεδινήτζης Παχῶμιος
 198 † ταπεινὸς ἐπίσκοπος Ὁρεῶν Παρθένιος:—
 199 † ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Ρεντίνης Ἀκάκιος.—
 200 † ὁ ταπινὸς ἐπίσκοπος Λιανλείας καὶ Ταλαντιῶ Νίλος.
 201 † ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Ραιδεστοῦ Μακάριος.—

φ. 202^v

2 ἐπιληρασθέντα: om. Σ || 6 ἐσημνωθέντα: ἐσημνωθέντα Σ || 7 ἐγγίνεσθαι: ἐγγίνεσθαι Σ || 8 καταπατεῖται: καταπατήται Σ || 12 τὸ κρεῖττον: τὰ κρεῖττον Σ || 19 διενλιτώσεως: διαληγώσεως Σ || 20 γε: τε Σ || 25 οἴτινες: οἷ καὶ Σ || 27 π(ατε)ρικὰς: πατριαρχικὰς Σ || 30 ἐνδικώτατα: εἰδικώτατον Σ || 31 κῆρ: om. Σ || 39 εἶτε: ἄτε Σ || 40 γε: γὰρ Σ || 44 οὐ δεῖ: οὐδὲν Σ || 47 σοφῆς: σοροῆς Σ || 51 πᾶσι: lege πάση: πάση Σ || 55 ἐνοποιοῦ: ζωοποιοῦ Σ || ὄντων καὶ ἄλλων: οὐσῶν καὶ ἀθις Σ || ἀναγκάζων: ἀναγκῶν Σ || 56 τό: om. Σ || 58 περιουσία: περιουσία Σ || 64 εὐθός: ὄθεν Σ || 66 καθαιρεῖσθω: καθαιρέσθω Σ || 68 καταγάγει: κατάγατο Σ || 69 τῷ ἐπερφ(εῖ): διὰ τὸ ἐπερφεῖ Σ || 73 τὸν: lege τῶν: τὸν Σ || 74 ἐπιχειρίσας: lege ἐπιχειρήσας: ἐπιχειρήσας Σ || 77 οὐτῶ: οὐτως Σ || 79 καλόν: καὶ Σ || 81 οἰανδήποτε: οἰανδήματα Σ || 84 τοῖς lege τῆς: τῆς Σ || 85 κβ': κ' Σ || 86 ἀστεῖαν: ἀστυηγῶν Σ || 91 μᾶλλον: σημαίνει Σ || ἀπῶθεσθε: ἀπῶθεσθαι Σ || μολύναντες: μολύνειν Σ || 92 τε: om. Σ || ποιήσητε: ποιήσαντες Σ || 93 γε: om. Σ || 96 εἴη: om. Σ || 100 μᾶλλον: μὲν Σ || 101 ἦ: οἶ Σ || 102 ληροδοῦσαν: lege ληροδοῦσαν: ληροδοῦσαν Σ || 105 τοῦτον: τοιοῦτο Σ || 111 ὃ ἄν: ὅτι Σ || 112 κτᾶσθαι: κτήσθαι Σ || 114 καὶ ἐπέστρεψε: om. Σ || ἐπλήρωσεν]: ἐπλήρων Σ || 118 χροῖσεως: lege ῥήσεων: ῥήσεων Σ || 124 συνεπειγόμενον: συνεπαγόμενον Σ || 132 ἱερατικοῦ: ἱερατείου Σ || 135 φ[α]μ[έν]: φασίν Σ || 137 τοῦτον: om. Σ || λάβει: λάβη Σ || 139-140 σιμων[ι]ακό[ν]: σιμωνία Σ || 141 [τοῖς μ]εταδιδοῦσι: τοῦ μεταδιδοῦναι Σ || 144 κατελειγμένον: καταλελεγμένον Σ || πρᾶττων: πρᾶττειν Σ || 149 ἰοννίων ἐν ἰν[δ]ο[κ]τιῶν[ος] ιεν[ς]: Ἰοννίων ις' Ἰνδοκτιῶνος β' Σ || 150-165 Ἔτι ἀποφανόμεθα... διαγέγραπται. : om. Σ || 166 Κοπάτζης: Κοπάτης Σ || 168 ... : ἔργος Σ || 169 καί: om. Σ || 178 Θεσσαλονίκης: om. Σ. || 184 Ζηχνῶν: Γαργῶν Σ || 185 Ἀθηρῶν Νεόφυτος: Ἀθηρῶν Ἀνθιμος Σ || 187 ὁ Βερροίας: Βερροίας Σ || Φιλιπ[π]...]: Φιλιπποπόλεως Σ || 190 Προῦσης Παῖσης: Προῦσης... Σ || 194 Μιδείας Ἰθανάσιος: Μηδείας Γεοβάσιος Σ || Αἴνον: om. Σ || 197 Θεομοπόλεως Μεδινήτζης: lege Θεομοπιλῶν καὶ Μενδενίτζης: Θεομοπόλεως καὶ Μενδενίτζης Σ || 200 Λιανλείας καὶ Ταλαντιῶ Νίλος: Λιανλείας καὶ Ταλαντιῶ Νίλος Σ.

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η : Στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἔχει σημειωθεῖ ἢ ἰνδικτιῶν καὶ ὁ μῆνας κατὰ τὸν ὁποῖο ἐκδόθηκε ὁ «συνοδικὸς τόμος» ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔτος. Δεδομένου ὅμως ὅτι στὸ κείμενο τοῦ τόμου δηλώνεται ὅτι

ἐκδίδεται κατὰ τὴ δευτέρα πατριαρχία τοῦ Νήφωνος Β' (στ. 44-48 σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς στ. 49-51 καὶ 130-131), ἡ ὁποία ἄρχισε τὸ θέρος τοῦ 1497, ἡ σημειούμενη ἐς ἰνδικτιῶν εἶναι ἐκείνη ποὺ καλύπτει τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1496 ἕως τὴν 31η Αὐγούστου 1497. Κατὰ συνέπεια, ὁ τόμος ἐκδόθηκε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1497.

Σ χ ὄ λ ι α: 1 (στ. 16-21) ἐπὶ τῶν καιρῶν τοῦ... π(ατ)ριάρχου κ(ερ)σοῦ Μαξίμου... συνόδου... συγκροτηθείσης... εἴληψε πέρας. — Γιὰ τὴν ἴδια σύνοδο γίνεται λόγος καὶ στὸ «συνοδικὸν ψήφισμα» τοῦ Μαΐου 1484 (κειμένο V). Ἐκεῖ, σχολιάζοντας ἀνάλογο χωρίο, ἔχω ὑποστηρίξει τὴν ἀποψη ὅτι ἡ σύνοδος πρέπει νὰ συνῆλθε τὸ θέρος τοῦ 1477¹.

2 (στ. 30-32) τὸν ἐξερεχθέντα... τόμον καὶ ὁ μετὰ ταῦτα τὸν θρόνον διαδεξάμενος... κῆρ <Σ>μεὼν... ἐπεβεβαίωσε \ τέ / καὶ ἐπεκύρωσε. — Τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφονται ἐδῶ ἀναφέρονται στὴν περίοδο μετὰ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1482, ἀφοῦ τότε ἄρχισε ἡ τρίτη πατριαρχία τοῦ Συμεὼν Α' ².

3 (στ. 32-38) Καὶ... ἡ μετριότης ἡμῶν... τὸν εἰρημένον τόμον... ἐπεβεβαίωσε τε καὶ ἐπεκύρωσεν. — Προφανῶς ὁ Νήφων Β' ἀναφέρεται στὴν πρώτη πατριαρχία του, ποὺ ἄρχισε στὰ τέλη τοῦ 1486 καὶ διάρκεισε ὡς τις ἀρχὲς τοῦ 1488³. Δὲν ἔχει ὥστόσο σωθεῖ ἡ μνημονεύμενη πράξις.

4 (στ. 60-146) εἴ τις τὴν ἄκρατον χάριν... πλάνης καὶ καινογορίας. — Στὸ τμήμα αὐτὸ ἐκτίθεται ἡ κανονικὴ θεμελίωση τῆς ἀπαγορεύσεως νὰ ἀναλαμβάνονται ἱερατικὰ ἀξιώματα μὲ ἐξαγορὰ ἢ νὰ ἀσειεῖται ἡ ἐκκλησιαστικὴ δικαιοδοσία ἐπ' ἀνταλλαγῆ. Ἀναφέρονται διατάξεις θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ποὺ θεμελιώνουν τὴν ἀπαγόρευση ἀλλὰ καὶ γνώμες πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ χωρία ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή ποὺ τὴ στηρίζουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις ἀναφέρεται ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖται τὸ κείμενο· σὲ ἄλλες ὄχι. Ἄς σημειωθεῖ ἀκόμα ὅτι, καθὼς τὰ παραθέματα ἔχουν ἐνταχθεῖ στὴ ροὴ τοῦ κειμένου τοῦ συνοδικοῦ τόμου, ἀρκετὲς φορές δὲν δίνεται τὸ πλήρες κείμενό τους, ὑπάρχουν παρεχβάσεις ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ τόμου κλπ. Γιὰ παράδειγμα: ἀναφέρεται ὁ β' κανόνας τῆς Δ' Συνόδου (στ. 68-79), οἱ κανόνες κβ' καὶ κγ' τῆς ε' Συνόδου (στ. 85-87 καὶ 141-146), ὁ κθ' κανόνας τῶν Ἀποστόλων (στ. 65-67)· ἀποσπάσματα ἀπὸ Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ὕφ' ἑαυτὸν ἐπισκόπους (στ.

1. Βλ. τὸ σχόλιο 1 τοῦ κειμένου V.

2. Βλ. τὸ σχόλιο 2 τοῦ κειμένου V.

3. Γιὰ τὶς μαρτυρίες ποὺ προσδιορίζουν τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς πρώτης πατριαρχίας τοῦ Νήφωνος Β' βλ. ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων, *Συμβολή...*, 22-23.

89-92· βλ. έκδ. ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΑΗ, *Σύνταγμα...*, 4, 278-9), Ταρρασίου, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν (στ. 100-105· βλ. *δ.π.*, 376-377), Γενναδίου Α', Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ (στ. 94-99· *δ.π.*, 371)· ἢ χωρία ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή (Παλαιὰ Διαθήκη: Βασιλειῶν Γ' κεφ. 13, 33-34 (στ. 113-116), Ψαλμοὶ 129.3 (στ. 80-81)· Καινὴ Διαθήκη: Πράξεις Ἀποστόλων 8, 18-20 (στ. 109-112) κλπ.). Εἰσαγωγικὰ ὥστόσο ὁ γραφέας ἔχει θέσει μόνον στοὺς στ. 65-69.

5 (στ. 123-124) *ἀθέμιτόν ἐστιν ἄγαν καὶ τῇ σιμωνιακῇ συνεπειγόμενον λήμη, τὸ λεγόμενον ἐμβατοίκιον*.— Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ ἕρος «ἐμβατ(ο)ίκιον» γνώρισε κάποια ἀλλαγὴ στὸ περιεχόμενό του ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ στῆ μεταβυζαντινὴ περίοδο. Ἀπὸ τὸν ἕρο πού δηλώνει τὸ τέλος πού κατέβαλλε ὁ ἐμφυτευτῆς ἐκκλησιαστικοῦ κτήματος, ἄρχισε νὰ δηλώνει τὸ ποσὸ τῶν χρημάτων πού κατέβαλλε ὁ ἱερέας στὸν ἐπίσκοπο, ὅταν τοῦ παραχωροῦσε μιὰ ἐνορία. Ἀπὸ τὰ σωζόμενα ἐπίσημα πατριαρχικὰ κείμενα πού ἐκδόθηκαν μετὰ τὴν Ἰλιουσιήνη, ὁ ἕρος μὲ τὸ νέο περιεχόμενό του ἐμφανίζεται ἐδῶ πρῶτῃ φορᾶ. Ὁ τρόπος μάλιστα μὲ τὸν ὅποιον εἰσάγεται, «τὸ λεγόμενον...», μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι δὲν εἶχε καθιερωθεῖ ἀκόμα μὲ τὴ νέα του σημασία.

6 (στ. 149) † *Ἐκδέδοται ἰουυνίων ἰε' ἰν[δ(κιων)ος] ἰδ'.*— Ἡ χρονολογία δὲν ὑπῆρχε στὴ θέση αὐτῆ στὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ 1497. Προστέθηκε ὅταν διαγράφηκε τὸ ἐπόμενο τμήμα τοῦ τόμου στὸ τέλος τοῦ ὁποίου εἶχε σημειωθεῖ ἡ πρὸ πάνω χρονολογία¹.

7 (στ. 150) *κατὰ τὴν παλαιὰν νομικὴν διάκρισιν*.— Ἀπὸ μιὰ δέσμη ρυθμίσεων πού ἔγιναν τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ γιὰ νὰ προσδιοριστοῦν οἱ οικονομικὲς ὑποχρεώσεις τῶν χριστιανῶν ἔναντι τῶν κληρικῶν, καὶ τῶν ἱερέων ἔναντι τῶν ἀρχιερέων², ἡ σύνοδος τοῦ 1497 ἀνασύρει ἕνα τμήμα ἀπὸ μιὰ μόνον διάταξη. Ἡ σχετικὴ ἀρχικὴ διάταξη ἀνάγεται, πιθανότατα, στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ καὶ περιέχεται σὲ χρυσοβούλλο πού ἐξέδωσε γιὰ νὰ ἐπιβάλλει, μετὰξὺ ἄλλων, τὴν ὑποχρέωση καταβολῆς «κανονικοῦ», τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου καθόριζε ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν νοικοκυριῶν, τῶν «ακαπνῶν». Τὸ πλῆρες κείμενο τοῦ χρυσοβούλλου δὲν σώθηκε, παραδίδεται ὁμως ἕνα μέρος του ἀπὸ σχόλιον τοῦ Βαλσαμωνος στὸν Τίτλο Α', 34 τοῦ «Νομοκάνωνος εἰς ἸΔ' τίτλους»³. Ἀπὸ τὴ σχετικὴ διά-

1. Βλ. τὸ πανομοιότυπο τοῦ φύλλου στῆ σ. 43.

2. Τίς ρυθμίσεις αὐτὲς ἐκθέτει συνοπτικὰ ὁ Κ. Γ. ΠΥΣΛΑΚΗΣ, Ἐνὺπαρξο «συνοδικῶν ψήφισμα» τοῦ Μιχαὴλ Κηρουαρίου, *Ἐπιτηρίς τοῦ Κέντρου Ἐρεῖνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ* 22 (1975), 48-53.

3. FR. DÖLGER, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von*

ταξή: «... ὡσαύτως καὶ ὑπὲρ τοῦ κανονικοῦ ἀπὸ τοῦ ἔχοντος χωρίου λ' καπνούς, νόμισμα ἐν χρυσοῦν..., ἀργυρᾶ δύο, κριὸν ἕνα...», ἡ σύνοδος τοῦ 1497 ἀνασύρει τὸ πρῶτο τμημα, «ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ ἕνα ἀνὰ τριάκοντα καπνούς ἐν λαμβάνει κανονικὸν παρὰ τοῦ ἐκεῖσε ψάλλοντος ἱερέως», καὶ προσθέτει «καὶ κανονικὸν τοιοῦτον οἷον ἔθος τῷ τόπῳ δίδοσθαι» (στ. 150-152). Κοντὰ στὴ ρύθμιση αὐτή, ποὺ ἔχει τὸ κύρος τῆς παράδοσης, ἡ σύνοδος ἀποφασίζει καὶ ἄλλες, οἰκονομικῆς φύσεως ρυθμίσεις, ποὺ ἀφοροῦν τὶς ὑποχρεώσεις τῶν ἱερέων πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς ὅπως καὶ τὴν τύχη ἐπισκοπῶν ὅταν χηρεύουν. Πάντως ὀλόκληρη ἡ παράγραφος αὐτή (στ. 150-165), ποὺ θὰ διαγραφεῖ μὲ νεότερη συνοδικὴ ἀπόφαση¹, τέθηκε νομίζω ἐδῶ γιὰ νὰ στηριχτεῖ καλύτερα ἡ καταδίκη τῆς σιμωνίας. Ἡ σύνοδος δηλαδὴ δὲν θέλησε νὰ μείνει στὴν καταδίκη τῆς σιμωνίας, ἀλλὰ, καθορίζοντας μὲ σαφήνεια τὶς οἰκονομικῆς ὑποχρεώσεις τῶν ἱερέων πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, προσπάθησε νὰ τὴ θεμελιώσει καλύτερα, ἐκλογικεύοντας τὶς οἰκονομικῆς σχέσεις τῶν λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας.

8 (στ. 166) ὁ παπὰ Κουπάτζης ἐν Βεροῖα.— Δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ ἄλλες πηγές ὁ ἱερέας ποὺ ἐδῶ ἀποφασίζεται ἡ καθάρισή του. Ἐντύπωση πάντως προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ καθάριση ἐνὸς ἀπλοῦ ἱερέα ἔγινε ἀπὸ αὐτὴ τὴν αὐξημένης ἰσχῦος σύνοδο καὶ ἐνσωματώθηκε σὲ μιὰ τόσο σημαντικὴ καὶ γενικότερου ἐνδιαφέροντος ἀπόφαση.

565-1453, 2, Μόναχο-Βερολίνο 1925, 944. βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο Γ. Α. ΠΑΛΗΣ-Μ. ΠΟΤΑΝΗΣ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων...*, 1 Ἀθήνα 1852, 75-76. Γιὰ τὸ «κανονικόν» στὴ βυζαντινὴ περίοδο βλ. ὅσα ἀναφέρει ἡ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ, *Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ἐγγράμιον κλήρον* στὸ *Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1986, 248 ἐπ.

1. Βλ. ὅσα ἀναφέρονται στὸ ΙΧ, σ. 167-168.

VIII. Σχέσεις τῆς κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους μὲ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως

Σημείωμα
(«ἐσημειώθη») στ. 31)

5 Δεκεμβρίου 1498

Π ε ρ ἰ λ η ψ η: Ἐνώπιον τῆς συνόδου —τῆς ὁποίας προέστατο ὁ πατριάρχης Ἰωακείμ [Α'] καὶ μετεῖχαν ὁ Νικομηθεΐας Μάξιμος, ὁ Λακεδαιμονίας Μακάριος καὶ ὁ παρατυχῶν ἐπίσκοπος Ὁρεῶν— ὁ πρῶτος τοῦ Ἁγίου Ὁρους Κοσμάς παρουσίασε παλαιὸ σιγιλλιῶδες γράμμα. Σύμφωνα μὲ τὸ γράμμα, οἱ «καλλιστεύοντες» τοῦ Ἁγίου Ὁρους συνέρχονται καὶ ἐκλέγουν τὸν καλλύτερο ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους τῶν μονῶν— τὸν στέλνουν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὁ πατριάρχης τὸν «χειροτονεῖ» πρῶτον. Αὐτός, μὲ τὴ σειρά του, μπορεῖ πλέον νὰ χειροτονεῖ ἡγουμένους τῶν ἁθωνικῶν μονῶν, ἐκτός ἀπὸ τῆς Λαύρας, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος ὀφείλει νὰ ἔρχεται νὰ χειροτονεῖται ἀπὸ τὸν πατριάρχη —γι' αὐτό, ἄλλωστε, κρατοῦν κατὰ τις συνάξεις βακτηρία, ὡς ἔνδειξη ὅτι ἡ χειροτονία καὶ τῶν δύο ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὸν πατριάρχη. Ἀκόμη, ὀφείλουν νὰ τηροῦν τὰ ἤθη καὶ τὴν ταχθεῖσα ἀπὸ τοὺς πατέρες τάξη, νὰ ἐπιδεικνύουν αἰδῶ, εὐπειθῆα καὶ τὴν ἀρμόζουσα ὑποταγὴ στοὺς ἀνωτέρους, καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ μονάζοντες νὰ μὴ δέχεται ἄνηβο («παῖδα ἀγένειον»), ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀδελφός του, εἴτε γιὰ ἐκκλησιασμὸ εἴτε στὸ κελί του. Γιὰ τοὺς ἀπειθοῦντες ἀπειλεῖται ἀφορισμός. Τέλος, στὰ σταυροπήγια τοῦ Ἁγίου Ὁρους πρέπει νὰ μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ πατριάρχου. Ὁ Κοσμάς ἐξέθεσε στὴ σύνοδο ὅτι τὸ γράμμα αὐτὸ κάποιος τὸ εἶχαν κρύψει «πρὸ χρόνων τινῶν», καὶ τώρα πού βρέθηκε, οἱ μονάζοντες, μὴ ὑποφέροντες τὸ βάρος τοῦ ἀφορισμοῦ, ζήτησαν ἀπὸ τὸν πρῶτο νὰ τὸ προσκομίσει στὴ σύνοδο καὶ νὰ αἰτηθεῖ συγχώρεση. Ὁ πατριάρχης τοὺς συγχωρεῖ καὶ ἀπειλεῖ μὲ ἀφορισμὸ ὅσους τολμήσουν στὸ ἐξῆς νὰ παραβοῦν τὰ ὀριζόμενα στὸ σιγίλλιο. Ὅσα ἔγιναν καὶ ἀποφασίστηκαν σημειώνονται ἐδῶ [στὸν ἱερὸ κώδικα].

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 203^v.

Π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ : Χαρτὶ ὑποκίτρινο· κηλίδες ὑγρασίας στὸ δεξιὸ μέρος

τοῦ φύλλου. Διαστάσεις χαρτιοῦ 0,266 × 0,180· γραμμένης ἐπιφάνειας 0,242 × 0,160. Ὑδατόσημο arbalète (βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεύτερο κεφάλαιο, σ. 60).

† Ἐν ἔτει ς^οζ^ο ἰν(δικτιῶν)ος β^ας, μὴνὶ Δεκεμβρίῳ ἐν διεκόμισεν ὁ τιμιώτατος πρῶτος |² τοῦ ἐν τῷ Ἁθῶν ἁγίου Ὁρους κῆρ Κοσμᾶς γράμμα σηγιλλωδὲς παλαιγενές |³ καὶ ἐνεμφάνισεν αὐτὸ συνοδικῶς ἐπὶ παρουσία τοῦ παραγιωτάτου ἡμῶν ἀθρότου |⁴ καὶ δεσπότη τοῦ οἰκουμηνικοῦ π(ατ)ριάρχου κῆρ Ἰωακείμ, συνεδριαζόντων τῇ |⁵ μεγάλῃ ἀρχιερωσύνῃ αὐτοῦ καὶ τῶν πανιερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπεριμῶν τοῦ τε Νικομηδείας |⁶ κῆρ Μαξίμου καὶ τοῦ Λακεδαιμονίας κῆρ Μακαρίου, παρατηρόντος καὶ τοῦ ἐπισκόπου |⁷ Ὁραιοῦν. Λιελάμβανε δὲ τὸ ὄρθην σηγιλλωδὲς γράμμα ὅπως ἐν πρώτοις μὲν συνά |⁸ γονται οἱ καλλιστεύοντες τοῦ ἁγίου Ὁρους καὶ ἐκ τῶν εὐρισκομένων ταῖς θείαις ἐκεῖσε μοναῖς |⁹ ἡγουμένων ἐκλέγονται τὸν κρείττονα καὶ ἀποστέλλουσιν εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν καὶ ὁ εὐρισκό |¹⁰ μενος π(ατ)ριάρχης χειροτονεῖ αὐτὸν πρῶτον, ἐκεῖνος δὲ ὁ παρὰ τοῦ π(ατ)ριάρχου χειροτονηθεὶς |¹¹ πρῶτος χειροτονεῖ τοὺς λοιποὺς ἡγουμένους, ἄνευ μόνου τοῦ Λαύρας, ἐπει καὶ αὐτὸς ὀφείλει |¹² ἔρχεσθαι ἐνταῦθα καὶ χειροτονεῖσθαι ὑπὸ τοῦ π(ατ)ριάρχου. Αἰὸ καὶ ἐν ταῖς συνάξεσι δέδοται |¹³ αὐτοῖς κατέχειν βακτηρίαν ὡς παρὰ τοῦ π(ατ)ριάρχου κεχειροτονημένοις. Πρὸς τούτοις δὲ |¹⁴ τηρεῖν τὴν παρὰ τῶν π(ατέ)ρων ταχθεῖσαν τάξιν τε καὶ συνήθειαν, ἔχειν δὲ καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους αἰδῶ |¹⁵ καὶ εὐπείθειαν, ἀπονέμειν τε τὴν προσήκουσαν ὑποταγὴν τοῖς μείζουσι καὶ μηδὲν ἀντιλέγειν |¹⁶ μηδέ τινα τῶν ἐκεῖσε εὐρισκομένων ἀπάντων εἰσάγειν παῖδα ἀγένοιον ἢ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἢ εἰς |¹⁷ τὸ κελλίον αὐτοῦ, κἂν γνήσιος ἀδελφὸς αὐτοῦ τυγχάνῃ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα τοὺς τηροῦντας εἰς τὸν |¹⁸ ἅπαντα χρόνον εἶναι ἐδλογημένους καὶ συγκεχωρημένους ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος, τοὺς δὲ |¹⁹ τολμήσαντας παρασαλεῦσαι τι τῶν τετυπωμένων ἀρχῆθεν, εἶναι ἐπ' ἀφορισμὸν ἄλλων |²⁰ τὸν ἀπὸ τῆς ὁμοουσίον Τριάδος τοῦ ἐνὸς τῆ φύσει Θεοῦ ἡμῶν. Ἐτι δὲ καὶ τὰ εὐρισκόμενα τῷ αὐτῷ Ὁρῷ |²¹ σ(ατ)ροπήγια ἵνα μνημονεύουσι τὸ τοῦ π(ατ)ριάρχου ὄνομα. Ὅθεν ἀναγνωσθέντος παρορησία τοῦ τοι |²² οὔτου γράμματος καὶ τοῦ πρῶτου ἐρωτηθέντος πῶς μὴ καὶ πρότερον τὴν γραφὴν ἐπεδείξατε ἀλλ' ἔ |²³ κρούπετε, διωμολόγησε ρουβῆρην αὐτὴν ὑπὸ τιῶν πρὸ χρόνων τινῶν καὶ νῦν εὐρεθῆναι |²⁴ καὶ παρορησιασθῆναι ἐν τῇ συνάξει καὶ μὴ φέροντες οἱ μονάζοντες μένειν ὑπὸ ἀφορισμὸν, |²⁵ εἰδείθησαν τοῦ πρῶτου παραγενέσθαι ἐν τῇ συνόδῳ καὶ δεῖξαι τὴν γραφὴν, αἰτήσασθαι δὲ καὶ συγχῶ |²⁶ ρησιν ὑπὲρ ὧν ἐν ἀγνοία ἐπλημέλησαν. Περὶ οὖν παρὰ τοὺς

πόδας τοῦ ἀγιωτάτου π(ατ)ριάρχου |²⁷ ὁ τιμιώτατος πρώτος ὁ ἐν ἱερομονάχοις κ̅ρ̅ Κοσμάς, ἐζήτησε συγχώρεσιν ἐπ' αὐτοῦ· ὁ δέ γε |²⁸ παναγιώτατος ἡμῶν ἀδέντης καὶ δεσπότης ὁ οἰκουμενικός π(ατ)ριάρχης συνεχώρησε μὲν |²⁹ αὐτὸν τοῦ σφάλματος καὶ τοὺς λοιπούς, ὅσοι μετὰ νοίαν χρήσονται, ἐξεφώνησε δὲ καὶ βάρος ἀλλ' |³⁰ του ἀφορισμοῦ κατὰ τῶν τολμησόντων εἰς τὸ ἐξῆς καταλῶσαι τὰ γεγραμμένα τῷ σιγίλλῳ. |³¹ Καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἐσημειώθη ἐνταῦθα εἰς ἀσφάλειαν.

1 ζωζω : ἐβδομηκοστῶ ἐβδόμῳ Σ || ἐπ: om. Σ || 3 ἐνεφάνισεν: lege ἐνεφάνισεν: ἐνεφάνισεν Σ || 4-5 τῆ μεγάλη ἀρχιερωσύνη αὐτοῦ: μετὰ τῶν ἀρχιερέων σὺν αὐτῷ Σ || 7 Ὁραίων: Ὁραίων Σ || 8 ταῖς θεΐαις ἐκεῖσε: ἐν ταῖς θεΐαις ἐκεῖναις Σ || 14 τηρεῖν: τελεῖν Σ || 16 ἀπάντων: ἀπανταχοῦ Σ || 20 τῷ αὐτῷ Ὅρει σι(αυ)ροπήγνα: τῶν ἐν τῷ Ὅρει σταυροπηγίων Σ || 21 τὸ τοῦ π(ατ)ριάρχου ὄνομα: τοῦ πατριαρχικοῦ ὀνόματος Σ || 22 μή: μὲν Σ || τὴν γραφὴν: τοῦτο οὐκ Σ || 23 αὐτῆν: αὐτὸ Σ || 26 ἐπλημέλισαν: lege ἐπλημμέλισαν: ἐπλημμέλισαν Σ || 27 ἐζήτησε: ἐξητήσατο Σ || γε: om. Σ || 28 μὲν: om. Σ || 30 τολμησόντων: τολμησάντων Σ || τῶ: ἐν Σ.

Σ γ ὀ λ ι α : 1 (στ. 2) γράμμα σιγίλλιῶδες παλαιγενές.— Πρόκειται γιὰ τὸν ἀτόμον καὶ τύπον τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Πρωτάτου» πού φέρει χρονολογία ἐκδόσεως: Μάιος τοῦ 1394¹. Ἐδῶ, τὸ «παλαιγενές» κείμενο χαρακτηρίζεται ἀπλῶς σιγίλλιῶδες γράμμα· σὲ ἕνα ἄλλο ὅμως σύγχρονο κείμενο, στὸ πιττάκιο πού ἔστειλε τὸ 1498 ὁ Ἰωακείμ Α' πρὸς τοὺς Ἁγιορεῖτες, χαρακτηρίζεται, ἀκριβέστερα, «γράμμα σιγίλλιῶδες παλαιόν, νόμον καὶ τύπον, ὡς εἰπεῖν ἐμπεριέχον, τοῦ τοιοῦτου Ἁγίου Ὁρους»². Τὸ κείμενο ὅμως τοῦ 1394 ἔχει θεωρηθεῖ πλαστό³ καὶ ἡ ἀνα-

1. Τὸ κείμενο τοῦ τυπικοῦ μαζί μὲ τὴν «ἐπιστολὴ» τοῦ πατριάρχη πρὸς τοὺς Ἁγιορεῖτες σώζονται ἀντιγραμμένα στὸν «Κώδικα 3» τοῦ Ἀρχιεῖου τοῦ Πρωτάτου (βλ. Χ. ΓΑΣΠΑΡΗΣ, Ἀρχεῖο Πρωτάτου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων, Ἀθωνικά Σύμμεικτα 2, Ἀθήνα 1991, 40· γιὰ τὸν «Κώδικα 3», ἀντίγραφο τοῦ 1784, βλ. σ. ιε'-ις'). Τὶς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τίς ἔχει σημειώσει ὁ J. DARROUZÈS, Deux sigillia du patriarche Antoine pour le prote de l'Athos en 1391 et 1392, Ἑλληνικά 16 (1958-1959), 145-146· βλ. πρόχειρα τὸ κείμενο στὴν ἔκδοση PH. MEYER, Die Haupturkunden für die Geschichte der Athonskloster, Λυβία 1894, 195-203.

2. Τὸ πιττάκιο τοῦ Ἰωακείμ φέρει ἡμερομηνία «μηνὶ δεκεμβρίῳ ἰνδικ. βας» καὶ ἔχει ἀπόλυτη συνάφεια μὲ τὸ σχολιαζόμενο σημεῖωμα τῆς πατριαρχικῆς γραμματείας πού φέρει ἡμερομηνία «ἐν ἔτει ζωζω ἰν(δικτιῶ)ος βας, μηνὶ Δεκεμβρίῳ εἴ». Τὸ κείμενο τοῦ πιττακίου πού σώζεται σὲ χειρόγραφο τῆς Μ. Λαύρας ἔχει ἐκδοθεῖ, καὶ αὐτό, ἀπὸ τὸν PH. MEYER, Die Haupturkunden..., 210-212· τὸ χωρίο στὴ σ. 210 στ. 26-28.

3. J. DARROUZÈS, Deux sigillia..., 145-148, ὅπου καὶ ἡ προηγούμενη

φορά του στα δύο κείμενα του 1498 αποτελεί την αρχαιότερη μνεία που γνωρίζουμε¹.

2 (στ. 6-7) και του επισκόπου Ὁραιῶν.— Δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου πού συμμετεῖχε στὴ σύνοδο· ὥστόσο πρέπει νὰ εἶναι ὁ Παρθένιος, πού ὑπέγραψε τὴν συνοδικὴ ἀπόφαση τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1497².

3 (στ. 9-10) ὁ... π(ατ)ριάρχης χειροτονεῖ αὐτὸν πρῶτον.— Ὁ συντάκτης τοῦ σημειώματος δὲν ἀποδίδει ὀρθὰ ὅσα ἀναφέρονται στὸ κείμενο τοῦ σιγγιλιώδους γράμματος τὸ ὁποῖο ἐπικαλεῖται. Στὸ κείμενο ἀναφέρεται: «ἐκ τῶν μονῶν ἐλεγέτωσαν τὸν ἐγκριτώτερον καὶ πνευματικώτερον καὶ ποιησάτωσαν πρῶτον εἰς τὸν πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἔθος καὶ παλαιὰ παράδοσις» (ἐκδ. Ph. Meyer, 197 στ. 30-198 στ. 2). «Ποιῶ» ἕμως δὲν σημαίνει κατ' ἀνάγκην «χειροτονῶ»³. Ἡ ἄποψη πάντως πού ὑποστηρίζεται στὸ σημείωμα ἐκτίθεται καὶ στὸ πιττάκιο τὸ ὁποῖο ὁ Ἰωακείμ Α' ἔστειλε στὴν ἀθωνικὴ κοινότητα τὴν ἴδια ἐποχὴ (Δεκέμβριος τοῦ 1498): «ἐντεῦθεν χειροτονεῖσθαι τὸν... ὀσιώτατον πρῶτον...» (ἐκδ. Ph. Meyer, 211 στ. 31-32).

4 (στ. 31) ἐνταῦθα.— Δηλαδή στὸν ἱερὸ κώδικα τοῦ Πατριαρχείου· βλ. περισσότερα στοιχεῖα στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

βιβλιογραφία γιὰ τὸ θέμα· βλ. ἀκόμα DENISE PAPACHRYSSANTHOU, *Actes du Prôtaton...*, 95 σημ. 3 [= Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς..., 252 σημ. 4] καὶ J. DARROUZÈS, *Les regestes...*, 6..., ** N. 2959.

1. Βλ. DENISE PAPACHRYSSANTHOU, *Actes du Prôtaton...*, 143 σημ. 319 [= Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς..., 383 σημ. 188].

2. Βλ. ἐδῶ τὸ κείμενο VII στ. 199.

3. Γιὰ ὅσα ἴσχυαν τὴ βυζαντινὴ περίοδο —στὴν ὁποία ὑποτίθεται ὅτι ἀνατρέχει τὸ σιγγιλιῶδες γράμμα— καὶ γιὰ τὶς ἀλλαγές πού ἐπῆλθαν τὸ 1312 στὸ θέμα τοῦ τρόπου ἐπικύρωσης τῆς ἐκλογῆς τοῦ πρώτου ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς Κωνσταντινούπολης βλ. DENISE PAPACHRYSSANTHOU, *Actes du Prôtaton...*, 123-129 [= Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς..., 316-330].

ΙΧ. Ἀκύρωση τῶν οἰκονομικῶν ρυθμίσεων τοῦ 1497

Συνοδικὴ ἀπόφαση

Ante 1531

(«συνοδικῶς διαγέγραπται»)

Π ε ρ ί λ η ψ η : Μὲ ἀπόφαση τῆς συνόδου διαγράφονται ἀπὸ τὸν κώδικα —καὶ κατὰ συνέπεια παύουν νὰ ἰσχύουν— ὅσα ἀποφασίστηκαν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1497 σχετικὰ μὲ τὶς οἰκονομικὰς σχέσεις ἀρχιερέων μὲ ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας τους ὅπως καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὰ εἰσοδήματα χηρεύουσας ἐπισκοπῆς. Ὡς λόγος διαγραφῆς ἀναφέρεται ὅτι ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ ἀντιστρατεύονταν «τῷ κόσμῳ».

Π α ρ ά δ ο σ η : Σάμος 12, φ. 201^r.

Τοῦτο ὡς τῷ κόσμῳ ἐναντίον συνοδικῶς διαγέγραπται:—

Χ ρ ο ν ο λ ό γ η σ η : Δὲν ἔχει σημειωθεῖ πότε ἀποφασίστηκε ἡ διαγραφή αὐτοῦ τοῦ τμήματος τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1497. Εἶναι προφανές ὅτι ἀποφασίστηκε ἀφοῦ εἶχε καταχωριστεῖ ὀλόκληρο τὸ κείμενο στὸν κώδικα, δηλαδὴ μετὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1497. Εἶναι ἐπίσης προφανές ὅτι τὸ σημείωμα εἶναι γραμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ Μανουὴλ Κορίνθιου. Κατὰ συνέπεια *terminus ante quem* ἀποτελεῖ ὁ χρόνος τοῦ θανάτου του, πού συνέβη τὸ 1530 ἢ τὸ 1531, καθὼς ὁ Μανουὴλ ἦταν ὡς τότε ἀξιωματοῦχος τοῦ πατριαρχείου.

Σ χ ό λ ι α : 1 Τοῦτο.— Δηλαδὴ τὸ τμήμα τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1497 πού ἀναφερόταν στὶς οἰκονομικὰς σχέσεις ἀρχιερέων μὲ ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας τους ὅπως καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὰ εἰσοδήματα χηρεύουσας ἐπισκοπῆς (στ. 150-165 τοῦ κειμένου VII).

2 κόσμῳ.— Ὁ ὅρος αὐτὸς εἶναι τὸ κλειδί γιὰ νὰ κατανοήσουμε γιατί ἡ σύνοδος ἀποφάσισε νὰ ἀκυρώσει τὶς οἰκονομικὰς ρυθμίσεις πού εἶχαν θεσπιστεῖ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1497. Τὸ πρῶτο ζητούμενο εἶναι νὰ βεβαιωθοῦμε γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἀνάγνωσης. Τὴν ἴδια λέξι τὴν ἔχει

γράφει ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος καὶ στὸ κείμενο τοῦ 1497, στ. 40, ἀλλὰ σὲ πτώση γενική: «αὐτῶ... κόσμου». Στὴν ἴδια πτώση τὴν ἔχει χρησιμοποιήσει ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος στὸν «Λόγον ἐγκωμιαστικὸν εἰς τὸν... Μιχαὴλ Μαυροσιδῆ», κείμενο ποὺ σώζεται στὸ χειρόγραφο Ἰβήρων 512, τὸ γραμμμένο μὲ τὸ χέρι τοῦ ἴδιου γραφέα. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ συγκρί-
νουμε τίς δύο γραφές.

χρ. Ἰβήρων

ἱερὸς κώδιξ

Οἱ δύο γραφές — μολονότι εἶναι πιθανὸ νὰ τίς χωρίζει κάποιον χρονικὸ διάστημα— ἔχουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα: τὰ τρία πρῶτα γράμματα εἶναι ἴδια· τὸ σίγμα ἂν καὶ εἶναι στὸ μέσον τῆς λέξης εἶναι γραμμμένο καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὡς τελικό. Κάποια ἀνομοιότητα παρουσιάζεται στὰ δύο τελευταῖα γράμματα: ἐνῶ στὸ «Λόγον» γράφει μόνο τὸ φωνῆεν τῆς κατάληξης πάνω ἀπὸ τὸ τελευταῖο σύμφωνο, στὸν κώδικα τὸ φωνῆεν ἔχει παρασύρει κοντὰ του καὶ τὸ προηγούμενο σύμφωνο. Ὡστόσο, παρὰ τὴ διαφορά αὐτή, θεωρῶ τὴν ἀνάγνωση «κόσμου» ἀσφαλῆ. Τὸ δεύτερο θέμα ποὺ τίθεται εἶναι νὰ ἐντοπίσουμε μὲ ποιὰ ἀπὸ τίς πολλές σημασίες τῆς ἢ λέξης «κόσμος» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ. Περισσότερο πιθανὸ θεωρῶ νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία τῆς κοσμιότητα, τῆς τάξης. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἀιτιολογία γιὰ τὴ διαγραφή ἦταν ὅτι τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἀποφάσεως τοῦ 1497, ποὺ καθόριζε τίς οικονομικὲς ὑποχρεώσεις τῶν ἱερῶν πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει, ἀφοῦ οἱ κανόνες ἀπαγόρευαν ἀπολύτως τὴν κάθε εἶδους συναλλαγὴ τὴν σχετικὴ μὲ ἱεροπραξίες. Τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ τὴν θεωρῶ ἀπλῶς πιθανή καθὼς οἱ σωζόμενες πηγές τῆς ἐποχῆς δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κατανοήσουμε κάτι περισσότερο γιὰ τίς συνθήκες ποὺ ἔκαναν τὴ σύνοδο νὰ ἐπιστρέψει στὸ αὐστηρὸ τυπικό — ἢ τουλάχιστον ποὺ τὴν ἔκαναν νὰ τὸ ἐξαγγεῖλει.

3 διαγράφεται. — Συνεχίζεται ἐδῶ μὲ συνέπεια ἢ βυζαντινὴ παράδοση: ἀντὶ νὰ καταγραφεῖ στὸν κώδικα ὀλόκληρο τὸ κείμενο τῆς νεότερης ἀπόφασης ποὺ καταργοῦσε ὅσα εἶχαν προηγουμένως ἀποφασιστεῖ, διαγράφονται τὰ ἐπίμαχα σημεῖα καὶ καταχωρίζεται ἕνα σύντομο σημείωμα ποὺ δικαιολογεῖ τὴ διαγραφή. Βλ. παραδείγματα ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ περίοδο πρὸ πάνω, σ. 83-84, στὸ τέταρτο κεφάλαιο τοῦ δευτέρου Μέρους.

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

πού χρησιμοποιούνται στους πίνακες

ἀρχ.π.	: ἀρχιεπίσκοπος, -ή	μγ.	: μέγας
ἐπ.	: ἐπίσκοπος, -ή	μν.	: μονή
ἱρμν.	: ἱερομόναχος	μνχ.	: μοναχὸς
μ.	: μητρόπολη, -ίτης	πατρχ.	: πατριάρχης, -εῖο

Α' Γενικό εύρετήριο

- αγαθή, οίκειώσεις 114(56)· — σπουδή 102(80)
 αγαθόν 100(7), 127(58), 154(52)
 αγαθόν, τέλος 100(17), 101(55), 103(102)
 αγαθότης 127(59)
 Ἀγαλλιανός Θεόδωρος 73, 74, 75, 82, 105, 106, 109, 117, 119, 121
 ἀγανακτώ 115(87)
 ἀγάπη 100(12, 19), 101(53, 56), 102(65, 76), 103(100), 114(53), 115(82)
 ἀγαπητόν 102(74)
 ἀγαπώ 115(84)
 ἀγγελοι 102(83)
 ἀγένειος, πᾶς 163, 164(16)
 Αγία Γραφή 160, 161
 ἅγια Τριάς· βλ. Τριάς ἅγια
 ἀγιάζω 157(126)
 ἁγιασμός 157(143)
 ἅγιος 102(83)
 Ἅγιον Ὅρος (Ἄγιοι·ῥῆτες) 69, 163, 164(2, 8, 20), 165 (βλ. καὶ Ἄθως· πρώτος)
 Ἅγιον Ἀποστόλων, κανόνες 111, 118, 151, 160 (βλ. καὶ κανόν, -ες)
 ἁγιώτατος, Ἱεροσολύμων θρόνος 128(90)· — Ἀντιοχείας θρόνος 128(91)
 ἁγιώτατος, πάπας Ἀλεξανδρείας 128(87)
 ἁγιώτατος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως 101(36), 113(37, 43), 114(50), 115(75, 80), 116(101), 124(2), 143(16, 22), 144(28, 30, 36, 38, 39), 153(16, 31), 165(26)
 Ἄγυρας, τόπον ἐπέχων 128(96) (βλ. καὶ [Νήρων] μ. Θεσσαλονίκης)
 ἄγνωσ· 142(7)
 ἄγνωστα 164(26)
 ἀγοράζω 156(104)
 ἄγραφον, ἔθος 127(73)
 Ἀγγιῶλου, μ. 92(83), 128(99), 136(32), 158(177) (βλ. καὶ Ἰγνάτιος, Νεόφυτος)
 ἄγω 114(57)
 ἀγωνίζομαι 100(12), 103(99)
 ἄδεια 144(32, 33), 157(153), 158(158)
 ἄδεια γάμου 74
 ἀδέκαστος, ὀφθαλμῶς 101(38)
 ἄδελον, μέλλον 101(51)
 ἀδιάφορος, ἄνθρωπος 136(8)
 ἀδιαφορότερος 153(10)
 ἀδικῶ 116(100)
 Ἄδριανός, πάπας 156(100)
 Ἀδριανουπόλεως, μ. 92(76), 97 (βλ. καὶ Θεοφάνης)
 Ἀδριανούπολη 149
 ἀειπάρθενος 102(82)
 ἄζυμα 124, 127(71)
 Ἀθανάσιος, μ. Μηδείας 159(194)
 Ἀθανάσιος, μ. Σωζοπόλεως 92(79)

Στὸ Γενικό εύρετήριο ἀποδελτιώνονται ὀνόματα προσώπων, τόπων, ὄρων καὶ λέξεις ποὺ ὑπάρχουν στὴ μελέτη καὶ στὰ κείμενα ποὺ ἐκδίδονται. Στὴν τελευταία περίπτωση σημειώνεται ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῆς σελίδας καὶ ἕνας ἀριθμὸς ἐντὸς () ποὺ δηλώνει τὸ στίχο τοῦ ἐκδιδόμενου κειμένου σὺν ὁποῦ ὑπάρχει ἡ λέξη. Κατὰ συνέπεια, ἐὰν ἕνας ὄρος ἀπαντᾷ καὶ στὴ μελέτη καὶ σὲ κάποιο κείμενο, ἡ διάκριση ἐνὶ εὐκολίᾳ, ἀφοῦ γιὰ τὴν τελευταία περίπτωση θὰ ὑπάρχει καὶ ἕνας ἀριθμὸς ἐντὸς ().

Δὲν ἀποδελτιώνονται τὰ λήμματα ἁγίου Πνεύμα, Ἐκκλησία, Θεός, Ἰησοῦς Χριστός, Κωνσταντινούπολη, μητρόπολη, μητροπολίτης, Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως (ὑπάρχει ὁμως τὸ λήμμα Μεγάλη Ἐκκλησία), καθὼς καὶ οἱ ὄροι ποὺ ὑπάρχουν στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένο στὸ κείμενο IV. Ἀντίθετα ἀποδελτιώνω, καταρχήν, ὄρους ποὺ ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὰ κείμενα ποὺ προέρχονται ἀπὸ νομοκανονικὴ πηγή.

Ἀπὸ τὸ Γενικό εύρετήριο λείπουν, καταρχήν, τὰ λήμματα ποὺ ἀναφέρονται σὲ πηγὲς ἀφοῦ ὑπάρχει εἰδικὸ εύρετήριο· τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ χειρόγραφα.

- ἀθέμιστον, ἐμβατεύειν 156(123)
 ἀθέμιστον, λήμα 155(78)
 ἀθέμιτος, ἔλεγχος 114(47)
 ἀθεότης 157(133)
 ἀθεράπευτος 126(36)
 ἀθεσμον, ἔργον 154(46)
 ἀθέσιμος 115(73), 155(83)
 ἀθετῶ 126(35)
 Ἄθηνῶν, μ. 158(185) (βλ. καὶ Νεόφυτος)
 ἄθλον 142(4)
 ἀθῶος 91(53)
 Ἄθως 62, 71, 164(2), 166 (βλ. καὶ Ἄγιον Ὅρος· πρῶτος)
 ἀθώσις 69, 89, 92(66), 94, 95, 97, 108, 117, 119, 150
 αἰδοῦμαι 92(61)
 αἰδῖον 142(3)
 αἰδῖον, μητμοσύνη 90(22)· — πνεῦμα 126(51)
 αἰδῶς 164(14)
 αἶμα 101(33), 102(83), 115(90)
 Αἶνου, μ. 128(103), 159(194) (βλ. καὶ Νήρον)
 αἴρεσις 112(2), 123, 126(32, 43, 45), 131, 153(36), 154(57), 155(86), 156(101), 157(127, 132, 136)
 αἰρετικὸς 101(34), 124, 127(65)
 αἴρωμαι 153(23)
 αἰσχρὸν, κέρδεια 155(74)
 αἰσχρόν, λήμα 155(77)
 αἰσχρόνομαι 113(40)
 αἰτία, -αι 91(31), 114(63), 127(56), 143(25), 144(30)
 αἴτια 127(54)
 αἴτιος 91(42)
 αἰτῶ, -οῦμαι 101(43, 59), 113(20), 164(25)
 αἰὼν 101(55), 103(106), 127(74, 78), 136(20), 158(164)
 αἰώνιος 126(39), 153(28), 157(133)
 ἀκείρωσις 143(16)
 Ἀκάκιος, ἐπ. Ρεντίνης 159(199)
 ἀκαταστασία 91(27)
 ἀκλόνητος 102(86)
 ἀκοαί, βασιλεύς 113(35), 118
 ἀκοίμητος, ὀφθαλμὸς 153(36)
 ἀκοινώνητοι 114(48)
 ἀκόρεστος, γνώμη 100(25)
 ἀκτέον 153(15)
 ἀκριβεία 115(82, 84)
 ἀκούω 90(4), 115(88)
 ἀκτιστος, θεότης 127(54)· — Τριάς 127(76)
 ἀκωλύτως 144(33)
 ἀλάστορ 102(90)
 Ἀλεξανδρείας Πατριαρχεῖο 55, 76
 Ἀλεξανδρείας πάπας καὶ πατριάρχης 128(86)
 ἀλήθεια 91(54), 92(60), 102(64), 126(34), 127(65)
 ἀλίσκομαι 114(61)
 ἀλλεπάλληλα 142(6), 143(13)
 ἀλλόκοτος 126(43)
 ἀλλότριος 126(48), 155(95)
 ἄλυτος, ἀφορισμὸς 103(93), 115(94), 144(39), 164(19), 165(29)
 ἄλωσις τῆς Πόλεως 143(14)
 ἀμάρτανω 155(89)
 ἀμάρτημα 156(105)
 ἀμαρτία 112(8), 115(91), 143(10), 156(115)
 Ἀμασίας, μ. 144(43) (βλ. καὶ Θεόφιλος)
 ἀμειψώς 158(164)
 ἀμελῶ 126(28, 43)
 ἀμερῆς 127(59)
 ἀμετάβλητον 142(3), 154(38)
 ἀμετακινήτως 125(19)
 ἀμεταποίητον 136(20)
 ἀμνηστ(ε)ῖα 99, 100(15), 105, 114(53)
 Ἀμοιρούτζης Γεώργιος 149
 ἀμύνομαι 114(52)
 ἀμυρνεφῆς 154(39)
 ἀμύητος 100(9)
 ἄμυνα 100(18)
 Ἀμφιλόγιος, μ. Ἰκονίου 136(36), 145(53)
 ἀναβολή 144(28)
 ἀναβῶ 155(80)
 ἀναγνωσκω 125(6), 135(6), 164(21)
 ἀναγκασία 152(5), 154(55)
 ἀνάγκη 100(23), 101(50), 156(107)
 ἀναγνώσται 155(73)
 ἀνάγνωμι 100(11), 153(35)
 ἀναδεχομαι 155(82)
 ἀναζῶ 126(32)
 ἀνάθεμα 123, 124, 126(39), 127(66), 131, 135, 136(16), 153(28), 155(95), 157(133)
 ἀναθεματίζω 155(79)
 ἀναίδεια 125(21)
 ἀναίδης 114(71)
 ἀνακαθάρω 153(20)
 ἀνακαθάρισσις 153(22)
 ἀνακαινίζομαι 144(32), 153(14)
 ἀνακαιρικτέον 153(15)
 ἀναλαμβάνω 90(17)
 ἀναλώματα 114(66)
 ἀναμνηστέον 153(15)
 ἀναμφιβέκτος, ἀπόφασις 156(99)
 ἀνανοῦμαι 126(43), 154(58)
 ἀνάξιος 114(48), 155(92), 158(166)
 ἀναπειθῶ 112(7)
 ἀναρχος, πρόεδρος 126(29)
 ἀναπληρῶ 127(79)
 ἀνάτασις 153(12)
 Ἀνατολή, καθ' ἡμέρας 153(17)

- ἀνατρέπω 127(67)
 ἀνατρέχω 90(17)
 ἀναφάνομαι 91(53), 92(64)
 ἀναφανδόν 112(5)
 ἀναφορά 142(5)
 ἀνέδην 115(77)
 ἀνέλπιστον 142(5)
 ἀνερέγγητος, σύνοδος 127(68)
 ἀνεπηρέαστος 102(87)
 ἀνεπιβούλευτος 102(86)
 ἀνερευνητον 126(36)
 ἀνεσις 103(104)
 ἀνήκους 100(9)
 ἀνήκω 142(5), 144(33)
 ἀνήρ 153(17)
 ἀνθενοτικοί 73, 78, 79, 106
 * Ἀνθμος, μ. Βιζύης 54
 ἀνθίστημι 112(8)
 ἀνθρωπεία, φύσις 112(2)
 ἀνθρώπινα 142(1), 143(10), 153(7)
 ἀνθρώπινον, γένος 125(22)
 ἀνθρώπινον, δίκαιον 152(6)
 ἀνθρώπινος, λόγος 152(3)
 ἄνθρωπος 112(3,7), 113(40), 136(9),
 142(4)
 ἀνθοποφορέϊ 90(10)
 ἀνίστημι 125(11)
 ἀνόητος, ἀγάπη 102(65)
 ἀνούγω 100(20)
 ἀνομία 112(9), 155(80)
 ἀνόμοις 154(42)
 ἀνομολογούμε 142(4), 145
 ἀνόσιος, ἀπανθρωπία 100(27)
 ἀνταῖω 101(57)
 ἀνταπόδοσις 101(38)
 ἀντιδίκος 90(5)
 ἀντεισάγομαι 143(25)
 ἀντιλέγω 164(15)
 ἀντιμισθία 103(96)
 * Ἀντιοχείας, θρόνος 128(92)· — σύνοδος
 113(31), 118
 ἀντίπνοια 101(35)
 ἀντιφέρομαι 115(77)
 * Ἀντωνίος, μ. Κυζίκου 158(189)
 * Ἀντωνίος Δ', 67
 ἀνώ 90(16), 91(36)
 ἀνώτατος, οὐσία 142(2)· — πρόνοια 143
 (11)
 ἀνώτερος, κατηγόριος 92(63)
 ἄξιος 101(38)
 ἄξιον, δίκη 153(25)
 ἄξις 113(35) 126(31) 154(65), 155(76,
 94), 152(4)
 ἄξιοι 157(143)
 ἄξιον, λύπη 116(100)
 ἄξιος, καθαιρέσεως 113(45), 115(93),
 116(102)
 ἄξιος, μισθός 102(79)
 ἄξιω 100(23), 114(55)
 ἄξιωσις 153(34)
 αἰδιμικός 125(3), 135(1), 153(16, 22, 31)
 ἄρατα 125(6)
 ἀπαγορεύω, -ομαι 92(59), 113(24, 28),
 143(23), 157(140)
 ἀπάδω 144(30), 145
 ἀπαῖτω 102(75), 157(139)
 ἀπαίτησις 157(147)
 ἀπανθρωπιά 100(28)
 ἀπανθρώπως 153(24)
 ἀπαραιτήτως 91(39), 158(163)
 ἀπαραιοτήτος 127(75)
 ἀπαξάπας, λαός 153(34)
 ἀπειλή 90(6), 91(33), 115(76), 153(29)
 ἀπειλώ, 91(37)
 ἀπελάνω 102(89)
 ἀπερισκέπτως 125(26), 126(47)
 ἀπέρχομαι 113(34)
 ἀπευκατός 142(6)
 ἀπερχθῶς 101(43)
 ἀπέρομαι 115(79)
 ἀποβλέπω 116(110)
 ἀπόβλητος 113(34), 143(20)
 ἀπογυμνῶ 116(107, 112), 156(122), 158
 (167)
 ἀποδημία 101(47, 52), 104
 ἀποδίδομι 101(29), 114(54), 156(107)
 ἀποδιώω 91(26)
 ἀποκαλῶ 113(45)
 ἀποκαθίσταμαι 114(52), 144(27)
 ἀποκατάστασις 144(36)
 * Ἀποκαυκὸς Δημήτριος Κυριζίης 149, 150
 ἀποκήρυκτος 155(94)
 ἀποκηρύττομαι 113(34)
 ἀποκλίνω 103(95)
 ἀπολέγομαι 157(141)
 ἀπολογούμε 90(10)
 ἀπονέμω 164(15)
 ἀποστάτης 102(88), 103(97)
 ἀποσειομαι 91(29)
 ἀποστέλλω 164(9)
 ἀποστολικά, δόγματα 153(13)
 ἀποστολικά, ἀποράσεις 153(26)
 * Ἀπόστολοι 156(110)
 ἀποστρέφομαι 127(65, 71)
 ἀποτίθημι 155(91)
 ἀποτυγχάνω 90(16)
 ἀποφάνομαι 90(20), 91(51), 115(95),
 126(40), 127(68), 136(15), 144(35),
 154(60), 157(147, 150), 158(159,
 164, 166)
 ἀποράσεις 126(33), 127(57, 62), 153(27),
 154(64), 156(99), 157(127, 134, 139,
 149)· ἄγιος — 127(62)
 ἀποχρώντως 156(117)

- ἄπρακτον 154(61), 155(68)
 ἄπτομαι 101(41)
 ἀπόλοις 156(112)
 ἀρά 136(16), 157(138, 149)
 ἀργή, σύννοδος 127(68)
 ἀργία 153(8)
 ἀργός 144(38)
 ἀργύριον 156(104, 107, 111)
 ἀργῶ 91(37)
 ἀρετὴ 102(63), 142(4)
 ἀρευστα 154(43)
 Ἀριστάρχης Σταυράκης 119, 120
 ἀρκούτως 143(9)
 ἀρκῶ, -οῦμαι 91(57), 125(18)
 ἀρνήσις 91(45)
 ἀρπαγὴ 115(87)
 ἀρπαξ 115(90)
 ἀρρηκτον 126(28, 50)
 ἀρτίως 115(97)
 Ἀρχεῖα ἄθωνικά 85· μν. Ἰβήρων 62·
 μν. Κοσνίνσας 108· ὀθωμανικά 96·
 Μετογίου τῆς Μονῆς Σινᾶ (Κάιρο) 71·
 μν. Πάντοκράτορος, 107· Πρωπάτου
 165
 ἀρχέγκικος 154(45)
 ἀρχή, -αὶ 92(58), 126(30), 127(54), 143
 (19)
 ἀρχῆθεν 112(1), 125(22), 164(19)
 ἀρχιεπισκοπὸς 103(108), 128(82), 136
 (21), 158(170)
 ἀρχιερατικός, κατάλογος 157(131)
 ἀρχιερεῖς 90(3), 91(28), 92(65, 69), 100
 (2), 114(46, 66), 115(78), 116(107),
 126(46), 135(2, 7), 136(10, 13), 143
 (15, 17), 153(18, 20, 23, 32), 154(49,
 60), 157(150, 153), 158(156, 161,
 163), 164(5) (βλ. καὶ συνοδικοὶ)
 ἄρχομαι 126(32)
 ἄρχοντες 100(5), 102(17, 71), 113(20,
 42)
 ἀσάλευτος 127(63, 76)
 ἀσέβεια 157(127)
 ἀσεβήματα 153(29)
 Ἀσία 128(86), 136(25), 144(41)
 ἀσκανθάστως 102(86)
 ἀστασιάστως 115(81)
 ἀστεια, αἴρεσις 155(86)
 ἀσυ(γ)νώστως 153(28), 157(134, 149)
 ἀσύμβατα 156(97)
 ἀσύμφορα 127(69)
 ἀσφάλεια 92(67), 102(85), 144(39), 165
 (31)
 ἀτάραχος 100(26)
 ἀτελεύτητος 127(78)
 ἀτίμητος, χάρις 155(69)
 ἄττα 126(43), 143(13)
 ἄτοπος, πρόφρασις 100(16)
 αὐγάζω 115(88)
 αὐθέντης 90(12), 164(3), 165(28)
 αὐθεντία 126(31)
 αὐθεντικός ὀρισμὸς 107, 150 (βλ. καὶ
 ὀρισμὸς)
 αὐλὴ 90(7), 114(65)
 αὐξάνομαι 112(11)
 ἄυλος 127(58)
 αὐτοκρατορικὸ ταμεῖο 94
 ἀφαιροῦμαι 125(21)
 ἀφάνεια 126(49)
 ἀφανής, ὕβριστής 114(64)
 ἀφανισμὸς 113(39), 115(98), 144(27),
 156(116)
 ἀφανιστής 102(89), 116(109)
 ἀφάντωσις 153(36)
 ἄφρασις 114(54)
 ἀφιερώματα 52, 54
 ἀφίτημι 100(14), 101(30)
 ἀφισοῦμαι 125(21)
 ἀφίσταμαι 155(84)
 ἀφορίζομαι 103(93), 113(43)
 ἀφορισμὸς, -ένοι 99, 103(93, 110, 111),
 115(94), 138, 142, 144(39), 163, 164
 (19, 24), 165(30)
 ἀχαριστία 114(60)
 ἀχάριστος 100(25), 112(13), 114(56)
 ἀχραντος κοινωνία 157(141, 145)
 ἄωρος, θάνατος 101(52)
 Βαγιαζήτ Β' 149
 βαδίζω 114(57)
 βαθμὸς 100(22), 113(26, 31), 114(48,
 55), 136(16), 155(75, 78)
 βακτηρία 163, 164(13)
 Βαλαμῶν Θεόδωρος 161
 Βάρονς, μ. 128(109), 136(35) (βλ. καὶ
 Κάλλιστος)
 βάρος 91(32, 34), 144(39), 165(29)
 βαρὺς, λύκος 103(97)
 Βασίλειος ὁ μέγας 151, 155(87), 156
 (116), 160
 βασιλεὺς 111, 113(33, 35, 42), 118
 βασιλεῖς, τῶν πόλεων [Κωνσταντινούπο-
 λη] 124(2), 126(37)
 βέβαιον 136(20)
 βεβαιῶ, -οῦμαι 127(79), 128(88, 92, 93,
 95, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 108,
 109, 110), 129(111, 112, 113, 114),
 135(8), 136(13, 14)
 Βέγκος 126(40) (βλ. καὶ Ἰωάννης ΙΑ')
 βελτίους [βελτίονες] 114(59)
 βεράτιο 94
 Βέρροια 152, 158(166), 162
 Βερ(ρ)οῖας (Βερρεῖας), μ. 92(78), 158
 (187) (βλ. καὶ Μεθόδιος, Νεόφυτος)

- βίαι 143(19)· —της ἕξι χειρὸς 143(22), 147
- βιβλιοθήκες, —British Museum 131· Κέντρον Ivan Dujëv 131· Μετοχίου Παναγιῶτου Τάφου 72· Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 55· Πατριαρχική Ἱεροσολύμων 97· μ. Σάμου καὶ Ἰακάριας 13, 57, 69· μν. Τιμίου Σταυροῦ Σάμου 13
- βίβλος 156(108)
- Βιζύτης, μ. 54 (βλ. καὶ Ἄνθιμος)
- βίος 103(102, 104), 115(88), 142(1), 155(86)
- βιῶ 142(4)
- βιζήθη 112(13)
- βλάσφημα 126(30)
- βλασφημία 125(26)
- βωθήθεια 127(76), 144(28), 152(3)
- βουλγαροεπισκόπος· βλ. Ραφαήλ Α΄
- βουλεύματα 125(23)
- βουλεύουμαι 115(78)
- βούλουμαι 91(32, 34), 103(91), 114(56), 127(76), 136(18), 153(30), 156(104, 114)
- βουῶ 142(7)
- βραβεύουμαι 103(102)
- βυθός, λήθης 152(5)
- βυζαντινὰ κείμενα 9
- βυζαντινὴ, ὀρολογία 66· —παράδοση 97, 168
- βυζαντινὸ κράτος (ἔξουσία) 9, 77, 79, 118
- βυζαντινὴ περίοδος (ἐποχὴ) 9, 10, 51, 58, 63, 68, 69, 84, 108, 120, 161, 166, 168
- Γαλακτίων, πρόεδρος Ἡρακλείας 66, 93, 108, 111, 114(71), 115(96), 119, 120
- Γαλησιώτης Γεώργιος, μγ. σκευοφύλαξ 66, 93, 104, 105, 109, 112, 114(70), 116(108), 119
- Γεδεών Μ. 62, 63, 106
- γένενα 155(91)
- γέμω 115(87)
- Γεννάδιος Σγαλάριος 71, 72, 73, 79, 80, 99, 101(37), 105, 106, 151, 155(93), 120, 121, 161
- Γεννάδιος, μ. Φιλιππουπόλεως 92(75)
- γένεσις 154(39)
- γενῶ, -ῶμαι 112(11), 125(7), 127(55, 61)
- γένος 125(22, 26)
- Γεράσιμος, μ. Λακεδαιμονίας 128(107)
- Γεώργιος, μγ. οικονόμος 62
- γῆ 56(116)
- γίγνομαι 91(38, 42), 92(64), 103(91, 95), 113(23, 28, 34), 114(46, 59), 125(9), 127(60, 72), 135(7), 136(11, 14, 19), 144(29), 153(23), 154(49), 155(66, 82), 156(115, 120, 122), 157(147), 158(159, 160, 162)
- γαργώσω 115(83), 125(25) 126(41, 47), 136(18), 144(39)
- γῶντα 126(50)
- γνήσιος 102(87, 88), 164(17)
- γνώμη 90(11), 91(46), 100(25), 113(32), 114(51, 56), 115(95), 116(107)
- γνώμην, -ας ἔχων 92(76), 128(91), 136(32), 137, 144(41, 46), 145(51)
- γνώσις 102(64)
- Γοσθίας, μ. 128(105), 136(37) (βλ. καὶ Γρηγόριος)
- Γρακοὶ [Γραικῶν Ἐκκλησία] 73
- γράμμα 113(37), 164(2, 7, 22)
- γραφή 152(6), 164(22, 25)
- γραφικὴ, διατύπωσις 152(4)
- γράφω 90(10), 91(49), 114(63) 128(102, 103), 136(20), 143(9), 155(88), 156(109), 165(30)
- Γρηγόριος Ναζιανζηνός 124, 127(59), 132
- Γρηγόριος Νύσσης 124, 127(61), 132
- Γρηγόριος, πατριχ. Ἀλεξανδρείας 128(88)
- Γρηγόριος, μ. Γοσθίας 128(105), 136(37)
- Γρηγόριος, μ. Σωζοπέλεως 158(191)
- δαίμων 154(63)
- δάκρυα 101(42)
- Δανήλ, μ. Ἐφέσου 128(86), 136(25), 144(41)
- δεῖ, εἶδει 125(20, 25), 126(47), 142(4), 143(15, 16), 154(44)
- δείκνυμι 90(12), 164(25)
- δεινὰ 91(36), 113(18), 114(68), 116(102, 105)
- δεκτοὶ 143(18)
- δέουμαι 126(36), 136(10), 164(25)
- δέον 142(7), 143(17)
- δεσμῶ 103(92)
- δεσπότης 90(2, 9, 13, 23), 91(50, 51), 92(58, 66), 100(2), 113(17, 20, 38), 114(50, 61, 65, 71), 127(77), 135(5), 156(103, 104), 164(4), 165(28)
- δεσποτικῶν, ἡμέραι 101(46)
- δεσποτικὴ, ἀπόφρασις 156(98), 157(126)
- δεῦρο 126(43), 143(24)
- δευτερεύων τῶν ἱερέων 99, 102(68), 109
- δέχομαι 143(10)
- δηλοποιῶ 143(9)
- δῆλωσις 165(31)
- Δημητρακόπουλος Ἀνδρόνικος 88, 129
- Δημήτριος, βιβλιοθηκάρχος μν. Σινῶ 71
- Δημήτριος, μγ. χαρτοφύλαξ 60, 62, 63, 142

- δήπου 154(42, 50)
 διαβολικόν, ἐνθώμημα 101(31)
 διάβολος 123
 διαγορεύω 113(27)
 διαγράφω 167
 διάγω 91(43), 103(104)
 διαδέχομαι 153(31)
 διάδηλα 152(2)
 δικάκεται 153(10)
 διακελεύω 91(57)
 διακέλευσις 90(14)
 διακομίζω 164(1)
 διακόνημα 156(121)
 διακονία 155(81)
 διάκονος 116(112), 155(66, 71)
 διακρατῶ 112(4)
 διακρίνω 158(156, 164)
 διακρίσις 157(150)
 διαλαμπύζω 115(96), 144(38), 164(7)
 διαλλάσσομαι 144(39)
 διαλείπω 100(11), 112(12)
 διαλευκανῶ 157(135)
 διαλύω 144(34)
 διαμάνω 101(50), 127(63)
 διαμηγύρωμαι 154(49)
 διάνω 126(50), 152(3), 154(52)
 διαπρέω 152(1)
 διαπρήδην 113(22) 116
 διασώζομαι 152(4)
 διατηρῶ 102(84)
 διατίθεμαι 91(43)
 διατρέβω 114(65)
 διατύπωσις 152(4)
 Διαυλείας καὶ Ταλαντίου, ἐπ. 159(200)
 (βλ. καὶ Ν(εῖδος))
 διαφέρωμαι 143(17)
 διάφορος 112(3), 114(66), 154(41)
 διαφορῶς 143(9)
 διδάσκαλος 101(37), 102(67)
 διδοίμι, -ομαι 90(11, 23), 91(25), 101(51, 54), 102(78), 103(91), 144(32), 153(25), 156(110, 121), 157(153, 154), 164(12)
 διεξέρχομαι 114(47), 143(9), 154(64)
 διεστραμμένοι, ἄνθρωποι 112(3)
 διευλύτωσις 153(19)
 διυθίνο 144(31)
 δυσγυρίζομαι 90(2)
 δικαία, γνώμη 91(46), — ψῆφος 116(107)
 δικαίον 90(1, 4, 7), 93, 102(64), 113(42), 144(29), 151, 153(7), 157(135)· βυζαντινόν, βυζαντινωματικόν 94, 118· κανονικόν 80, 105, 118, 148· μουσουλμανικόν 94
 δικαίον, ἐγκλημα 114(67)
 δικαιοσύνη 101(33)
 δικαίω (ὁ) 102(66) (βλ. καὶ Ἰωσήφ, Μακάριος)
 δικαίως 91(50, 57)
 δίνην 103(105), 104
 διοίκησης 92(58), 155(81), 156(122)
 διοικητής 156(120), 157(124)
 διουολογῶ 163(23)
 Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης 124, 127(57), 132(βλ. καὶ Ὑψδο-Διονύσιος)
 Διονύσιος Α' 62, 63, 64, 65, 93, 104, 107, 119, 141, 142, 143(22), 144(27, 30, 37, 38), 146, 147, 148, 149, 150
 Διονύσιος Δ' 84, 85
 Διονύσιος, μ. Μακρονεῖας 158(179)
 διόρθωσις 114(57), 153(19)
 διορίζομαι 135(4), 144(35)
 διαγίγναι, -α 90(20, 22), 91(29), 114(69)
 διγύνομαι 112(6)
 διωγμὸς 101(36)
 διώκεται 100(19), 112(10)
 διώκω 100(15), 115(82)
 δόγματα 126(48), 127(73), 153(14), 154(54)
 δογματίζομαι 126(33, 48), 127(69, 75)
 Δοικεῖανθός Ἰωάννης, ἄρχων καὶ διδασκάλος 99, 102(67), 109
 δοκίμιον, εὐσεβεῖας 143(10)
 δοκιμασία 155(86)
 δοκῶ 90(3), 91(46), 115(82, 86), 143(9) 156(103)
 δόλος 90(15), 112(16), 114(62), 115(87)
 δόμα 154(61)
 δόξα 103(106), 127(63, 77), 154(62)
 δοξάζω 103(105), 127(65)
 δορά 115(86, 90)
 Δοσίθεος πατριχ. Ἱεροσολύμων: ἀρχιδιάκονος 72· πατριχ. 52, 109
 δόσις 155(82), 156(199)
 δουλεύω 156(98, 99)
 δούλος 156(102, 103)
 Δράμας, μ. 92(82), 145(51), 159(195)
 (βλ. καὶ Ἰάκωβος, Ἰωακείμ)
 δρέπω 103(96)
 δρῶ 112(14), 113(36)
 δύνάμει 90(16), 91(27, 44, 48, 49), 156(99)
 δύναμις 100(11), 102(74, 77), 144(34)
 Δύσις, καθ' ἡμᾶς 153(27)
 δυσσεβής, αἵρεσις 156(101)
 δυστυχής, ἄνθρωπος 113(40)
 δύσσημος, σήμη 114(63)
 δυσχερεῖα 101(43, 44)
 δωρεὰ 114(58), 156(112)
 δωροῦμαι 100(21)
 Δωρόθεος, μ. Μεσημβρίας 144(49)
 Δωρόθεος, μ. Νικομηδείας 92(72)
 Δωρόθεος, μ. Σεργίων 92(77)
 Δωρόθεος, μ. Τραπεζούντος 107
 δῶρον 157(125, 126)

- ἔργετες κτήσεις 96
 ἐργήτρισμα 153(7)
 ἐργίων 152(3)
 ἔργραφος, γνώμη 91(46)
 ἐργρωτήης 89, 90(24), 95
 ἐργαλινοδύμενος 158(168)
 ἐργαλῶ 100(18)
 ἐργάρδια, φῶτα 127(59)
 ἐργάλημα 90(1, 4, 5, 9), 91(52), 113(22, 27), 114(67), 116(101), 143(15)
 ἐργαλιματικῶς 153(20)
 ἐργιλητεύω· βλ. ἐκ(γ)κιλητεύω
 ἐργρατῆς 155(66)
 ἐργυκλῶς 99, 117, 155(93), 161
 εἰδαρῶ 112(3)
 εἰθέλω 91(25), 144(37)
 εἶθος, -ῆ 127(73), 143(23), 157(152), 158(156)
 εἶδος 114(60), 157(142, 145, 148)
 εἰλικρινής, καρδία 101(59)
 εἰρησεύω 115(78), 136(13)
 εἰρήνη 100(6, 12, 13, 14, 26), 102(85), 103(104, 106), 112(4), 115(81), 116(104)
 εἰρηνική, κατάστασις 116(110)
 εἰσάγω 92(59), 164(16)
 εἰσόδημα 157(153), 158(158, 161, 162)· — τα ἐκκλησιαστικὰ 96, 150, 152, 167
 εἰσπράττω 157(142)
 εἰωθα 142(1, 6), 152(1), 154(41)
 ἐκασταχοῦ 158(159)
 ἐκβολή 144(34)
 ἐκδιδάσκω 125(19)
 ἐκδίδωμι 127(67), 157(134, 149), 158(165)
 ἐκδικῶς 155(72)
 Ἐκκλησία Μεγάλη· βλ. Μεγάλη Ἐκκλησία
 ἐκκλησιαάρχης, μέγας 105, 108, 109, 114(70), 116(109), 119 (βλ. καὶ Χριστῶνμος Μανουήλ)
 ἐκκλησιαστικὰ 135(2), 144(27), 153(18), 154(56)
 ἐκκλησιαστικά, ταραχαὶ 143(21)· — ὑποθέσεις 64, 71
 ἐκκλησιαστική, τάξις 116(112)
 ἐκκλησιαστικὸ κτήμα 161
 ἐκκλησιαστικόν, διακόνημα 156(121)
 ἐκ(γ)κιλητεύω 90(12), 201
 ἐκπόττω 155(67)
 ἐκλέγωμι 164(9)
 ἐκπέπω 114(63)
 ἐκπίπτω 113(26, 30), 136(16), 154(62), 155(78)
 ἐκπλύνω 115(91)
 ἐκπροσεύωμι 125(27), 126 (33, 35, 52), 127(62)
 ἐκπρόρευσις 127(54, 64, 70)
 ἐκτελῶ 102(77)
 ἐκτισσις 143(10)
 ἐκτρέφω, -ομαι 90(1), 135(8), 153(26, 30)
 ἐκφύομαι 125(59)
 ἐκφωνῶ 157(130), 165(29)
 ἐκχέω 101(33)
 ἐλάττων, εὐθύνη 156(107)
 ἐλέγχωμι 114(47), 155(74), 156(97)
 ἔλεος 100(7), 103(106)
 ἐλεῶ, -οῦμαι 101(60), 102(61)
 ἐλληλική κοινωνία 10, 77, 78, 79, 82, 83, 95, 106
 ἐλληγνόφωνοι ἀξιωματοῦχοι Πύλγης 120
 ἐλληγομῶτατος, Μάξιμος Γ' 153(16)
 ἐλευθερα, ἐκκλησία 90(19)
 ἐμβρατ(α)ίωμι 151, 157(124), 161
 ἐμπέσις 155(84)
 ἐμπεριέγωμι 127(72)
 ἐμπιπλήμι 113(18)
 ἐμπιστεύομαι 156(122)
 ἐμπλατύνωμι 153(11)
 ἐμπορία 155 (75)
 ἐμφανίζω 164(3)
 ἐμφέρω 91(43)
 ἐνάγωμι 143(23)
 ἐναντίοι 90(14), 91(49)
 ἐναντίον 167
 ἐναντιοῦμαι 144(36)
 ἐναργῶς 125(20)
 ἐνδον 158(162)
 ἐνδικῶτατα 153(30)
 ἐνέδρα 101(36)
 ἐνέργεια 115(95)
 ἐνέγωμι 154(64), 157(149)
 ἐνηλλαγμένως 143(9), 145
 ἐνόθεε 144(28)
 ἐνόθεος, ζῆλος 102(64)
 ἐνομήματα 101(31)
 ἐνομήσεις 57, 61, 66, 107, 131
 ἐναυτός 90(20, 24), 91(42)
 ἐνίσταμαι 91(33)
 ἐνομοί 142(3)
 ἐνοποιόν, πνεῦμα 154(55)
 ἐνορία 161
 ἐνοχλῶ 91(50)
 ἐνοχος 90(9), 115(94), 157(137)
 ἐνοσκαρος, οικονομία 125(20)
 ἐνοσημάνωμι 152(6)
 ἐνοστασις 91(25, 37)
 ἐντάττω 158(168)
 ἐνταῦθα 90(3), 155(79)
 ἐντίθημι 125(26)
 ἐντελής, ἐπίγλωσσις 125(18)
 ἐντιμῶτατοι 102(67)
 ἐντρέπω 114(56)
 ἐντυποῦμαι 144(35)

- ἐνώ, -οῦμαι 126(50), 136(13)
 ἐνωση Ἐκκλησιῶν 59, 65, 72
 ἐζάγω 152(2)
 ἐζαιτῶ 116(104)
 ἐξασπαστέλλω 158(161)
 ἐξαρχος Πιλοσπονήσου 128(107)
 ἐξασφαλιζομαι 156(118)
 ἐξεγείρω 112(9)
 ἐξεστι 136(18)
 ἐξελέγγομαι 91(54)
 ἐξεμῶ 92(61)
 ἐξέρχομαι 154(45)
 ἐξετάζω, -ομαι 90(8), 113(17), 136(12)
 ἐξευρίσχω 152(3)
 ἐξερρήγομαι 125(26)
 ἐξέχομαι 115(84)
 ἐξήγησις 156(117)
 ἐξομολογούμαι 113(20)
 ἐξορίζω 157(129)
 ἐξουσία 109(18), 102(79), 103(92), 156
 (140)
 ἐξόχος 114(70)
 ἐξυβρίζω 113(44)
 ἐζωθεν 115(86)
 ἐζωθῶ 90(13), 114(49), 115(74), 143
 (22, 25)
 ἐζωνοῦμαι 156(104)
 ἐορτή 101(47)
 ἐπαγγέλλομαι 102(74), 201
 ἐπανάγομαι 135(5)
 ἐπαναστάζω 101(34)
 ἐπανακαλύπτω 114(50)
 ἐπανερχομαι 90(13), 103(103), 144(30),
 154(48)
 ἐπανίσταμαι 100(15), 112(14)
 ἐπαπειλούμαι 115(76)
 ἐπαρχία 113(33), 114(66), 157(151),
 158(160)
 ἐπαχθῆς 115(86)
 ἐπαγείρω 112(6)
 ἐπειγομαι 101(41, 50)
 ἐπέκεινα 101(46), 155(70)
 ἐπέτειον, τέλος τὸ ἀθηναικῶν 97
 ἐπέυχομαι 100(8), 101(54)
 ἐπέχω, τόπον 92(79), 114(47), 128(95),
 108), 144(47)
 ἐπιβεβαιώνω 153(32), 154(37, 58)
 ἐπιβουλεύω 112(3), 114(62)
 ἐπιβουλή 101(35), 114(60)
 ἐπιβουλος 112(1)
 ἐπίγωσις 125(18)
 ἐπίδεικνύω 164(22)
 ἐπιθίδωμι 102(73)
 ἐπιθρῶ 114(61)
 ἐπιεικῶς 152(5)
 ἐπιζήμιος 143(43)
 ἐπίθεσις 156(109)
- ἐπικυρόνω 100(20), 101(53), 103(101),
 153(27), 154(38, 57)
 ἐπέρχομαι 143(14)
 ἐπήρεια 91(53)
 ἐπικουρία 153(12)
 ἐπικυρῶ 103(101), 153(32)
 ἐπι(η)λυγάζω 152(2)
 ἐπιμελῶς 90(8)
 ἐπίνευσις 124(1)
 ἐπίνοια 125(24)
 ἐπισκέπτομαι 136(11), 143(26)
 ἐπισκοπή 158(158) — γερουσία 167
 ἐπίσκοπος 113(25, 30, 32, 33), 154(65),
 155(68, 70, 86, 88), 156(119), 158
 (157), 159(197, 198, 199, 200, 201),
 164(66)
 ἐπιστρέφω 156(113, 114)
 ἐπισφαλῶς 125(26)
 ἐπιτίθημι 91(32), 156(111)
 ἐπιτείνωμαι 91(36)
 ἐπίσταμαι 100(10)
 ἐπιστηρίζομαι 157(130, 147)
 ἐπιστολή 155(93)
 ἐπιτελῶ 155(92)
 ἐπιτίθημι 114(69), 156(111)
 ἐπιτίμημα 115(94)
 ἐπιτιμῶμαι 103(93)
 ἐπιφανής 100(4), 102(71)
 ἐπιφέρωμαι 101(40)
 ἐπίγειρα 101(32)
 ἐπιχειρῶ 155(74), 459
 ἐπομαι 112(4), 126(30), 127(56)
 ἐπωρελῆς 152(5)
 ἐργάζομαι 101(29, 31) 112(16), 113(37),
 114(65), 115(77, 92), 116(101, 106)
 ἐργαστήρια 54, 58
 ἔργον 90(20), 101(32, 39), 102(73), 143
 (6), 154(46)
 ἐρεύγομαι 143(39), 115(98)
 ἐρημικός, νῶς 158(160)
 ἔρχομαι 91(38) 115(87), 126(34), 154
 (51), 158(161), 164(12)
 ἐρωτῶμαι 164(22)
 ἔσχατα 91(40), 155(83)
 ἐτόμως 136(19)
 ἔτος 92(67), 127(80), 136(21), 144(40),
 164(1)
 εὐαγγέλιος, οἶκος 155(81), 156(120), 157
 (124)
 εὐγνωμόνως 91(43)
 εὐεργεσία 114(58), 116(105)
 εὐθύνη 153(25), 156(108)
 εὐλάβεια 115(86)
 εὐλαβέστατοι, πατέρες 100(5), 102(69)
 εὐλογία 143(15)
 εὐλογημένοι 101(58), 164(18)
 εὐλογία 101(54), 102(78)

- εὐμάρεϊα 103(102)
 εὐπείθεια 103(94), 164(15)
 εὐρετής 125(22)
 Εὐρίπιδος, μ. 92(90) (βλ. καὶ Λάζαρος)
 εὐρίσκω, -ομαι 90(9), 92(65), 102(63),
 113(17, 24, 29), 136(12), 143(12, 22),
 153(24), 154(59), 158(166), 164(8,
 10, 16, 20, 23)
 εὐσέβεια 112(5), 125(18, 23), 127(63),
 143(8, 10)
 εὐσεβής 102(71)
 εὐσεβῶ 143(12)
 εὐχή 101(56, 59), 102(60, 78)
 εὐλόγημα 76
 εὐλογία 103(101), 127(63, 76)
 ἐφάμιλλον, ἀμάρτυμα 156(105)
 ἐφάρπτοιμα 153(20)
 ἐφαρμόζω 153(21)
 Ἐφέσσου, μ. 99, 102(63), 107, 108, 128
 (86), 136(24), 144(41), 158(183), (βλ.
 καὶ Δανιὴλ)
 ἐφευρετής 126(41)
 ἐφευρίσκω 125(22)
 ἐφησυχάζω 126(41)
 ἐχθρός 91(30), 92(60), 100(19), 101(40,
 45), 102(88), 112(1, 10), 154(45)
 ἐχρῆν 154(40)
 ἐῶ, -ῶμαι 115(92), 126(36)
- Ζάλη 115(80), 143(21)
 Ζήλος 102(64), 154(59)
 ζήλωτής 157(145)
 ζητήματα 127(70), 135(6), 157(2)
 Ζητώ 100(27), 157(146), 165(27)
 Ζυγῶν (Ζιγῶν, Ζυγῶν), μ. 145(51),
 158(184), 159(196)
 ζωαρχιμὸν, πνεῦμα 103(92)
- ἡγαπημένος, ἀδελφός 102(62)
 ἡγεμόνες, τῆς εὐσεβείας 143(8)
 ἡγούμαι 127(69)
 ἡγούμενοι, Ἁγίου Ὁρους 164(9, 11)
 ἡμέρα 91(34)
 Ἡρακλείας, μ. 74, 75, 108 (βλ. καὶ Κάλ-
 λιστος)
 Ἡρακλείας, πρόεδρος 115(96), 128(93),
 136(26), 144(46), 158(176) (βλ. καὶ
 Γάλακτιῶν)
 ἡσυχία 91(43)
- Θαμά 142(7)
 Θαμβούμαι 142(4)
 Θανάσιμα 113(38)
 θάνατος 101(52)
- Θάτερος 153(11)
 Θεάρεστα, ἔργα 143(11)
 Θεῖα (τὰ) 102(65) 154(40)
 Θεῖα, ἰσχύς 125(24)· —μετάληψις 139,
 148, 157· —μονή 164(8)· —ούσια 142
 (2)· —συνέλευσις 154(52)· —σύνου-
 δος 153(32)· —ψῆφος 143(12)· —
 χάρις 103(91), 116(111), 124(1),
 144(32)
 Θεῖος, ζῆλος 154(60)· —κανὼν (-νες)
 91(57), 92(59), 136(71), 143(23),
 157(146)· —ναός 124(2)· —νόμος
 156(113)· —φῶβος 153(9)
 Θεῖον, δίκαιον 152(6)· —θέλημα 126(45)
 Θεοτέρα, οἰκονομία 143(8)
 θέλημα 112(4), 114(50), 126(45)
 θέλησις 101(42)
 Θεόδουλος, μ. Πούρσης [=Προύσης] 129
 (114), 130
 Θεοειδεῖς, ἄγγελοι 102(83)
 Θεολογία 126(34), 127(56)
 Θεολόγοι, τῆς Ἐκκλησίας 127(57) (βλ.
 καὶ πατέρες, Ἐκκλησίας)
 Θεότης 127(54, 58, 60)
 Θεοτόκος 102(82)
 Θεοτόκος ἡ Παμμακάριστος (ναός) 53,
 123, 124, 125(3), 128(80) (βλ. καὶ
 Φετιῆ τζαμί)
 Θεοφάνης, μ. Ἀδριανουπόλεως 92(76)
 Θεοφάνης, μ. Μηδείας 105 (βλ. καὶ Ἀ-
 γαλλιανὸς Θεόδωρος)
 Θεοφάνης, πρόεδρος Μηδείας, 145(52),
 150 (βλ. καὶ Θεοφάνης, μ. πρώην
 Σουγδαίας)
 Θεοφάνης, μ. πρώην Σουγδαίας 128(101),
 136(31), 145(52) (βλ. καὶ Θεοφάνης,
 πρόεδρος Μηδείας)
 Θεόφιλος, μ. Ἀμσειῶς 144(43)
 Θεοφιλῶς 91(56)
 Θεραπεύω 116(102)
 Θερμοπυλῶν καὶ Μενδενίτζης («Θερμο-
 πώλεως Μενδινή-ζης»), ἐπ. 159(197)
 (βλ. καὶ Παχώμιος)
 Θέσις 126(30)
 Θεσμός 113(36)
 Θεσσαλία 107
 Θεσσαλονίκη 53, 54, 107
 Θεσσαλονίκης, μ. 107, 128(95), 136(28),
 158(178) (βλ. καὶ Μάξιμος, Νήφων
 Β')
 Θεῶμαι 156(109)
 Θεωρούμαι 153(18), 154(55), 156(128)
 θῆρ 102(89)
 θνήσκω 113(19)
 θράττω 101(46)
 θρόνος (Κωνσταντινουπόλεως) 90(13),
 100(10), 114(51), 115(74), 135(6),

- 141, 142, 143(22, 25), 144(30), 153
(31, 35), 154(45, 48) — ('Αντιοχείας)
128(92) — ('Ιεροσολύμων) 128(90)
Θυσία 127(71)
- 'Ιάκωβος, μ. Δράμας 92(82)
'Ιβήρων, μν. 62
'Ιγνάτιος, μ. 'Αγγιλίου 92(83)
'Ιγνάτιος ὁ Θεοφόρος 115(89)
ιδιῶζω 143(24)
ιδιώτης 116(108), 158(168)
ιδρύω 142(3), 145
ιερά, ἐορτή 101(47) — πρόθυρα 157
(128) — σύνοδος 116(107) — χρῆσις
156(118)
ιερατική, ἀξία 155(94)
ιερατικός, κανὼν 113(27) — κατάλογος
157(132)
'Ιερειάς Α' 52, 53
ιερεὺς 100(5), 102(69), 144(36), 156
(114), 157(148, 152, 153, 155), 158
(155, 161, 163)
'Ιεροβοάμ 156(113, 115)
ιεροί, Θεολόγοι 127(57) — κανόνες 90(14),
91(57), 92(59), 136(17), 157(83)
ιερομνήμων 73
ιερομόναχοι 100(4), 102(66, 69), 165
(27)
ιεροπραξία 144(37)
ιερός, μυστηριώδης 125(24) — τόμος 127
(78), 132
'Ιεροσολύμων, Πατριαρχεῖο, -ες' βλ. Δο-
σίθεος, Νεκτάριος — τοποτηρητής βλ.
'Ιωσήφ, μ. Χαλκηδόνος — Μετόχι
Παναγίου Τάφου στήν ΚΠολη 72, 84
ιεροτελεστικά 144(33)
ιερωμένος 144(37)
ιερωσίνη 100(21), 114(48, 54), 116(107),
155(95), 156(122), 158(167)
ιερώτατοι, ἀρχιερεῖς, — μητροπολίται 102
(62), 135(1, 7), 136(10), 153(17, 33),
154(49, 60)
ἰθύνω 125(4)
ἰκανά, ἐγκλήματα 90(2)
'Ικονίου, μ. 136(36), 145(53) (βλ. καὶ
'Αμφύλοχος)
'Ιακρίων, ἄγιος 57
ἰνδικτιῶν 92(67), 127(80), 136(20), 157
(149), 158(165), 164(1)
ἰός, κακία 92(61)
'Ιούδας ὁ Ἰσακριώτης 154(62), 156(105,
106)
'Ισαάκιος Κομνηνός 161
'Ισίδωρος Β' 63, 64, 74
ἴση, ἀγάπη 101(56)
ἴσον 132, 133
- ἰσχυρόν, ἔργον 154(46)
ἰσχύς 101(42), 125(24)
ἰσχύω 90(18), 115(91), 143(25)
'Ιταλία 123, 126(42)
'Ιταλῶν, γένος 123, 125(26)
'Ιωακείμ Α' 69, 163, 164(4), 165, 166
'Ιωακείμ, μ. Δράμας 159(195)
'Ιωακείμ, μνη. Συναΐτης 71, 120
'Ιωάννης ὁ Χρυσόστομος 115(89), 151,
156(108)
'Ιωάννης ΙΑ' Βέκκος 123, 131 (βλ. καὶ
Βέκκος)
'Ιωάσαφ Α' Κόκκος 74
'Ιωάσαφ, μ. Λήμνου 158(192)
'Ιωάσαφ, μ. Φύλιππ[...] 158(188)
'Ιωσήφ, μ. Νικαίας 158(181)
'Ιωσήφ, μ. Περιθεορίου 92(80)
'Ιωσήφ, μ. Σηλυβρίας 92(87), 129(112)
'Ιωσήφ, μ. Χαλκηδόνος 92(74), 128(89),
136(27) — τοποτηρητής Πατριαρχείου
'Ιεροσολύμων 128(90)
'Ιωσήφ, δικαίω 109
- καθίρεση 15, 81, 82, 83, 84, 89, 90(3),
108, 111, 112, 113(45), 115(93), 116
(100, 102, 112), 117, 119, 131, 138,
146, 152, 162
καθιστῶ, -οῦμαι 113(43), 125(25) 153
(28), 155(66, 87), 157(145), 158(167)
καθάραξ 142(2)
καθαρεύω 157(136)
καθαρή, ἀγάπη 101(59)
καθέλωμαι 153(29)
καθευρίσκομαι 100(1), 135(7)
κάθημαι 113(44), 125(12)
καθίσταμαι 100(9), 115(94), 116(108,
112), 136(18), 153(88), 157(127)
καθολική, ἐκκλησία 125(4), 126(48), 143
(13, 26) — σύνοδος 154(49)
καθολικός, πατριαρχής 144(37) — τοπο-
τηρητής 128(87, 89)
καθοπλίζομαι 143(17)
καθολικῶ 114(72)
καθυπάγω 127(66)
καθυποβάλλω, -ομαι 116(100, 111), 126
(39)
Κανὴ Διαθήκη 161 (βλ. καὶ Πράξεις
'Αποστόλων)
καινότερον 142(5)
καινοτομῶ 136(18), 137
καίρια 153(11)
καιρικά, μεταβολαί 143(10)
καιρός 100(23), 101(44, 52), 143 (14,
24), 153(16)
κακία 92(61), 112(8), 114(62), 125(22),
126(41), 156(113)

- κακή, μοῖρα 112(11)
κακοήθεια 92(61)
κακόν 91(42), 101(29, 40, 41), 103(94),
112(16), 114(59, 62, 65), 116
κακόνοια 91(53)
κακός 112(13)
κακουργία 114(60), 154(44), 157(146)
καλή, παρακαταθήκη 90(14)
καλλιστεῖω 163, 164(8)
Κάλλιστος, μ. Βέρνης 128(109), 136(35)
Κάλλιστος, μ. Ἡρακλείας 128(93), 136
(26), 158(176)
Κάλλιστος, μ. Κερρασούντος 92(85)
Κάλλιστος, μ. Σερρών 158(186)
Κάλ(λ)ιστος, μ. Σοφίας 136(33)
Κάλλιστος, μ. Χριστιανουπόλεως 92(86)
Καλογεράς Νικηφόρος 71
καλόν 90 (14), 115(83), 155(79)
κάλυμμα 114(70)
καλῶ 112(6)
κάμνω 143(25)
κανονική, ἀκριβεία 115(85)
κανονικόν 151, 152, 157(151, 152), 158
(156), 161, 162
κανονικός, πατριάρχης 91(55), 92(63)
κανονικῶς 116(99, 111), 136(17), 153
(19)
κανών, -ες 90(14, 17), 91(57), 92(59),
113(21), 115(93), 136(17), 143(23),
153(21), 155(84), 157 (129, 147)· —
ια' Ἀντιστοίας 113(31)· — ιβ' Ἀπο-
στόλων 154 (65), πδ' Ἀποστόλων 113
(41) (βλ. καὶ Ἁγίων Ἀποστόλων, κα-
νήνες)· — β' Συνόδου Δ' 155(68, 74),
η' Συνόδου Δ' 113(22)· — χγ' Συ-
νόδου ζ' 157, (140), λδ' Συνόδου ζ'
113(26)
καπνοὶ 157(151), 161, 162
Καρατζάς Νικόλαος 55
καρδία 100(7), 101 (46, 54, 59), 103
(101)
καρκίνος 114(57)
καρπός 103(96)
Καστερνός Δημήτριος 99, 102(68), 109
καταβάλλω 90(24)
καταβιάζομαι 154(44)
κατάγω 155(68)
καταγινώσκω, -ομαι 90(12), 91(26),
143(20)
καταδησῶμαι 154(46)
καταδικάζομαι 143(23)
καταδικη 147, 157(134)
κατακρινόμεναι 156(106)
καταλαμβάνω 103(104)
καταλέγω, -ομαι 143(14), 157(144)
καταλείπω 90(22), 91(47)
κατάλογος, ἀρχιερατικός 157(131)
κατάλω 165(30)
καταναγκάζω 90(21), 153(34)
κάταντες (τὸ) 154(42)
καταπατῶ 113(40), 153(8)
κατάρτα 155(95)
κατάρχομαι 142(5)
κατασιγῶ 100(25)
κατασκευάζω 115(73)
κατασκευῆ 113(25, 30)
κατάστασις 116(110), 143(16)
κατάστιχον 53
καταστρέφω 126(48)
καταστρώνωμι 142, 156(118)
καταψύγομαι 153(12)
κατεργάζομαι 115(90)
κατέχω 126(46), 164(13)
κατηγορία 92(64)
κατήγορος 91(52), 103(97), 114(64,71)
κατοικητήριον 157(125)
κατορθῶ, -οῦμαι 90(18), 154(54)
Καῖα καὶ Φούλων, μ. 54 (βλ. καὶ Μη-
τροπόλις)
καῖμα 125(19)
καλέω 91(38)
καλλίω 164(17)
κενοφωνῶ 127(65)
Κερρασούντος, μ. 92(85) (βλ. καὶ Κάλλι-
στος)
κεφάλαιον 126(31) 127(67)
κηρύττω, -ομαι 112(5), 113(41), 126
(50), 127(64)
Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας, μ. 66 (βλ. καὶ
Κυπριανός)
κινδυνεύω 91(40), 155(74)
κινδυνός 101(45), 114(67)
κινῶ, -οῦμαι 90(8), 91(52), 114(64, 68),
115(79, 86), 135(6), 143(15, 17)
κλέω 91(37)
κληρικός, -οὶ 100(5), 113(24, 25, 43),
155(78,86), 156(96, 120)
κλήρος 153(33), 155(72), 156(122), 157
(144)
κλύδων 115(80)
κονή, γνώμη 90(11), 114(51)· — κακία
112(8)· — μητέρα 144(31)· — ὁμόνοια
90(12)
κοινή, 103(105)
κονόν 144(30)
κονός, ἀλάστωρ 102(90)· — ἐχθρός 112
(10)· — πατήρ 101(36), 113(16), 114
(71), 127(59)
κονοῦ (ἐκ) 91(41)
κωνωνία 113(34), 155(67, 84), 157(141,
145)
κωνωνῶ 114(62)
κωνός 142(4)
κομίζομαι 102(79)

- Κομίτισσα 62
 Κομνηνοὶ 82, 106· βλ. καὶ Ἰσακίος Κομνηνός
 κοπιᾶζω 102(72)
 κόπος 114(66), 154(52)
 κόρος 112(2)
 κορωνίς 101(41)
 Κοσινίτισσας [Εἰκονοφρονίσσης], μν. 65, 108, 131, 148, 149, 150
 Κοσμάς, πρῶτος Ἁγίου Ὁρους 163, 164 (2), 165(27)
 κοσμικὴ ἀρχὴ (ἐξουσία) 79, 82, 106, 141, 147, 148, 149
 κοσμικὴ, τάξις 100(4)
 κόσμος 142(5), 154(40), 167, 168
 Κουπάτζης, παπᾶς στῆ Βέρροια 152, 158 (166), 162
 κρατῶν (ὁ) 90(3, 7), 91(32, 38), 93, 113 (37), 114(65), 115(74, 76), 141, 143 (25, 26), 144(29)
 κρίματα 143(12), 154(47)
 κρίνο, -ομαι 90(4), 114(49), 125(13), 144(29)
 κρίσις 162
 κρίσις 90(14), 109(10), 115(73)
 Κρούσιος Μαρτίνος 73
 κρίσις 101(44)
 κρύπτω 164(23)
 κτίσμα 156(102)
 κτώμαι 142(2, 3), 155(95), 156(104, 112)
 Κυζίκου, μ. 92(71), 136(29), 158(189) (βλ. καὶ Ἀντώνιος, Νεόφυτος)
 κυμάνομαι 126(44)
 Κυπριανός, μ. Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας 67
 κύρ 102(66, 67, 68), 135(1, 5), 143(22, 24), 144(28, 30, 37, 38), 153(31), 164 (2, 4, 6), 165(27)
 Κυρίτζης· βλ. Ἀποκόκιος Δημήτριος
 κυρός 101(37), 125(4), 153(16)
 κυρῶ, -οῦμαι 114(53), 153(13, 19)
 Κῶ, ἀρχτ. 54 (βλ. καὶ Χριστόφορος)
 κώδικας ἀπερωμάτων 53, 54
 κωδίκιον τῶν συνοδικῶν παρασημεϊῶσεων 54 πβ. καὶ 64
 κώδιξ ἱερὸς 91(47), 92(66)· — Α' 51-55· — βυζαντινὸς 9, 10, 51, 66, 67, 68, 84· βλ. καὶ κωδίκιον
 κωλύομαι 113(23, 28)
- Λακεδαιμονίαι, μ. 128(107), 133, 163, 164(6) (βλ. καὶ Γεράσιμος, Μακάριος)
 Λάτχος, μ. Εὐλείπου 92(90)
 λαϊκός, -οὶ 113(43), 144(36, 38), 155(79), 156(96)
- λαλῶ, -οῦμαι 115(97), 125(15)
 λαμβάνω, -ομαι 91(39), 101(32), 153 (21), 154(52), 155(82, 89, 90), 156 (111, 121), 157(136, 137, 139, 142, 151, 154), 158(158)
 λαοθάνα 115(86)
 λαὸς 91(28), 100(1), 115(77), 153(34), 156(114), 157(141), 158(168)
 Λαρίσης, μ. 145(51)
 Λατίνων αἵρεσις 123, 131
 Λαύρας, μν.· βλ. Μεγίστης Λαύρας μν.
 λέγω, -ομαι 90(15, 24), 91(41, 51), 101 (49), 116(105, 112), 126(34, 42), 127 (58, 135(3), 136(9, 11), 143(12, 15), 144(28), 153(22), 154(37, 39, 58), 156(110, 111), 157(124, 126, 133, 135), 158(156)
 λειτουργία 155(94)
 λέξις 126(39)
 Λέων Σ' ὁ Σορός 14
 Λέων, νομοφύλαξ 72, 109
 λήθη 152(3, 5)
 λήμμα 155(78, 92)
 Λήμνου, μ. 158(192) (βλ. καὶ Ἰωάννου)
 ληροῦδῶ 156(102), 159
 λιβελλοὺς πίστεως 72, 76
 λογίζομαι 153(8)
 λογικά, πρόβατα 144(31)
 λογισμὸς 112(4)
 λόγος 90(1), 102(73), 114(57), 115(80, 88, 92), 125(20), 135(6), 152(3), 153(22)
 λοιμός 101(35)
 λοιπός 102(69), 127(71), 165(29)
 λόκος 103(97), 115(86, 89)
 λύμη 153(22), 157(124)
 λύπη 116(100)
 λυπηρόν 114(52)
 λύπησις 100(19)
 λυπῶ 101(46)
 λύω, -ομαι 90(10), 103(92), 136(12)
- μάγος, Σίμων 154(62), 155(67)
 μαθηταί, Χριστοῦ 115(83)
 μακάριος, -οὶ 115(80), 124(2), 126(36), 127(57)
 Μακάριος, πατριχ. 64
 Μακάριος, μ. Λακεδαιμονίαις 163, 164(6)
 Μακάριος, μ. Νικαίας 92(73)
 Μακάριος, μ. Νικομηδείαις 72
 Μακάριος, μ. Προύσης 130, 136(33)
 Μακάριος, ἐπ. 159(201)
 Μακάριος, δικαίω 99, 102(66), 108, 109
 μακαριότης, Θεοῦ 154(41)
 Μακεδόνως 156(100)
 μακρόν, τοῦ λόγου 115(92)

- μακρός, χρόνος 152(1)
 Μαλαξός Μανουήλ 73
 Μαμμονάς 156(98, 99)
 Μανασής, μ. Σεργῶν (βλ. καὶ Μάξιμος Δ')
 μαθάνω 101(43), 103(94), 114(58)
 μακνιώτερον 113(39)
 Μανουήλ Κορίνθιος, μγ. ρήτωρ 60, 61,
 62, 152, 167, 168
 Μανουήλ Χριστόνυμος· βλ. Χριστόνυμος
 Μανουήλ
 Μάξιμος Γ' 61, 82, 107, 123, 124(4),
 131(1), 135, 137, 138, 139, 151, 153
 (16) (βλ. καὶ Παλαιολόγος, Χριστόνυ-
 μος Μανουήλ)
 Μάξιμος Δ': [Μανασής] μ. Σεργῶν 144
 (15)· πατρ. 63, 120
 Μάξιμος, μ. Θεσσαλονίκης 158(178)
 Μάξιμος, μ. Νικομηδείας 158(180), 163,
 164(6)
 μαρτυρία 91(49)
 μαρτύριον 102(77), 115(90)
 μαρτυρῶ, -οῦμαι 126(35), 158(166)
 Μαρωνίας, μ. 158(179) (βλ. καὶ Διονύ-
 σιος)
 Ματθαῖος, μ. Μελενίως 92(88)
 Ματθαῖος, μ. Μηθόμνης 129 (111)
 Ματθαῖος, μ. Περιθεωρίου 129(113), 144
 (50)
 Ματθαῖος, μ. Χαλκηδόνος 158(182)
 Μαυροειδῆς Μιχαήλ 62, 168
 μέγα, δευτὸν 114(68)· — φρωτὸν 59, 101
 (39)
 Μεγάλη Ἐκκλησία 51, 54, 57, 61, 62,
 63, 73, 164(9)
 μεγαλοπρέπεια 127(77)
 μεγίστη, ἀπειλή 91(33)· — σπουδή 153
 (35)· — φρίκη 154(64)
 Μεγίστης Λαύρας, μν. 71, 163, 164(11),
 165
 Μενδενίτζης, ἐπ.· βλ. Θερμοπυλῶν καὶ
 Μενδενίτζης
 Μεθόδιος, μ. Βερροίας 158(187)
 Μεθόδιος, μ. Μυτιλήνης 128(104), 136
 (38)
 μεϊζονες 164(15)
 Μελενίως, μ. 92(88), 144(47) (βλ. καὶ
 Γεράσιμος, Ματθαῖος)
 μελετώμι 116(102)
 μέλλω 101(51, 55), 125(17)
 μέλλω 91(57)
 μένω 143(23), 144(39), 154(38), 164(24)
 μερίς 102(88)
 μερισμός 112(6)
 μέρος 114(46), 126(32), 153(11), 154
 (63), 156(114)
 Μεσημβρίας, μ. 92(89), 144(49) (βλ. καὶ
 Δωρόθεος)
 μεσιτεῖο 127(53), 155(77)
 μεσοπατριαρχία 63
 μέσος 156(121)
 μεστός, πανουργίας 114(62)
 μεταβολή 143(10)
 μεταδίδωμι, -ομαι 154(61), 157(141, 144,
 145)
 μεταλαμβάνω 157(141)
 μετάληψις 157(139, 148)
 μεταλλάττω 142(1)
 Μεταμορφώσεως (Μεταφῶν), μν. 107
 μετόνοια 103(94), 114(57), 116(104),
 165(29)
 μεταπίπτω 154(46)
 μεταποιῶ 142(1)
 μετάπτωσης 154(38)
 μέτεστι 153(9)
 μετέγω 113(35)
 Μετέωρα 107
 μετοχή 142(3)
 Μετόχι Παναγίου Τάξου· βλ. Ἱεροσολύ-
 μων Πατριαρχεῖο
 μετρούρης 100(2), 102(89), 153(33), 154
 (44, 48, 50, 56)
 Μηδαίος, μ. 92(81), 105, 128(110), 136
 (36), 139, 159(194) (βλ. καὶ Ἀθανά-
 σιος, Θεοφάνης, Νεόφυτος)
 Μηδαίος, πρέσβης 145(52), 150 (βλ. καὶ
 Θεοφάνης)
 Μηθόμνης, μ. 129(111) (βλ. καὶ Ματ-
 θαῖος)
 μήτηρ, ἐκκλησία 91(44), 112(6), 143
 (26), 144(31)
 μήτηρ, Χριστοῦ· βλ. Θεοτόκος
 Μητροφάνης Γ' 54
 Μητροφάνης, μ. Καρᾶ καὶ Φουλλῶν 54
 Μητροφάνης, μ. Πισιδίας 128(102), 136
 (30)
 μηχανή, -αι 101(31), 125(24)
 μακρὸς 158(168)
 μικροφυγία 144(34)
 Μηνωίδης Μηνᾶς 13, 57
 μισθὸς 102(79) 154(52)
 Μιχαήλ, μγ. σενοφύλαξ 62
 μημημονεῖο 164(21)
 μημύσινον 90(21)
 μησικακῶ 100(17), 114(52), 116
 μόρα 112(11)
 μόλις 155(91)
 μονάζοντες 81, 100(5), 113(24), 155(79),
 164(24)
 μονά 164(8)
 μοναχοί 113(29), 116(108)
 μονή 100(16), 127(56, 58), 143(19)
 μόνιμον 142(2)
 μονόδρον 155(82)
 μοσθηρία 90(22)

- μοσθῶ 90(18)
 μύρια, κατὰ 114(65)· — σκάνδαλα 112
 μυριάς 101(34), 142(7)
 (12)· — ψεύδη 90(15)
 μύριοι, πῆνοι 114(66)
 μυστηρίοι 125(24)
 μυστήρια, ἄγια 155(92)
 Μυτιλήνης, μ. 128(104), 136(38), 144
 (42) (βλ. καὶ Μεθόδιος)
- νάος 91(36), 125(3), 128(80), 157 (125),
 158(160, 163)
 ναυαγῶ 101(34)
 νεζζῶ 143(11)
 νεκρούμεναι 125(23)
 νεκροὶ 125(13,16)
 Νεκράριος, πατριχ. Ἱεροσολύμων 72
 νέμουμαι 158(155)
 Νεόφυτος Β' 54
 Νεόφυτος, μ. Ἀγγαλίου 128(99), 136
 (32), 158(177)
 Νεόφυτος, μ. Ἀθηνῶν 158(185)
 Νεόφυτος, μ. Βερροίας 92(78)
 Νεόφυτος, μ. Ἐρέσου 107, 108
 Νεόφυτος, μ. Κυζίκου 92(71), 136(29)
 Νεόφυτος, μ. Μηδείας 92(81), 128(110),
 129, 136(36)
 Νεόφυτος, μ. + Μεικς + 136(34)
 νεοκέρως 155(72)
 Νήρων Β': μ. Θεσσαλονίκης 128(95),
 136(28)· πατριχ. 66, 137, 141, 143
 (24), 148, 149, 151, 158(169), 160
 Νήρων, μ. Αἰῶν 128(103)
 Νήρων, ἱερμ. 69
 Νικαίας, μ. 92(73), 128(91), 150, 158
 (181) (βλ. καὶ Ἰωσήφ, Μικάρως)
 νίκη 90(17)
 Ν(ε)ῖλος, ἐπ. Δαυλείας καὶ Ταλαντίου
 159(200)
 Νικομηδείας, μ. 72, 92(72) 158(180),
 163, 164(5) (βλ. καὶ Δωρόθεος, Μι-
 κάρως, Μάξιμος)
 νόθα, δόγματα 126(48)
 νομίζω 91(27), 155(89), 156(112)
 νόμος, πατριάρχης 91(55), 92(63), 143
 (17)
 νομική, δικάσεις 157(150)
 νομίμως 116(99), 116(111)
 νομίσματα, ἀργυρὰ 162· βυζαντινὰ 94·
 φλωρίν 94, 114(69)· χρυσοῦν 162·
 χρύσωνοι 90(20, 22), 91(29)
 νομοκανονική ὕλη 13, 31, 57
 νόμος, -οὶ 90(17), 113(21, 23, 28), 115
 (93), 156(119), 157(129)
 νομοφύλαξ 99, 102(68), 109· βλ. καὶ
 Λέων
- νοσῆμαι 127(54)
 νοσοκόμος 156(120)
 νόσος 135(3, 4), 136(9)
 νοῦς 127(63)
- Ξενοδόχος 156(120)
 Ξυνοῦρις 115(89), 117
- ὀβολός 157(142)
 ὀδός 101(41)
 ὀθωμανικὸ δὴμάσιο 78, 79, 82, 83, 94,
 148
 Ὀθωμανοὶ (ὀθωμανική ἀρχή, — ἐξουσία)
 51, 79, 77, 80, 81, 82, 93, 94, 124
 οἴκιος 125(4)
 οἶδα 100(8), 101(28), 113(37), 114(49),
 127(56), 153(36)
 οἴησις 100(16)
 οἰκεία, αἰσχροκάδεα 155(74)
 οἰκείος, βαθμὸς 113(26, 31), 136(16),
 155(75, 78)
 οἰκειογέριος 92(68)
 οἰκειοσις 114(56)
 οἰκονομία 102(84), 143(12)
 οἰκονομία (κατ') 121, 143(8)
 οἰκονόμος 155(72)
 οἰκονόμος, μέγας 108, 119 (βλ. καὶ Γεώρ-
 γιος)
 οἶκος 156(115, 120), 157(125)
 οἶμα 143(8), 155(96)
 οἶαθρος 113(39), 115(97), 156(115)
 οἵλοι, χρόνοι 126(40)
 οἰοψύγως 103(101)
 ὀμογνώμονες 154(59)
 ὀμολογία πίστεως 72, 73, 109, 110· βλ.
 καὶ λιβελλος πίστεως
 ὀμολογῶ 91(51), 92(62), 125(16), 126(51)
 ὀμολογητικὸς 115(81)
 ὀμόνοια 100(12, 13), 102(85), 103(104),
 115(81)
 ὀμονοῶ 126(49)
 ὀμοσύσιος, Τριάς 125(27), 127(76), 153
 (106), 164(20)
 ὀμότητιον, πνεῦμα 125(27), 156(106)
 ὄνομα 103(105), 164(21)
 ὀπλίζουμαι 112(2)
 ὄρατὰ 125(6)
 ὄργανα 143(14)
 ὄρθοδοξία 115(85), 154(58)
 ὀρθόδοξοι, χριστιανοὶ 112(5), 115(81)
 ὀρίζω 90(12), 125(5), 128(86, 92, 94, 99,
 100, 102, 104, 105, 108, 109, 110)
 129(111, 112, 113, 114)
 ὀρισμὸς 90(3), 91(38), 144(29) (βλ. καὶ
 αὐθεντικὸς —)

- ὄρω 113(33)
 ὄρος 75, 76, 126(47), 127(67, 72), 132
 ὄρω 90(15), 91(48), 101(44), 116(106,
 110), 125(23)
 ὄσημέραι 142(7)
 ὄσιος 142(4)
 ὄς 112(7)
 ὄσια 126(53), 127(55), 142(2)
 ὄσιωσι 156(106)
 ὄσειλι 101(48)
 ὄσειλω 102(77), 112(12), 136(19), 164
 (11)
 ὄσθαλιμός, -οὶ 90(6), 101(38), 153(36)
 ὄσθια, ὄσθιαλίαι 15, 63, 74, 93, 95,
 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112,
 116(112), 117, 119
- Παγγαῖο ὄρος 148
 παγετός 101(45)
 πάγιν 154(38)
 παγιός 142(2)
 Παγιράτιος, μ. Τορνόβου 92(70), 107
 Πάϊ(ή)σιος, μ. Προσπής 158(190)
 πάθος 101(49)
 παιδεύομαι 136(18)
 παῖς, ἀγένειος 164(16)
 πάλα 92(61), 142(6), 153(13)
 Παλακιά Διαθήκη 161 (βλ. καὶ Βασιλειῶν,
 4 ἔκδοσι)
 παλαιγενές, γράμμα 164(2)
 Παλαιολόγος 106
 Παμμακαρίστου ναός· βλ. Θεοτόκος ἡ
 Παμμακαρίστος
 Παμμακαρίστου, μν. 52 (βλ. καὶ Θεοτό-
 κος ἡ Παμμακαρίστος)
 πανήγιν, ὄνομα 103(105)·— πνεῦμα 102
 (79), 103(92), 115(96), 125(27), 126
 (38), 154(61)
 πανήγυθος, Θεός 101(37)
 πανηγυάτης, πατριάρχης 90(1, 9), 91
 (50), 92(58, 65), 113(19), 114(67),
 116(99, 103), 135(5), 164(3), 165(28)
 πανηγύρια 152, 158(159)
 πανήγυρις 158(162)
 πανιερώτατοι, ἀρχιερεῖς 164(5)
 πανοικτίρμον 101(60), 103(103)
 πανουργία 114(62)
 πάνσεπτος, ναός 124(3), 128(80)
 παντελής, ἀφανισμός 113(39)
 παντοδύναμον, ἅγιον Πνεῦμα 126(51)
 παντοῦχος 116(102)
 Παντοκράτορας, μν. Ἁγίου Ὁρους 107
 παντοκράτωρ, Θεός 100(8), 101(56), 125
 (6), 164(18)
 Παπαδόπουλος-Κεραμεύς Ἁθ. 131
 πάπικς, Ρώμης 156(100)
- Παπαχρυσάνθου Διονυσία 85
 παπική κηδεμονία 79
 παραβάνομα 136(9)
 παραβύτης 136(17)
 παραγίνομα 144(28), 164(25)
 παραδέχομαι 126(44)
 παραδίδομι, -ομαι 102(61), 153(25, 36),
 154(59)
 παραινῶ 115(78)
 παραιτήσεις ἀρχιερέων 52, 73
 παρακάθημα 90(8), 115(75)
 παρακαλῶ 155(90)
 παρακαταθήκη 100(14)
 παρακατατίθεμαι 99, 102(81)
 παρακελεύομαι 157(131)
 παράκλητος 126(34)
 παρακολούθω 91(45)
 παρακούω 91(33)
 παρακρῖνω 115(77)
 παραλύτησις 100(24)
 παρανομία 115(96)
 παράνομος 113(38, 44)
 παρανομῶ 91(30)
 παρανόμιος 114(72), 115(73, 98)
 παρανομώτερος 114(59)
 παρανομώτατον, τόμιμα 153(23)
 παραπέτω, -ομαι 126(49), 152(2, 5),
 153(28)
 παραπτώματα 116(103)
 παρασιλεύω 164(19)
 παρασημειώσις 66
 παρασύρω 113(21)
 παρατηρῶ 155(80)
 παρατίθωμι 102(61)
 παρατυγχάνω 91(47), 164(6)
 παρασθωρῶ 112(8)
 παράφρων 114(71)
 παραχώρησις 143(8)
 παρχωρῶ 143(12)
 παρεισθεύομαι 112(12)
 παρέλιω 156(117)
 παρέργωμι 113(35)
 παρενοχλῶ 113(35)
 παρέγω 90(24), 100(22), 155(96), 158
 (155)
 Παρθένος, ἐπ. Ὁρεῶν 159(198)
 παρίστημι 125(20)
 παρορῶμαι 153(7, 14)
 παρουσία (ἐπι) 135(7), 164(3)
 παρηρησία 164(21)
 παρηρησάζομαι 164(24)
 πασίαις 83, 90(11)
 πάσχω 101(49), 125(11), 155(80)
 πατέρες, Ἑκκλησίας 100(5), 101(28),
 102(70), 115(93), 126(36) 151, 154

- (64), 157(130), 164(14) (βλ. και θεολόγοι, τῆς Ἐκκλησίας)
 πατριεῖαι, ἀποστάσεις 153(27)
 πατριάρχης, Ἀλεξανδρείας· βλ. Ἀλεξανδρείας πάπας και πατριάρχης
 πατριαρχεική Γραμματεία 60, 65, 66, 69, 72, 73, 83, 84, 85, 96, 97, 132
 πατριαρχεική νομολογία 62
 Πατριαρχεική Σχολή 61, 109
 πατριαρχεικός θρόνος· βλ. θρόνος Κωνσταντινουπόλεως
 πατρικά, σπλάγγνα 100(20)
 πατρική, ὑπόστασις 126(52), 127(55)
 Πατρωνέλης Χ. 119
 Παχώμιος, μ. Ζυγνών 145(51), 158(184)
 Παχώμιος, μ. Μεσημβρίας 92(89)
 Παχώμιος, μ. Περωθερίου 159(193)
 Παχώμιος, ἐπ. Θερμοπυλῶν και Μενδενίτζης 159(197)
 παῖθουαι 143(11)
 παῖρῶμαι 90(17)
 Πελοπόννησος 128(107)
 πενία 91(27, 36)
 πέρας 153(21)
 περίβουος 157(129)
 περιέγω 127(67), 155(94)
 Περιθεωρίου, μ. 92(80), 129(113), 144(50), 159(193) (βλ. και Ἰωσήφ, Μιτθαίος, Παχώμιος)
 περικαλύπτω 116(103)
 περιουσία 154(37, 58)
 περιούσιος, λαός 100(1)
 περιπίπτω 157(132)
 περιποίησις 152(6)
 περιπουῶμαι 102(74, 83)
 περισώζω 152(6)
 περιφρουροῦμαι 157(128)
 πεσέειναι 94
 Πέτρος 155(67), 156(111)
 πεύγων 151, 157(135)
 Πηγᾶς Μελέτιος 61
 πηγῆ 127(56, 58)
 πικρός, κατήγορος 114(64)
 πιπράσκω, -ομαι 156(101, 103, 104, 107), 157(143, 146)
 πίπτω 164(26)
 Πισυδίας, μ. 128(102), 136(30) (βλ. και Μητροσύνης)
 πιστεύω 102(81), 126(50)
 πίστις 125(18), 154(53)
 πιστός 102(87)
 πιττάκιον 69, 71, 72, 120, 121, 165, 166
 πλάνη 157(146)
 πληθύνομαι 112(9)
 πλημμελῶ 164(26), 165
 πληρορορία 114(55)
 πλήρωμα 100(6), 102(72)
 πληρῶ 156(114)
 πλήττω 155(80)
 πνευματική, ἐξουσία 100(18)
 πνευματικοί 100(4), 102(69)
 πνευματοειρήνης 143(9)
 πνευματομάχοι 156(101)
 πῶθος 101(48)
 ποιμάνω, -ομαι 91(56), 144(31)
 ποιμήν 112(10), 113(44), 115(74), 116(109), 144(27)
 ποιῶ, -οῦμαι 91(39, 54), 114(53), 115(85), 125(8), 126(28), 136(15), 155(92), 156(97, 103, 114), 157(153)
 πολέμια 127(69)
 πόλεμος 112(11), 125(22)
 πολεμιστής 103(96)
 πολεμῶ 112(2)
 Πόλις [Κωνσταντινούπολις] 143(14)
 πολιτεία 158(162)
 Πολίτης Αἰγύος 9
 πολυειδῶς 143(18)
 ποιηρά 102(87)
 ποιηρά, γνώμη 100(24), 114(56)
 ποιηρά, σιάνδρα 115(78)
 ποιηρεῖομαι 125(25)
 ποιηροί 100(27)
 πόνος 103(95), 114(66)
 Πόντιος Πύλατος 125(11)
 πορεύομαι 101(51)
 πορίζω, -ομαι 155(83)
 πορικῶς 158(168)
 Πόρτα 90(15, 21, 23, 25), 91(31) (βλ. και Πύλη)
 ποσὸν 90(25)
 ποταμός 152(1)
 πότερον 136(11)
 Πούρσης, μ.· βλ. Προύσης, μ.
 ποῦς 165(26)
 πράγματα 100(5, 23), 101(53), 142(7), 143(10, 16), 144(28), 153(10), 154(38, 40), 156(118)
 πραγματεῖομαι 100(17)
 Πράξεις Ἀποστόλων 156(109), 161
 πράξις 101(39), 114(46, 47), 144(36)
 πράσις 155(69)
 πράττω 92(60), 113(18), 114(52), 115(77), 126(47), 144(33), 157(144)
 πρεσβύτερος 113(32), 155(66, 71)
 προαίρεσις 102(74, 75, 78)
 προαιτιοῦμαι 125(4), 126(31, 42)
 προβαίνω 135(3), 154(57)
 προβάλλω, -ομαι 127(55), 143(25), 155(72, 73)
 πρόβατα 115(87, 90), 144(31)
 προβολή 155(76)
 προηγνομαι 113(45), 114(59), 136(13)

- προδότης, Ίουδας 156(105)
 πρόεδρος, Κωνσταντινούπολεως· βλ. Φώ-
 τος
 πρόεδρος, Ἑρακλείας· βλ. Γαλακτίων
 πρόεδρος, Μήδειας· βλ. Θεοφάνης
 προεβόλλομαι 144(31)
 προθυμία 102(72, 80), 154(51)
 προθυμοῦμαι 102(77)
 πρόθυρα 157(129)
 προῦκα 157(143)
 πρόκειμαι 101(41), 156(118)
 προλέγομαι 116(111), 127(59, 72, 74),
 157(148)
 πρόνοια 100(22), 114(55), 143(11), 154
 (47)
 προξενῶ 112(13)
 πρόδοσις 126(29)
 προσήγομαι 126(31)
 προσήγομαι 157(126)
 προσαγωγή 155(91)
 προσανέγω 143(24)
 προσβάλλω 143(19)
 προσδοκῶ, -ῶμαι 116(110), 125(16)
 προσηρόντος 153(25)
 προσήνω, -ει 113(24, 28), 153(19, 21),
 164(15)
 προσήκη 126(29)
 προσκαλύπτω 115(75)
 προσκυνητόν, πνεῦμα 126(38)
 προσλαμβάνω 112(15), 114(70)
 πρόσδοσις 155(90)
 προσπίπτω 116(103)
 προστάγματα 143(26)
 πρόσταξις 91(31)
 προστασία 153(10)
 προστασσω 90(7), 155(87)
 προστατάται 154(53)
 προσταθῆμι, -εμαι 91(32), 126(38), 156
 (105)
 προσφέρω 156(110)
 πρόσχημα 126(41)
 προσωργαίτερον 154(56)
 Πρόστας, μ. 129(114), 130, 136(33),
 158(190) (βλ. καὶ Θεόδουλος, Μακά-
 ριος, Πλάσιος)
 πρόφρασις 100(16)
 προφήτης 125(15)
 πρωταίτιος 114(69), 116(109)
 Πρωτῆϊον 165 (βλ. καὶ Ἄγιον Ὅρος· Ἄ-
 θως· πρῶτος)
 πρωτεύει 91(45)
 πρωτεύδικος 108
 πρῶτος, Ἄγιον Ὅρος 69, 163, 164(1,
 10, 41, 22, 25), 165(27), 166 (βλ.
 καὶ Ἄγιον Ὅρος, Ἄθως)
 πρωτότυπον 92(68)
 πτωχοτρόφος 156(120)
 Πύλη 59, 65, 79, 82, 89, 90, 91, 93, 94,
 95, 96, 113(38), 115(75), 120, 148
 Ραιδεστοῦ, ἐπ. 159(201) (βλ. καὶ Μα-
 κάριος)
 Ραφαήλ, Ἀ' 82, 141, 146· ἀπότομος 147,
 βουλγαρη(ι)ς 146, βουλγαρο(ε)πίσκο-
 πος 146, Βουλγαρος 147, οὐνοπότης
 147, σέρβος μοναχός 82, Τριβαλός
 143(19), ὕβριστής 147
 Ρεντίνης, ἐπ. 159(199) (βλ. καὶ Ἀκά-
 κιος)
 ῥευστά 142(2)
 ῥέων, βίος 142(1)
 ῥήμα 156(115)
 ῥήσις 156 (118), 159
 ῥήτωρ, μέγας· βλ. Μανουὴλ Κορίνθιος
 ῥήτῃ 154(43)
 ῥοπή 154(42)
 Ῥώμη 156(100)
 Ῥώμη, Νέα [Κωνσταντινούπολις] 103
 (110), 128(84), 136(23), 158(172)
 Ῥωσία, ἐκκλησία 67· ἐπαρχία 66
 ῥῶσις 103(101)
 σακελλάριος, μέγας 108, 111, 113(19),
 118
 σακελλίου 108
 Σακελίων Ἰωάννης 61
 Σάμος 9, 10, 13, 14, 15, 55, 57, 58, 60,
 62, 64, 68, 69, 74, 75, 85, 100
 Σάμου καὶ Ἰκαρίας, μ. 13, 57, 69
 Σάξδεων, τόπον ἐπέγων 144(48)· βλ. καὶ
 Γεράσιμος μ. Μελέτιου
 σατανική 100(17)
 σεπτή, ἕνωσις 115(88)
 σέρβος, μοναχός· βλ. Ραφαήλ, Ἀ'
 Σεργίων, μ. 92(77), 144(45), 158(186) (βλ.
 καὶ Δωρόθεος, Κάλλιπτος, Μανασῆς)
 Σηλυβρίας, μ. 92(87), 129(112) (βλ. καὶ
 Ἰωσήφ)
 σημειώμα, -τα 57, 61, 62, 63, 69, 82, 84,
 163, 167, 168
 σημειοῦμαι 165(31)
 σιγγίλιον (σιγγιλιῶδες γράμμα) 53, 65,
 163, 164(2, 7), 165(30), 165, 166
 Σίδης, τόπον ἐπέγων 92(79), 128(108)
 (βλ. καὶ Ἀθανάσιος, μ. Σωζοπόλεως,
 Γεράσιμος, μ. Ακκεδαμονίως)

- Σίμων, ὁ μᾶγος 136(9), 154(46, 62), 155
 (67), 156(109), 157(145)
 σιμωνία 65, 135, 138, 151, 162
 σιμωνιακὴ αἵρεσις 153(36), 154(57), 157
 (129, 132, 136)· — λύπη 137, 153(21),
 156(123)· — νόσος 135(2)
 σιμωνιακὸν 157(139)
 Σινῶ, μν. 71, 72, 120, 121
 σιωπῶ 101(32)
 σκανδαλίζομαι 136(10)
 σκάνδαλον 112(12), 114(68), 115(79),
 136(12)
 Σκεντέρμπεης 148
 σκέπη 127(76)
 σκενάζω 113(17)
 σκευοφύλαξ, μέγας 108, 109, 114(70),
 116(109), 119(βλ. καὶ Γαλιθσιώτης
 Γεώργιος, Μιχαήλ)
 σιγή 102(76)
 σκοπός 90(16)
 σμικρῶν 126(31)
 Σουγδαίος, μ. πρόων 128(100), 136(31)
 145(52) (βλ. καὶ Θεοφάνης)
 σουλιτάνος 89, 94, 118
 σοφῆ, πρόνοια 154(47)
 Σοφίας, μ. 136(33) (βλ. καὶ Κάλ(λ)ιστος)
 σπυδῶ 154(51)
 σπλάγγνα 100(20), 102(85)
 σπουδάζω 113(29), 126(45)
 σπουδῆ 100(11), 101(31), 102(72, 80),
 153(35), 154(48)
 σταθερή, εἰρήνη 112(4)
 Στακματιάδης Ἐπαμ. 10, 13, 14, 15, 85,
 86, 88, 120, 130, 146, 147, 150
 στάσις, -εις 86, 112(7), 113(18), 115(85)
 σταυροπήγνα 163, 164(21)
 σταυροφόρος 62, 63, 99, 100(3), 102(66),
 108, 116(105) (βλ. καὶ ἠφερίαια, ἠφε-
 ρισιῶται)
 στέλλω, -ομαι 101(52), 156(100)
 στεναγμός 101(42)
 στένωσις 100(23)
 στέρωσι, -ομαι 91(55), 92(63), 127(72),
 144(37)
 στέφανος 102(80)
 στήθος 155(79)
 στήλη 154(58)
 στηρίγματα 154(53)
 στηρίζω 102(73)
 στρατεύομαι 125(24)
 στυλοὶ 154(53)
 συγγνώμη 143(20)
 συγκατασπῶ 154(43)
 συγληρικοί 113(35, 30)
 συγκροτοῦμαι 90(5), 115(73), 136(10),
 153(18)
 συγχέομαι 101(49)
- σύγχυσις 112(13), 113(18)
 συγγώρησις 100(21), 101(54, 57, 59),
 102(78), 103(100), 113(20), 114(54),
 116(104), 164(25), 165(27)
 συγχωρῶ, -οῦμαι 101(58), 164(18),
 165(28)
 συζή-της 144(29)
 συκοφάντης 91(30)
 συκοφαντῶ 114(72)
 συλλειτουργοὶ 100(2), 102(62), 103(98),
 154(50)
 συλλογίζομαι 156(106)
 συμβάνω 101(47) 142(5, 7), 143(9, 14,
 23), 144(34), 156(97)
 συμβάλλομαι 127(53)
 σύμβολον, τῆς πίστεως 123, 125(19), 126
 (29, 39)· ἄγων — 125(18)· σεπτὸν —
 125(18)
 Συμεὼν Α΄ 58, 59, 63, 65, 66, 67, 68,
 76, 81, 82, 83, 89, 93, 94, 95, 97, 99,
 103(108), 104, 105, 106, 107, 108,
 109, 111, 117(19), 123, 125(4), 128
 (82), 135(5), 136(21), 138, 139, 147,
 148, 151, 153(31), 160
 σύμμαχος 115(75)
 συμμεταβάλλομαι 154(43)
 συμφορία 112(15)
 συμπανηγυρίζω 101(48)
 συμπλάττω 114(63)
 συμφρονῶ 127(73), 156(98)
 σύμφωνον (ἐκ κοινοῦ) 91(41)
 συνάγωμα 90(4), 114(67), 126(30), 136
 (11), 145(26), 164(7)
 συνάδω 153(13), 154(60), 156(108)
 συναθροίζομαι 124(2), 126(40)
 συναΐδιον, πνεῦμα 125(27)
 σύναξις 164(12, 24)
 συνδρομῆ 91(28), 114(51), 124(1)
 συνεδριάζω 164(4)
 σύνεδρος 115(75)
 συνείδησις 100(13), 113(41)
 συνέλευσις 154(52)
 συνεξομοιοῦμαι 154(41)
 συνεπίγομαι 157(124)
 συνέργομαι 116(105), 135(1), 154(54)
 συνεφέλομαι 154(43)
 συνέγομαι 157(132)
 συνήθεια 164(14)
 συνίστημι 101(50), 126(37, 42), 127(67,
 69)
 συνιστῶ 114(64)
 συνοδική, ἀπόφασις 52, 53, 54, 55, 60,
 61, 62, 64, 65, 66, 67, 71, 74, 79, 81,
 83, 84, 85, 86, 94, 96, 107, 119, 120,
 121, 137, 145, 162, 166, 167· — διά-
 γνωσις 119· — καὶ κανονικὴ διάκρισις
 138· — πράξις 114(46), 141, 144(36)

- συνοδική, ἀρὰ 157(138)—εὐθύνῃ 153(25)
 —καταδικη 157(133)· —ψῆφος
 144(33)
 συνοδικοί, ἀρχιερεῖς 65, 67, 68, 75, 83,
 85, 89, 91, 95, 107, 119, 137 (βλ. καὶ
 ἀρχιερεῖς)
 συνοδικὸν ψήφισμα· βλ. ψήφισμα
 συνοδικὸς τόμος· βλ. τόμος
 συνοδικῶς 125(25), 126(47), 143(22),
 144(29), 158(166), 164(3), 167
 Σύνοδος Ἀντιοχείας 111, 113(31), 118
 Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως 1483/1484
 59, 65, 74, 75, 76, 123, 124(1), 126
 (46), 127(79), 132, 138, 139· ἀγία
 124(1), 126(46) 126(46), 127(79)·
 οἰκουμενική 124(1), 126(46), 127(79)
 Σύνοδος οἰκουμενική 123, 124, 132· Δ'
 (Χαλκιδόνος) 81, 111, 113(22), 118,
 131, 151, 155(68), 160· Γ' (Τροῦλλου)
 111, 113(26), 118, 151, 155(85), 157
 (140), 160· Φερράρας-Φλωρεντίας 59,
 65, 72, 75, 76, 123, 124, 126(42, 47),
 127(67, 72), 131, 132, 136, 139, 145,
 146
 σύνοδος, οἰκουμενικοῦ πατρῆ. 61, 63, 69,
 80, 83, 89, 90(5), 91(48), 92(64), 93,
 95, 97, 107, 111, 113(44), 114(72),
 115(73, 97), 116(106), 117, 121, 136
 (11, 12), 137, 138, 141, 147, 148, 149,
 150, 151, 153, (17, 23, 32), 154(49),
 161, 162, 163, 164(25), 167, 168·
 μεγίστη 153(17)
 Σύνοδος, πανορθόδοξη· βλ. Σύνοδος Κων-
 σταντινουπόλεως 1483/1484
 Σύνοδος τοῦ 879-880 (Ἁγίας Σοφίας)
 131· οἰκουμενική 126(36)
 Σύνοδος τοῦ 1285 126(40), 131· μεγάλη
 126(40)
 συνάμμωμα 113(24, 29)
 συντεῖνω 127(62), 154(51)
 συναπτόμα 154(40)
 συνομοσία 81, 113(22, 27), 115(97), 116
 Συρόπουλος Σίββεστρος 145, 146
 συρράπτω 90(15)
 συσκευάζομαι 115(98)
 σύστασις 103(100), 125(18)
 σφάλμα 165(29)
 σφραγίζομαι 157(125)
 σφραγίζομαι 155(73)
 σχίζω 115(83, 85)
 σώζομαι 102(88)
 Σωζοπόλεως, μ. 92(79), 93, 136(32),
 158(191) (βλ. καὶ Ἀθανάσιος, Γρηγό-
 ριος)
 σῶμα 103(102), 115(83, 85)
 σωτήρ 103(106)
- σωτηρεία 100(7), 112(1), 125(9), 153(7),
 155(84)
 σωτήριον 100(7), 101(55), 103(102),
 154(52, 54)
 σωφρονίζω 100(25)
 Σωφρόνιος Συρόπουλος, πατρῆ. 141,
 143(16), 145, 146 (βλ. καὶ Συρόπου-
 λος Σίββεστρος)
 σωφρονισμὸς 103(93), 114(57)
 σωφρονῶ 114(58)
- Ταλαντίου, ἐπ.: βλ. Δακτυλίας καὶ Ταλαν-
 τίου
 ταμειόμα 92(61)
 τάξις 100(4), 114(54), 116(112),
 136(16, 48), 164(14)
 τάξις μητροπόλεων 108
 ταπεινώσις 103(94)
 Ταράσιος 151, 161· ἄγιος — 156(99, 100)
 ταραττω, -ομαι 126(44), 142(6)
 ταραχή 113(18), 115(85), 143(21)
 ταραχώδης 143(13)
 τάρτω 90(21), 154(63), 164(14)
 τάχα 100(17), 116(104), 143(10)
 τέκνον, -α 100(6), 101(28) 103(99), 112
 (5, 6, 10)
 τελεία, ἀγάπη 101(53), 103(100)· — ἀ-
 μνηστεια 100(15)· — ἀφάντωσις 153
 (36)· — ἄφρασις 114(54)· — καθήκ-
 ρεσις 116(100), 111· — συγχώρησις
 100(21)
 τέλειον (τὸ) 125(19)
 τέλειος, ἀφανισμὸς 144(27)
 τελευτῶ 158(157)
 τέλος 100(17), 112(3), 114(66), 125(13)
 127(63), 144(31)
 τελῶ 90(20), 91(28, 41), 100(13), 102
 (84), 103(100), 154(39)
 τετραγαμίαις 74
 τήψιον 151, 157(135)
 τήρησις 152(5)
 τήρῶ, -οῦμαι 90(7), 115(82, 85), 158
 (164), 164(14, 17)
 τῆθημι, -εμαι 92(66), 153(35), 154(56),
 156(117)
 τιμῆ 116(112), 127(77), 155(70), 156
 (105)
 Τιμίου Σταυροῦ, μν. Σάμου 13, 15, 85
 τιμώτατος, δευτερευόντων τῶν ἱερῶν
 102(68)· — δικαίω 102(66)· — νομο-
 φύλαξ 102(68)· — πρῶτος Ἁγίου Ὁ-
 ρου 164(1), 165(27)· — σταυροφόροι
 100(3), 102(65)
 τιμῶ, -ῶμαι 91(44), 155(84)
 τιμωρίζω 113(42)
 τίνωμαι 113(42)

- τὸλμη 125(21)
 τὸλμημα 153(24)
 τολμῶ 91(33), 113(35), 114(60), 135(4)
 136(15), 153(24, 28), 156(101), 157
 (148), 164(19), 165(30)
 τόμος, συνδυαζόμενος 65, 72, 97, 123, 124,
 127(66, 75, 79), 129, 130, 131, 132,
 137, 138, 151, 153, (26, 30), 154
 (37, 46, 57), 157 (130, 131), 159, 160,
 197
 τόπον ἐπέχω 92(79), 128(95, 108),
 144(47)
 τόπος 157(152), 158(161)
 τοποτηρητής 128(87, 89, 90)
 Τορνόβου, μ. 92(70), 93, 99, 102(63),
 107, 108 (βλ. καὶ Πατριάρχης)
 τράπεζα 114(61)
 Τραπεζούντος, μ. 107 (βλ. καὶ Δωρόθεος)
 τρέφομαι 112(11)
 Τριὰς ἀγία 126(30), 127(76), 144(34),
 164(20)
 Τριβιάδος· βλ. Πατριὰρχ. Α'
 τρικυμία 103(104)
 τριμερές, τῆς ψυχῆς 153(11)
 τρισπίσκωπος 120
 τρόπος 100(27), 135(4), 143(21)
 τρώομαι 126(45), 129
 τυγχάνω 91(35), 113(35), 126(39),
 143(20), 153(19), 154(51, 53, 62),
 155(77), 158(162), 164(17)
 τυπικόν 165
 τυποῦμαι 153(13), 164(19)
 τυρεῦματα 112(16)
 τυρεῦο 113(18, 25, 30)
- ὑβρίζω 113(42)
 ὑβρις 91(26), 114(60)
 ὑβριστής 114(63)
 ὑγεία 103(101)
 ὑδατόσημο 52, 58, 59, 60, 90, 124,
 135, 142, 152, 164
 υἱοὶ 102(70, 88), 103(98)
 υἱὸς Θεοῦ 101(58), 125(19, 27), 126(28,
 38), 127(53, 60, 61), 156(107)
 ὑλη 154(41)
 ὑπαρξίς 126(28, 38)
 ὑπάρχω 143(18)
 ὑπασιπιστής 115(75)
 ὑπεραγία, Θεοτόκος 125(3)
 ὑπερβολή 112(14)
 ὑπερέχω 156(108)
 ὑπερούσιος, Θεότης 127(58)
 ὑπέριτοιμοὶ 135(2, 7), 153(18), 154(49,
 60), 164(5)
 ὑπερφυῆς 155(69)
 ὑποβάλλω 114(64)
- ὑπογραφαὶ 91(47), 92(67, 68), 93
 ὑπογράφω, -ομαι 127(78), 128(86, 92,
 93, 96, 101, 102, 103, 104, 105, 108,
 109, 110), 129(111, 112, 113, 114),
 144(40), 154(50)
 ὑποδιάκονος 155(71)
 ὑπόδικος 157(133)
 ὑπόκειμαι 136(17), 155(95)
 ὑποκλίνω 112(7)
 ὑπολογίζομαι 100(24)
 ὑπομένω 91(34)
 ὑπόμνημα ἐκλογῆς 52, 54
 ὑποπίπτω 155(69)
 ὑπόστασις 126(53), 127(55)
 ὑπόσχομαι 90(23, 24), 91(29), 155(96)
 ὑποταγή 164(15)
 ὑποτάσσομαι 125(5)
 ὑποτελής, φόρος 90(19)
 ὑστάτη, βλασφημία 125(25)
 ὑσῆλιος 115(88)
 ὑστάτα 91(40), 155(81)
 ὑψηλός, θρόνος 100(10), 153(35), 154(47)
 ὑψηλότερα, ἔθνη 142(3)
- ψάλλομαι 112(13), 144(35), 152(1), 155
 155(77)
 ψάσω 127(61)
 ψατρία 82, 83, 111, 112(16), 113(22,
 27), 114(64), 115(97)
 ψατριάζω 113(29, 30)
 ψαῦλος 143(18)
 ψαυλότης 91(26)
 ψέρω 91(45), 164(24)
 Ψευδὲς τζαμί 124
 ψεῦ 100(27), 143(17), 153(24)
 ψήμη 114(63), 135(8), 136(11, 12)
 ψημί 92(62), 113(32), 115(81, 83, 89),
 127(64), 143(9), 154(65), 155(68, 85,
 89), 156(100, 113, 117, 119), 157
 (135, 140, 142)
 ψθάνω 92(62)
 ψθάνος 154(45)
 ψθορά 115(90), 154(39)
 ψθορεῦς 112(7)
 ψθοροποιός 101(35)
 ψιλάνθρωπα, σπλάγχνα τοῦ Κυρίου 102
 (85)
 ψιλανθρωποτέρα, γνώμη 115(95)
 ψιλευσεβείς, νόμοι 115(93)
 Φιλίππ[...], μ. 158(187)
 Φιλιππουπόλεως, μ. 92(75) (βλ. καὶ Γεν-
 νάδιος)
 ψιλόθεα, τέχνη 101(48)
 ψιλόθεοι 153(15)
 ψιλονεικῶ 112(4)
 ψιλτατα, τέχνη 103(99)

- φληγκρῶ 126(38)
 φλωρίων· βλ. νομίσματα
 φόβος 90(6), 113(19), 115(82), 153(9)
 φροβύμα 113(40)
 φρορητότερον 156(100)
 φρός, φρολόγοντες ὑποχρεώσεις 50, 78,
 79, 80, 81, 82, 83, 89, 90(19), 94, 95,
 96, 104, 117, 161, 168· ἔργεως 96·
 ἐτήσιος 67· κεφαλικὸς 90· βλ. καὶ κα-
 νονικόν
 φροτίον 101(39)
 φρίκη 154(64)
 φρικώδης, ἀπειλή 115(76)· — ὄρισμός 89,
 91(38)
 φρόντισμα 155(76)
 φροτιστής 156(121)
 φροῶ 127(64)
 φυλάττω, -ομαι 102(86), 113(29), 127
 (75)
 φύμα 101(43), 153(7)
 φύσις 112(2), 154(42), 164(20)
 φωνή 126(52)
 φωρῶμα 157(154)
 φως 125(8), 127(59), 152(1)
 Φώτιος, πατρ. 115(80), 120, 121, 123,
 131· πρόεδρος Κωνσταντινουπόλεως
 126(37)
- χειρωνακία* 100(16)
χειρένακος, ἄνθρωπος 112(7)
χείρω 91(54)
Χαλικηδόνος, μ. 92(74), 128(89), 136(27),
 144(41), 158(182) (βλ. καὶ Μα-θαῖος)
χεράττιον 59, 91(41), 94, 95, 96, 97,
 111, 114(69)
χάρης, Θεοῦ — πνεύματος ἁγίου 92(59),
 100(6), 102(79), 103(91, 106), 115
 (95), 116(100, 111), 124(1), 144(32),
 153(13), 154(47, 55, 61), 155(69),
 156(102), 157(128, 142, 146)
χαρτί 52, 57, 58, 59, 60, 90· ἰταλικὸ 58,
 60· *Fabiano* 60
χερσορύαξι, μέγας 63, 65, 73, 74, 83,
 108 (βλ. καὶ Δημήτριος, Ἀγγλικανὸς
 Θεόδωρος)
χῆνος 143(11)
χειμών 101(45), 115(79)
χείρ, -ες 143(22), 155(91), 156(109, 111,
 115)
χείριστα 112(14)
χειροτονία 155(75, 90), 157(137), 163
χειροτονῶ, -ομαι 155(66, 70, 71, 75,
 85, 87, 88), 158(159), 164(10, 11, 12,
 13)
χείρους [χείρωνες] 114(59)
- χείρω* [χείριονα] 114(60)
χειρωβόξιστον 151, 157(136)
Χύσανταρίου, μν. 62
χρήματα 90(17), 103(100), 154(61, 65),
 155(70, 77, 85, 88, 95, 96), 156(110,
 112), 157(140, 146)
χρήσιμος 143(18)
χρήσις· βλ. ἔησις
χρηστὸν 154(54)
χριστιανοὶ 100(12), 113(81)
Χριστιανουπόλεως, μ. 92(86) (βλ. καὶ
 Κάλυστος)
Χριστόφορος, ἀρχ. Κῶ 54
χριστόνυμον, πλήρωμα 100(6), 102(71)
χριστόνυμος, καὶ 100(1), 115(77)
Χριστόνυμος Μανουήλ, μγ. ἐκκλησιαρχης
 66, 82, 93, 104, 105, 106, 109, 112,
 116,(109), 119
χρυσόγραφος ἐκκλησιαστικὸς 82
χρόνος 91(56), 113(17), 126(39), 135(1,
 8), 142(1), 152(1), 157(154), 158
 (155), 164(18, 23)
χρεῖτα 114(67)
χρηή 112(5)
χρῆσιμοι· βλ. νομίσματα
χρυσόβουλλο 161
Χρυσορρήμων· βλ. Ἰωάννης ὁ Χρυσό-
 στομος
χρυσός 156(119)
χρῶμα 100(19), 115(95), 165(29)
χώρα 152, 157(154)
χωρεπίσκοπος 155(71)
χωρῶ 91(44)
- ψάλλω* 157(152), 158(163)
Ψάλλοι 161
ψάλλω 155(73)
ψευδάδελφοι 101(45)
ψεύδη 90(15)
ψευδής, ἀ-τίτα 114(63)· — *φήμη* 136(12)
Ψευδο-Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης 132 (βλ.
 καὶ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης)
ψευδῶς 114(72), 115(98)
ψεύστης 113(44)
ψηφίζομαι 136(17)
ψήφισμα 138, 139, 142, 147· — *συνоди-
 κόν* 60, 65, 135 (3, 7), 136 (9, 14, 15,
 19), 137, 138, 141, 144(35, 40), 147,
 149, 150, 160
ψῆφος 144(29), 153(33)· — *δικαία* 116
 (107)· — *θεία* 143(12)· — *συνδική*
 144(33)
φυγή 100(7), 101(43), 103(102), 126
 (50), 153(11), 154(46), 157(128)
ψυχρά, πρόφρασι 100(16)

ὁμότιμος 100(28)	Ὡρεῶν, ἐπ. 159(198), 163, 164(7), 166· βλ. καὶ Παρθένιος
Basarab Neagoe 62	kharadj· βλ. γαρζάτζιον
Darrouzès Jean 9	Kresten O. 9
Fabriano· βλ. γαρτι	Laurent V. 146
Harlfinger D & J· βλ. ὑδατόσημο	Miklosich Fr. - Müller Ios. 10
Hunger H. 9	Zonghi A· βλ. ὑδατόσημο

Β΄ Πηγές πού χρησιμοποιοῦνται ἢ ἀναφέρονται

Συνοδικές καὶ πατριαρχικές πράξεις

1285	Αὐγουστος	Γρηγόριος Γ΄	«τόμος»	131
1347	Μάιος	Ίσιδωρος Α΄	σημείωμα	63, 64
1350	Σεπτέμβριος	Κάλλιστος Α΄	«γράμμα»	69
1389	Φεβρουάριος	Ἀντώνιος Δ΄	«συνοδικὴ πράξις»	66, 67
1390	Ἰούλιος	Μακάριος	σημείωμα	64
1394	Μάιος	Ἀντώνιος Δ΄	«τόμος καὶ τύπος τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ Πρωτάτου»*	165
1454	Φθινόπωρο	Γεννάδιος Β΄	ἐγκύκλιος	106
1454	Ὀκτώβριος	Γεννάδιος Β΄	ἐγκύκλιος	79, 80, 106
1455	Φεβρουάριος	Γεννάδιος Β΄	πιττάκιο	72, 121
[1455;] [Φεβρουάριος;]		Γεννάδιος Β΄	πιττάκιο	71, 120
1466/1467		Διονύσιος Α΄	«συνοδικὴ ἔγγραφος ψῆφος καὶ ἀπόφασις»	107
1467	Ἰανουάριος	Διονύσιος Α΄	«συνοδικὴ διάγνωσις καὶ ἀπόφασις»	104, 119

* Τὸ κείμενο θεωρεῖται πλαστό· γιὰ τὴ σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. στὰ σχόλια τοῦ κειμένου VIII.

1471/1472			
Σεπτέμβριος	Συμεών Α'	«συνδική πράξις»	107
1477			
Ἰούνιος	Μάξιμος Γ'	«σιγλιλώδες γράμμα»	65, 107
Αύγουστος	Μάξιμος Γ'	ἐγκύκλιος	137, 138
[1483/1484]	Συμεών Α'	πιττάκιον	96
1498			
Δεκέμβριος	Ἰωαννῆμ Α'	πιττάκιον	165
1517/1518	Θεόληπτος Α'	«συνδικὸς τόμος»	97
1538			
Ἰοκτώβριος	Ἰερεμίας Α'	«πατριαρχικὸν γράμμα»	53
1564			
[Ἰανουάριος]	Ἰωάσαφ Β'	«συνδικὴ σιγλιλώδης γραφή»	53
1580			
Ἰανουάριος	Μητροφάνης Γ'	«δικαστηρικὸν γράμμα»	54
1609			
Ἰούλιος	Νεόφυτος Β'	συνδικὴ ἀπόφρασις	54
1616			
Ἰούνιος	Τιμόθεος Β'	ὑπόμνημα ἐκλογῆς	54
Ἰούνιος	Τιμόθεος Β'	ὑπόμνημα ἐκλογῆς	54
Ἰούνιος	Τιμόθεος Β'	ὑπόμνημα ἐκλογῆς	54
1673			
Αύγουστος	[Διονύσιος Δ']	«καθάρσεις»	84
1676			
Ἰοκτώβριος	Διονύσιος Δ'	«ἀναρίσεις»	84

Ἄλλες πηγές

Ἀγαλλιανὸς Θεόδωρος, «Λόγος Α'	73, 105, 106
«Λόγος Β'	75, 121
Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μγ. ἐκκλησιάρχη	105
Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μγ. σακελλάριο	118
Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν «δικαίω» Ἰωσήφ	109
Ἐγκολοθία... εἰς τοὺς ἐκ τῶν λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστρέφοντας»	76, 130
Βασιχμῶν, Σχόλιο στὸν Α' 34 τοῦ «Νομοκάνονος εἰς ΙΔ' τίτλους»	161
Βασίλειος, «Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς ὑφ' ἑαυτὸν ἐπισκόπους»	160

«Νομοκάνων εἰς ἸΔ' τίτλους»	161
Ὁρος τῆς «ἐν τῷ... ναῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας» Συνόδου (879/880)	131
Νεκτάριος Ἱεροσολύμων, «... Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντίρρησης»	72, 110
«Πατριαρχικὴ Κωνσταντινουπόλεως Ἱστορία»	73, 147, 148
«Συνοδικὸν τῶν σταυροφόρων τῆς Μ. Ἐκκλησίας»	62
Πράξεις τῶν Ἀποστόλων 8	161
Ταράσιος, «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀδριανόν»	110
Φώτιος, Λόγος λγ' [κατὰ τὴν ἔκδοσιν Στ. Ἀριστάρχου]	112
Χριστόνυμος Μικουήλ, «Μονοῦδιχ ἐπὶ τῇ Ἀλώσει...»	82
Ψαλμὸς 129	161

Γ' Νεότεροι συγγραφείς και εκδότες

- ΑΚΑΚΙΟΣ *ἱερομόναχος* 14
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΙΩ. 13, 15, 57
- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ 88, 130
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ.Γ. - ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ Π.Δ. 54, 84
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Γ. - ΠΑΤΡΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΧΗ 53
- ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Γ., "Ἐνα αἶσον"... 55· *Τὸ Μέγα Νόμιμον*, 119, 138· βλ. καὶ ΔΡΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΗΣ ΣΤ. 120
- ΒΕΝΗΣ Ν. 107
- ΓΑΣΠΑΡΗΣ Χ. 165
- ΓΕΔΕΩΝ Μ., "Ἐκ τῆς ἱστορίας...", 146· *Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ...*, 93, 106· *Κανονικαὶ διατάξεις*, 76· *Μάζιμος ὁ Λόγιος*, 61, 106· *Πατριαρχικὲς Ἐφημερίδες*, 62· *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου*, 53
- ΓΕΡΜΑΝΟΣ Σάρδεων 104, 130, 160
- ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Τ. ΑΘ. 147
- ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Δ. Ν. 148
- ΚΑΡΜΠΡΗΣ ΙΩ. 131
- ΛΑΜΠΡΟΣ ΣΠ., "Ἐνθυμήσεων...", 61· "Ἐπανεξέδους ἐπιστολῶν...", 105· *Κατάλογος...* "Ἁγίου Ὁρους...", 75· Οἱ κώδικες τῆς ἐν Σάμω..., 57· βλ. καὶ LAMBROS SP.
- ΛΑΜΨΙΔΗΣ ΟΔ. 57
- ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ Μ.Ι. 62
- ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ Π. Δ.· βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Γ.-ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ Π. Δ.
- ΜΙΝΩΙΔΗΣ Μ. 57
- ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ 71
- ΠΑΤΡΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΧΗ, "Ἀνεπίσημα...", 63, 74, 80, 93, 146· βλ. καὶ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Γ.-ΠΑΤΡΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΧΗ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ 162
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ-ΚΕΡΑΜΕΥΣ Α., "Ἀνάλεκτα...", 96· "Ἐκθεσις...", 65, 108, 131· *Θεοφάνους Μηδείας...*, 105· *Μαργηρίδας...*, 107· *Μικροῦλ ὁ Κορίνθιος...*, 109· *Μῆρκος Ξυλοκαράβης...*, 104, 119· *Πατριαρχικοὶ κατάλογοι...*, 146· *Περὶ τῆς τρίτης πατριαρχίας...*, 96, 130· *Περὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ...*, 97
- ΠΑΤΡΙΝΕΛΗΣ Χ.Γ., *Δύο ἀνέκδοτα...*, 62· *Εἰδήσεις...*, 130· "Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλιανός...", 74, 75, 105, 106, 109, 118, 119, 121, 145, 150· Οἱ Μεγάλοι Ρήτορες..., 62· *Πρώτη νεοελληνικὴ ἱστοριογραφία...*, 73· *Χρονολογικὸς κατάλογος...*, 80, 104
- ΠΙΤΣΑΚΗΣ Κ.Γ. 161· βλ. καὶ PITSAKIS C.
- ΠΟΤΑΝΗΣ Μ.· βλ. ΡΑΛΛΗΣ Γ. Α.-ΠΟΤΑΝΗΣ Μ.
- ΡΑΛΛΗΣ Γ. Α. -ΠΟΤΑΝΗΣ Μ. 76, 118, 161, 162
- ΣΑΚΚΕΛΙΩΝ ΙΩ. 61
- ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ ΕΠ. 10, 13, 14, 57, 85, 86, 88, 93, 130, 147
- ΣΤΑΜΟΥΔΗΣ ΜΙΑΤ. 139, 150
- ΣΤΑΥΡΙΑΔΗΣ Β. 52
- ΣΟΦΙΑΝΟΣ Δ. 61, 62
- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ 105
- ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ Ν. Β. 149
- ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΣ Μ., *Μνημείων γραπτῶν...*, 53· *Τὰ τῆς οἰκονομικῆς...*, 53
- ΧΡΙΣΤΟΦΛΟΠΟΥΛΟΥ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 106
- ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ Τραπεζοῦντος 107

- APOSTOLOPOULOS D., Les mécanismes..., 77, 78, 82, 94· *Quelques hypothèses...*, 77, 78, 82, 106
 BABINGER F. 94
 BANDINI A. 137
 BANDURI A. 131
 BELDICEANU N. 94
 BRIQUET C. 58
 CANART P. & ΑΛΛΟΙ 52
 CRUSIUS M. 73, 147, 148
 CUPANE CAROLINA· βλ. CANART P. & ΑΛΛΟΙ· HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 DARROUZÈS J., Deux sigillia..., 165· *Ekthesis nēa...*, 108· *Le registre synodal...*, 9, 51, 55, 64, 84· *Les registes des actes...*, 66, 69· *Notitiae episcopatum...*, 108· *Recherches sur les ἄφφίζια...*, 108, 109
 DÖLGER FR. 161
 EHRHART A. 14
 FINK W.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 GROSIDIER DE MATONS J. 15
 GRUMEL V. 131
 HARLFINGER D. & J. 58
 HÖRANDNER W.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 HUNGER H. 52 βλ. ζζλ CANART P. & ΑΛΛΟΙ
 HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ 9, 54·
 JUGIE M.· βλ. PETIT L.-SIDERIDÈS X.A.-JUGIE M.
 KISLINGER EW.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 KONORTAS P., *Considérations...*, 77· *Les contributions...*, 96
 KRESTEN, O.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ· CANART P. & ΑΛΛΟΙ
 LAMBROS SP., *Ethesis Chronica...*, 82, 147, 148, 149, 150
 LAURENT V., Les «Mémoires»..., 146· *Les premiers patriarches...*, 106, 137, 145, 147· *Les registes des actes...*, 131· *Le trisépiscopat...*, 120
 LEGRAND E. 82
 LEMERLE P. 62
 MEYER PH. 165
 MIGNE J.-P. 132
 MIKLOSICH F. - MÜLLER J. 10, 54, 64, 67
 MÜLLER J.· βλ. MIKLOSICH F.-MÜLLER J.
 OMONT H. 13
 PAPACHRYSSANTHOU DENISE 85, 166
 PETIT L. 105, 119
 PETIT L.-SIDERIDÈS X. A.-JUGIE M. 71, 80, 106
 PIELER P.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 PITSAKIS C. 120
 PRATO G.· βλ. CANART P. & ΑΛΛΟΙ
 SCHMINCK A. 106
 SCHREINER P. 61
 SIDERIDÈS X.A.· βλ. PETIT L.-SIDERIDÈS X.A.-JUGIE M.
 THÜR G.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 WILLVONSEDER R.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 WURM H.· βλ. HUNGER H. & ΑΛΛΟΙ
 VLADIMIR Archimandrite 75
 VRANOSSIS L. 61, 62
 ZAKYTHINOS D. 94
 ZONGHI A. 52, 60

Δ' Χειρόγραφα πού χρησιμοποιούνται ἢ ἀναφέρονται

ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ

Βατοπεδίου 255	61
Διονυσίου 221	61
Διονυσίου 487	76,130
Δοχειαρίου 183	76
Ἐσφιγμένου 131	107
Ἰβήρων 248	106
Ἰβήρων 388	76,124
Ἰβήρων 512	61,168
Ἰβήρων 678	75,76,133
Μ. Λάυρας 534 (E 72)	76
Μ. Λάυρας 1092 (*I 8)	76,130
Μ. Λάυρας 1497 (A 7)	71
Μ. Λάυρας 1645 (A 154)	76,130
Μ. Λάυρας 1872 (Ω 62)	76
Ξενοφώντος 70	72, 76
Παντελεήμονος 520	76

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

Πατριαρχική Βιβλιοθήκη, 315	55
393 (109)	76

ΑΘΗΝΑ

Ἐθνική Βιβλιοθήκη, 1474	76
MIT 2	54,84
MIT 253	72

BATIKANO

Biblioteca Apostolica, Gr. 2416	119
Ottob. gr. 205	104,119
Ottob. gr. 418	120,121

BIENNI

Nationalbibliothek, Hist. gr. 47	54,64
Hist. gr. 48	64,67

ΔΡΑΜΑ

Μονή Κοσωνίτσας (Είκοσιφονίσεως), βλ. ΣΟΦΙΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Σπουδαστέριο Ἱστορίας Ἑλλ. καὶ Ρωμ. Δικαίου, 2 76

ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

Ὁρθόδοξο Πατριαρχεῖο, 276 97

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ

Ἀρχιεπισκοπικὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, Κώδιξ Α' 51,52

ΛΟΝΔΙΝΟ

British Library, *Add. 22492* 61

ΜΕΤΕΩΡΑ

Μονή Μεταμορφώσεως, 2 107

ΜΟΣΧΑ

Gosudarstvennyi Istoričeskij Muzej, 354 (*Vlad. 242*) 75,76,124,133

ΠΑΡΙΣΙ

Bibliothèque Nationale, 1289 106

1295 71

Suppl. gr. 689 107*Suppl. gr. 1236* 13

ΣΑΜΟΣ

Βιβλιοθήκη Μητροπόλεως, 12 passim

ΣΟΦΙΑ

Centre Ivan Dujčev, Κοσωνίτσας 80 131

ΤΟΥΡΙΝΟ

Biblioteca Nazionale, 23 B.V.3 82

ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ

Biblioteca Medicea Laureziana, *Laurent. gr. Pl. LIX, 13* 137,138

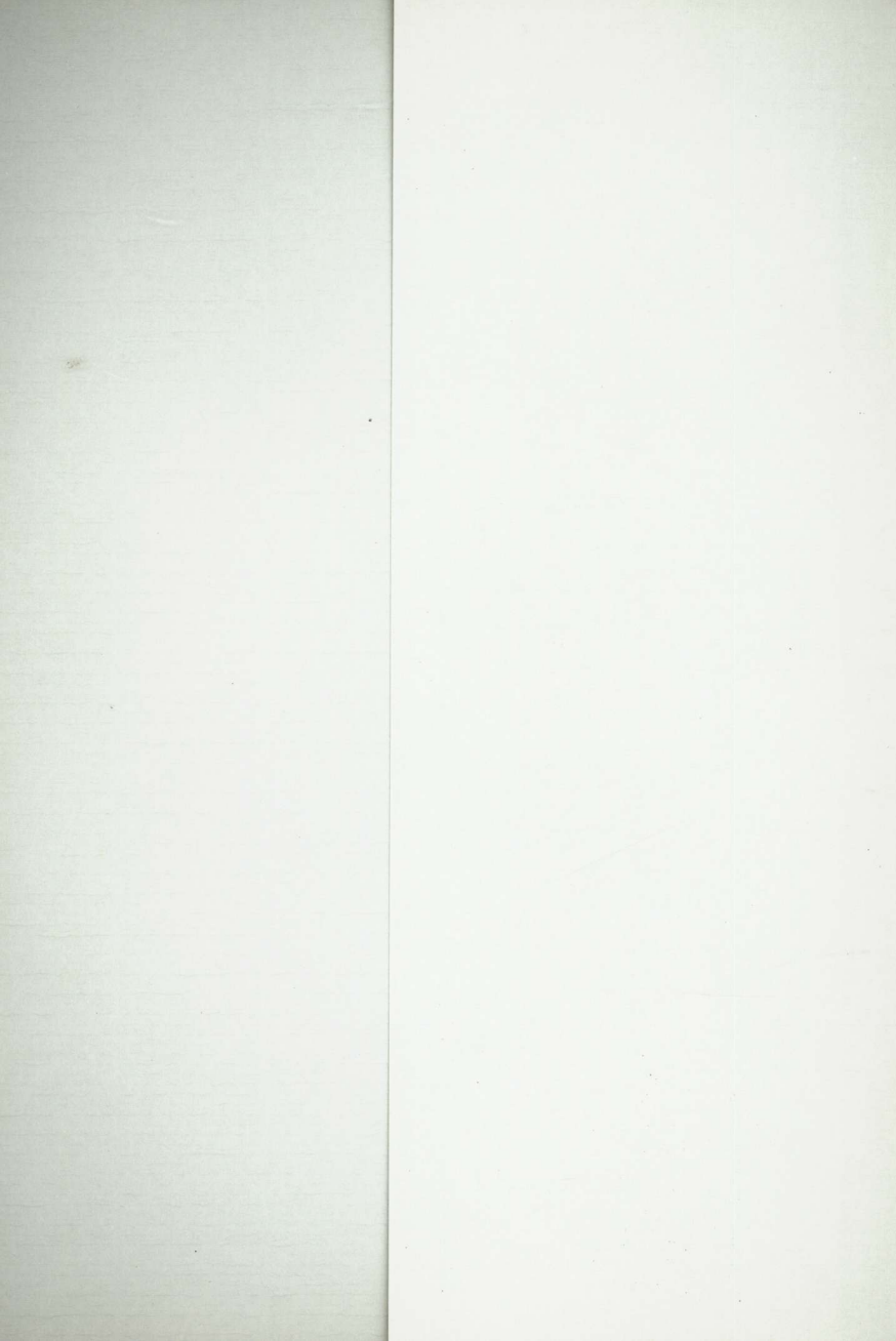
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

- σ. 93 νά προστεθεῖ στό κριτικό ὑπόμνημα: 12 ἐγκλιτευσάντων: lege ἐκκλιτευσάντων: ἐγκλιτευσάντων Σ
- σ. 103 νά διαγραφεῖ ἀπό τὸ κριτικό ὑπόμνημα: 24 παραλότισιν: παρα λότισιν Σ
- σ. 104 νά προστεθεῖ στό κριτικό ὑπόμνημα: 74 ἐπαγγέλεσθε: lege ἐπαγγέλλεσθε: ἐπαγγέλεσθε Σ

ⲛ Ⲟ «ΙΕΡΟΣ ΚΩΔΙΞ» ⲛⲥ

ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟ
ΛΕΩΣ ΣΤΟ Β' ΜΙΣΟ ΤΟΥ ΙΕ' ΑΙΩΝΑ: ΤΑ
ΜΟΝΑ ΓΝΩΣΤΑ ΣΠΑΡΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΗ
ΜΗΤΡΗ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙ
ΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ 1992
ΣΕ ΧΙΛΙΑ ΔΙΑΚΟΣΙΑ ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΣΠΥΡΟΥ ΔΕΝΗ ΣΕ ΧΑΡΤΙ
MAGNOMATT ΑΥΣΤΡΙΑΣ • ΤΑ ΠΑΝΟΜΟΙ
ΟΤΥΠΑ ΤΥΠΩΘΗΚΑΝ OFFSET ΣΤΟ ΤΥ
ΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΝΩΝΤΑ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΥ
ΤΑ ΤΣΙΓΚΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΕΓΙΝΑΝ ΣΤΟ ΕΡ
ΓΑΣΤΗΡΙΟ «ΧΑΛΑΚΙΟΠΟΥΛΟΥ» • Η ΒΙ
ΒΛΙΟΔΕΞΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΘ. ΣΑΛΤΟΡΙΑΔΗ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΑΥΤΟ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥ
ΜΑ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΣ «ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗ ΝΕ
ΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ» ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ
ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΤΟΥ Ε
ΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

MD0006125993

ISBN 960 - 7094 - 06 - 9